

ЗБІРНИК * ВИХОДИТЬ 6 РАЗІВ НА РІК * ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 2000 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ЗБІРНИКА

Головний редактор **О. О. Нестуля**, доктор історичних наук, професор, ректор Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).

Заступники головного редактора: **М. Є. Рогоза**, доктор економічних наук, професор, перший проректор ПУЕТ;
С. В. Гаркуша, доктор технічних наук, доцент, проректор з наукової роботи ПУЕТ.

Відповідальний редактор **В. В. Карцева**, доктор економічних наук, доцент ПУЕТ.

Відповідальний секретар **О. М. Зінченко**, кандидат економічних наук, ПУЕТ.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ «ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ»

Н. Асалос, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

С. А. Башева, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

О. В. Березін, д. е. н., професор ПУЕТ;

Д. Валенсія, д. е. н., професор Університету «Овідус», Румунія;

О. В. Виноградова, д. е. н., професор Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського;

М. Гелашвілі, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

В. В. Гончаренко, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Джабборов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

В. П. Дубішев, д. е. н., професор Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка;

С. Б. Єгоричева, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. О. Ємель, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

В. В. Іванова, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. В. Карпенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. М. Колєчкіна, д. ф.-м. н., професор ПУЕТ;

Б. Я. Кузник, д. е. н., професор Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

С. М. Лебедєва, д. е. н., професор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації, Білорусія;

Ю. Г. Лисенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Ляшенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

М. В. Макарова, д. е. н., професор ПУЕТ;

А. А. Мамасидиков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

М. М. М'ятовіч, д. е. н., професор Готельно-освітнього центру Чорногорії, Чорногорія;

С. А. Омурзаков, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. С. Ніколенко, д. е. н., професор ПУЕТ;

І. П. Отенко, д. е. н., професор Харківського національного економічного університету;

А. О. Пантелеймоненко, д. е. н., професор ПУЕТ;

Н. С. Педченко, д. е. н., професор ПУЕТ;

В. І. Перебийніс, д. е. н., професор ПУЕТ;

Р. Расинська, д. е. н., професор Академії готельного бізнесу та громадського харчування в Познані, Польща;

А. А. Роскладка, д. е. н., доцент КНТЕУ;

О. Г. Сімеонов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Г. П. Скляр, д. е. н., професор ПУЕТ;

Б. В. Сорвіров, д. е. н., професор Гомельського державного університету імені Франциска Скорини, Білорусія;

С. Д. Стоянов, д. е. н., професор Університету національного та світового господарства, Болгарія;

Л. Такаландзе, д. е. н., професор Сухумського державного університету, Грузія;

К. Ш. Токтомаматов, д. е. н., професор Університету економіки та підприємництва, Киргизія;

С. Хабібов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Ф. І. Хміль, д. е. н., професор Львівської комерційної академії, Львів;

М. Хубуа, д. е. н., доцент Сухумського державного університету, Грузія;

О. В. Чернявська, д. е. н., професор ПУЕТ;

Л. О. Шавга, д. е. н., професор Кооперативно-торгового університету, Молдова;

М. М. Шаріпов, д. е. н., професор Таджикиського державного університету комерції, Таджикистан;

Л. М. Шимановська-Діанич, д. е. н., професор ПУЕТ;

О. В. Шкурупій, д. е. н., професор ПУЕТ.

Номер затверджено на засіданні вченої ради

Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»,
протокол № 1 від 21 січня 2015 р.

Відповідальна за випуск видання **В. В. Карцева**.

Випусковий редактор **М. П. Гречук**.

Літературний редактор **В. Л. Яременко**.

Верстка **Т. А. Маслак**.

Дизайн обкладинки **Є. А. Деркач**.

За точність цифр, географічних назв, власних імен, бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Редакція не завжди поділяє погляди авторів.
Матеріали друкуються мовою оригіналу.
У разі передрукування посилання на «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі» обов'язкове.

Адреса редакції,
видавця та виготовлювача:
36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3,
каб. 115. Тел. (0532) 563703, 502481
факс: (0532) 500222

© Вищий навчальний заклад
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки
і торгівлі», 2017

ЗМІСТ

Вимоги до авторських рукописів	8
---	----------

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Манжура О. В.

Інвестиції у структурній перебудові національної економіки: значення та взаємозв'язки	9
---	---

Подлужна Н. О.

Наукові принципи кількісної оцінки досягнення країною стану економіки знань	16
--	----

Петленко Ю. В.

Вертикальна інтеграція в агропромисловому комплексі: сутність, переваги та недоліки	25
--	----

Проценко Ю. М.

Проблеми забезпечення фінансової самодостат- ності територіальних громад України	33
---	----

Яріш О. В., Подольська В. О.

Іновації у звітності у сфері сталого розвитку за стандартами GRI	39
---	----

Ахмедова Ельнара Ельхан кизи

Банківські ризики й система управління ними.....	45
---	----

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Іванов С. В., Рогоза М. Є., Кузьменко О. К.

Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	53
---	----

Гросул В. А., Филипенко О. М., Рачкован О. Д.

Технологія обґрунтування стратегії адаптації підприємств торгівлі	60
--	----

Лозова О. В.

Теоретичні основи управління комерціалізацією інноваційної продукції	68
---	----

Радіонова Н. Й.

Особливості управління зниженням виробничих затрат на виробничому підприємстві	73
--	----

Крилов Д. В.

Комплексна оцінка ефективності реалізації інвестиційних проектів промислових підприємств на підставі розвитку організаційно-економічного механізму	79
---	----

Гросул В. А., Іванова Т. П.

Ключові детермінанти визначення формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства	89
---	----

Битий А. В.

Актуалізація управління інформаційним потенціалом підприємства в умовах євроінтеграції	96
--	----

Жук Є. О.

Управління виробничим потенціалом підприємства	107
---	-----

Кирніс Н. І.

Моніторинг попиту на кейтерингові послуги в контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємств	107
---	-----

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Кулик В. А.

Створення онлайн-магазину: облікові та податкові аспекти.....	115
--	-----

Атаманчук Л. О.

Особливості застосування положення стандартів бухгалтерського обліку під час проведення ліквідаційної процедури на підприємствах-банкрутах	127
---	-----

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Циганов С. А.

Некомерційне страхування: сучасний етап розвитку 135

Фірсова Н. В.

Обліково-аналітичне забезпечення управління товарними запасами роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації: сучасні реалії та напрями оптимізації 146

Миколайчук І. П.

Удосконалення процесу бюджетування в системі фінансового управління підприємствами споживчої кооперації.....152

Вовченко О. С.

Сучасні методичні підходи до оцінки фінансової стабільності банку 161

V. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Дейнека Т. А.

Роль суб'єктів інституціоналізації міжнародних економічних відносин у розв'язанні/поглибленні суперечностей глобалізованої економіки 170

Лошенко О. В.

Державне регулювання міжнародної трудової міграції у країнах світу 179

VI. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Шевченко Г. М.

Економіко-математичний базис для формування комплексних програм зрівноваженого розвитку рекреації 188

VII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

Карцева В. В.

Реформування системи пенсійного забезпечення: теоретичний та практичний аспекти 194

Рудніченко Є. М.

Здоров'я населення як запорука економічної безпеки макро- та мікрорівня.....201

Костишина Т. А., Кравченко О. О.

Регулювання доходів як чинник забезпечення якості життя населення 206

Мартінова Л. Б.

Соціальний та людський капітал у забезпеченні людського розвитку в Україні 213

Костишина А. І.

Компенсаційний пакет як основа винагороди за працю в системі дистрибуції 220

VIII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

Скляр Г. П., Дробиш Л. В., Вишневецька Л. І.

Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрями вдосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами.....224

Горіна Г. О.

Концептуальні засади формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України 233

СОДЕРЖАНИЕ

Требования к авторским рукописям 8

I. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Манжура А. В.

Инвестиции в структурной перестройке национальной экономики: значение и взаимосвязи 9

Подлужная Н. А.

Научные принципы количественной оценки достижения страной состояния экономики знаний 16

Петленко Ю. В.

Вертикальная интеграция в агропромышленном комплексе: сущность, преимущества и недостатки 25

Проценко Ю.

Проблемы обеспечения финансовой самодостаточности территориальных обществ Украины 33

Яриш Е. В., Подольская В. А.

Новации в отчетности в области устойчивого развития по стандартам GRI.....39

Ахмедова Эльнара Эльхан кызы

Банковские риски и система управления ими.....45

II. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Иванов С. В., Рогоза Н. Е., Кузьменко А. К.

Зарубежный опыт развития сельских обслуживающих кооперативов 53

Гросул В. А., Филипченко О. М.,

Рачкован О. Д.

Технология обоснования стратегии адаптации предприятий торговли 60

Лозовая О. В.

Теоретические основы управления коммерциализацией инновационной продукции 68

Радионова Н. И.

Особенности управления снижением производственных затрат на производственных предприятиях 73

Крылов Д. В.

Комплексная оценка эффективности реализации инвестиционных проектов промышленных предприятий на основе развития организационно-экономического механизма ..79

Гросул В. А., Иванова Т. П.

Ключевые детерминанты определения формата бизнес-модели предприятий ресторанного хозяйства 89

Битый А. В.

Актуализация управления информационным потенциалом предприятия в условиях евроинтеграции 96

Жук Е. А.

Управление производственным потенциалом предприятия 101

Киринос Н. И.

Мониторинг спроса на кейтеринговые услуги в контексте обеспечения конкурентоспособности предприятий 107

III. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Кулик В. А.

Создание онлайн-магазина: учетные и налоговые аспекты 115

Агаманчук Л. А.

Особенности применения Положений (стандартов) бухгалтерского учета при проведении ликвидационной процедуры на предприятиях-банкротах 127

IV. ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ

Цыганов С. А.

Некомерческое страхование: современный этап
развития 135

Фирсова Н. В.

Учетно-аналитическое обеспечение управления
товарными запасами розничных торговых
предприятий потребительской кооперации:
современные реалии и направления
оптимизации.....146

Миколайчук И. П.

Совершенствование процесса бюджетирования
в системе финансового управления
предприятиями потребительской
кооперации.....152

Вовченко О. С.

Современные методические подходы к оценке
финансовой стабильности банка 161

V. МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Дейнека Т. А.

Роль субъектов институционализации
международных экономических отношений
в разрешении/углублении протворечий
глобализированной экономики 170

Лошенко О. В.

Государственное регулирование международной
трудовой миграции в странах мира 179

VI. МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ, МОДЕЛИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ЭКОНОМИКЕ

Шевченко А. Н.

Экономико-математический базис для
формирования комплексных программ
уравновешенного развития рекреации 188

VII. ДЕМОГРАФИЯ, ЭКОНОМИКА ТРУДА, СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА И ПОЛИТИКА

Карцева В. В.

Реформирование системы пенсионного
обеспечения: теоретические и практические
аспекты 194

Рудниченко Е. Н.

Здоровье населения как залог экономической
безопасности макро- и микроуровня 201

Костышина Т. А., Кравченко А. А.

Регулирование доходов как фактор обеспечения
качества жизни населения 206

Мартынова Л. Б.

Социальный и человеческий капитал в
обеспечении человеческого развития в
Украине.....213

Костишина А. И.

Компенсационный пакет как основа
вознаграждения за труд в системе
дистрибуции.....220

VIII. ЭКОНОМИКА СФЕРЫ СЕРВИСА

Скляр Г. П., Дробыш Л. В.,

Вишневецкая Л. И.

Статистические показатели развития
сферы туризма в Украине: направления
совершенствования и гармонизация с
международными стандартами 224

Горина А. А.

Концептуальные основы формирования и
развития инновационных секторов рынка
туристических услуг Украины.....233

CONTENTS

Author's texts requirements	8
--	----------

I. ECONOMICS AND MANAGEMENT OF NATIONAL ECONOMY

Manzhura O.

Investments in restructuring the national economy: meaning and relationships	9
--	---

Podluzhna N.

Scientific principles of quantifying the country's achievements state of knowledge economy	16
--	----

Petlenko Y.

Vertical integration in agro-industrial sphere: nature, advantages and disadvantages	25
--	----

Protsenko Y.

The problem of ensuring the financial sustainability of the territorial communities of Ukraine	33
--	----

Yarish E., Podolskaya V.

Innovation reporting sustainable development standards GRI	39
--	----

Ahmadova Elnara Elchan gizi

Banking risks and its management.....	45
---------------------------------------	----

II. ECONOMY AND MANAGEMENT

Ivanov S., Rogoza M., Kuzmenko A.

Foreign experience of agricultural service cooperatives	53
---	----

Grosul V., Fylypenko O., Rachkovan O.

Technology of a substantiation of strategy of adaptation of trading enterprises	60
---	----

Lozova O.

Theoretical foundations of production commercialization of innovative	68
---	----

Radionova N.

Peculiarities of management by reducing the production costs at industrial enterprises.....	73
---	----

Krylov D.

Comprehensive evaluation of the implementation of investment projects of industrial enterprises on the basis of development of organizational-economic mechanism	79
--	----

Grosul V., Ivanova T.

Key definitions determinants format business-model at the enterprises restaurant business	89
---	----

Bytyi A.

Updating management information potential under enterprise integration	96
--	----

Zhuk E.

Management of the company production potential	101
--	-----

Kirnis N.

Monitoring of demand for services catering in the competitiveness of enterprises	107
--	-----

III. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDITING

Kulyk V.

Article title. Online store creation: accounting and tax aspects	115
--	-----

Atamanchuk L.

Peculiarity using of accounting provision during the liquidating procedure for bankrupt enterprises	127
---	-----

IV. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Tsyganov S.

Non-profit insurance: a current stage of development	135
--	-----

Firsova N.

Accounting and analytical support of inventory management in consumer retail cooperative enterprises: current realities and optimization trends	146
---	-----

Mykolaichuk I.

Improvement the budgeting process in the system of consumer cooperatives financial business management	152
--	-----

Vovchenko O.

Modern scientific approaches to the estimation of financial stability of bank 161

V. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS**Deyneka T.**

The role of subjects of institutionalization of international economic relations in resolving/ deepening of globalized economy ...170

Losheniuk O.

Government regulation of international labor migration in the countries of the world 179

VI. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ECONOMY**Shevchenko H.**

Economic-mathematical basis for forming complex programs of recreation balanced development...188

VII. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS**Kartseva V.**

Reforming the pension system: theoretical and practical aspects 194

Rudnichenko Ye.

Public health as a guarantee of macro and micro level economic security 201

Kostyshyna T., Kravchenko O.

Regulation of incomes as a factor of the population life quality ensuring 206

Martynova L.

Social and human capital in promoting human development in Ukraine 213

VIII. ECONOMY OF THE SERVICES SECTOR**Skliar G., Drobysh L., Vishnevetska L.**

Statistical indicators of development of tourism in Ukraine: directions improvement and harmonization with international standards 224

Gorina G.

Conceptual basis of the Ukraine tourist market innovative sectors formation and development 233

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» продовжує видання збірника «Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі». Серія «Економічні науки». Запрошуємо науковців і спеціалістів-практиків до участі в ньому.

Робочі мови: українська, російська, англійська, німецька.

Тематичні розділи збірника: I. Економіка й управління національним господарством. II. Економіка й управління підприємством. III. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. IV. Фінанси, банківська справа та страхування. V. Математичні методи, моделі й інформаційні технології в економіці. VI. Демографія, економіка праці, соціальна економіка й політика. VII. Економіка сфери сервісу. VIII. Освітня діяльність.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ РУКОПИСІВ

До друку приймаються наукові статті, які відповідають профілю збірника, є оригінальними та правильно оформленими. Структура статті (відповідно до вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1) повинна містити: постановку проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Крім того, обов'язковими елементами статті мають бути:

- 1. Індекс УДК** (універсальний десятковий класифікатор) слід розміщувати перед заголовком статті, окремим рядком, у лівому верхньому куті. Індекс УДК визначає автор.
- 2. Заголовок статті** має бути лаконічним. У назві бажано не використовувати ускладнену термінологію псевдонаукового характеру. Не приймаються заголовки, що починаються зі слів «До питання...», «Деякі питання...», «Дослідження питання...», «Матеріали до вивчення...» тощо. Заголовок слід подавати українською, російською, англійською мовами.
- 3. Відомості про автора (авторів)** подавати англійською, українською, російською мовами, вміщувати після назви статті прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання.
- 4. Анотацію** подавати українською, російською, англійською мовами з повним бібліографічним описом статті та ключовими словами, незалежно від того, якою мовою написаний матеріал (шрифт Times New Roman № 10, слід розміщувати безпосередньо перед основним текстом, виділяти в окремий абзац із відступом 15 мм). Загальні вимоги: рекомендований середній обсяг становить 100–150 слів. Структура: предмет, мета дослідження; методи проведення дослідження; результати дослідження; висновки.
- 5. Ключові слова** (6–7) подавати українською, російською, англійською мовами.
- 6. Перелік використаних джерел** подавати мовою оригіналу відповідно до чинних вимог (бюлетень ВАК № 5 2009 р.) та у **транслітерації англійською мовою**, що необхідно для відстеження цитувань. На всі літературні джерела у статті слід робити посилання.

Обсяг статті – 15–20 тис. знаків (8–12 сторінок). Статті ж більшого обсягу публікуються з продовженням. **Текст** (кегель 14, Times New Roman, інтервал – 1,5) друкувати з одного боку аркуша. Верхнє, нижнє та ліве поле – 20 мм, праве – 15 мм. Один надрукований рядок оригіналу повинен містити 60±2 знаки, враховуючи пробіл між словами (один пробіл – один знак). **Таблиці** в тексті необхідно робити в Excel або Word без заливання і розміщувати або в тексті статті, або на окремих сторінках у тій послідовності, у якій на них є посилання. **Формули** й символи, які в них входять і згадуються в тексті, набирати тільки в редакторі формул Microsoft Equation. **Рисунки** слід подавати в чорно-білому (B/w) форматі та форматах WMF (створені безпосередньо в Word або збережені у вказаному форматі й обов'язково згруповані), BMP або PCX і вміщувати в кадр. Ілюстрації, діаграми, схеми, таблиці повинні бути чорно-білого кольору. Зіскановані рисунки мають бути відредатовані та відповідати вказаним вимогам. Рисунок розташовувати після посилання на нього у тексті статті, він повинен мати номер і назву.

Приклад оформлення статті та вимоги подано на сайті університету: www.puet.edu.ua (вкладка «Наукова діяльність»).

До статті необхідно додавати заявку на розміщення статті (відомості про авторів трьома мовами) та рецензію доктора наук.

Контактна інформація

Україна, 36000, Полтава, вул. Коваля, 3, кафедра економіки підприємства (к. 315)
Зінченко Олена Миколаївна, відповідальний секретар.

elenazinchenko83@gmail.com (для подачі матеріалів в електронному вигляді)

I. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.322:338(477)

ІНВЕСТИЦІЇ У СТРУКТУРНІЙ ПЕРЕБУДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗНАЧЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

О. В. МАНЖУРА, доктор економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні спільних правових, адміністративних та економічних заходів державного регулювання структурних зрушень та інвестиційної діяльності, розкритті значення інвестицій для структурної перебудови національної економіки. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. Результати.* *Визначено, що структурна перебудова й інвестиційна діяльність держави передбачають спільні правові, адміністративні та економічні заходи прямого й опосередкованого регулювання національного господарства. Доведено, що найвагомим фактором структурних змін в економіці є інвестиції. Практична значущість результатів дослідження.* *Виявлені взаємозв'язки між структурною та інвестиційною політикою держави можуть бути використані під час розробки концепції структурно-інвестиційної політики України.*

Ключові слова: *структурний розвиток, структурна політика, інвестиції, інвестиційна політика, методи державного регулювання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі трансформаційних перетворень в Україні державна економічна політика має спрямовуватись на всебічний розвиток соціально-економічної системи, досягнення соціально-економічної стабільності та зростання добробуту суспільства. Особливо гостро стоїть проблема пошуку власної моделі структуризації національної економіки. Структурні реформи в національному господарстві передбачають проведення активної структурної політики з боку держави, яка б забезпечила стійке економічне зростання, перетворення держави

із сировинного придатка світової економіки у країну з конкурентоспроможною економічною системою в сучасному глобальному світі.

Стратегії економічного розвитку та програми структурних реформ, які проводились чверть століття, призвели до поглиблення кризових явищ в економіці України. Причиною цього стала відсутність науково обґрунтованої моделі структурної трансформації та системної економічної політики з чітким визначенням етапів реалізації структурних трансформацій з урахуванням глобальних та інтеграційних процесів. Структурні зміни національної економіки вимагають значних ресурсів, якими є інвестиції. Вирішальна роль в організації ін-

вестиційної діяльності належить державі, яка має обґрунтовано формувати державну інвестиційну політику відповідно до моделі структурної перебудови національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці обґрунтування та особливостям реалізації структурної політики приділяли велику увагу Нобелівські лауреати С. Кузнець, Л. Канторович, В. Леонтьєв, серед вітчизняних науковців ці проблеми висвітлювали: А. Амоша, Ю. Бажал, В. Бодрова, В. Вишневський, А. Гальчинський, С. Гасанова, В. Геєць, М. Герасимчук, П. Єщенко, Б. Кваснюк, Ю. Кіндзерський, П. Кухта, С. Мочерний, О. Мельниченко, А. Чухно та ін.

Особливості формування державної інвестиційної політики відображені в дослідженнях: О. Бехтеревої, І. Бланка, Є. Бойка, Л. Гриценко, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Л. Квятковської, О. Кришана, А. Пересади, В. Пшеничної, П. Сокурєнка, С. Чистова, Л. Швайки та ін.

Структурно-інвестиційна політика в сучасних умовах розглядається у працях Д. Бондаренка, Є. Бойка, О. Гаврилюка, М. Денисенка, О. Задорожної, І. Лукінова, П. Саблука, Г. Созоненка та ін.

Незважаючи на глибокий рівень теоретичного та практичного розкриття зазначених проблем, подальших досліджень потребує визначення найбільш прийнятних моделей структурних перетворень у національному господарстві, а також обґрунтування практичних рекомендацій державної інвестиційної політики, які забезпечать ці структурні зрушення. Наукова спільнота, визнаючи першочерговість і значення інвестицій для структурних реформ, у переважній більшості розглядає структурну й інвестиційну політику держави як окремі аспекти економічної політики, ігноруючи принципи комплексності та системності.

Формування цілей статті. Метою статті є розкриття значення інвестицій для структурної перебудови національної економіки й визначення спільних правових, адміністративних та економічних заходів державного регулювання структурних зрушень та інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структура національної економіки має велике значення для збалансовано-

го розвитку народного господарства, ефективного та стабільного його зростання. Структура економіки — багатопланове поняття, яке відображає співвідношення різних елементів економічної системи. Традиційно структуру національної економіки поділяють на: галузеву — співвідношення між галузями економіки; відтворювальну — співвідношення між виробництвом засобів виробництва та предметів споживання або між стадіями суспільного відтворення; секторальну — співвідношення між ринковими та неринковими секторами економіки; територіальну — співвідношення між регіонами країни; інституційну — співвідношення між підприємствами інфраструктури й іншими господарськими суб'єктами; технологічну — співвідношення між технологічними укладами в економіці; зовнішньоекономічну — співвідношення між зовнішнім і внутрішнім секторами економіки.

Вплив держави на структуру економіки — структурна політика. Метою структурної політики є досягнення сталого економічного зростання шляхом структурної перебудови національного виробництва, підвищення його продуктивності та конкурентоспроможності. Структурна політика також потребує постійного коригування, оскільки проведені структурні зрушення змінюють економічне середовище й умови господарювання, що може призвести до економічного розвитку або поглиблення структурної кризи. Невдала структурна політика вимагає подальшої структурної перебудови економіки та формування нової структурної політики. Позитивні структурні зрушення вимагають продовження і розвитку структурних реформ із метою подальшого економічного зростання та розвитку [1, с. 18].

Основними рисами структурної недосконалості національної економіки є: витратний характер виробництва; сировинний характер експорту; імпорт енергоносіїв; високий рівень зовнішньої заборгованості; територіальні господарські диспропорції; нераціональне використання ресурсного, виробничого й науково-технічного потенціалу.

Структура економіки України оцінюється як така, що важко піддається перебудові й реструктуризації, оскільки її основу становлять галузі, успішне функціонування яких у розвинених країнах забезпечується шляхом великих державних дотацій: вуглевидобування,

металургія, сільське господарство та ін. Тому вважається, що структурна перебудова буде тривалою і супроводжуватиметься поетапністю з постійною зміною пріоритетів у розвитку окремих секторів економіки країни [2, с. 47].

Виділяють два типи структурної політики: пасивна та активна. Пасивна полягає в тому, що держава створює правову базу для вільного «переливання» капіталу та праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси. Власники капіталів самостійно переміщують їх, мотивуючи нормою прибутку. Ринкове саморегулювання забезпечує найвідповіднішу вимогам ринку структуру економіки.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень. Необхідність у проведенні активної структурної політики викликана тривалим періодом реалізації реформ, нездатністю ринку ефективно вирішувати структурні дисбаланси національної економіки, що породжує соціальні проблеми. Також потребують активного державного захисту новостворені високотехнологічні галузі, оскільки несприятливі стартові умови роблять їх неконкурентними на світовому ринку.

Ефективність активної структурної політики полягає в такому:

По-перше, сильний та активно діючий уряд бере на себе провідну роль у структурних перетвореннях в економіці шляхом цілеспрямованого створення необхідної інституційної інфраструктури, розробки комплексних програм реструктуризації підприємств тощо. Здійснюється підтримка створення нових конкурентоспроможних підприємств, із перерозподілом на їх користь кращих і дефіцитних ресурсів.

По-друге, акцентування уваги на відновленні сільського господарства та секторів товарів народного споживання, сприянні малому підприємству й обов'язковій підтримці розвитку власної фундаментальної та прикладної науки.

По-третє, заснування спеціальних (вільних) економічних зон різних функціональних типів: комплексних виробничих зон, технологічних парків, технополісів, туристично-рекреаційних зон тощо. Одним із важливих завдань в обґрун-

туванні доцільності їх створення на конкретній території має стати попередня аналітична перевірка потенційної здатності таких утворень привернути промислове виробництво, орієнтоване на експорт, що дало б змогу заробляти іноземну валюту.

По-четверте, передбачається комплексна підтримка високотехнологічного виробництва, орієнтованого на кінцевого споживача, а також обробної промисловості й відновлення інвестицій у машинобудування з цільовою орієнтацією на створення ресурсозберігаючих технологій, які, зокрема, згодом буде використано у видобувних галузях. Прибуток від експорту сировини має спрямовуватися на модернізацію всього промислового комплексу, передбачається також можливість активізації інвестиційних процесів за рахунок виваженої й обґрунтованої кредитної емісії [2, с. 47].

Отже, національна концепція активної структурної політики має ґрунтуватися на таких пріоритетах: розвиток інноваційних виробництв, у яких Україна вже має певні досягнення: авіакосмічна техніка, військова техніка та зброя, нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, нові матеріали, біотехнології, телекомунікації, авіаційні технології; зниження енергозалежності шляхом розвитку альтернативної енергетики, розробки внутрішніх родовищ природного газу й нафти, а головне – широке впровадження енергозберігаючих технологій; подолання бідності, що дасть потужний поштовх для розвитку внутрішнього ринку; збільшення обсягу й підвищення якості надання соціальних послуг у сфері медицини, освіти, культури, науки, спорту тощо, що дозволить не втратити значний людський потенціал нашої країни; розвиток сільського господарства.

Здійснення активної структурної політики забезпечується засобами прямого й непрямого (опосередкованого) регулювання. До прямого регулювання зараховують: надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних субсидій, дотацій, позик на розвиток окремих виробництв, галузей регіонів; залучення та спрямування іноземних інвестицій на цілі структурної трансформації економіки; формування спеціальних фондів для фінансування програм структурної перебудови економіки; фінансове забезпечення структурних зрушень в економіці шляхом прямого державного інвестування та

кредитування; використання системи державних замовлень і закупівель; індикативне планування; державні плани та програми; дотація окремих галузей і виробництв; цільове фінансування сфер та суб'єктів діяльності.

Засобами непрямого регулювання є: надання податкових і кредитних пільг пріоритетним галузям економіки; страхування і гарантування іноземного інвестування та кредитування галузей, які здійснюють структурне оновлення виробництва; здійснення прискореної амортизації; реалізація спеціальної митної політики; створення спеціальних економічних зон; фінансово селективна підтримка пріоритетних виробництв та розроблення державних програм санації підприємств; правове регулювання [3].

Стимулювання перетікання капіталу у пріоритетні галузі, які прискорюють запровадження досягнень НТП, надання фінансової допомоги галузям, які перебувають у стані занепаду й потребують докорінної зміни виробничого апарату, розроблення й реалізація на державному рівні довгострокових планів, цільових програм, національних проектів вимагає значних інвестиційних ресурсів. Тому найвагомим фактором структурних змін в економіці є інвестиції, а інвестиційна політика держави має виконувати такі завдання:

- забезпечення державної підтримки інвестиційної діяльності галузей, що є «точками» зростання економіки;
- стимулювання інноваційної діяльності підприємств, пов'язаної з освоєнням наукоємної продукції, конкурентоздатної на національному та світовому ринках;
- сприяння становленню сучасної інфраструктури інвестиційного ринку;
- створення ефективних ринкових механізмів міжгалузевого переливання капіталу;
- створення умов для розвитку системи консалтингових послуг та інформаційних комунікацій;
- забезпечення фінансової стійкості інноваційних процесів у соціальній сфері;
- сприяння процесам інтеграції науково-дослідницьких організацій із бізнес-структурами, що реалізують креативний потенціал;
- сприяння процесам формування стійких, довготривалих коопераційних міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків під-

приємств;

– сприяння процесам інтеграції в національний і світовий освітній та науковий простір організацій, що реалізують креативний потенціал. [4, с. 93].

Державна інвестиційна політика – системи цілей, завдань і заходів, що визначають обсяг, структуру й форми державного та приватного інвестування в тих напрямках, які дозволяють підвищити інвестиційний потенціал національної економіки з урахуванням принципу соціальної відповідальності для забезпечення інтенсивного довгострокового економічного зростання [5, с. 5].

Розрізняють пасивну та активну державну інвестиційну політику. Пасивна політика полягає в застосуванні державою методів переважно правового й економічного характеру – з обмеженням безпосереднього адміністративного втручання в інвестиційні процеси до мінімуму; навпаки, у разі активної політики, держава широко застосовує всі доцільні й досяжні для неї методи та часто сама стає інвестором.

Методи державного регулювання інвестиційних процесів умовно можна розділити на: адміністративні, інституційні, економічні (рис. 1).

Системний підхід до розробки й реалізації соціально-економічної політики держави має передбачати, з одного боку, структурні зміни в економіці з виділенням пріоритетів стратегічного й тактичного рівня значущості, а з іншого боку, містити детальне обґрунтування організаційно-економічного механізму та інструментів активізації і стимулювання інвестицій для реалізації цих пріоритетів, передбачати здійснення структурно-інвестиційної політики в рамках єдиної концептуальної моделі розвитку національної економіки. Крім того, структурна перебудова й інвестиційна діяльність передбачають спільні правові, адміністративні та економічні заходи прямого й опосередкованого регулювання національного господарства, які наведені на рис. 2.

Виходячи з вищевикладеного, структурно-інвестиційну політику можна визначити як комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави з інвестиційної підтримки елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання та вирішення соціально-економічних проблем.

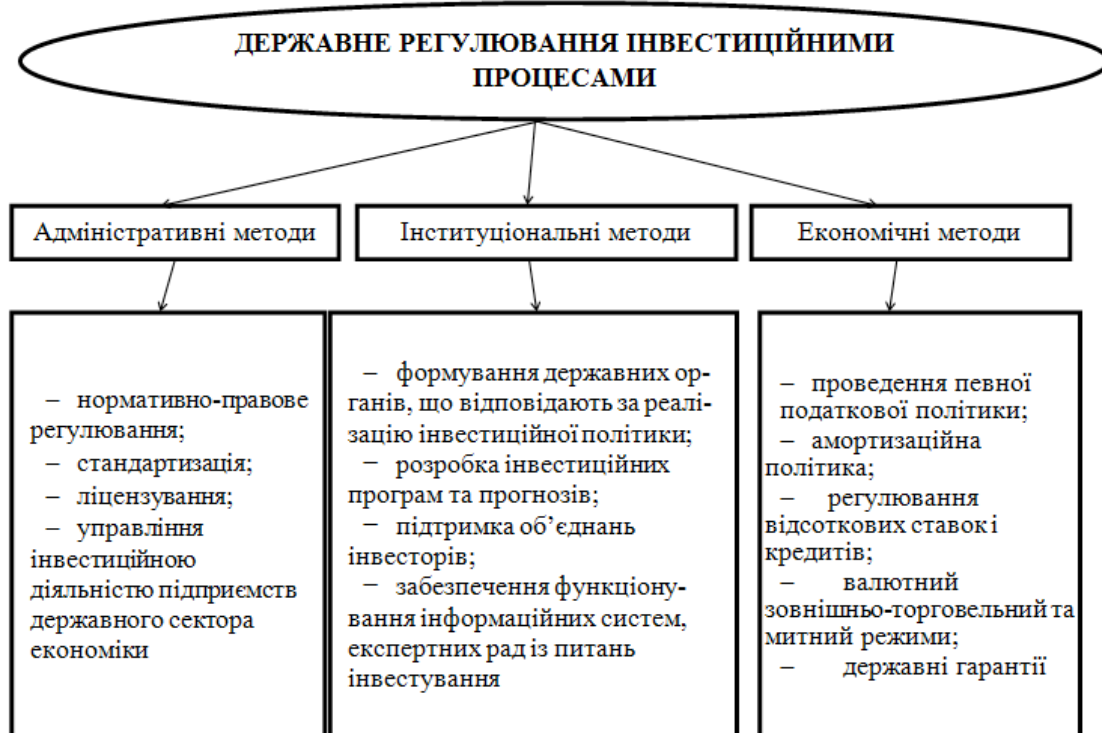

Рис. 1. Методи державного регулювання інвестиційних процесів [6, с. 47]

Рис. 2. Правові, адміністративні та економічні заходи інвестиційної та структурної політики

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Структурні реформи в національному господарстві передбачають проведення активної структурної політики з боку держави. Вона має бути спрямована на розвиток інноваційних виробництв, зниження енергозалежності, подолання бідності, збільшення обсягів і підвищення якості надання соціальних послуг, розвиток пріоритетних галузей та виробництв, забезпечення стійкого економічного зростання, перетворення держави на конкурентоспроможного гравця світової економіки.

Структурна перебудова економічної системи є постійним і тривалим процесом, який супроводжується постійною зміною пріоритетів. Найвагомим фактором структурних змін в економіці є інвестиції. Економічна політика має враховувати те, що успішна реалізація структурних реформ неможлива без чітко визначених джерел фінансування їх проведення. Визначено, що структурна перебудова та інвестиційна діяльність держави передбачають спільні правові, адміністративні та економічні заходи прямого й опосередкованого регулювання національного господарства. Визнаючи взаємозв'язок усіх видів політик, які проводить держава в рамках економічної політики, цілеспрямовано виділено взаємозв'язок саме структурної та інвестиційної політик. Структурно-інвестиційна політика визначена як комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави з інвестиційної підтримки елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання й вирішення соціально-економічних проблем. Перспективами подальших досліджень є розробка концепції структурно-інвестиційної політики України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничко О. А. Специфіка структурних зрушень і структурної політики / О. А. Мельничко, В. М. Миколук // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – 2012. – № 2 (42). – С. 15–21.
2. Кухта П. Перспективи структурної перебудови економіки України / П. Кухта // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 145 – С. 46–49.
3. Ревіка К. А. Розвиток механізмів структурної політики у зовнішньоекономічній сфері національного господарства : автореф. дис... кан. екон. наук : 08.00.03 / К. А. Ревіка; Донбаська державна машинобудівна академія. – Краматорськ, 2016. – 20 с.
4. Гриценко Л. Л. Державна інвестиційна політика: сутність, цілі та завдання / Л. Л. Гриценко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22 (2). – С. 89–95.
5. Гриценко Л. Л. Розвиток інвестиційної політики на засадах взаємодії держави та бізнесу: методологія і практика : автореф. дис... д-ра. екон. наук : 08.00.03 / Л. Л. Гриценко; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2013. – 39 с.
6. Квятковська Л. А. Структурні елементи формування державної інвестиційної політики / Л. А. Квятковська, В. А. Таловер // Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки. – 2016. – Вип. 17. – Ч 1. – С. 46–50.

REFERENCES

1. Melnycheko, O. A. & Mykoliuk, V. M. (2012). Spetsyfika strukturykh zrushen i strukturoi polityky [Specificity of structural changes and structural policy]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. – Actual problems of governance: Collected papers*, (2 (42)), (pp. 15–21) [in Ukrainian].
2. Kukhta, P. (2013). Perspektyvy strukturoi perebudovy ekonomiky Ukrainy [Prospects of economic restructuring Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University: Collected papers*, (145), (pp. 46–49) [in Ukrainian].
3. Revika, K. A. (2016). Rozvytok mekhanizmiv strukturoi polityky u zovnishnoekonomichnii

sferi natsionalnoho hospodarstva [Development of mechanisms of structural policy in the foreign economic sphere of the national economy]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kramatorsk: Donbaska derzhavna mashynobudivna akademiia [in Ukrainian].

4. Hrytsenko, L. L. (2012). Derzhavna investytsiina polityka: sutnist, tsili ta zavdannia [State investment policy: the nature, goals and objectives]. / L. L. Hrytsenko // *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Proceedings of Kirovograd National Technical University: Collected papers. A Series: Economic science*, (22 (2), (pp. 89–95) [in Ukrainian].
5. Hrytsenko, L. L. (2013). Rozvytok investyt-

siinoi polityky na zasadakh vzaiemodii derzhavy ta biznesu: metodolohiia i praktyka [Development investment policy based on cooperation between the state and business: methodology and practice]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Sumy: DVNZ «Ukrainska akademiia bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy» [in Ukrainian].

6. Kviatkovska, L. A. & Talover, V. A. (2016). Strukturni elementy formuvannia derzhavnoi investytsiinoi polityky [Structural elements of state investment policy]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Kherson State University: Collected papers. A Series: Economic science*, (17 (1), (pp. 46–50) [in Ukrainian].

А. В. Манжура, доктор экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Инвестиции в структурной перестройке национальной экономики: значение и взаимосвязи.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении общих правовых, административных и экономических мер государственного регулирования структурных сдвигов и инвестиционной деятельности, раскрытии значения инвестиций для структурной перестройки национальной экономики. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** Определено, что структурная перестройка и инвестиционная деятельность государства предусматривают совместные правовые, административные и экономические меры прямого и косвенного регулирования национального хозяйства. Доказано, что наиболее значимым фактором структурных изменений в экономике являются инвестиции. **Практическая значимость результатов исследования.** Выявленные взаимосвязи между структурной и инвестиционной политикой государства могут быть использованы при разработке концепции структурно-инвестиционной политики Украины.

Ключевые слова: структурное развитие, структурная политика, инвестиции, инвестиционная политика, методы государственного регулирования.

O. Manzhura, Dc. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). **Investments in restructuring the national economy: meaning and relationships.**

Summary. Purpose of the article is to identify common legal, administrative and economic measures of state regulation of structural changes and investment, the disclosure of important investments for the restructuring of the national economy. **Methodology of research.** Attainment of the objectives in Article dialectical approach based on scientific methods and knowledge. **Findings.** Determined that restructuring and investment activities of the state providing common legal, administrative and economic measures direct and indirect regulation of the national economy. It is proved that the most significant factor of structural changes in the economy is investment. **Practical value.** Identify relationship between structural and investment policy can be used to develop the concept of structural and investment policy of Ukraine.

Keywords: structural development, structural policy, investments, investment policy, methods of state regulation.

Стаття надійшла 12 жовтня 2016 року.

НАУКОВІ ПРИНЦИПИ КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ ДОСЯГНЕННЯ КРАЇНОЮ СТАНУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Н. О. ПОДЛУЖНА, кандидат економічних наук, доцент
(Державний вищий навчальний заклад
«Донецький національний технічний університет», м. Покровськ)

Анотація. Метою статті є обґрунтування наукових принципів кількісної оцінки, які мають бути покладеними в основу відбору ключових показників моніторингу досягнення країною стану економіки знань. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Запропоновано в якості інструменту звуження інформаційного простору показників моніторингу оцінки досягнення країною стану економіки знань використовувати наукові принципи, до переліку яких було обрано принципи наочності, достовірності, інформаційної доступності та періодичності. Це дозволило встановити найбільш значущі серед повного переліку показників, які характеризують основні компоненти структури та ознаки економіки знань. До складу індикаторів економіки знань були обрані індекс людського розвитку, індекс економіки знань, індекс глобальної конкурентоспроможності та глобальний інноваційний індекс. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що чітке виконання запропонованих принципів забезпечує виявлення основних індексів, що надає можливість: ранжувати країни залежно від їх стану формування або розвитку економіки знань; визначати для певної країни слабкі та сильні позиції під час будівництва нової економіки; установлювати стратегічні орієнтири й формувати обґрунтовану економічну та соціальну національну політику.

Ключові слова: економіка знань, оцінка, наукові принципи, країна, індекс.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Виконання вимог підвищення конкурентоспроможності й інноваційності, порівняно з іншими країнами, та забезпечення економічного зростання України можливі за умови спрямування стратегії її розвитку на досягнення статусу економіки знань (далі – ЕЗ), яка передбачає ефективне використання інтелектуально-ресурсного потенціалу на всіх рівнях управління. Для визначення шляхів досягнення країною бажаного стану необхідно створення методологічних засад поступового формування ЕЗ та розробка організаційно-економічних заходів щодо прискорення швидкості просування на шляху до набуття характеристик такої економіки. Важливим завданням при цьому є визначення для керівництва країни орієнтирів і координат у такому просуванні, що може бути здійснено на основі аналізу досягнутих

значень ключових індикаторів розвитку економіки, її науково-технічної та інтелектуально-розумової складових. Тому слід сформулювати базу індикаторів оцінки ЕЗ, які б задовольняли потребам цієї оцінки й відповідали умовам достатності та достовірності виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним теоретико-методологічним аспектам кількісної оцінки стану досягнення країною ЕЗ присвячено праці багатьох науковців. Базовими працями в цьому напрямі прийнято вважати роботи Ф. Махлупа [1], Д. Белла [2], М. Пората [3], які кількісно виміряли ЕЗ, для чого здійснювали секторальний поділ національної економіки. Так, Ф. Махлуп вперше запропонував вимірювати ЕЗ на основі кількісного визначення структурного втілення освіти та НДДКР у ВВП [1, с. 135]. Д. Белл оцінював ЕЗ пропорційно продуктивної віддачі зайнятих у сфері послуг у країні у структурі ВВП [2, с. 18–19]. М. Порат із метою організацій-

ного супроводу процесу кількісного структурного вимірювання ЕЗ виділяв два її сектори – первинний, який здійснює виробництво інформації на продаж, і вторинний, що виробляє інформацію для власного споживання [3, с. 27–28]. Як найбільш помітні сучасні дослідження українських учених, слід відмітити праці І. Золотих, В. Тищенко, І. Жуковича, С. Сардак, В. Московкіна, спрямовані на обґрунтування визначення методів оцінки досягнення країною стану ЕЗ [4–8]. С. Сардак пропонує здійснювати оцінку інтелектуалізації національних економік у світовому господарстві за рахунок обчислення усередненого індексу інтелектуалізації національної економіки, що кількісно висвітлює якість людських ресурсів і різнобічні аспекти їх інтелектуальної діяльності [4]. У роботі В. Тищенко запропоновано методичний підхід до оцінки рівня розвитку ЕЗ, який базується на розрахунках обґрунтованих інтегральних показників методом ентропії і спрямований на технологію позиціонування регіонів світу у тривимірному просторі ознак за такими базовими складовими, як інновації, освіта та інформаційно-комунікаційні технології [5]. Дослідження В. Московкіна присвячено розробці універсального інноваційного табло, що було здійснено на прикладі країн БРІКС та Ірану, з метою встановлення ймовірності досягнення обраним регіоном стану ЕЗ [8].

Практичне втілення теоретичних положень у конкретні методики та процедури оцінки різних аспектів прояву ЕЗ у країнах світу було здійснено міжнародними організаціями, що серед іншого свідчить про високий рівень об'єктивності й неупередженості висновків. Серед таких організацій слід назвати Департамент економічного і соціального розвитку Секретаріату ООН (розробка індексу суспільства знань) [9], Світовий банк (розрахунок індексу ЕЗ) [10], Міжнародну школу бізнесу INSEAD, Корнельський університет і Міжнародну організацію з інтелектуальної власності (розрахунок глобального інноваційного індексу) [11], Бостонську консалтингову групу, Національну асоціацію виробників і Інститут промисловості (розрахунок міжнародного індексу інновацій BCG) [12], Європейську комісію (розрахунок інноваційного індексу Європейського інноваційного табло) [13], Всесвітній економічний форум (розрахунок індек-

су глобальної конкурентоспроможності) [14], Організацію Об'єднаних Націй (розрахунок індексу людського розвитку) [15].

Проте, незважаючи на досить активні теоретичні дослідження та широку міжнародну аналітично-рейтингову базу, проблема комплексної оцінки ступеня готовності країни до досягнення стану ЕЗ залишається невирішеною і сьогодні. Тобто не існує переліку загальноприйнятих індикаторів багатобічної оцінки, який дозволив би діагностувати актуальний рівень її розвитку й обґрунтувати стратегію наближення економіки країни до стану ЕЗ.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування наукових принципів кількісної оцінки, які мають бути покладеними в основу відбору ключових показників моніторингу досягнення країною стану ЕЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для оцінки діагностики стану ЕЗ основним показником обрано індекси (від англ. index – індекс, показчик). В економічному словнику індекс визначається як «показчик, перелік будь-чого; відносний показник, що виражає відношення значень якогось економічного явища» [16, с. 113]. Крім того такий показник, як індекс, нівелює інтернаціональні та методологічні розбіжності, а тому може бути використаним у міжнародних порівняннях і прогностичних розрахунках. За твердженням фахівців, використання індексів можливо там, де є добре зрозумілими причинно-наслідкові зв'язки, а тому доцільно їх використовувати для оцінки стану нагромадження знань і впровадження інноваційних технологій на національному рівні [17, с. 127]. Ураховуючи всі перелічені ознаки, було визначено ті компоненти ЕЗ, що мають бути охарактеризованими за допомогою індексів, а саме: економічні стимули та інституційний режим, освіта й навчання, НДДКР та інновації, інформаційно-комунікаційні технології, людський розвиток.

До складу показників оцінки було включено всю сукупність індексів, які з різних боків висвітлюють ступінь наближення економіки країни до рівня ЕЗ, а саме: індекс розвитку інноваційної системи (глобальний інноваційний індекс) (The Global Innovation Index, GII) [11]; індекс інноваційного потенціалу (Innovation

Capacity Index, ICI) [18]; міжнародний індекс інновацій BCG (International Innovation Index BCG, IntIIBC) [12]; індекс інноваційної спроможності (Innovation Capacity Index, ICI) [19]; інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard Summary Innovation Index, SII) [13]; індекс ЕЗ (The Knowledge Economy Index, KEI) [20]; індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, GCI) [14]; індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) [21]; індекс рівня освіти (Education Index, EI) [15]; індекс сталого розвитку (Index Of Sustainable Development, ISD) [22]; зведені ІКТ-індекси (e-індекси, індекс інформаційного суспільства) (Information Society Index, ISI) [23]; індекс готовності до електронного уряду (E-Government Readiness Index, EGRI) [24]; глобальний індекс талантів (The Global Talent Index, GTI) [25] та індекс цитування наукових статей (Science Citation Index, SCI) [26].

Більшість з обраних універсальних індек-

сів не характеризує досягнутий країною стан ЕЗ, проте обґрунтовує вибір основних стратегічних напрямів для його наближення, що також є досить необхідним. Вибір того чи того індексу пов'язаний із здатністю кожного показника надати певну характеристику щодо можливості у країні формування засад ЕЗ.

Проте ефективно організувати процедуру аналізу за такої кількості різномірних складових показників досить складно, і до того ж це вимагає значного часу. Тому виникає завдання обрати найбільш значущі індекси. Інструментом звуження інформаційного простору показників було обрано принципи (від лат. *principium* – основа, початок), так як вони мають виступати першоосновою дослідження та призвані розкривати закономірності результативного функціонування будь-якого процесу. Для здійснення процедури відбору основних індексів оцінки ступеня наближення економіки країни до рівня ЕЗ було обрано принципи наочності, достовірності, інформаційної доступності та періодичності (рис. 1).

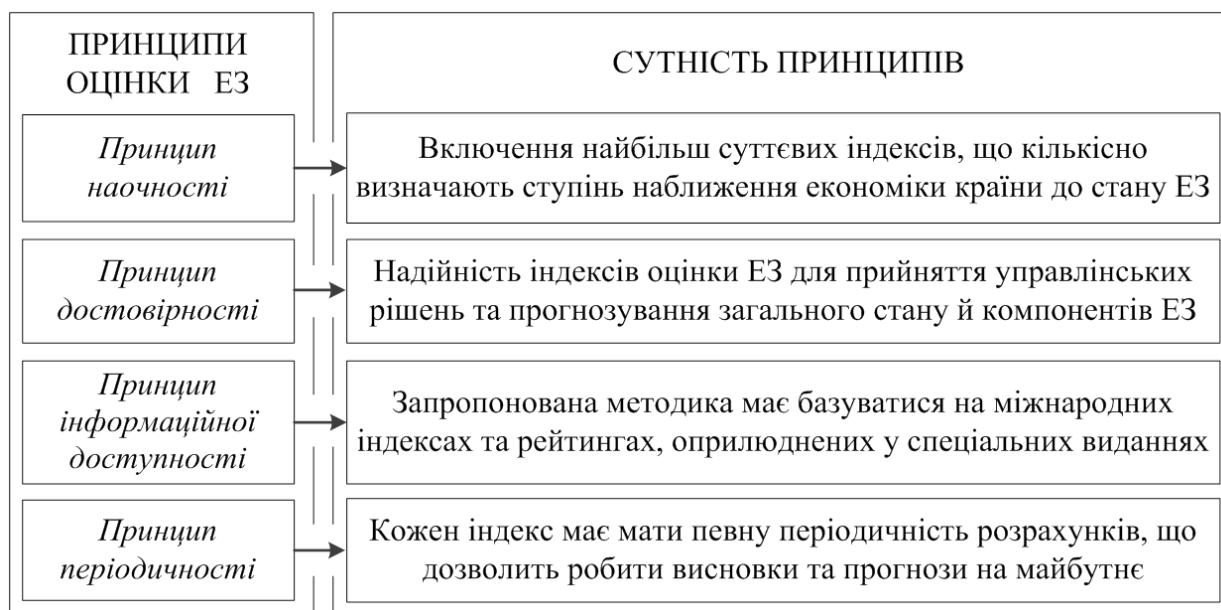

Рис. 1. Принципи кількісної оцінки досягнення країною стану ЕЗ

Принцип наочності отримав широке визнання у сфері навчання та був уведений чеським педагогом Я. Коменським, який підкреслював, що шлях людського пізнання починається з чуттєвого сприйняття конкретних фактів і явищ [27]. А. Дистервег, відповідаючи на питання про те, як люди досягають знань,

відзначав: «Ніяким іншим шляхом, крім як шляхом наочності» [28, с. 353]. Й. Песталоцці вбачав у забезпеченні наочності єдину основу будь-якого розвитку [27]. Отже, виконавши вимоги принципу, тобто обмеживши перелік показників оцінки ЕЗ шляхом виокремлення тих із них, що забезпечують найбільшу кіль-

кісну та графічну наочність, можна забезпечити розвиток методичних основ оцінки ступеня готовності країни до досягнення стану ЕЗ.

Принцип достовірності має філософське коріння і тривалу історію використання, а в сучасному житті він отримав широке практичне застосування в економічній сфері, а саме в галузі фінансів та бухгалтерського обліку. Водночас використання означеного принципу під час оцінки ступеня готовності країни до досягнення стану ЕЗ дозволить зосередити увагу на необхідності забезпечення достовірної інформаційної бази під час організації процедури дослідження. Сьогодні створення такої інформаційної бази представляє певні труднощі, так як, поперше, відсутні єдині методологічні підходи до кількісної оцінки ЕЗ, результати яких би задовольняли потреби всіх споживачів такої інформації незалежно від країни їх походження та обраної мети дослідження. А подруге, методичні особливості державної статистичної звітності в різних країнах та спотворення з різних причин національної інформації, що потрапляє в розпорядження міжнародних організацій, ускладнюють завдання формування достовірних даних оцінки стану ЕЗ. Тому виникла необхідність у запровадженні принципу достовірності у процедуру вимірювання й оцінки ступеня готовності країни до досягнення стану ЕЗ, використання якого ґрунтується на забезпеченні статистичної надійності й методологічної однорідності показників. Найбільш повне виконання вимог принципу дозволить підвищити рівень ефективності управлінських рішень щодо розробки та впровадження стратегії наближення країни до стану ЕЗ.

Дія принципу інформаційної доступності продовжує та розширює зміст принципу достовірності. Історично виокремлення принципу доступності інформації відбулося в дидактиці, а вже значно пізніше його дія поширилася й на інші галузі – освіту, державне управління, юриспруденцію, статистику, без чого результативність їх функціонування була би під загрозою. Обрання цього принципу в якості одного із критеріїв відбору індикаторів оцінки ступеня досягнення країною стану ЕЗ пов'язано з тим, що ефективність кількісної оцінки ЕЗ прямим чином залежатиме від повноти й легкості доступу до інформації,

закладеної в методику розрахунку індексів, відібраних для оцінки. Динамічно мінливі зовнішні та внутрішні умови існування країн підсилюють необхідність доступу до достатньої міжнародної інформації, що всебічно характеризує тенденції поширення ЕЗ у світі. Саме така інформація має стати орієнтиром під час розробки національної стратегії досягнення ЕЗ та основою запровадження моніторингу поширення ЕЗ у світі. При цьому обов'язки гарантів інформаційної доступності взяли на себе міжнародні організації, що у спеціальних тематичних виданнях оприлюднюють міжнародні індекси та рейтинги.

Ще однією об'єктивною вимогою до складових методики оцінки досягнення країною стану ЕЗ є систематичність здійснення досліджень, що призвано підвищити якість діагностики досягнутого стану та забезпечити об'єктивність прогнозних розрахунків. Невиконання принципу періодичності робить фрагментарним, або навіть унеможливорює процедуру моніторингу, знижує ступінь обґрунтованості висновків та управлінських рішень. Для міжнародних організацій, що займаються розрахунками рейтингів країн, основним періодом для визначення результатів формування ЕЗ, конкурентоспроможності й інноваційності у країнах є календарний рік. Щорічна презентація досягнутих результатів рейтингового аналізу забезпечує керівництво країни повною інформацією для здійснення поточних і перспективних висновків щодо вектора руху економіки до стану ЕЗ.

Проведений аналіз кожного з відібраних індексів на відповідність більшості обґрунтованих принципів дозволив обрати з них найбільш значущі та комплексні для подальшого покладення їх в основу моніторинг оцінки. Завдяки змістовному урахуванню дії комбінації запропонованих принципів було обрано такі показники: індекс людського розвитку, індекс ЕЗ, індекс глобальної конкурентоспроможності та глобальний інноваційний індекс. Обрані індекси систематично розраховуються міжнародними організаціями для багатьох країн світу, їх динаміка необмежено висвітлюється у відкритому друці, доступні для широкого кола користувачів інформації та базуються на поширених методиках розрахунку.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, у роботі запропоновано в якості інструменту звуження інформаційного простору показників моніторингу оцінки досягнення країною стану ЕЗ використовувати наукові принципи, до переліку яких було обрано принципи наочності, достовірності, інформаційної доступності та періодичності. Це дозволило встановити найбільш значущі серед повного переліку показників, який характеризує основні компоненти структури та ознаки ЕЗ. До складу індикаторів ЕЗ були обрані індекс людського розвитку, індекс ЕЗ, індекс глобальної конкурентоспроможності та глобальний інноваційний індекс. Було встановлено, що принцип наочності сприятиме чіткому опису й показовості сформованої бази даних, закладеної в моніторинг стану ЕЗ у країнах світу. Вплив принципу достовірності забезпечить її рисами валідності через забезпечення відповідності результатів оцінки поставленим завданням і високу якість діагностики досягнутого стану розвитку економіки країни. Також обов'язковою умовою має стати виконання принципу періодичності, тому що саме цей принцип признаний фактологічно й обґрунтовано підтвердити тенденції проникнення та розповсюдження ЕЗ у країнах. Виконання принципу інформаційної доступності забезпечує повноту й легкість доступу до інформації, закладеної в методику розрахунку індексів, відібраних для оцінки. Чітке виконання запропонованих принципів забезпечує виявлення основних індексів, що надає можливість: ранжувати країни залежно від їх стану формування або розвитку ЕЗ; визначати для певної країни слабкі та сильні позиції під час будівництва нової економіки; установлювати стратегічні орієнтири та формувати обґрунтовану економічну й соціальну національну політику. Саме тому подальші дослідження мають бути спрямованими на розробку методики визначення та обґрунтування проміжних меж обраних індексів на основі наукових принципів для групування країн залежно від їх рівня досягнення стану ЕЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Machlup F. The Supply of Inventors / F. Machlup // The Rate and Directions of Inventive Activity. – Princeton : Princeton University Press, 1962. – P. 15.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования ; перевод с англ. / Белл Д. – Москва : Academia, 1999. – 956 с.
3. Porat M. U. The Information Economy / M. U. Porat. – Vol. 1. – Washington, 1977. – 204 p.
4. Золотых И. Б. Экономика знаний: методологические подходы её измерения / И. Б. Золотых // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 162–167.
5. Тищенко В. Ф. Діагностика вектора розвитку економіки знань: регіональний аспект / В. Ф. Тищенко // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 9–10 (1). – С. 31–34.
6. Жукович І. А. Інтегральні індекси у вимірюванні економіки знань за методологією Світового банку / І. А. Жукович // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 47–54.
7. Sardak S. E. National Economies Intellectualization Evaluating in the World Economy / S. E. Sardak, A. A. Samoylenko // Економічний часопис-XXI. – 2014. – № 9–10. – С. 4–7.
8. Московкин В. Бенчмаркинг инновационного развития стран БРИКС и ИРАНА на основе методологии оценки экономики знаний / В. Московкин, С. Самсонова // Часопис соціально-економічної географії. – 2013. – Випуск 15 (2). – С. 21–30.
9. Towards a Knowledge-based Economy. Country Readiness Assessment Report – Regional Report. – New York : UNITED NATIONS, 2002. – 65 p.
10. Knowledge Assessment Methodology 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org> (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
11. Dutta S. The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation / Dutta S., Lanvin B., Wunsch-Vincent S. – Geneva :

- Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2016. – 422 p.
12. The Innovation Imperative in Manufacturing. How the United States Can Restore Its Edge [Електронний ресурс] / Report BCG, 2009. – 32 p. – Режим доступу: <http://www.bcg.com/documents/file15445.pdf> (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  13. European Innovation Scoreboard (EIS) 2009. European Commission / PRO INNO Europe Paper. – 2009. – № 15.
  14. The Global Competitiveness Report 2016–2017 / The Global Competitiveness Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs> (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  15. Human Development Report 2015 Work for Human Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  16. Завадський Й. С. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. – Київ : Кондор, 2006. – 358 с.
  17. Тарасова Н. П. Индексы и индикаторы устойчивого развития / Н. П. Тарасова, Е. Б. Кручина // Устойчивое развитие: природа-общество-человек. – 2007. – Том II. – С. 127–144.
  18. The Innovation Capacity Index: Factors, Policies, and Institutions Driving Country Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/guest4516e9/innovation-capacity-index> (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  19. Innovation for Development Report 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html> (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  20. KEI and KI Indexes (KAM 2012). Knowledge for Development [Електронний ресурс] // World Bank. – Режим доступу: http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp (дата звернення: 17.09.2016). – Назва з екрана.
  21. Human Development Report 2015 Work for Human Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf (дата звернення: 19.09.2016). – Назва з екрана.
  22. Згуровський М. З. Глобальне моделювання процесів сталого розвитку в контексті якості та безпеки життя людей / М. З. Згуровський, Т. А. Маторина, Д. О. Прилуцький, Д. А. Аброськін // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 1. – С. 7–33.
  23. Information Society Index – ISI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idc.com> (дата звернення: 19.09.2016). – Назва з екрана.
  24. United Nations e-Government Survey 2008. From e-Government to Connected Governance / Department of Economic and Social Affairs. Division for Public Administration and Development Management. – New York, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan028607.pdf> (дата звернення: 19.09.2016). – Назва з екрана.
  25. The global talent index report: the outlook to 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.globaltalentindex.com/pdf/Heidrick_Struggles_Global_Talent_Report.pdf (дата звернення: 19.09.2016). – Назва з екрана.
  26. Drucker P. F. Management Challenges for the 21st Century / P. F. Drucker – Oxford : Elsevier, 1999 – 205 p.
  27. Коменский Я. Н. Педагогическое наследие / Я. Н. Коменский, Й. Г. Песталоцци. – Москва : Педагогика, 1989. – 416 с.
  28. Дистерверг А. Руководство к образованию немецких учителей / А. Дистерверг // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – Москва : [б. и.], 1981. – 528 с.

REFERENCES

1. Machlup, F. (1962). *The Supply of Inventors. The Rate and Directions of Inventive Activity*, (p. 15). Princeton : Princeton University Press.
2. Bell, D. (1999). *Grjadushhee postindustrial'noe obshchestvo. Opyt social'nogo prognozirovaniya [The coming post-industrial society. Experience in social forecasting]*. Moscow : Academia [in Russian].
3. Porat, M. U. (1977). *The Information Economy*, 1.
4. Zolotyh, I. B. (2015). Jekonomika znanij: metodologicheskie podhody ejo izmerenija [Knowledge Economy: Methodological approaches its measurement]. *Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki – Global and national economic problems*, 6, 162–167 [in Russian].
5. Tyshchenko, V. F. (2013). **Diahnostyka vektoru rozvytku ekonomiky znan: rehionalnyi aspekt** [Diagnosis vector of development of the knowledge economy: regional aspect]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic Annals-XXI*, 9–10 (1), 31–34. [in Ukrainian].
6. Zhukovych, I. A. (2013). Intehralni indeksy u vymiriuvanni ekonomiky znan za metodolohiiieu Svitovoho banku [Integral indices to measure the knowledge economy methodology for the World Bank]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1. 47–54 [in Ukrainian].
7. Sardak, S. E. & Samoilenko, A. A. (2014). National Economies Intellectualization Evaluating in the World Economy. *Ekonomichnyi chasopys XXI – Economic Annals-XXI*, 9–10, 4–7.
8. Moskovkin, V. & Samsonova, S. (2013). Benchmarking innovacionnogo razvitija stran BRIKS i IRANA na osnove metodologii ocenki jekonomiki znanij [Benchmarking innovative development of BRICS countries and Iran on the basis of a methodology for assessing the knowledge economy]. *Chasopis social'no-ekonomichnoyi geografiji – Journal of Social and Economic Geography*, 15 (2), 21–30 [in Russian].
9. Towards a Knowledge-based Economy. Country Readiness Assessment Report. Regional Report (2002). New York : United nations.
10. Knowledge Assessment Methodology 2012. <http://web.worldbank.org>. Retrieved from <http://web.worldbank.org> (accessed 17 September 2016).
11. Dutta, S., Lanvin, B. & Wunsch-Vincent, S. (2016). *The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation*. Geneva: Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization.
12. The Innovation Imperative in Manufacturing. How the United States Can Restore Its Edge. Report BCG (2009). <http://www.bcg.com/documents/file15445.pdf>. Retrieved from <http://www.bcg.com/documents/file15445.pdf> (accessed 17 September 2016).
13. European Innovation Scoreboard (EIS) (2009). European Commission. *PRO INNO Europe Paper*, 15.
14. The Global Competitiveness Report 2016–2017. <http://www3.weforum.org/docs>. Retrieved from <http://www3.weforum.org/docs> (accessed 17 September 2016).
15. Human Development Report 2015 Work for Human Development. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf (accessed 17 September 2016).
16. Zavadskiy, I. S., Osovska, T. V. & Yushkevych, O. O. (2006). *Ekonomichnyi slovnyk [Economic Dictionary]*. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
17. Tarasova, N. P. & Kruchina, E. B. (2007) Indeksy i indykatory ustojchivogo razvitija [Indices and indicators of sustainable development]. *Ustojchivoe razvitie: priroda-obshchestvo-chelovek – Sustainable development: the nature-society-man*, Vol. II, 127–144 [in Russian].
18. The Innovation Capacity Index: Factors, Policies, and Institutions Driving Country Innovation. (n.d.). <http://www.slideshare.net/guest4516e9/innovation-capacity-index>.

- Retrieved from <http://www.slideshare.net/guest4516e9/innovation-capacity-index> (accessed 17 September 2016).
19. Innovation for Development Report 2010. www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html. Retrieved from www.innovationfordevelopmentreport.org/ici.html (accessed 17 September 2016).
  20. KEI and KI Indexes (KAM 2012). Knowledge for Development. World Bank. http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp. Retrieved from http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp (accessed 17 September 2016).
  21. Human Development Report 2015 Work for Human Development. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_1.pdf (accessed 19 September 2016).
  22. Zghurovskiy, M. Z., Matoryna, T. A., Prylutskiy, D. O. & Abroskin, D. A. (2008). Globalne modeliuvannia protsesiv staloho rozvytku v konteksti yakosti ta bezpeky zhyttia liudei [Global modeling of sustainable development in the context of quality and safety of human life]. *Systemni doslidzhennia ta informatsiini tekhnologii – System Research and Information Technologies*, 1, 7–33 [in Ukrainian].
  23. Information Society Index. (n.d.). <http://www.idc.com>. Retrieved from <http://www.idc.com> (accessed 19 September 2016).
  24. United Nations e-Government Survey 2008 (2008). From e-Government to Connected Governance / Department of Economic and Social Affairs. Division for Public Administration and Development Management. New York. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan028607.pdf>. Retrieved from <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan028607.pdf> (accessed 19 September 2016).
  25. The global talent index report: the outlook to 2015. http://www.globaltalentindex.com/pdf/Heidrick_Struggles_Global_Talent_Report.pdf. Retrieved from http://www.globaltalentindex.com/pdf/Heidrick_Struggles_Global_Talent_Report.pdf (accessed 19 September 2016).
  26. Drucker, P. F. (1999). *Management Challenges for the 21st Century*. Oxford: Elsevier.
  27. Komenskij, Ja.N. & Pestalocci, J.G. (1989). *Pedagogicheskoe nasledie [Pedagogical heritage]*. Moskva : Pedagogika [in Russian].
  28. Disterverg, A. (1981). *Rukovodstvo k obrazovaniju nemeckih uchitelej [Guide to education of German teachers]*. *Hrestomatija po istorii zarubezhnoj pedagogiki [Readings on the history of foreign education]*. Moskva : (n.d.) [in Russian].

Н. А. Подлужная, кандидат экономических наук, доцент (Государственное высшее учебное заведение «Донецкий национальный технический университет», г. Покровск). **Научные принципы количественной оценки достижения страной состояния экономики знаний.**

Аннотация. Целью статьи является обоснование научных принципов количественной оценки, которые должны быть положены в основу отбора ключевых показателей мониторинга достижения страной состояния экономики знаний. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Предложено в качестве инструмента сужения информационного пространства показателей мониторинга оценки достижения страной состояния экономики знаний использовать научные принципы, в числе которых были избраны принципы наглядности, достоверности, информационной доступности и периодичности. Это позволило установить наиболее значимые среди полного перечня показателей, характеризующих основные компоненты структуры и признаки экономики знаний. В состав индикаторов экономики знаний были выбраны индекс человеческого развития, индекс экономики знаний, индекс глобальной конкурентоспособности и глобальный инновационный индекс. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что четкое выполнение предложенных принципов обеспечивает выявление основных

индексов, позволяет ранжировать страны в зависимости от их состояния формирования или развития экономики знаний; определять для конкретной страны слабые и сильные позиции при строительстве новой экономики; устанавливать стратегические ориентиры и формировать обоснованную экономическую и социальную национальную политику.

Ключевые слова: экономика знаний, оценка, научные принципы, страна, индекс.

N. Podluzhna, *Cand. Econ. Sci., Docent (Donetsk National Technical University)*. **Scientific principles of quantifying the country's achievements state of knowledge economy.**

Summary. The aim of the article is to study the scientific principles of quantitative appraisal, which should be valued in the selection of key indicators for monitoring the achieving by the country the position of the knowledge economy. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article is realised by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** As a tool to reduce the informational space of monitoring indicators to assess the achievement of the country the condition of knowledge economy, to use scientific principles, including the principles of clarity, accuracy, availability and frequency of information were elected. It made possible to establish the most significant indicators among all that characterize the main components of the structure and features of the knowledge economy. The structure of the human development index contains indicators of knowledge economy, the knowledge economy index, the Global Competitiveness Index and the Global Innovation Index. **Practical value.** The article substantiates that the concise accomplishment of the proposed principles provides the identification of the major indexes, allows: to rank countries according to their state of formation and development of the knowledge economy; identify country-specific weak and strong positions in the construction of the new economy; settle strategic guidelines and build grounded economic and social national policy.

Keywords: knowledge economy, evaluation, scientific principles, the country code.

Стаття надійшла 20 вересня 2016 року.

ВЕРТИКАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ: СУТНІСТЬ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Ю. В. ПЕТЛЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Анотація. *Мета статті* полягає у виявленні фінансових і поведінкових особливостей вертикальної інтеграції агропромислових підприємств. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Визначено сутність і передумови вертикальної інтеграції. Розглянуто роль, переваги й недоліки вертикальної інтеграції. Досліджено особливості вертикальної інтеграції в агропромисловому секторі. Практична значущість результатів дослідження.* У статті обґрунтовано, що вертикальна інтеграція сприяє збільшенню обсягу доходів і прибутку агропромислових корпорацій, дозволяє акумулювати інвестиції для розвитку нових технологій сільськогосподарського виробництва. Основні наукові положення статті можна використовувати в теорії та практиці управління агрохолдингами.

Ключові слова: інтеграція, вертикальна інтеграція, форми вертикальної інтеграції, трансакційні витрати.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сучасна глобалізація світової економіки характеризується високою волатильністю, нестабільністю та невизначеністю, що позначається на розвитку конкурентних відносин на світових агропромислових ринках. Усе це зумовлює необхідність пошуку адекватних стратегій розвитку агропромислових виробників. За таких умов успіх агропромислових корпорацій залежить від їхньої ефективної взаємодії на всіх рівнях технологічного процесу – виробництва сировини, споживання проміжного продукту, просування кінцевої продукції до споживача тощо. Такий підхід дозволяє встановити вертикальний контроль за просуванням продукції, а також контролювати обсяги виробництва, збуту й ціну кінцевого продукту.

Практика існування вертикально-інтегрованих компаній в Україні доводить, що саме ця стратегія дозволяє підприємствам агропромислового сектора підвищувати конкурентоспроможність власної продукції на світових ринках, скорочувати витрати на виробництво

кінцевої продукції, сприяти активізації запровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами розвитку теорії вертикальної інтеграції працювали відомі західні вчені: Дж. Стіглер [3], Г. Бейн [4], Ж. Тіроль [5], Дж. Спенглер [6], Р. Коуз [7], О. Вільямсон [8], С. Гроссман та О. Харг [9], а також інші автори. Серед вітчизняних науковців, які вивчали інтеграційні процеси в аграрній сфері, – В. Г. Андрійчук [10], І. М. Зеліско [11], В. Ф. Шукалович [12] та ін. У працях вітчизняних науковців значна увага приділяється дослідженню різноманітних стимулів до вертикальної інтеграції в агропромисловому комплексі. Разом із тим поведінкові та фінансові аспекти вертикальної інтеграції залишаються малодослідженими не тільки представниками вітчизняних, а й зарубіжних наукових шкіл. Варто звернути увагу й на той факт, що спостерігається суттєва розбіжність і суперечливість вихідних теоретичних та методологічних позицій під час дослідження вертикальної інтеграції між вітчизняними й зарубіжними вченими, що зумовлює актуальність даної теми.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у виявленні фінансових і поведінкових особливостей вертикальної інтеграції агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах господарювання сформувалися особливі передумови розвитку інтеграції на різних рівнях ієрархії вітчизняних агропромислових ринків, при цьому ініціатором інтеграційних процесів усе частіше виступають не безпосередні виробники продукції, а структури, що контролюють та координують діяльність аграрної сфери.

Розвитку інтеграційних процесів на основі агропромислової кооперації присвячена ціла низка праць видатного економіста А. В. Чаянова [13, с. 58], який уважав, що контроль за діяльністю сільськогосподарських кооперативів повинен належати малим формам господарювання, не допускаючи монополізації ресурсів і капіталу.

Проте, сучасна об'єктивна реальність і господарська практика свідчать, що вистояти на зовнішніх ринках можуть лише потужні інтегровані структури, об'єднані різними формами контрактних відносин. Так, однією з найбільш небезпечних форм інтеграції, з точки зору міжнародного антимонопольного законодавства, є горизонтальна інтеграція, що знижує внутрішньогалузеву конкуренцію, дозволяючи поглибити спеціалізацію та кооперацію виробництва, сприяє розвитку міжгосподарських технологічних зав'язків, забезпечує підтримку взаємодії різних сільськогосподарських структур із метою зниження ризику виробництва. Саме ці обставини є мотивуючими факторами до встановлення горизонтального контролю в агропромислому виробництві. Розвиток горизонтальної інтеграції, за дослідженням В. Я. Месель-Веселяк [1, с. 14], досягається шляхом установавання контрактного контролю або поглинання внаслідок недотримання норм Закону України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі», а саме сільгоспвиробники не отримали контрольного пакета – 51 % акцій. Натомість окремі управляючі компанії вдалися до формування особливого типу стійких контрактних монополій, які іноді навіть складно виявити, через

відсутність інформації про кінцевих бенефіціарів.

Сучасні горизонтально інтегровані структури монополізують право на управління активами [11, с. 15], не виконуючи зобов'язань щодо оренди земельних ресурсів. Так утворюються латифундії, щодо яких неможливо застосувати антимонопольне законодавство, проте вони забезпечують основу для концентрації капіталу й розвитку холдингових структур, які на основі горизонтальних контрактів розвивають і вертикально-інтегровані структури.

Відзначимо, що існує декілька підходів до визначення вертикальної інтеграції, які, в основному, зводяться до контролю одним підприємством усього технологічного процесу вирощування, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції. У цьому контексті М. Портер [2, с. 38]. розглядає вертикальну інтеграцію як стратегію, що дозволяє найкращим чином захистити галузь від прояву зовнішніх факторів.

Сучасна практика доводить, що питання вертикальної інтеграції може бути доволі дискусійними, адже відсутність критеріїв встановлення глибини контролю одного суб'єкта бізнесу над іншим (певний відсоток володіння акціями, частка участі у статутному капіталі, представництво в управлінні компанією та ін.), за яким підприємства можна вважати вертикально інтегрованими. Тому, наприклад, питання щодо того, яке підприємство слід вважати вертикально інтегрованим, – те, яке володіє 30 % акцій зернового елеватора, чи те, яке володіє річним договором на зберігання певної частини зерна, – залишається відкритим.

Для цілей даного дослідження під процесом вертикальної інтеграції розумітимемо його широке тлумачення, запропоноване консультантами консалтингової компанії McKinsey Дж. Стакі (John Stuckey) та Д. Уайтом (David White) як спосіб координації різних складових галузевого технологічного процесу за умов, при яких не вигідна двостороння торгівля [4, с. 54]. Отже, можна зробити висновок, що при розвитку вертикальної інтеграції, суб'єкти інтеграції повинні отримати такі економічні вигоди від її впровадження, які перевищуватимуть вигоду, отриману від обміну за умов вільної торгівлі. Саме з таких позицій формується сучасна методологія обґрунтування переваг

розвитку вертикально-інтегрованих структур в агропромисловому комплексі.

Запровадження реформ в агропромисловому комплексі наштовхується на необхідність вирішення низки саме організаційних проблем, які полягають у виборі моделі господарювання, удосконаленні способів привласнення права на землю та майно тощо. Разом із тим зволікання з вирішенням даного питання фактично підриває фермерську ініціативу, оскільки в переважній більшості регіонів фермерство зіштовхується із проблемою нерозвиненості логістичної, біржової та переробної інфраструктури та внутрішньогалузевою концентрацією капіталу й ресурсів у великих агропромислових інтегрованих структурах.

До основних типів агропромислових інтегрованих структур слід зарахувати:

– *інтегровані структури холдингового типу*, що створюють монополії на ієрархічній або етархічній (перехресне володіння частками статутного чи акціонерного капіталу) основі. До п'ятірки найбільших агропромислових корпорацій належать: UkrLandFarming (банк землі 670 тис. га у 22 областях України); Агропросперис (NCH) (банк землі 430 тис. га у 13 областях України); Кернел Груп (банк землі 390 тис. га в 11 областях України); Миронівський Хлібопродукт (банк землі 370 тис. га в 10 областях України); Астарта-Київ (банк землі 250 тис. га в 6 областях України) [19];

– *проектні інтегровані структури*. До них можна зарахувати квазіінтегровані структури: Agrofusion (спеціалізація вирощування томатів); Бізнес-група «Арніка» (селекція рослин); Авіс УкрАгро (вирощування кукурудзи, сої, тваринне виробництво – яйця, молоко, зберігання зерна); «Зернова компанія «Хорс» (рослинництво, зберігання зерна) та ін. Середній банк землі таких структур – близько 20 тис. га.

Аналіз економічних і виробничо-організаційних передумов розвитку інтеграційних процесів приведено в попередній роботі [16, с. 88–89]. В агропромисловому комплексі України, на основі даних 100 найбільших агропромислових корпорацій за результатами 2015 року, можливо виявити, основні закономірності та передумови розвитку вертикальної інтеграції. Перш за все, це стосується саме органічного поєднання агропромислового й сільськогосподарського виробництва з пере-

робкою продуктів рослинництва та тваринництва, і на цій основі формуються стабільні продуктові ланцюги, нейтральні до факторів зовнішнього середовища.

Основною цією стабільністю варто вважати орієнтованість основних і допоміжних видів діяльності на внутрішній ринок. Більшість проектних інтегрованих структур орієнтовані на спеціалізацію виробництва (проекти). Так, майже у 60 % агропромислових корпорацій земельні банки не перевищують 40 тис. га, а у 25 % – 20 тис. га. **Такий підхід дозволяє підтримувати певний рівень внутрішньогалузевої конкуренції та створювати основу для міжнародної експансії.**

Формування стратегії міжнародної експансії на світові ринки продовольства потребує значних фінансових ресурсів, які неможливо концентрувати на основі квазіінтеграції. Це пов'язано з тим, що на зарубіжні ринки допускаються публічні структури з високим рівнем корпоративної культури та прозорості ведення бізнесу, саме це потребує додаткових витрат, які можуть дозволити лише агропромислові корпорації з високим обсягом капіталізації фінансових ресурсів.

Разом із тим низький кредитний рейтинг України, зокрема Fitch Ratings, на рівні В– (ССС), та нестабільний валютний курс, негативно впливають на темпи капіталізації вітчизняних агропромислових корпорацій. Відповідно такі структури вдаються до створення внутрішнього фінансового простору холдингу екстенсивними методами – через збільшення земельного банку та диверсифікації основних видів діяльності. Зокрема, *самостійними* суб'єктами експансії українських продуктів на світові ринки продовольства можна вважати лише сім холдингів із земельним банком понад 175 тис. га. *Залежними* від донорів, або афілійованими суб'єктами світової експансії української агропромислової продукції, вважаємо агропромислові корпорації з обсягами земельного банку 80–160 тис. га. Решта виробників реалізують свій експортний потенціал на контрактній основі [20].

До числа контрактних бар'єрів, що стримують концентрацію капіталу у вітчизняному агропромисловому секторі, варто віднести ще й такі: низький рівень внутрішнього платоспроможного попиту населення; орієнтованість якості сировинної, проміжної та кінцевої

продукції на стандарти країн СНД; історична орієнтованість на обсяги й культуру споживання країн СНД, у першу чергу, Російської Федерації.

Загалом парадигма вертикальної інтеграції потребує подальшої детальної розробки, проте

окремі її аспекти вже можна узагальнити на основі наших попередніх обстежень 100 найбільших агропромислових корпорацій України. Так, слід виділити окремі переваги й недоліки вертикальної інтеграції, зокрема ті, що виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі (табл. 1).

Таблиця 1

**Переваги та ризики вертикальної інтеграції агропромислових корпорацій
[розроблено автором на основі практичних та емпіричних досліджень
100 найбільших агропромислових корпорацій України]**

Переваги й недоліки	Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
Переваги	Забезпечення ритмічності виробництва, податкове планування	Регулювання попиту та пропозиції на ринках сировини, проміжної і кінцевої продукції
	Оптимізація операційних витрат	Отримання синергетичного ефекту, подвійна маржиналізація
	Прогнозування завантаження виробничих потужностей та ефективність їх використання	Подолання деструктивного впливу зовнішнього середовища завдяки концентрації капіталу
	Прогнозування ситуації на ринках, забезпечення стабільності реалізаційної політики, що забезпечує розширення горизонту фінансового планування	Створення стандартів: – започаткування, розвитку, функціонування і згорання діяльності структурних підрозділів; – злиття, поглинання, реструктуризації; модернізації; – виходу на внутрішній і міжнародний ринки
Недоліки	Погіршення управлінської мобільності, зростання управлінських витрат	Сильна внутрішня взаємозалежність між вертикально-інтегрованими структурами знижує рівень диверсифікації та можливість запобігання банкрутства
	Гарантований збут створює уявне відчуття безпеки, не диверсифікує ризики економічного циклу	Монополізація або олігополія ринків, зниження конкуренції, ринкова влада
	Зростання витрат на підтримку операційної та фінансової ефективності, затрати на підтримку ринкової влади	Зниження ринкової ефективності, корупція, офшоризація

Крім визначених у табл. 1, варто враховувати ще й недоліки макроекономічного характеру, пов'язані зі створенням вхідних бар'єрів на ринок проміжної і кінцевої продукції, монополію постачально-збутових ланок тощо.

Усе це знижує конкуренцію як усередині самої сільськогосподарської галузі, так і в суміжних галузях.

На ринках кінцевої продукції вертикально-інтегровані агропромислові корпорації отримують перевагу від економії на трансакціях через отримання ефекту від уникнення «подвійної маржиналізації», що дозволяє посилювати ринкову владу цих агропромислових корпорацій.

Домінуючим аргументом для створення

вертикально-інтегрованих агропромислових корпорацій є підвищення ефективності та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції українських виробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, можливість формування резервів для покриття ризиків від нестабільної кон'юнктури економічного середовища, акумулювання адекватних обсягів фінансових ресурсів для інвестицій у розвиток інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Вертикальна інтеграція є одним з етапів розвитку підприємства й виникає в результаті взаємодії між покупцями та продав-

цями із приводу купівлі-продажу продукції в межах одного продуктового ланцюга. Прийняття рішення щодо її застосування в агропромислових корпораціях потребує глибокого обґрунтування, що зумовлене особливостями функціонування вертикальних продовольчих ланцюгів у галузі сільськогосподарського виробництва. Ключовим мотивом до вертикальної інтеграції в агросфері все частіше стають протекціоністські заходи, спрямовані на створення конкурентних засад для просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, а також необхідність подолання невідповідності у стандартизації та метрології вітчизняної продукції відносно сучасних міжнародних правил торгівлі.

Вертикальна інтеграція агропромислових корпорацій дозволяє в короткостроковій перспективі отримувати швидкі економічні ефекти щодо операційної інвестиційної та фінансової діяльності, ініціювати позитивні структурні зрушення в розвитку сучасних інфраструктурних інститутів для внутрішнього сільськогосподарського ринку: відповідної нормативно-правової бази, фінансово-кредитних установ, логістики тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мессель-Веселяк В. Я. **Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення)** / В. Я. Мессель-Веселяк // *Економіка АПК*. – 2012. – № 1. – С. 13–29.
2. Портер М. **Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів** / М. Портер. – Київ : Основи, 1998. – 390 с.
3. Sherwin Rosen George J. **Stigler and the Industrial Organization of Economic Thought** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/2138596> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
4. Stuckey J. **When is worth or not to integrate vertically** / J. Stuckey, D. White // *The McKinsey Quarterly*. – 1993. – № 3. – Р. 54–69.
5. Bain G. S. **Industrial Organization** / G. S. Bain. – New York : John Wiley and Sons, 1968.
6. Tirole J. **The Theory of Industrial Organization** / J. Tirole. – Cambridge : MIT Press, 1988.
7. Spengler J. J. **Vertical Integration and Antitrust Policy** [Електронний ресурс] / J. J. Spengler // *The Journal of Political Economy*. – 1950. – Vol. 58. – Р. 347–352. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/4226245> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
8. Коуз Р. **Фирма, рынок и право** ; пер. с англ. Б. Пинскера / Р. Коуз. – Москва : Дело ЛТД, 1993. – 192 с.
9. Williamson Oliver E. **The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations** [Електронний ресурс] / E. Oliver Williamson // *American Economic Review*. – 1971. – № 61. – Р. 112–123. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/1816983> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
10. Grossman S. J. **The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration** [Електронний ресурс] / S. J. Grossman, O. S. Hart // *Journal of Political Economy*. – 1986. – August. – Р. 691–719. – Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/1833199> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
11. Петленко Ю. В. **Концептуальні основи формування та функціонування фінансового механізму вертикально-інтегрованих компаній** / Ю. В. Петленко // *Науковий вісник ВНЗ Укоопспілки «Полтавського університету економіки і торгівлі»*. – Сер.: Економічні науки. – 2013. – Випуск 2. – С. 14.
12. Аксьонова О. В. **До питання розвитку вертикальної інтеграції в агропромисловому комплексі** [Електронний ресурс] / О. В. Аксьонова. – Режим доступу: http://zbnurk.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_7/40.pdf (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
13. **Результати і проблеми реформування сільського господарства України** / [О. Ю. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Мессель-Веселяк, М. М. Федоров] // *Економіка АПК*. – 2014. – № 7. – С. 26–38.
14. Андрійчук В. Г. **Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку** : монографія / В. Г. Андрій-

- чук. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.
15. Гамма Т. М. Проблеми та перспективи розвитку вертикально-інтегрованих молокопереробних підприємств в Україні [Електронний ресурс] / Т. М. Гамма. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/457/1/Проблеми%20i%20перспективи%20розвитку%20ВІ%20молокопереробних%20підприємств.pdf> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
  16. Петленко Ю. В. Організаційні форми створення та розвитку вертикально-інтеграційних компаній / Ю. В. Петленко // Вісник Одеського національного університету. – Сер. : Економіка. – 2013. – Том 18. – Випуск 2/1. – С. 87–90.
  17. Чайнов А. В. Краткий курс кооперации / А. В. Чайнов. – 3-е изд., перераб. – Москва : Издательство Центрального Товарищества «Кооперативное издательство», 1925. – 80 с.
  18. Малік М. Й. Проблемні питання кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–14.
  19. Топ 100 латифундистів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://latifundist.com/rating/top100#135> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
  20. Кредитні рейтинги державних цінних паперів: Сайт міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reitynh-derzhanykh-tsinnnykhpaperiv?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg> (дата звернення: 31.10.16). – Назва з екрана.
  1. Messel-Veseliak, V. Ia. (2012). Formy hospodariuvannia v silskomu gospodarstvi Ukrainy (rezultaty, problemy, vyrishennia) [Forms of management in agriculture Ukraine (results, problem solving)]. *Ekonomika APK* – *Economy AIC*, 1, 13–29 [in Ukrainian].
  2. Porter, M. (1998). *Stratehiia konkurentsii. Metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv* [The strategy competition. Methods of analysis of industries and competitors]. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
  3. Sherwin, Rosen George J. Stigler and the Industrial Organization of Economic Thought. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/2138596> (accessed 31 October 2016) [in Ukrainian].
  4. Stuckey, J. & White, D. (1993). When is worth or not to integrate vertically *The McKinsey Quarterly*, 3, 54–69.
  5. Bain, G. S. (1968). *Industrial Organization*. New York : John Wiley and Sons.
  6. Tirole, J. (1988). *The Theory of Industrial Organization*. Cambridge : MIT Press.
  7. Spengler, J. J. (1950). Vertical Integration and Antitrust Policy. *The Journal of Political Economy*, 58, 347–352. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4226245> (accessed 31 October 2016).
  8. Kouz, R. (1993). **Firma, rynok i pravo** [Company, the market and the right]. (B. Pinsker, Trans.). Moscow : Delo LTD [in Russian].
  9. Williamson, Oliver E. (1971). The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *American Economic Review*, 6, 112–123. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1816983> (accessed 31 October 2016).
  10. Grossman, S. J. & Hart, O. S. (1986). The Costs and Benefits of Ownership: A Theory of Vertical and Lateral Integration. *Journal of Political Economy*, August, 691–719. – Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1833199> (accessed 31 October 2016).
  11. Petlenko, Iu. V. (2013). Kontseptualni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia finansovoho mekhanizmu vertykalno-intehrovanykh kompanii [Conceptual bases of formation and functioning of the financial mechanism of vertically integrated companies]. *Naukovyi visnyk VNZ Ukoopsilky «Poltavsky uni-*

REFERENCES

- versytet ekonomiky i torhivli». Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A series of «Economic Sciences», (2), (p. 14) [in Ukrainian].*
12. Aksonova, O. V. Do pytannia rozvytku vertykalnoi intehratsii v ahropromyslovomu kompleksi [On the issue of vertical integration in agriculture]. Retrieved from http://zbirnik.bukuniver.edu.ua/ed_work/n_7/40.pdf/ (accessed 31 October 2016) [in Ukrainian].
  13. Lupenko, O. Iu., Sabluk, P. T., Mesel-Veseliak, V. Ia. & Fedorov, M. M. (2014). Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy [Results and problems of agricultural reform Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 7, 26–38 [in Ukrainian].
  14. Andriichuk, V. H. (2007). Kapitalizatsiia silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku [Capitalization of agriculture: status and economic regulation of development]. Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf» [in Ukrainian].
  15. Hamma, T. M. Problemy ta perspektyvy rozvytku vertykalno-intehrovanykh molokopererobnykh pidpryiemstv v Ukraini [Problems and prospects of vertically-integrated dairy enterprises in Ukraine]. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/457/1/Problemy%20i%20perspektyvy%20rozvytku%20VI%20molokopererobnykh%20pidpryiemstv.pdf/> (accessed 31 October 2016) [in Ukrainian].
  16. Petlenko, Iu. V. (2013). Orhanizatsiini formy stvorennia ta rozvytku vertykalno-intehratsiinykh kompanii [Organizational forms creation and development of vertical integration of companies]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika – Bulletin of the Odessa National University: Collected papers. Series: Economy*, (18 2/1), (pp. 87–90) [in Ukrainian].
  17. Chaianov, A. V. (1925). Kratkyi kurs kooperatsyy [Brief course cooperation] (3-rd ed., rev.). Moscow : Yzdanye Tsentralnoho Tovaryshchestva «Kooperativnoe yzdatelstvo» [in Russian].
  18. Malik, M. I. & Luzan, Iu. Ia. (2010). Problemni pytannia kooperatsii ta intehratsiinykh vidnosyn v APK [Problems of cooperation and integration relations in agriculture]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 3, 3–14 [in Ukrainian].
  19. Top 100 latifundistov Ukrainy [Top 100 landowners of Ukraine]. <http://latifundist.com/rating/top100#I35>. Retrieved from <http://latifundist.com/rating/top100#I35> (accessed 31 October 2016) [in Russian].
  20. Kredytni reitynhy derzhavnykh tsinnykh papieriv: Sait ministerstva finansiv Ukrainy [The credit rating of the securities: website of the Ministry of Finance of Ukraine]. <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reitynh-derzhanykh-tsinnykh-papiriv?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg>. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reitynh-derzhanykh-tsinnykh-papiriv?category=borg&subcategory=derzhavnij-borg> (accessed 31 October 2016) [in Ukrainian].

Ю. В. Петленко, кандидат економічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка). **Вертикальна інтеграція в агропромисловому комплексі: сутність, переваги та недоліки.**

Анотація. *Цель статьи заключается в выявлении финансовых и поведенческих особенностей вертикальной интеграции агропромышленных предприятий. Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты. Определена сущность и предпосылки вертикальной интеграции. Рассмотрены роль, преимущества и недостатки вертикальной интеграции. Исследованы особенности вертикальной интеграции в агропромышленном секторе. Практическая значимость результатов исследования. В статье обосновано, что вертикальная интеграция способствует увеличению объема доходов и прибыли агрохолдингов, позволяет аккумулировать инвестиции для развития новых технологий сельскохозяйственного производства. Основные научные положения статьи можно использовать в теории и практике управления агрохолдингами.*

Ключевые слова: интеграция, вертикальная интеграция, формы вертикальной интеграции, транзакционные издержки.

Y. Petlenko, Cand. Econ. Sci., Docent (Taras Shevchenko National University of Kyiv). Vertical integration in agro-industrial sphere: nature, advantages and disadvantages.

Summary. Purpose. The article is devoted to identify financial and behavioral characteristics of vertical integration of agricultural enterprises. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The essence and background of vertical integration are considered. The role, the advantages and disadvantages of vertical integration are analyzed. The features of vertical integration in the agricultural sector are researched. **Practical value.** The main scientific position paper can be used in the theory and practice of agricultural holdings.

Keywords: integration, vertical integration, forms of vertical integration, transaction costs.

Стаття надійшла 1 листопада 2016 року.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Ю. М. ПРОЦЕНКО

(Одеський національний економічний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в аналізі сучасного стану забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні. Стаття присвячена дослідженню фінансової самодостатності територіальних громад України з метою виявлення шляхів збільшення необхідних їм ресурсів. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати.* *У статті визначено фактори, що впливають на рівень фінансової самодостатності територіальної громади. Розглянуто ознаки фінансової самодостатності територіальної громади. Досліджено дохідну базу територіальних громад України. Визначено проблеми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад України, основними з яких, у першу чергу, є недостатність ресурсів на виконання повноважень територіальних громад і переважання трансфертів в структурі доходів. Практична значущість результатів дослідження.* *У статті запропоновано шляхи вирішення проблем фінансової самодостатності територіальних громад України з урахуванням вимог сьогодення, що призведуть до більш якісного функціонування органів місцевого самоврядування та забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад у країні. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці створення територіальних громад.*

Ключові слова: територіальні громади, місцеве самоврядування, фінансова самодостатність, Європейська хартія, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні формування фінансово самодостатних територіальних громад в Україні – одне з найбільш актуальних завдань, тому що вони є основою ефективного місцевого й регіонального розвитку будь-якої країни. Це пояснюється тим, що розвиток демократії в суспільстві можливий лише за наявності розвиненої системи місцевого самоврядування та фінансової самодостатності громад, які є одними з основних ознак демократії.

Проблема самостійності та фінансової самодостатності територіальних громад в Україні довгий час стояла досить гостро. Світовий досвід свідчить про те, що тільки фінансово самодостатня територіальна громада може ефективно вирішувати місцеві питання, бе-

ручи участь в управлінні власними справами безпосередньо або через обрані ними органи, що створює простір для прояву ініціативи та творчості. Тому нині актуальним є питання дослідження особливостей функціонування та розвитку територіальних громад із точки зору їх фінансової самодостатності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад присвячені праці таких вітчизняних фахівців і науковців, як М. Баймуратов, Н. Пігуль, В. Кравченко, Л. Шаталова, Б. Заблоцький та ін. Проблемами забезпечення сталого місцевого й регіонального розвитку, основою яких є створення потужних територіальних громад, займалися М. Пухтинський, І. Волохова, О. Батанов, О. Лебединська, В. Борденюк.

Ураховуючи суттєвий обсяг проблем на

шляху до дійсного розвитку місцевого та регіонального самоуправління, науковцями вони розглядаються в різних аспектах. Водночас більш детальної уваги вчених потребує саме питання забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад та методів і механізмів її досягнення.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначалося вище, фінансово самодостатні та потужні територіальні громади є основою місцевого й регіонального розвитку будь-якої країни. Це також є ознакою якісного та ефективного місцевого самоврядування. Основні принципи самостійності й самоврядності територіальних громад закладені в Європейській хартії місцевого самоврядування, що ратифікована Україною в 1997 р. З моменту ратифікації зазначеної Хартії пройшло вже майже 20 років, але багато положень цього документа в Україні повною мірою ще не реалізовані.

На сьогодні органи місцевого самоврядування України не мають достатніх повноважень для повноцінної діяльності на своїй території. У Європейській хартії місцевого самоврядування це підкреслюється особливо. Зазначається, що здійснення державних повноважень, зазвичай, повинно покладатися на органи влади, найбільш близькі до громадян. В Україні вищезазначене питання остаточно не вирішено. Частина повноважень, якими мають бути наділені органи місцевої влади, зокрема органи місцевого самоврядування, залишається в межах компетенції виключно органів влади національного рівня. Ті ж повноваження, що належать до компетенції органів місцевої влади (органів місцевого самоврядування та територіальних громад), чітко між ними не розмежовані [2].

Крім того, реалізація конституційного права на місцеве самоврядування в Україні стикається із серйозними перепонами. Головним чином, це відбувається через недосконалість національного законодавства в цій сфері.

На сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування органам місцевого самоврядування, зокрема територіальним громадам,

необхідно надати більш широкі повноваження, що зробить їх реальним суб'єктом територіального розвитку й вираження інтересів громад, їх дійсної самоорганізації та самоврядності, а місцевим державним адміністраціям – винятково контрольно-наглядові функції за дотриманням законодавства органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, за станом місцевого та регіонального розвитку тощо.

Нині фінансово самодостатньою територіальною громадою є територіальна громада, що має визначену територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал, матеріальні та фінансові ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, виконання власних та делегованих повноважень місцевими органами влади. [3]

Характерними ознаками фінансової самодостатності територіальної громади є: природний приріст населення; створення сприятливих умов для залучення інвестицій; фінансова самостійність; наявність необхідної інфраструктури; забезпеченість кадрами; здатність у повному обсязі задовольняти потреби населення; участь жителів громади в усіх процесах, що стосуються їх життєдіяльності.

Саме фінансова самостійність територіальних громад в Україні є їх основною проблемою. Для фінансового забезпечення повноважень територіальні громади отримують фінансові ресурси, основний із яких – 60 % податку з доходів фізичних осіб. За своєю економічною суттю податок на доходи фізичних осіб є формою їх плати за суспільні послуги, що надаються органами місцевого самоврядування [4].

Розглянемо структуру доходів бюджетів місцевого самоврядування за період 2010–2015 рр. (рис. 1).

З рис. 1 бачимо, що податок на доходи фізичних осіб є найвагомим за обсягом джерелом дохідної частини місцевих бюджетів, його питома вага у 2015 р. становила 62 % та із 2012 року спостерігається постійний його зріст, на другому місці – плата за землю – 12 %, на третьому – неподаткові надходження та на останньому – цільові фонди.

Крім основного податку на доходи фізичних осіб, частка якого становить 60 %, до бюджетів місцевого самоврядування надходять інші по-

датки, збори та інші платежі: 25 % екологічного податку; 5 % акцизного податку; 100 % єдиного податку; 100 % на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності; 100 % податку на майно [5]. Як було зазначено,

головною проблемою є недостатність коштів на виконання як власних, так і делегованих повноважень місцевого самоврядування територіальних громад та переважання трансфертів над власними фінансовими ресурсами.

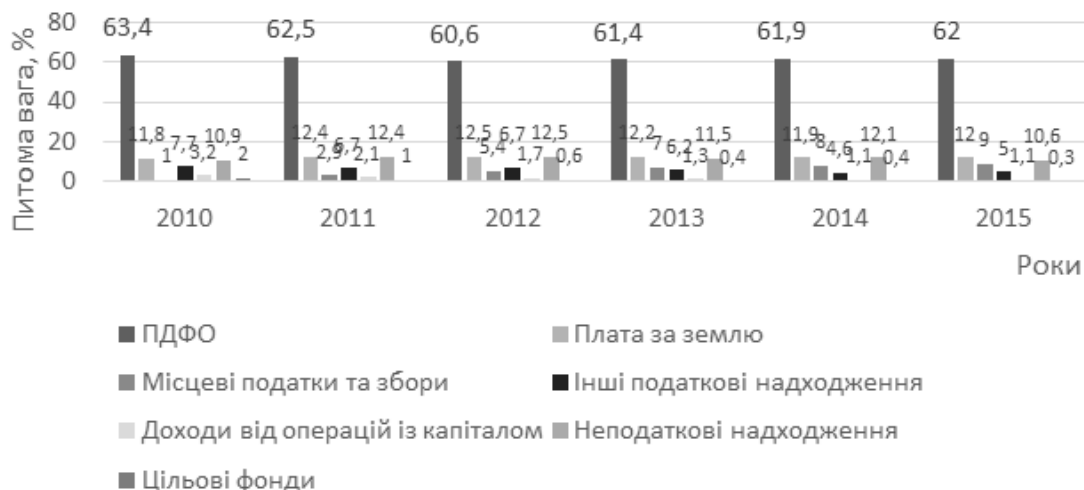

Рис. 1. Структура доходів бюджетів місцевого самоврядування за період 2010–2015 рр., % [4]

Розглянемо питому вагу трансфертів із державного бюджету в доходах місцевих бюджетів України (рис.2).

Отже, важливою проблемою на сьогодні залишається втручання органів державної влади у проблеми місцевих органів влади, територіальних громад, що відбувається через надан-

ня міжбюджетних трансфертів. Така залежність від трансфертів із Державного бюджету в Україні з року в рік зростає. Якщо у 2010 р. вона становила 49,1 %, то у 2015 р. вже збільшилась до 57,1 %, тобто за останні п'ять років зросла на 8,0 в.п., що свідчить про послаблення впливу місцевого самоврядування.

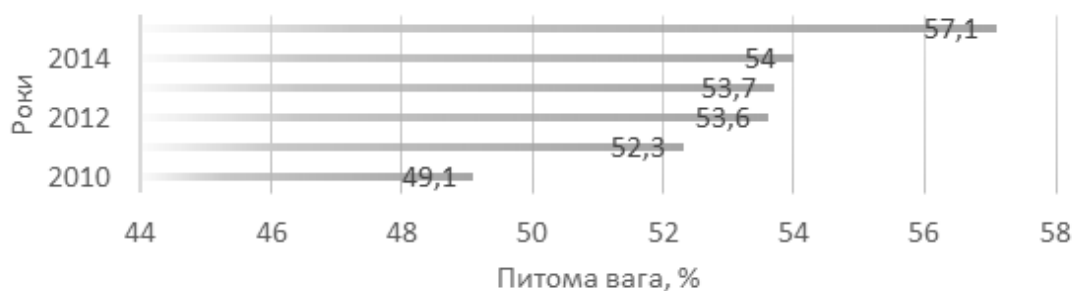

Рис. 2. Питома вага міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України за період 2010–2015 рр., % [6]

Кожен бюджет територіальної громади, відповідно, формується зі статті доходів і статті видатків. Доходи, у свою чергу, складаються із власних доходів та міжбюджетних трансфертів. Розглянемо на прикладі дев'ять територіальних громад Житомирської області України, а саме: Народицьку, Тетерівську, Високівську, Потіївську, Дубрівську, Червоненську, Новоборівську, Іршанську та Вишевицьку.

За перший місяць поточного року загальна сума власних надходжень до дев'яти громад становить 5,4 млн грн. Що стосується міжбюджетних трансфертів, то, окрім Іршанської територіальної громади (дереверсна дотація), усі інші громади отримали базову дотацію на загальну суму 782,8 тис. грн, медичну (2 341,0 тис. грн) та освітню (4 662,1 тис. грн) субвенцію.

Станом на 01.01.2016 року доходи дев'яти територіальних громад Житомирської області становлять 61,9 млн грн. Що ж стосується видатків, то лівова їх частина належить галузі освіти – 88 млн грн. Утримання органу державного управління займає друге місце – 22,8 млн грн, а 13,5 млн грн витрачається на енергоносії. Отже, власними доходами покривається лише половина видатків, інша ж частина покривається за рахунок трансфертів [7].

Як відомо, територіальні громади отримують фінансові ресурси, якими повинні самостійно розпоряджатися за напрямками видатків згідно з повноваженнями.

Розглянемо власні повноваження територіальних громад: місцевий економічний розвиток; розвиток та утримання місцевої інфраструктури; благоустрій території; соціальна допомога; житлово-комунальні послуги; середня, шкільна та позашкільна освіта; забудова території; планування розвитку території громади.

Окрім власних, є делеговані повноваження територіальних громад: соціальна допомога через територіальні центри; адміністративні послуги через центри їх надання; управління школами та дитсадками; первинна медична допомога; утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних майданчиків.

Головними проблемами забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад є: недостатність коштів на виконання повноважень територіальних громад як власних, так і делегованих; швидке зменшення чисельності сільського населення та сільських населених пунктів (на 2,5 млн осіб та майже 600 одиниць відповідно); переважання трансфертів над власними фінансовими ресурсами, що з року в рік підсилює залежність місцевого самоврядування від Державного бюджету; диспропорції в соціально-економічному розвитку територій; нерівномірна якість і доступність надання послуг населенню; невпорядкованість структури адміністративно-територіального устрою [8].

Для вирішення вищенаведених проблем необхідно здійснити такі кроки: 1) усі громади повинні отримати однакові повноваження, які забезпечуватимуться необхідними ресурсами; 2) ради громад повинні отримати право на регулювання податків, які прив'язані до території і є місцевими; 3) територіальні громади

повинні отримати нові повноваження у сфері земельних відносин, охорони порядку тощо; 4) забезпечити державну підтримку подальшого розвитку місцевого самоврядування у країні шляхом розробки та прийняття відповідної концепції розвитку самоврядності територіальних громад України в нових політичних умовах; 5) створити умови для більш широкої участі місцевого населення у вирішенні питань місцевого значення [9].

Сьогодні територіальні громади після свого створення в якості юридичної особи (як це є в Польщі, Чехії та інших державах Європи) формують бюджет місцевого самоврядування і повинні розпоряджатися цими коштами самостійно або через створений ними орган місцевого самоврядування.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, маючи такі основні проблеми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад, як недостатність коштів на виконання повноважень територіальних громад, висока дотаційність місцевого самоврядування, невпорядкованість структури адміністративно-територіального устрою та великі диспропорції в соціально-економічному розвитку територій, необхідно вирішувати їх шляхами більш чіткого визначення повноважень і сфери діяльності органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, забезпечення умов для реальної самостійності територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення, створити умови для більш широкої участі місцевого населення у вирішенні питань місцевого значення й забезпечити територіальні громади необхідними ресурсами.

Реалізація зазначених питань допоможе вирішити одну з найважливіших проблем сьогодення України – якісного функціонування органів місцевого самоврядування, забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад у країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про місцеве самоврядування в Україні [Електронний ресурс] : Закон України 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. – Режим

- доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.09.2016). – Назва з екрана.
2. Актуальні проблеми виконання Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» / за заг. ред. В. В. Кравченка. – Київ: Атіка, 2013. – 288 с.
  3. Європейська хартія місцевого самоврядування // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 38. – Ст. 249.
  4. Шаталова Л. С. Теоретичні основи визначення категорії «фінансова самодостатність» як дефініції державного управління [Електронний ресурс] / Л. С. Шаталова. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2122> (дата звернення: 26.09.2016). – Назва з екрана.
  5. Заблоцький Б. Економічна самодостатність регіону / Б. Заблоцький // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 40–53.
  6. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2015 рік // Аналітичне видання Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень. – Київ : ІБСЕД, 2015. – 85 с.
  7. Місцеві податки та збори [Електронний ресурс] // Аналітичний центр Асоціації міст України. – Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/news/mistsevi-podatki-ta-zbori> (дата звернення: 27.09.2016). – Назва з екрана.
  8. Пігуль Н. Г. Європейський досвід формування доходів місцевих бюджетів / Н. Г. Пігуль, І. М. Боярко, О. В. Люта // Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки. – 2012. – № 5. – Т. 2. – С. 138–142.
  9. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні : монографія / І. С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2014. – 462 с.
  10. *duvannya v Ukrayini» pryiniaty 21 trav. 1997 roku №. [Law of Ukraine On local government in Ukraine from May 21 1997, № 280/97-BP] Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (accessed 25 September 2016) [in Ukrainian].*
  11. Kravchenko, V. V. (Ed.). (2013). *Aktual'ni problemy vykonannya zakoniv Ukrayiny «Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini» ta »Pro mistsevi derzhavni administratsiyi» [Current problems of the Law of Ukraine «On local government in Ukraine» and «On local state administrations»]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].*
  12. Yevropeys'ka khartiya mistsevoho samovryaduvannya [European Charter of Local Self-Government]. (1997). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady – Supreme Council*, 38, [in Ukrainian].
  13. Shatalova, L. S. Teoretychni osnovy vyznachennya katehoriyi «finansova samodostatnist» yak defnitsiyi derzhavnoho upravlinnya [Theoretical basis of the definition of «financial self-sufficiency» as a definition of management]. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2122> (accessed 26 September 2016) [in Ukrainian].
  14. Zablots'kyy, B. (2011). *Ekonomichna samodostatnist' rehionu [Economic self-sufficiency of the region]. Rehional'na ekonomika – Regional Economics*, 1, 40–53 [in Ukrainian].
  15. *Byudzhetnyy monitorynh: Analiz vykonannya byudzhetu za 2015 rik. Analitychne vydannya Instytutu byudzhetu ta sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen [Budget Monitoring: Analysis of Budget Execution 2015. Analytical publications of the Institute budget and socio-economic research]. (2015). Kyiv: IBSED [in Ukrainian].*
  16. *Mistsevi podatky ta zbery. Analitychnyy tsentr Asotsiatsiyi mist Ukrayiny [Local taxes and fees. Analytical Center of the Association of Cities of Ukraine]. (n.d.) <http://www.auc.org.ua/news/mistsevi-podatki-ta-zbori>. Retrieved from <http://www.auc.org.ua/news/mistsevi-podatki-ta-zbori> (accessed 27 September 2016) [in Ukrainian].*

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny «Pro mistseve samovrya-
8. Pihul, N. H., Boyarko, I. M. & Lyuta, O. V

(2012). Yevropeys'kyu dosvid formuvannya dokhodiv mistsevykh byudzhativ [European experience forming local revenues]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers. A Series: Economic science*, (5, Vol. 2), (pp.

138–142) [in Ukrainian].

9. Volokhova, I. S. (2014). Mistsevi finansy ta perspektyvy pohlyblennya finansovoyi detsentralizatsiyi v Ukraini [Local finances and prospects for deeper fiscal decentralization in Ukraine]. Odesa: Atlant [in Ukrainian].

Ю. М. Проценко (Одесский национальный экономический университет). **Проблемы обеспечения финансовой самодостаточности территориальных обществ Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в анализе современного положения обеспечения финансовой самодостаточности территориальных общин в Украине. Статья посвящена исследованию финансовой самодостаточности территориальных общин Украины с целью выявления путей увеличения необходимых им ресурсов. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье определены факторы, влияющие на уровень финансовой самодостаточности территориальной общины. Рассмотрены признаки финансовой самодостаточности территориальной общины. Исследована доходная база территориальных общин Украины. Определены проблемы обеспечения финансовой самодостаточности территориальных общин Украины, основными из которых, в первую очередь, являются недостаточность ресурсов на выполнение полномочий территориальных общин и преобладание трансфертов в структуре доходов. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье предложены пути решения проблем финансовой самодостаточности территориальных общин Украины с учетом требований сегодняшнего дня, которые приведут к более качественному функционированию органов местного самоуправления и обеспечения финансовой самодостаточности территориальных общин в стране. Основные научные положения статьи можно использовать в практике создания территориальных общин.

Ключевые слова: территориальные общины, местное самоуправление, финансовая самодостаточность, Европейская хартия, органы местного самоуправления.

Y. Protsenko (Odessa national economic university). **The problem of ensuring the financial sustainability of the territorial communities of Ukraine.**

Summary. Purpose. In Article analyzes the current situation to ensure financial self-sufficiency of local communities in Ukraine. The article investigates the financial self-sufficiency of local communities in Ukraine in order to identify ways to increase the resources they need. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The article identifies the factors affecting the level of financial self-sufficiency of the territorial community. Are considered signs of financial self-sufficiency of the territorial community. Investigated the revenue base of the territorial communities of Ukraine. Identified problems to ensure financial self-sufficiency of local communities in Ukraine, the main of which, first of all, is the lack of resources for the implementation of the powers of local communities and the prevalence in the structure of transfer revenues. **Practical value.** The paper suggests ways of solving the problems of financial self-sufficiency of local communities in Ukraine, taking into account the requirements of the present day, which will lead to a better functioning of the local government and to ensure financial self-sufficiency of local communities in the country. Main scientific article can be used in the practice of creating territorial communities.

Keywords: territorial communities, local government, financial self-sufficiency, the European Charter, local authorities.

Стаття надійшла 12 жовтня 2016 року.

НОВАЦІЇ У ЗВІТНОСТІ У СФЕРІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗА СТАНДАРТАМИ GRI

О. В. ЯРІШ, кандидат економічних наук, доцент;

В. О. ПОДОЛЬСЬКА, доцент

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є вивчення світового досвіду підготовки звітності зі сталого розвитку іноземними компаніями та надання практичних рекомендацій щодо впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в діяльність вітчизняних підприємств. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті аргументовано необхідність формування нефінансового звіту підприємства для обґрунтованого прийняття ефективних управлінських рішень, залучення інвесторів тощо. Розглянуто основні міжнародні стандарти нефінансової звітності. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано доцільність приєднання підприємств України до світової системи формування нефінансової звітності за стандартом G4.

Ключові слова: сталий розвиток, нефінансова звітність, звітність у сфері сталого розвитку, міжнародний стандарт GRI, стейкхолдер, зацікавлені особи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасному турбулентному світі поняття фінансової стабільності компанії інвестори досить часто пов'язують із нефінансовими показниками, що відображають економічні, екологічні та соціальні результати діяльності компанії. Найбільш поширеним стандартом у світі, згідно з вимогами якого готують нефінансову звітність, є стандарт GRI (Global Reporting Initiative). Нефінансова звітність, підготовлена за стандартом GRI, допомагає бізнесу краще розуміти проблеми, ризики й можливості розвитку та демонструвати його фінансову, економічну й соціальну результативність. На користь зазначеного свідчать:

– результати дослідження, опублікованого у MIT Sloan Management Review, згідно з яким 75 % керівників вищої ланки інвестиційних компаній вважають, що нефінансові показники компанії важливо враховувати під час прийняття інвестиційних рішень [2];

– результати глобального дослідження «Затрашні правила інвестування», проведеного

журналом «Institutional Investor» від імені Міжнародної аудиторсько-консалтингової компанії EY серед 163 інституціональних інвесторів, згідно з якими 89 % інвесторів повідомили про те, що інформація про нефінансові показники відіграла ключову роль у процесі прийняття ними інвестиційних рішень принаймні один раз протягом останніх 12 місяців [7].

Підготовка подібних звітів стала вже загальноприйнятою нормою в більшості розвинених країн світу, тоді як в Україні подібна практика поки реалізується тільки великими холдингами, присутніми на західних біржах і міжнародними компаніями. Така ситуація призводить до необхідності перегляду змісту звітності для об'єктивної оцінки вітчизняного бізнесу і ухвалення інвесторами на підставі неї обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ураховуючи посилення уваги наукової спільноти до вивчення теорії та практики нефінансової звітності як інструменту забезпечення сталого розвитку компанії, кількість наукових праць в Україні з цієї проблематики відчутно збільшується. Зокрема, різноманітні аспекти

нефінансової звітності досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Н. В. Ільченко, В. А. Євтушенко, А. О. Касич, Р. О. Костирко, І. О. Макаренко, М. А. Проданчук та ін. З огляду на те, що світова практика нефінансової звітності продовжує розвиватися швидкими темпами, для українських науковців та практиків особливої актуальності набуває постійний моніторинг новацій у цій сфері.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення світового досвіду підготовки звітності зі сталого розвитку іноземними компаніями та надання практичних рекомендацій щодо впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в діяльність вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Бажання інвесторів отримувати дані у прозорому та зрозумілому вигляді, разом із зростанням соціальної свідомості, стали поштовхом до початку трансформації форм звітності бізнесу. Їм уже недостатньо бачити тільки фінансові показники, а потрібно знати, як діяльність компанії впливає на навколишнє середовище та клімат, чи дотримуються в ній права людини, норми чинного законодавства. Відповіддю на вимоги всіх зацікавлених осіб стала поява звіту про сталий розвиток.

Звітність зі сталого розвитку (часто називають звітність, у якій відображено нефінансові показники) — це сукупність даних компанії, організації, що відображає середовище її існування, принципи та методи співпраці із групами впливу, результати діяльності компанії в економічній, соціальній та екологічній сфері життя суспільства.

При цьому під сталим розвитком розуміють модель економічного зростання, у якій використання ресурсів направлено на задоволення потреб людини під час збереження навколишнього середовища не тільки в сьогоденні, але й для майбутніх поколінь.

Із викладеного стає зрозумілим, що звіт про сталий розвиток компанії має містити ґрунтовний аналіз стану всіх складових системи, зокрема, з охорони навколишнього середовища, професійного розвитку людей, прозорості корпоративного управління та протидії корупції. Зазначимо, що головною метою його складання є виявлення найактуальніших проблем за-

безпечення сталого розвитку фірми та визначення шляхів їх усунення. Найпоширеніший у світі стандарт, за яким готують нефінансову звітність, — міжнародний стандарт GRI (Global Reporting Initiative).

Глобальна ініціатива зі звітності виникла в кінці 1990-х років. На перших етапах запровадження нефінансової звітності як в Америці, так і в Європі вона застосовувалась для інвесторів із метою створення іміджу й підвищення вартості компаній, уміння управляти ризиками. База ж системи нефінансового звітування щодо економічної, екологічної та соціальної діяльності підприємств була закладена в 1997 р. створенням стандарту GRI (Global Reporting Initiative).

Протягом перших років існування GRI звіти відповідно до принципів Системи GRI готували й публікували лише кілька десятків компаній у світі. Однак нагальна потреба у вирішенні проблем, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, зміною клімату, порушенням прав людини та економічними кризами, сприяли виникненню публічного діалогу про роль бізнесу в суспільстві, необхідності підвищення його інформаційної відкритості, стійкості й соціальної відповідальності. Тому в сучасному світі вже тисячі організацій добровільно впроваджують основні принципи Керівництва GRI і готують звіти про сталий розвиток відповідно до них.

Так, згідно з результатами дослідження, проведеного у 2006 р. партнерською організацією GRI — Інститутом корпоративного управління та звітності (Governance & Accountability Institute), 5 % компаній зі списку Fortune 500 готували звітність відповідно до принципів GRI. Аналогічне дослідження, виконане в 2012 р. відносно компаній зі списку S&P 500, показало, що 53 % організацій випускають звіти зі сталого розвитку й що 63 % із них використовують стандарт GRI. Схожі результати дало дослідження, проведене Центром корпоративного громадянства Бостонського коледжу, дві третини учасників якого відповіли, що їх компанії готують звітність на основі Системи GRI [3].

Стандарти звітності за принципами GRI адекватно до глобальних змін постійно розвиваються й оновлюються. На сьогодні Глобальна Рада зі стандартів у галузі сталого розвитку (GSSB) випустила чотири покоління стандар-

тів GRI – від G1 у 2000 р. до G4 у 2013 р. Кожен новий рівень розроблявся з урахуванням помилок попередніх версій, відгуків компаній-користувачів і практичних напрацювань.

2016 рік знаменувався появою перших у світі глобальних стандартів звітності у сфері сталого розвитку, представлених організацією GRI.

Нововведення дозволять компаніям більш прозоро розповісти про свій вплив на економіку, довкілля і суспільство, а інвесторам приймати більш обґрунтовані рішення щодо інвестування капіталу.

Розроблені стандарти GRI є останньою версією розвитку GRI звітності за 15 років змін і постійного діалогу зі стейкхолдерами. Вони засновані на Керівництві GRI G4, яке найбільш широко використовується щодо звітності зі сталого розвитку у світі й має покращений формат, нову модульну структуру. У той же час його застосування буде припинено на 1 липня 2018 року [2].

Нові стандарти GRI представляють собою набір із 36 модульних стандартів (3-х універсальних і 33-х специфічних), які підвищують якість корпоративної звітності та можуть бути оновлені за окремими темами відповідно до потреб ринку та сталого розвитку, причому зміни всього набору стандартів GRI є необов'язковими [5].

У результаті набагато більше організацій, у тому числі невеликих компаній, зможуть надати інвесторам, споживачам, співробітникам та іншим зацікавленим сторонам інформацію про нефінансові показники, що вони потребують.

В Україні лише деякі компанії вважають за необхідне та мають можливість скласти звіт про сталий розвиток. Перший звіт із корпоративної соціальної відповідальності в Україні був підготовлений та опублікований у 2005 р. компанією «Систем Капітал Менеджмент» (СКМ). Така ініціативність компанії дозволила їй посісти одне із ключових місць у сфері сталого розвитку, і вже сьогодні компанія єдина серед вітчизняного бізнесу підготувала чотири соціальних звіти, два з яких – за стандартами GRI [4].

Упровадження і застосування в Україні звітності про сталий розвиток є особливо актуальним в умовах економічної нестабільності. Адже дотримання принципів стало-

го розвитку, з одного боку, можна вважати основою досягнення конкурентної переваги підприємства, а з іншого – головною платформою для відображення позитивних і негативних аспектів організаційної діяльності, що забезпечує формування об'єктивної інформаційної бази управлінських рішень для інвесторів.

Обмежуючись вимогами універсального стандарту GRI 102 «Загальні вимоги до розкриття інформації», уведення якого заплановано на 1 липня 2018 року, був проведений аналіз якісного складу інформації, яка має міститися у нефінансовій звітності компанії [6]. У звітності зі сталого розвитку має бути представлено інформацію, систематизовану у такі групи: організаційний профіль; стратегія; етика й організаційна цілісність; управління; взаємодія із зацікавленими сторонами; застосування звітності (рис. 1).

Безсумнівною перевагою системи звітності GRI є її універсальність, тобто можливість використання в якості загальноприйнятої системи звітності щодо економічних, екологічних і соціальних результатів діяльності підприємства й можливість застосування підприємствами будь-якого розміру, галузі та місця розташування.

Основними перевагами впровадження у практику українських компаній стандартів сталого розвитку є:

- покращення ділової репутації через підвищення інформаційної відкритості компанії щодо зниження шкідливого впливу на навколишнє середовище, соціальної відповідальності і корпоративного управління та формування на цій основі довіри стейкхолдерів – зацікавлених сторін;

- підвищення вартості компанії (капітальні вкладення інституційних інвесторів у компанії, які склали звіт зі сталого розвитку забезпечували зростання ціни їх акцій у середньому на 4,4 % на рік [3]);

- доступ до нових і більш дешевих джерел капіталу (включення у звітність компанії інформації про ініціативи в сфері стійкого розвитку дозволяє переконати потенційних інвесторів у високому рівні конкурентоспроможності компанії і низькому рівні зовнішніх і внутрішніх ризиків, що виникають у процесі її функціонування).

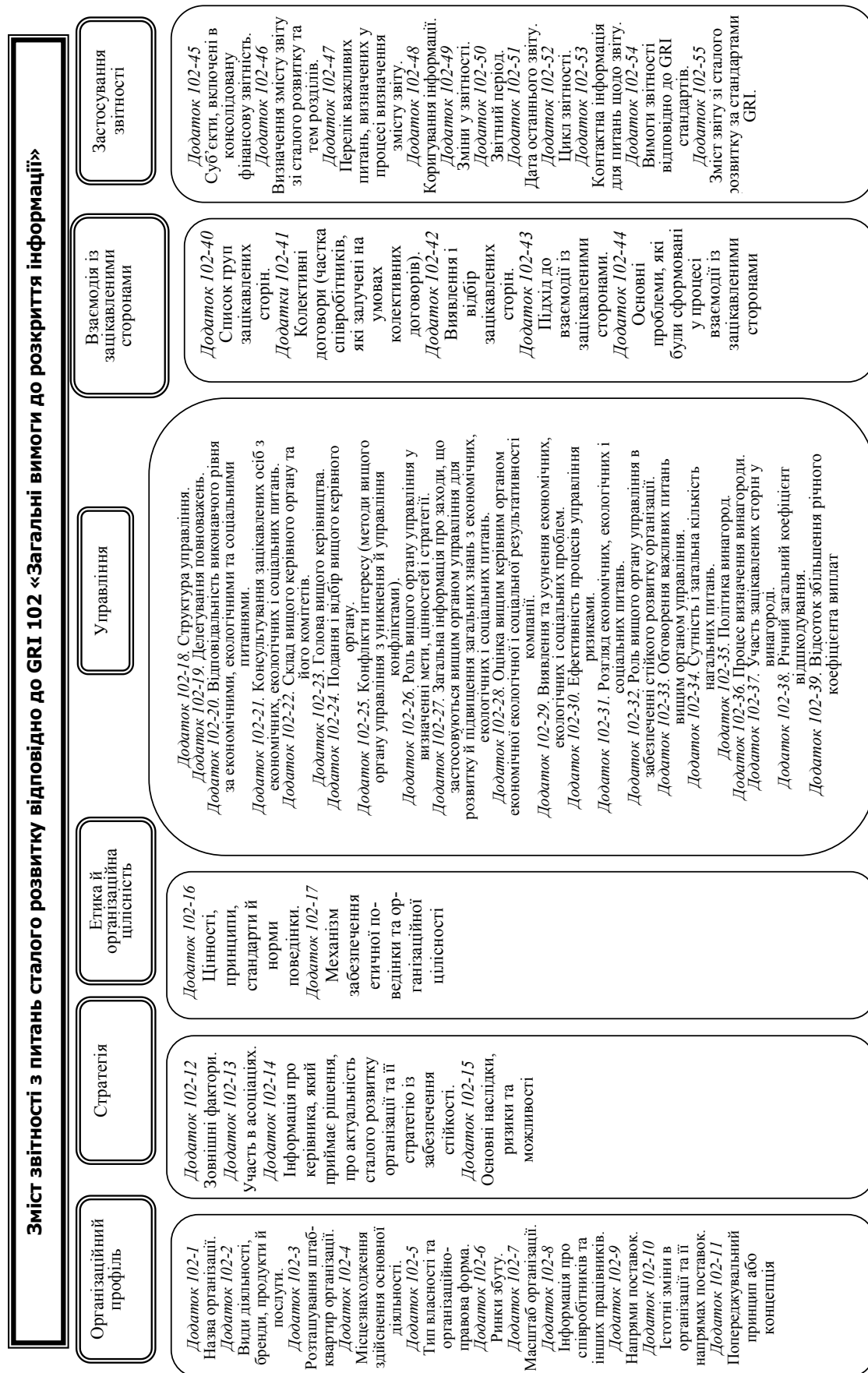

Рис. 1. Зміст звітності з питань сталого розвитку відповідно до GRI 102 «Загальні вимоги до розкриття інформації» [6]

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, упровадження і застосування в Україні звітності про сталий розвиток – це значний крок у напрямку європейських стандартів ведення бізнесу прозоро й відповідально.

Дослідження сучасної практики складання звітності у сфері сталого розвитку показало, що для українських підприємств формування нефінансової звітності доцільно здійснювати за міжнародним стандартом GRI. Її переваги виходять за рамки управління фінансовими ризиками й можливостями компанії, що стає важливою конкурентною перевагою компанії, допомагає зміцнити довіру інвесторів і відповідно відкрити компаніям доступ до нових і більш дешевих джерел капіталу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільченко Н. В. Світові тенденції розвитку нефінансової звітності та розкриття інформації зі сталого розвитку [Електронний ресурс] / Н. В. Ільченко // Ефективна економіка. – 2015. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4297> (дата звернення: 28.10.16). – Назва з екрана.
2. Новини GRI: Нові стандарти звітності зі сталого розвитку [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/.../новини-gri-нові-стандарти-звітності-зі-с> (дата звернення: 05.11.16). – Назва з екрана.
3. Преимущества отчетности в области устойчивого развития. Исследование компании EY и Центра корпоративного гражданства Бостонского колледжа [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf) (дата звернення: 28.10.16). – Назва з екрана.
4. Проданчук М. А. Нефінансова звітність – ефективний інструмент в реалізації управлінський рішень [Електронний ресурс] / М. А. Проданчук // Таврійський державний агротехнологічний університет. – Режим доступу: [http://file:///C:/Users/elena/Desktop/znptdau_2013_2\(2\)_27%20\(2\).pdf](http://file:///C:/Users/elena/Desktop/znptdau_2013_2(2)_27%20(2).pdf) (дата звернення: 10.11.16). – Назва з екрана.
5. Consolidated set of gri sustainability reporting standards 2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Global Reporting Initiative. – Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/> (дата звернення: 11.11.16). – Назва з екрана.
6. GRI 102: General disclosures 2016 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Global Reporting Initiative. – Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/> (дата звернення: 12.11.16). – Назва з екрана.
7. Tomorrow's investment rules Global survey of institutional investors on non-financial performance [Електронний ресурс] / Соціально відповідальний бізнес. – Режим доступу: <http://www.svb.ua/sites/default/files/ey-institutional-investor-survey.pdf> (дата звернення: 28.10.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Il'chenko, N. V. (2015). Svitovi tendentsiyi rozvytku nefinansovoyi zvitnosti ta rozkrytya informatsiyi zi staloho rozvytku [Global trends of non-financial reporting and disclosure on Sustainable Development]. – *Efektivna ekonomika – Efficient economy* 9. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4297> (accessed 28 October 2016) [in Ukrainian].
2. Novyny GRI: Novi standarty zvitnosti zi staloho rozvytku [GRI News: New accounting standards on sustainable development]. Sait Tsentry «Rozvytok korporatyvnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti» [Site of the Center «Corporate Social Responsibility»]. <http://csr-ukraine.org/.../новини-gri-нові-стандарту-звітності-зі-с>. Retrieved from <http://csr-ukraine.org/.../новини-gri-нові-стандарту-звітності-зі-с> (accessed 05 November 2016) [in Ukrainian].
3. Preymushchestva otchetnosti v oblasti ustoychyvoho razvytya. Yssledovanye kompanyy

- EY y Tsentra korporatyvnoho hrazhdanstva Bostonskoho kolledzha [Benefits otchetnosti in the field of sustainable development. EY company and Study Center for Corporate citizenship Boston College]. [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf). Retrieved from [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/\\$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Value-of-Sustainability-RUS/$FILE/EY-Value-of-Sustainability-RUS.pdf) (accessed 28 October 2016) [in Ukrainian].
4. Prodanchuk, M. A. Nefinansova zvitnist' – efektyvnyy instrument v realizatsiyi upravlin's'kyu rishen' [Non-financial reporting – an effective tool in implementing management decisions]. *Tavriys'kyy derzhavnyy ahrotekhnolohichnyy universytet – Taurian State Agrotechnical University*. – Retrieved from [http://file:///C:/Users/elena/Desktop/znptdau_2013_2\(2\)_27%20\(2\).pdf](http://file:///C:/Users/elena/Desktop/znptdau_2013_2(2)_27%20(2).pdf). (accessed 10 November 2016) [in Ukrainian].
  5. Consolidated set of gri sustainability reporting standards 2016. *Global Reporting Initiative*. Retrieved from <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/> (accessed 11 November 2016) [in Ukrainian].
  6. GRI 102: General disclosures 2016. *Global Reporting Initiative* *Rezhyim dostupu*. Retrieved from <https://www.globalreporting.org/standards/gri-standards-download-center/> (accessed 12 November 2016) [in Ukrainian].
  7. Tomorrow's investment rules Global survey of institutional investors on non-financial performance. *Sotsial'no vidpovidal'nyy biznes – Socially responsible business*. Retrieved from <http://www.svb.ua/sites/default/files/ey-institutional-investor-survey.pdf> (accessed 28 October 2016) [in Ukrainian].

Е. В. Яриш, кандидат економічних наук, доцент; **В. А. Подольская**, доцент (Вишнее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Новациі в отчетності в області устойчивого розвитку по стандартам GRI.**

Анотація. *Целью* статті являється изучение мирового опыта подготовки отчетности по устойчивому развитию иностранными компаниями и предоставление практических рекомендаций по внедрению концепции корпоративной социальной ответственности (КСО) в деятельность отечественных предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье аргументирована необходимость формирования нефинансового отчета предприятия для обоснованного принятия эффективных управленческих решений, привлечения инвесторов. Рассмотрены основные международные стандарты нефинансовой отчетности. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована целесообразность присоединения предприятий Украины к мировой системе формирования нефинансовой отчетности по стандарту G4.

Ключевые слова: устойчивое развитие, нефинансовая отчетность, отчетность в области устойчивого развития, международный стандарт GRI, стейкхолдеры, заинтересованные лица.

E. Yarish, Cand. Econ. Sci., Docent; **V. Podolskaya**, Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Innovation reporting sustainable development standards GRI.**

Summary. Purpose. The article is studying international experience reporting on sustainable development by foreign companies and provide practical recommendations on the implementation of the concept of corporate social responsibility (CSR) activities of domestic enterprises. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** This article argues the necessity of formation of non-financial report of the company for reasonable effective management decision-making, attraction of foreign investors etc. **Practical value.** We substantiated the expediency of Ukrainian companies to join the global system of formation of non-financial reporting according to the G4 standard.

Keywords: sustainable development, non-financial reporting, sustainability reporting, GRI international standard, stakeholder, interested persons.

Стаття надійшла 12 листопада 2016 року.

БАНКОВСКИЕ РИСКИ И СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ИМИ

АХМЕДОВА ЭЛЬНАРА ЭЛЬХАН КЫЗЫ

(Азербайджанский государственный экономический университет)

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении банковских рисков как социально ответственных процессов. Банковский риск – это не предположение о вероятности отрицательного события, его опасности, а деятельность экономического субъекта, уверенного в достижении высоких результатов. Уверенность банка в успехе базируется при этом не только на наличии у субъекта соответствующих материальных, денежных, профессиональных и интеллектуальных предпосылок. Риск оправданным оказывается тогда, когда деятельность банка, обладающего соответствующими предпосылками, приносит высокие результаты, превышающие затраты на их достижение. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: системного анализа и синтеза, систематизации и логического обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработан анализ действующих теорий и методов управления системой банковского риска. Анализ выполнен, исходя из необходимости реализации концепции комплексного подхода к формированию критериев, параметров и объектов управления. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье рассмотрены теоретические аспекты системы управления банковскими рисками. Результаты данного исследования могут быть использованы финансовыми предприятиями банковской сферы во время анализа рисков, которые могут возникать в ходе их деятельности.

Ключевые слова: банковский риск, система управления, процентная ставка, факторы риска, кредитный портфель.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Банковские риски как объект исследования известны не только современному обществу. Их значение в регулировании банковской деятельности исследователи отмечали еще в XVIII–XIX вв. В современном обществе в условиях обострения конкурентной борьбы внимание к банковским рискам увеличивается. Банки все чаще занимают агрессивную позицию по отношению друг к другу, проводят все более рискованные операции и сделки.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование вопросов анализа, изучения и минимизации банковских рисков нашли отражение в трудах А. М. Мороза, В. С. Стельмаха, А. А. Епифанова, Н. И. Версаля, В. В. Витлинского, Р. И. Тыркало, В. В. Галасюка, А. П. Ковалева, С. М. Павлюка, О. П. Заруцкой, А. Б. Каминского, К. П. Буро-

го, О. Б. Данченко, О. О. Карась, О. В. Корецкой, В. Г. Кудина, Н. С. Островской, Т. Коха, Р. Мертона и др. Но, несмотря на достаточно большое количество исследователей, занимающихся проблемами управления банковскими рисками, на сегодняшний день этот вопрос еще недостаточно полно изучен и требует дальнейшего рассмотрения и исследования.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи заключается в выявлении банковских рисков как социально ответственных процессов.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Характеристика риска как риска контрагента – другое, довольно распространенное, суждение о его сущности. К этому мнению склоняется Базельский комитет по банковскому регулированию и надзору. При характеристике достаточности капитала кредитный риск рассматривается им как «риск

неисполнения обязательств контрагентом», как «риск контрагента».

Банковские риски являются в большей степени социально ответственными процессами. В случае неудачи, теряет не только банк, но и его клиенты – физические и юридические лица, разместившие в нем свои денежные средства [1].

Банковские кризисы оказываются при этом более болезненными, чем кризисы производства, поскольку влекут за собой многочисленные финансовые потери участников, связанных друг с другом цепочкой денежно-кредитных обязательств.

Банковский риск – это не предположение о вероятности отрицательного события, его опасности, а деятельность экономического субъекта, уверенного в достижении высоких результатов.

Уверенность банка в успехе базируется при этом не только на наличии у субъекта соответствующих материальных, денежных, профессиональных и интеллектуальных предпосылок. Риск оправданным оказывается тогда, когда деятельность банка, обладающего соответствующими предпосылками, приносит высокие результаты, превышающие затраты на их достижение. Риск – это деятельность, рассчитанная на успех, при наличии неопределенности, требующая от экономического субъекта умения и знания как преодолевать негативные события [2].

Внешними могут оказаться риски, вызванные инфляцией, неустойчивостью национальной денежной единицы, злоупотреблением клиентов при совершении денежных операций, использованием поддельных платежных документов.

При анализе рисков необходимо также разграничивать банковские риски по критериям сферы и масштабов действия. Часто риск усиливается или снижается в зависимости от страны пребывания клиентов банка.

Конечно, риск банка зависит не только от месторасположения партнера, но и от его финансовой устойчивости и надежности. Существенное значение здесь имеет состояние ликвидности, доходности, качество активов и капитальной базы предприятия-партнера. Может случиться так, что страна, где функционирует предприятие, не занимает высокого положения в рейтинге инвестиционной при-

влекательности, однако само предприятие имеет хорошие финансовые показатели, команду авторитетных менеджеров, что позволяет ему занимать высокое положение в рейтинге надежности внутри своей страны. При всем том риске, который может быть сопряжен с подобной сделкой, для банка-инвестора опасность вложений будет меньше за счет более высокой гарантии, исходящей от предприятия-получателя ресурсов.

При определении риска целесообразно обращать внимание не только на страховой риск, риск, связанный с финансовой надежностью предприятия-партнера, но и на саму операцию, которую банк собирается финансировать. Задача банка здесь состоит в том, чтобы избежать сомнительных сделок клиента, риска неплатежа, ненадежности гарантии третьего лица, нерентабельного вложения средств.

В практике работы банков огромное значение имеет время возникновения банковского риска. В соответствии с данным критерием, риски разделяют на ретроспективные, текущие и перспективные. Учет ретроспективных прошлых рисков позволяет банку более точно рассчитать текущий и будущий риск. В сделках банка всегда имеет место разрыв во времени между вложением и отдачей вложенных средств. От правильности расчета текущего риска во многом зависит риск будущих потерь. Практика показывает, что чем дольше время операции, тем выше оказывается риск. Роль прогнозирования рисков в этих условиях, с учетом предотвращения прошлых рисков и ошибок, существенно возрастает.

По степени зависимости риск может быть независимым и зависимым от банка. Независимый от банка риск, как правило, связан с действием политических и общеэкономических факторов, непредсказуемым изменением законодательства. Зависимые от банка риски возникают на уровне микроотношений с клиентом, поэтому многое здесь зависит от самого банка, уровня его менеджмента. В переходных экономических системах независимые и зависимые от банка риски зачастую возникают параллельно, вызывая значительные противоречия в движении банковского капитала и локальные банковские кризисы, замедляя общий экономический рост.

При расчете банковских рисков немалую роль играет вид банка. Риск специализирован-

ного банка чаще всего связан с тем специфическим продуктом, на производстве которого специализируется кредитное учреждение [3]. Спрос на данный продукт, его качество выступают в данном случае решающими факторами, определяющими риски и эффективное развитие банка. Как правило, качество денежно-кредитного обслуживания у специализированного банка выше, что позволяет ему привлекать определенный круг клиентов.

Иногда банки специализируются не только на тех или иных продуктах, но и на клиентуре, обслуживании определенных отраслей. Отраслевые риски, возникающие в этом случае, оказываются преимущественно зависимыми от состояния соответствующей отрасли.

В разделе банковских рисков особо выделяются риски эмиссионного банка, как известно, выполняющего тот же круг банковских операций, но в отношении другой категории клиентов и преимущественно на макроуровне экономических отношений. Клиентами эмиссионных (центральных, национальных) банков по существу является каждый член общества, выпущенными им денежными знаками пользуется каждый субъект экономики. Риски эмиссионного банка могут проявляться как во взаимоотношениях с каждым индивидуальным экономическим агентом (коммерческим банком и другими юридическими лицами там, где нет учреждений коммерческих банков), так и по отношению к экономике в целом. Выполняя задачу повышения покупательной способности национальной денежной единицы, ее стабилизации, эмиссионный банк часто сталкивается с проблемой излишнего выпуска денег в обращение.

Эмиссионный риск сопряжен, однако, не только с излишним, но и недостаточным выпуском денег, что, в свою очередь, может привести к «голоду» на платежные средства, задержать расчеты между товаропроизводителями. Осуществляя денежно-кредитное регулирование, эмиссионный банк, помимо своей основной задачи по укреплению денежного обращения, призван обеспечивать защиту от подделки платежных средств, выпуска фальшивых денежных купюр.

В современных условиях Центральный банк наделен также полномочиями надзора за деятельностью коммерческих банков. Это

означает, что его риски дополняются в процессе выдачи им и отзыва у них лицензии на право осуществления банковской деятельности. Задача, поставленная перед Центральным банком по обеспечению устойчивости национальной банковской системы, требует от него механизма оперативного предотвращения неплатежеспособности кредитных организаций, содействия их эффективной деятельности.

При классификации банковских рисков заметную роль играет их разделение в зависимости от величины. Здесь риски делятся на низкие, умеренные и полные. Для каждого отдельного субъекта размер ущерба может быть различным, различается он и в зависимости от масштабов тех или иных операций. Вместе с тем в определенных случаях могут быть установлены свои пределы.

Исходя из масштабов, банковские риски также разделяют на комплексные и частные. Например, комплексными при совершении кредитных операций будут считаться такие, которые охватывают все кредиты, которыми пользуются заемщики. Практически комплексным риском в данном случае будет риск кредитного портфеля, который складывается у коммерческого банка в данный момент по всем выданным кредитам. Частным здесь будет риск, относящийся к отдельным разновидностям ссуд.

Банковские риски могут различаться и в соответствии с составом клиентов банка. Здесь выделяют два вида риска:

- 1) исходящий от крупных, средних и малых клиентов;
- 2) исходящий от отраслевой структуры клиентов.

В первом случае крупный клиент далеко не всегда означает и крупный риск. Напротив, крупный клиент с большими денежными оборотами и проходящими через банк операциями приносит банку значительную прибыль. Опасность состоит в том, что концентрация вложений банка в экономику крупного предприятия, в случае существенного ухудшения его финансового положения и банкротства, может привести к крупным потерям банка-кредитора. Определенные потери могут исходить и от небольшого предприятия, подверженного в условиях рыночных отношений заметным колебаниям в области производства и сбыта своей продукции.

Риск, исходящий от отраслевой структуры клиентов, также бывает не менее заметен. Как уже отмечалось, отраслевой риск сопряжен с состоянием экономического развития соответствующей отрасли. Преимущественные инвестиции банка в одну, даже процветающую, отрасль экономики с макроэкономических позиций может также оказать негативное влияние на экономику в целом, закрепляя сырьевую ориентацию национального производства в ущерб обрабатывающим отраслям промышленности.

Исходя из учета выполняемых банком операций, выделяют два вида риска: риск по балансовым операциям и риск по внебалансовым операциям. В обоих случаях риск касается как активных, так и пассивных операций кредитного учреждения. При совершении активных операций могут возникать риски инфляции, процентные риски, портфельные риски, кредитные, факторинговые и другие риски. Риски по пассивным операциям могут быть связаны с формированием капитала, его структуры и увеличением за счет прибыли. Непредвиденный банком отток привлеченных ресурсов может вызвать риски по депозитным операциям. Практика, в том числе отечественная, свидетельствует о том, что снятие крупных депозитов предприятий при затруднениях в погашении ранее размещенных кредитов не менее крупным заемщиком приводило к острым платежным затруднениям и даже банкротству банков. Балансовые риски могут быть связаны с потерей банком своей ликвидности при несоблюдении им норматива достаточности капитала и др. [4].

Внебалансовые риски чаще всего возникают при гарантийной деятельности банка, невыполнении обязательств по валютным сделкам, выпущенным ценным бумагам. Внебалансовые риски при банкротстве клиентов могут усиливаться за счет рисков по балансовым операциям.

Практика показывает, что банковские риски при всем их многообразии отражают специфику деятельности кредитного учреждения, они исходят из его действия или бездействия, задержки, преждевременности или ошибочности его действий. В любом случае их наличие, представленное в настоящей классификации, требует от банка целенаправленной, планомерной деятельности, не разрозненного набора отдельных мероприятий, а определенной системы управления риском.

Выделяется группа факторов, связанных с деятельностью заемщика или другого контрагента операции кредитного характера. Сюда относятся содержание и условия коммерческой деятельности заемщика, его кредитоспособность, уровень менеджмента, репутация, факторы риска, связанные с объектом кредитования.

Система управления банковскими рисками – это совокупность приемов (способов и методов) работы персонала банка, позволяющих обеспечить положительный финансовый результат при наличии неопределенности в условиях деятельности, прогнозировать наступление рискового события и принимать меры к исключению или снижению его отрицательных последствий.

Эта система управления может быть описана на основе разных критериев. Исходя из видов банковских рисков, в этой системе можно выделить блоки: управления кредитным риском, риском несбалансированной ликвидности, процентным, операционным, потерей доходности, а также комплексные блоки, связанные с рисками, возникающими в процессе отдельных направлений деятельности кредитной организации. При другой системе классификации рисков в качестве самостоятельных блоков выделяются подсистемы управления индивидуальными рисками и блок управления совокупными рисками. К первому блоку относится управление риском кредитной сделки и других видов операций банка, ко второму – управление рисками различных портфелей банка – кредитного, торгового, инвестиционного, привлеченных ресурсов.

Имеются особенности управления рисками на разных уровнях. В соответствии с этим, различаются подсистемы управления рисками на уровне банка в целом, уровне центров финансовой ответственности, групп клиентов и банковских продуктов.

На базе такого критерия, как технология управления рисками, система управления банковскими рисками может быть описана как совокупность следующих элементов: выбор стратегии деятельности банка, способствующей минимизации рисков; система отслеживания рисков; механизм защиты банка от рисков.

Выбор стратегии работы банка осуществляется на основе изучения рынка банковских услуг и отдельных его сегментов. К числу наиболее рискованных стратегий относятся, как известно, стратегия лидера и стратегия, связанная с продажей новых услуг на новом рынке. Риско-

вость этих стратегий сглаживается, если банк на других сегментах рынка продолжает работать со старой клиентурой, предлагая ей отработанный пакет услуг. Относительно рискована и стратегия работы с VIP-клиентами, предполагающая индивидуализацию услуг.

Система отслеживания рисков включает способы идентификации риска, приемы оценки риска, механизм мониторинга риска. Механизм защиты банка от риска складывается из текущего регулирования риска и методов его минимизации. При этом под текущим регулированием риска понимается отслеживание критических показателей и принятие на этой основе оперативных решений по операциям банка.

Наконец, в аспекте организации процесса управления рисками рассматриваемая система предполагает выделение следующих элементов управления:

- субъекты управления;
- идентификация риска;
- оценка степени риска;
- мониторинг риска.

Все элементы этого описания системы управления банковскими рисками, как и предыдущего, представляют собой различное сочетание приемов, способов и методов работы персонала банка. Остановимся подробнее на отдельных элементах данного построения системы.

Субъекты управления банковскими рисками зависят от размеров и структуры банка. Об-

щим для всех банков является то, что к их числу можно отнести:

- руководство банка, отвечающее за стратегию и тактику банка, направленные на рост прибыли при допустимом уровне рисков;
- комитеты, принимающие решения о степени определенных видов фундаментальных рисков, которые может принять на себя банк;
- подразделение банка, занимающееся планированием его деятельности;
- функциональные подразделения, отвечающие за коммерческие риски, связанные с направлениями деятельности этих подразделений;
- аналитические подразделения, предоставляющие информацию для принятия решений по банковским рискам;
- службы внутреннего аудита и контроля, способствующие минимизации операционных рисков и выявлению критических показателей, сигнализирующих о возможности возникновения рисков ситуации;
- юридический отдел, контролирующей правовые риски.

Коммерческие риски связаны только с активными или только с пассивными операциями банка [5]. В отличие от них, фундаментальные риски – риски, принимаемые банком в процессе управления активами и пассивами.

Идентификация риска заключается в выявлении зон риска, которые специфичны для различных видов риска. Характеристика зон банковского риска представлена в табл. 1.

Таблица 1

Характеристика зон банковского риска

Вид риска	Зона риска
Кредитный риск	Снижение кредитоспособности заемщика. Ухудшение качества кредитного портфеля. Возникновение просроченного основного долга и процентных платежей. Появление проблемных ссуд. Возникновение факторов делового риска. Ненадежность источников погашения долга
Риск несбалансированной ликвидности	Использование краткосрочных ресурсов для покрытия более долгосрочных активов. Покрытие высоковольтными ресурсами низколиквидных активов
Процентный риск	Несоответствие размера и срока активов и пассивов банка, чувствительных к изменению процентных ставок в данном периоде. Прогнозируемое несоответствие в изменении процентных ставок по активным и пассивным операциям банка, приводящее к падению процентной маржи. Падение процентной маржи по отдельным видам активных операций банка. Превышение процентных ставок по привлеченным ресурсам над ставками, связанными с размещением этих ресурсов
Риск потери доходности	Рост реальной стоимости ресурсов. Использование стабильной или относительно долгосрочной части ресурсов для покрытия высоколиквидных активов, приводящее к сокращению или появлению отрицательной процентной маржи. Доля неработающих активов

Идентификация риска предполагает не только выявление зон риска, но также практических выгод и возможных негативных последствий для банка, связанных с этими зонами.

Для идентификации риска, как и других элементов системы управления им, большое значение имеет хорошая информационная база, складывающаяся из сбора и обработки соответствующей информации. Дело в том, что отсутствие соответствующей информации – важный фактор любого риска. В основе классификации показателей риска могут лежать сфера риска и вид показателя.

В зависимости от сферы риска, которая связана с объектом его оценки, выделяются методы оценки совокупного риска банка, индивидуального риска (связанного с конкретным продуктом, услугой, операцией, контрагентом), комплексного риска (связанного с определенным направлением деятельности банка) [6].

Прогнозирование размера потерь может основываться на имитационном моделировании и методе дюрации. Показатели сегментации свойственны анализу качества портфелей банка.

Банковская практика знает несколько форм классификации активов по группам риска:

- номерная система;
- бальная система – с использованием метода взвешивания;
- смешанные формы.

Мониторинг риска – это процесс регулярного анализа показателей риска применительно к его видам и принятия решений, направленных на минимизацию риска при сохранении необходимого уровня прибыльности.

Процесс мониторинга риска включает в себя: распределение обязанностей по мониторингу риска, определение системы контрольных показателей (основных и дополнительных), методы регулирования риска.

К методам регулирования риска можно отнести:

- создание резервов на покрытие убытков в соответствии с видами операций банка, порядок использования этих резервов;
- порядок покрытия потерь собственным

капиталом банка;

определение шкалы различных типов маржи (процентной, залоговой), основанной на степени риска;

контроль за качеством кредитного портфеля;

отслеживание критических показателей в разрезе видов риска;

диверсификация операций с учетом факторов риска;

операции с производными финансовыми инструментами;

мотивация бизнес-подразделений и персонала, связанного с рисковыми операциями банка;

ценообразование (процентные ставки, комиссии) с учетом риска;

установление лимитов на рисковые операции;

продажа активов;

хеджирование индивидуальных рисков.

Для построения эффективной системы управления банковскими рисками необходимо:

1. с учетом вышеуказанных принципов построения системы управления сформулировать во внутрибанковских документах стратегию и задачи управления;
2. установить принципы определения, оценки и диагностики риска в качестве основы при постановке приоритетных стратегий и задач и обеспечить сбалансированную защиту интересов всех лиц, имеющих отношение к банку;
3. использовать данные принципы в качестве базы для создания важнейших процедур управленческого контроля, в том числе при создании схемы организационной структуры, подготовке документов о делегировании полномочий, а также технических заданий;
4. определить процедуры обеспечения ответственности, самооценки и оценки результатов деятельности в соответствии с принципами управления риском и системы контроля, использовать данные процедуры в качестве факторов совершенствования процесса управления.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Во время исследования банковских рисков и системы управления

ими, следует подходить к ним с точки зрения сбалансированного метода управления. Механизм защиты банка от риска складывается из текущего регулирования риска и методов его минимизации. При этом под текущим регулированием риска понимается отслеживание критических показателей и принятие на этой основе оперативных решений по операциям банка.

Для идентификации риска, как и других элементов системы управления им, большое значение имеет хорошая информационная база, складывающаяся из сбора и обработки соответствующей информации. Отсутствие соответствующей информации – важный фактор любого риска. В основе классификации показателей риска могут лежать сфера риска и вид показателя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лаврушин О. И. Банковские риски / О. И. Лаврушин Н. И. Валенцова. – 3-е изд. – Москва : КноРус, 2013. – 296 с.
2. Жариков В. В. Управление кредитными рисками / В. В. Жариков, М. В. Жарикова, А. И. Евсейчев. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 244 с.
3. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки / О. И. Лаврушин. – 10-е изд. – Москва : КноРус, 2012. – 560 с.
4. Костюченко Н. С. Анализ кредитных рисков / Н. С. Костюченко – Санкт-Петербург : ИТД «Скифия», 2010. – 440 с.
5. Лаврушин О. И. Банковское дело / О. И. Лаврушин. – 8-е изд. – Москва : КноРус, 2009. – 768 с.
6. Тагирбеков К. Р. Основы банковского дела / К. Р. Тагирбеков. – Москва : Издательский дом «ИНФРА-М», 2003. – 720 с.
7. Лаврушин О. И. Кредитная экспансия и управление кредитом : учеб. пособие / О. И. Лаврушин. – Москва : КноРус, 2013. – 264 с.

REFERENCES

1. Lavrushin, O. I. & Valenchova, N. I. (2013). *Bankovskie risky [Banking risks]*. Moscow: KnoRus [in Russian].
2. Zharikov, V. V., Zharikova, M. V. & Evseychev, A. I. (2009). *Upravlenie kreditnymi riskami [Credits risk management]*. Tambov: Publishing House of Tambov State Technical University [in Russian].
3. Lavrushin, O. I. (2012). *Dengi, kredit, banki [Money, credit and banks]*. Moscow: KnoRus [in Russian].
4. Kostushenko, N. S. (2010). *Analiz kreditnuh riskov [Analysis of credit risk]*. Saint Petersburg: Skifiya [in Russian].
5. Lavrushin, O. I. (2009). *Bankovskoye delo [Banking]*. Moscow: KnoRus [in Russian].
6. Tagirbekov, K. R. (2003). *Osnovi bankovskogo dela [Fundamentals of banking]*. Moscow: Publishing House “INFRA-M” [in Russian].
7. Lavrushin, O. I. (2013). *Creditnaya ekspansia i upravlenie kreditom [Credit expansion and loan administration]*. Moscow: KnoRus [in Russian].

Ахмедова Ельнара Ельхан кизи (Азербайджанський державний економічний університет). **Банківські ризики й система управління ними.**

Анотація. Мета статті полягає у виявленні банківських ризиків як соціально відповідальних процесів. Банківський ризик – це не припущення про ймовірність негативної події, її небезпеки, а діяльність економічного суб'єкта, упевненого в досягненні високих результатів. Упевненість банку в успіху базується при цьому не тільки на наявності в суб'єкта відповідних матеріальних, грошових, професійних та інтелектуальних передумов. Ризик виправданим виявляється тоді, коли діяльність банку, що володіє відповідними передумовами, приносить високі результати, які перевищують витрати на їх досягнення. **Методика дослідження.** Вирішення поставле-

них у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: системного аналізу та синтезу, систематизації та логічного узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розроблено аналіз діючих теорій і методів управління системою банківського ризику. Аналіз виконаний, виходячи з необхідності реалізації концепції комплексного підходу до формування критеріїв, параметрів та об'єктів управління. **Практичне значення одержаних результатів дослідження.** У статті розглянуто теоретичні аспекти системи управління банківськими ризиками. Результати даного дослідження можуть бути використані фінансовими підприємствами банківської сфери під час аналізу ризиків, які виникають у ході їх діяльності.

Ключові слова: банківський ризик, система управління, процентна ставка, фактори ризику, кредитний портфель.

Ahmadova Elnara Elchan gizi (Azerbaijan State University of Economics). **Banking risks and its management.**

Summary. The purpose of the paper is to identify banking risks as socially responsible processes. Bank risk – it is not assumption about the probability of a negative event and its danger. It is the activity of the economic entity, which is confident in achieving of the high results. Confidence in the success of the bank is based not only on the presence of appropriate material, financial, professional and intellectual preconditions. The risk is justified when the activities of the bank, which has the appropriate prerequisites, it brings good results, exceeding the cost of achieving them. **Methodology of research.** The solution of set tasks of study has been carried by such scientific and special methods of research: systematic analysis and synthesis, systematization and generalization of logical and dialectical approach. **Findings.** Analysis of existing theories and methods of bank risk management system has been developed. The analysis has been performed on the basis of the need to implement the concept of integrated approach to the development of criteria, parameters and control facilities. **Practical value.** The theoretical aspects of banking risk management system have been considered in the paper. The results of this research can be used by financial companies of the banking sector during the analysis of risks that may arise during their activities.

Keywords: bank risk, management system, interest rate, risk factors, credit portfolio.

Стаття надійшла 13 листопада 2016 року.

II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 334

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

С. В. ІВАНОВ, доктор економічних наук, професор
(Міжнародний центр досліджень соціально-економічних проблем
модернізації та розвитку кооперації, м. Дніпро);

М. Є. РОГОЗА, доктор економічних наук, професор;

О. К. КУЗЬМЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо створення, діяльності й підтримки обслуговуючої кооперації як одного з основних механізмів сталого розвитку сільської місцевості та економіки країни. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. **Результати.** Проаналізовано стан обслуговуючої кооперації в аграрному секторі зарубіжних країн. Наведені специфічні та найхарактерніші риси сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. **Практична значущість результатів дослідження.** Обґрунтовано необхідність становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні як механізму розвитку сільських територій.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, розвиток села.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Останніми роками основні показники діяльності сільського господарства свідчать, що в Україні сільськогосподарські підприємства, в основному, займаються виробництвом рослинництва та мало уваги приділяють розвитку тваринництва, оскільки воно є невисокорентабельним, матеріло- та трудомістким (рис. 1).

Вирощуванням великої рогатої худоби, молочним скотарством, плодово-овочевим та плодово-ягідним рослинництвом займаються переважно господарства населення, які не в змозі самостійно, без державної підтримки забезпечити країну достатнім рівнем продукції високої якості та товарності. Тому, один з інструментів вирішення цих проблем, у рамках територіальних сільських громад, є розвиток і становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах за період 2000–2014 рр. [складено за даними [3]]

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», «сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів» [1].

Отже, якщо орієнтуватись на досвід розвинених країн, то розвиток і становлення обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні дасть можливість: збільшити обсяги виробництва продукції (необхідної якості) та її реалізувати; створити нові робочі місця, стати відправною точкою до відродження села; забезпечити розвиток і зміцнення національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок щодо вивчення зарубіжного досвіду кооперації та її розвитку зробили такі науковці: В. К. Терещенко, В. В. Зіновчук, М. Й. Малік, Л. Молдован, О. Могільний, В. Гончаренко, О. Крисальний, Ф. Горбонос та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Ураховуючи сучасну ситуацію сільського господарства, необхідно шукати інструменти щодо забезпечення стабільності та розвитку галузі. Одним із таких інструментів є сільськогосподарська обслуговуюча коопера-

ція, яка уможливить збалансованість та ефективність виробничої та соціальної сфер у сільській місцевості. Отже, метою дослідження є вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо створення, діяльності та підтримки обслуговуючої кооперації як одного з основних механізмів сталого розвитку сільської місцевості та економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Специфічною й найхарактернішою рисою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що його члени поєднують в одній особі співвласника кооперативного підприємства та його клієнта, що має важливе стимулююче значення, сприяє орієнтації інтересів учасників кооперативного підприємства на пошук економічної вигоди у групових діях (рис. 2).

Отже, селяни – члени кооперативу, які відсторонюють себе від потреби звертатися до посередницьких структур, що надають свої послуги платно; даним питанням займається безпосередньо обслуговуючий кооператив, який надає послуги своїм учасникам, а ті, у свою чергу, мінімізують свої витрати й, як наслідок, збільшують доходи. Особливість розвитку кооперативів в Україні в тому, що вони розвиваються як економічні й соціальні структури та найбільш поширені у сферах, де виробникам не вигідно діяти на ринку самостійно, не вигідно вкладати капітал у приватний бізнес або у сфери з підвищеними ризиками господарювання.

Рис. 2. Економічна сутність діяльності кооперативу [6]

Агропромислове виробництво характеризується за всіма цими показниками. Щодо європейських країн, то вони на основі кооперативних формувань в аграрному секторі реалізують понад 60 % усієї виробленої фермерами продукції, а скандинавським країнам належить навіть більше 80 %. Кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90 % сільськогосподарської продукції, виробленої своїми членами. Таким чином, кооперація – єдиний спосіб збереження селянства, забезпечення продовольчого й соціального захисту населення, економічної облаштованості та сталого розвитку сільських територій.

Кооперація відіграє помітну роль в економіці різних країн світу.

У кооперативи, які діють у різних секторах економіки, у всьому світі об'єднано майже 1 млрд осіб, тобто сьома частина населення планети.

Кооперативи активно розвиваються в понад 100 країнах, і, за оцінками експертів, вони створили понад 100 млн робочих місць [6].

У країнах ЄС найбільшого поширення отримали дві групи кооперативів: перші займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції; другі здійснюють оптову закупівлю засобів виробництва з їх наступним постачанням у господарства своїх членів. Найбільшою є група заготівельних, переробних і збутових (оптових та роздрібних) кооперативів, які спе-

ціалізуються на молочному й м'ясному скотарстві, з реалізації насіння деяких сільськогосподарських культур. Сьогодні майже немає збутових кооперативів, які продають сировину в чистому вигляді, вони свою продукцію піддають певній обробці або пакують. Наприклад, у Данії ця частка становить 90 %, такий же відсоток сиру та масла виробляють на експорт. У країнах Скандинавії, зокрема у Фінляндії, кооперативи беруть найбільшу участь у переробці м'яса та молока – 80 % реалізації усієї продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції здійснено саме обслуговуючими кооперативами, що є одним із найвищих показників серед кооперативів інших країн. У Нідерландах обслуговуючі кооперативи реалізують понад 80 % від кількості всього товарного молока, майже всі овочі, 95 % фруктів і 90 % вовни, 90 % вершкового масла, 85 % сиру [4, с. 56].

У Франції не всі фермерські господарства є кооперативами, але ними реалізується на внутрішньому й зовнішньому ринках половина продукції аграрного сектора. Тут кооперативи виробляють і збувають на міжнародному ринку до 70 % вина, також велика частка їх у випуску спирту та оливкової олії.

Існують кооперативи на основі безвідходних технологій з переробки сільгоспсировини. Так, у Данії, крім великих м'ясокомбінатів, кооператорам належать і невеликі підприємства з переробки відходів продукції тваринництва. Ці кооперативи достатньо ефективні й рента-

бельні – вартість виробленої ними продукції становить близько 20 % сумарної вартості продукції всіх м'ясокомбінатів.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи також займаються й оптовими закупівлями засобів виробництва для постачання їх у господарства своїх учасників. Тобто, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи займаються і реалізацією сільськогосподарської продукції. Так, у Швеції і Фінляндії дана група кооперативів постачає фермерам близько 60 % засобів виробництва. У Франції такі кооперативи постачають близько 50 % добрив і кормів, при цьому через них надходить майже 2/3 насіння зернових культур [4, с. 57]. Переробними кооперативами Франції забезпечується до 45 % загального обсягу харчової продукції.

Особливістю у Франції є те, що французькі сільськогосподарські кооперативи звільнені від податку на прибуток. У зв'язку з цим, тут функціонує 3 500 сільськогосподарських переробно-збутових кооперативів, 13 300 кооперативів спільного використання сільськогосподарської техніки, розповсюджені кооперативи, які надають послуги зі штучного осіменіння великої рогатої худоби. Французькі кооперативи надають більш як 520 тис. робочих місць, а їхній товарообіг становить близько 77–80 млрд євро на рік. На кооперативи у Франції припадає майже 60 % збуту сільськогосподарської продукції. Найбільше кооперативами охоплено збут зерна – 67–70 %, свинини – до 65 %, понад 50 % від валового виробництва молока [2].

Отже, кооперативи Франції мають значну частку у виробництві продуктів харчування, забезпечують розвиток конкурентного середовища, чим покращують економічні взаємини між фермерами та приватними переробними підприємствами.

Такими ж особливостями володіють і кооперативи Канади. Так, канадські сільськогосподарські кооперативи відіграють ключову роль в аграрному секторі економіки, займаються постачанням виробничих ресурсів для фермерів, переробкою і збутом зерна й олійних культур, молока, м'яса, фруктів, овочів, меду та кленового сиропу. При цьому наймасштабнішою групою кооперативів, за обсягами продажу, є сільськогосподарські збутові кооперативи, які на практиці є переробно-збутовими кооперативами, – це сучасні підприємства, які

використовують новітні технології для переробки й додавання вартості сільськогосподарській продукції, постачають своїм учасникам засоби виробництва. У Канаді через кооперативи здійснюється переробка та реалізація 42 % усього виробленого молока, збут понад 50 % яєць і птиці.

Характерним для канадської сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є постійний прогресуючий розвиток. Так, останнім часом там з'явилися кооперативи нового покоління, основним принципом яких є те, що члени повинні укласти обов'язкові угоди про постачання, відповідно до яких вони мають право й зобов'язані поставити кооперативу визначену кількість сільськогосподарської продукції. Також від них вимагається інвестування в кооператив пропорційно до кількості продукції, яку вони постачатимуть кооперативу. Крім членів, у кооператив можуть входити й інші інвестори [5, с. 56–57].

Сільськогосподарські постачальницькі кооперативи Канади забезпечують своїх учасників нафтопродуктами на 52 %, хімікатами й добривами – на 13 %, кормами для тварин – на 14 %, насінням, будівельними матеріалами та іншими засобами виробництва – на 21 % [4, с. 59].

У Канаді налічується понад 1 300 діючих сільськогосподарських кооперативів, членами яких є більш ніж 340 виробників, які забезпечують близько 30 тис. осіб робочими місцями. Виручка від діяльності 291 збутового канадського кооперативу становить 9,3 млрд канадських доларів на рік, 235 постачальницьких кооперативів мають річний дохід у розмірі 6,1 млрд канадських доларів. Інші сільськогосподарські кооперативи отримують річний дохід у сумі близько 600 млн канадських доларів [5, с. 57].

Кооперативна форма господарської діяльності широко представлена майже в усіх галузях економіки Польщі. Після вступу країни в ЄС та відкриття аграрного ринку на розвиток сільськогосподарської кооперації та аграрного сектора загалом суттєво впливають зовнішньоекономічні фактори. Так, інвесторами було побудовано птахофабрики з вирощування бройлерів, але ці інвестори не зацікавлені у вирощуванні зернових культур, а завозять готову продукцію зі своїх країн, при чому технологічний процес повністю розрахований на ви-

користання комбікормів іноземного походження. У Польщі кількість кооперативів не така значна, але якість виконаних робіт і наданих послуг не поступається іншим господарським структурам [5, с. 57].

Отже, у Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, а саме: у Скандинавії – 70 %, у Нідерландах – 65 %, у Німеччині, Франції – 52–55 % (передусім, кооперуються дрібні виробники молока, овочів, фруктів). У Канаді, насамперед, кооперуються виробники зерна.

Держави-члени ЄС, США, Канада та деякі інші країни розв'язали проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [6].

Таким чином, обслуговуючі кооперативи відіграють важливу роль у розвитку сільської місцевості, а саме:

- забезпечують процвітання сільськогосподарських товаровиробників;
- забезпечують зростання продуктивності праці;
- сприяють плавному та ефективному протіканню процесу реструктуризації сільськогосподарського сектора;
- забезпечують оптимальне використання виробничих потужностей;
- забезпечують зайнятість, соціальну захищеність та інтеграцію селян;
- сприяють розвитку сфери послуг на селі;
- сприяють поліпшенню екології на сільськогосподарському виробництві та сталому розвитку сільських територій.

Існує три групи за рівнем податкового стимулювання системи оподаткування різних країн:

Перша група – до цієї групи застосовуються особливі режими оподаткування, тут кооперативи оподатковуються на загальних засадах. До цієї групи країн належать Ірландія, Австрія, Швеція, Фінляндія. При цьому у Швеції, Фінляндії та Ірландії пільгова система оподаткування є найкращою в Європі.

Друга група – Німеччина, Данія, Нідерланди, Великобританія, Бельгія. Особливістю їх податкових заходів є пільгове оподаткування доходів членів кооперативів, одержане у ви-

гляді дивідендів, отриманих після розподілу результатів діяльності кооперативу. У Бельгії дивіденди кооперативів оподатковуються в розмірі 40 %, якщо вони перевищують установлену законом норму.

Третя група – Італія, Іспанія, Франція, Греція, Португалія, Польща, Швейцарія, а також Канада та США. У цих країнах діють спеціальні податкові режими сплати кооперативного податку, зокрема французькі сільськогосподарські кооперативи звільнені від податків із прибутку. Це обумовлено тим, що [2]:

– фермери-члени кооперативу не повинні платити податок двічі (перший раз – у рамках власного господарства; другий раз – у рамках колективного об'єднання), оскільки результати кооперативу поновлюються в доходах його членів;

– члени кооперативу не можуть реалізувати ніякої додаткової вартості на власному капіталі, який вони вклали в кооператив.

Кооператив може провадити свою діяльність лише зі своїми членами. Водночас закон надає йому право на операції із третіми особами, які не є членами, в обсязі до 20 % від обороту, але в цьому випадку ця діяльність піддається оподаткуванню відповідно до загальної юрисдикції в тому, що стосується податку на прибуток. Непрямі податки, такі як ПДВ, оплачуються кооперативами на загальних з іншими суб'єктами господарювання засадах.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Відродження і розвиток українського села, стабільність та соціально-економічний добробут сільського населення неможливі без чітко сформованої стратегії. Одним із стратегічних напрямів розвитку сільських територій має бути саме сільськогосподарська обслуговуюча кооперація. Цей напрям розвитку уможливить використання переваг великого товарного виробництва та врахування інтересів сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва й виробленої ним продукції і, як результат, розвитку сільських територій України.

Проведений аналіз показав, що найбільш сприятливий розвиток кооперативної діяльності спостерігається в тих країнах, де сільськогосподарські кооперативи звільнені від обкладення багатьма видами податків. Тому,

ураховуючи світовий досвід, державна підтримка сільськогосподарської кооперації повинна включати: правове забезпечення розвитку кооперативного сектора; диференціацію податків та оптимізацію ціноутворення; полегшення доступності до кредитів; реструктуризацію заборгованості, відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням кооперативами соціальних, економічних функцій, які належать державі; забезпечення правового захисту майна кооперативів, а також гарантій невтручання в їх господарську й соціальну діяльність. Крім того, питання розвитку кооперації обов'язково має включатися в загальнонаціональні програми, комплексні плани, стратегії соціально-економічного розвитку України, галузей, регіонів.

Перспективами подальшого розвитку досліджень стане дослідження зарубіжного досвіду щодо державної підтримки кооперації в сільській місцевості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про сільськогосподарську кооперацію [Електронний ресурс] : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97> (дата звернення: 21.09.16). – Назва з екрана.
2. Досвід Канади та країн ЄС у сфері політики підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [Електронний ресурс] : аналітичне дослідження. – Режим доступу: <http://www.prism.org.ua> (дата звернення: 23.09.16). – Назва з екрана.
3. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 22.09.16). – Назва з екрана.
4. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперативна організація : навч. посіб. / уклад. О. Рудік. – Київ : К.І.С., 2013. – 192 с.
5. Торосян Г. А. Досвід зарубіжних країн у питанні розвитку та державної підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у контексті розвитку сільських територій / Г. А. Торосян // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 14. – Ч. 4. – С. 55–58.
6. Торосян Г. А. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперативна організація як стратегічний напрям у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / Г. А. Торосян // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/19-2016/11.pdf> (дата звернення: 14.11.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro silskohospodarsku kooperatsiiu» vid 17.07.1997 № 469/97-VR [Law of Ukraine on Agricultural Cooperation from July 17 1997, № 469/97-VR]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97> (accessed 21 September 2016) [in Ukrainian].
2. Dosvid Kanady ta krain YeS u sferi polityky pidtrymky rozvytku silskohospodarskoi obsluhovuiuchoi kooperatsii: analitychne doslidzhennia [Experience of Canadian and EU policies to support the development of agricultural service cooperatives: analytical study]. Retrieved from <http://www.prism.org.ua> (accessed 23 September 2016) [in Ukrainian].
3. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 22 September 2016) [in Ukrainian].
4. Rudik, O. (Ed.). (2013). *Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia [Agricultural service cooperatives]*. Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
5. Torosian, H. A. (2015). Dosvid zarubizhnykh krain u pytanni rozvytku ta derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskoi obsluhovuiuchoi kooperatsii u konteksti rozvytku silskykh terytorii [Experience of foreign countries in the development and state support of agricultural service cooperatives in the context of rural development].

Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University: Collected papers, (14.4), (pp. 55–58).

6. Torosian, H. A. Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia yak stratehichni napriam u konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Agricultural

service cooperatives as a strategic direction in the context of socio-economic development of rural areas]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of International Humanitarian University: Collected papers*. Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/19-2016/11.pdf> (accessed 14 November 2016) [in Ukrainian].

С. В. Иванов, доктор экономических наук, профессор (Международный центр исследований социально-экономических проблем модернизации и развития кооперации, г. Днепр); **Н. Е. Рогоза**, доктор экономических наук, профессор; **А. К. Кузьменко**, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Зарубежный опыт развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.**

Аннотация. Целью статьи является изучение опыта ведущих зарубежных стран по созданию, деятельности и поддержке обслуживающей кооперации как одного из основных механизмов устойчивого развития сельской местности и экономики страны. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** Проанализировано состояние обслуживающей кооперации в аграрном секторе зарубежных стран. Приведены специфические и характерные черты сельскохозяйственного обслуживающего кооператива. **Практическая значимость результатов исследования.** Обоснована необходимость становления сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине как механизма развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, развитие села.

S. Ivanov, Dc. Econ. Sci., Professor (International research center of social and economic problems of modernization and development cooperation, m. Dnipro); **M. Rogoza**, Dc. Econ. Sci., Professor; **A. Kuzmenko**, Can. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Foreign experience of agricultural service cooperatives.**

Summary. The article is to study the experience of leading foreign countries for the establishment, operation and support of service cooperatives as one of the main mechanisms for sustainable rural development and the economy. **Methodology of research.** Attainment of the objectives in Article dialectical approach based on scientific methods and knowledge. **Findings.** The state service cooperatives in the agricultural sector abroad. These specific and most characteristic features of agricultural service cooperatives. **Practical value.** The necessity of establishment of agricultural service cooperatives in Ukraine as a mechanism for rural development.

Keywords: cooperatives, agricultural cooperatives, agricultural service cooperatives, development of the village.

Стаття надійшла 18 листопада 2016 року.

ТЕХНОЛОГІЯ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

В. А. ГРОСУЛ, доктор економічних наук, професор;

О. М. ФИЛИПЕНКО, кандидат економічних наук, доцент;

О. Д. РАЧКОВАН

(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. *Мета статті* полягає в обґрунтуванні основних положень інтегрованого підходу до формування стратегії адаптації підприємств торгівлі та розробці науково-методичного підходу до вибору стратегічної позиції підприємства роздрібною торгівлі з урахуванням впливу зовнішнього середовища й адаптаційних можливостей підприємства. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, матричного підходу. **Результати.** *Обґрунтовано інтегрований підхід до формування адаптаційної стратегії підприємств роздрібною торгівлі, що поєднує в єдиний циклічний процес послідовність дій із розробки стратегії та дозволяє сформуувати систему адаптаційних цілей і засобів, які відповідають вимогам ефективності. Запропоновано науково-методичний підхід до вибору стратегічної позиції підприємств торгівлі, що передбачає використання методів комплексної оцінки та, на відміну від існуючих розробок, дозволяє на основі порівняння рівня його адаптаційного потенціалу й рівня сприятливості зовнішнього середовища для функціонування і розвитку підприємства визначити пріоритетний вектор розвитку підприємства. Практична значущість результатів дослідження.* Запропонований методичний інструментарій формування стратегії адаптації та вибору стратегічної позиції підприємства торгівлі дозволяє підприємствам утримуватися на шляху стійкого розвитку, адекватно та швидко реагуючи на стан і зміни зовнішнього середовища, забезпечуючи оперативну перебудову діяльності підприємства. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці підприємств торгівлі.

Ключові слова: стратегія адаптації, стратегічне управління, процес, підприємства торгівлі.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. За умов високої нестабільності зовнішнього середовища підприємства повинні не просто розробити стратегію, а, передусім, побудувати ефективний механізм реалізації управлінських адаптаційних рішень. Ці питання реалізуються за допомогою стратегічного адаптаційного управління – процесу формування та реалізації стратегії підприємства, яку спрямовано на ідентифікацію зовнішніх і внутрішніх загроз та розробку адекватних заходів реагування на них для попередження або усунування негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами функціонування, виживання та

адаптації підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища, забезпечення відповідності внутрішніх характеристик підприємства та його оточення через вибір стратегії з безлічі альтернатив з урахуванням тенденцій зміни зовнішнього середовища присвячені роботи Р. Акоффа, Ю. П. Анісімова, І. Ансоффа, К. О. Астапова, Г. А. Буреніної, А. М. Букреєва, О. С. Виханського, В. А. Винокурова, В. Р. Весніна, З. Н. Варламової, А. П. Градова, Дж. Гібсона, Ф. Ж. Гіяра, Е. С. Гроува, Е. М. Короткова, В. Д. Маркової, Г. Мінцберга, А. Н. Петрова, М. Портера, А. І. Хорева, А. Файоля та ін. Незважаючи на багато публікацій з означених проблем, у сучасній економічній науці недостатньо розкритими залишаються питання визначення особливостей і законо-

мірностей адаптаційних процесів, які носять несистемний характер, особливостей упровадження механізмів адаптації на підприємстві та специфіки формування стратегій в умовах постійно мінливого навколишнього середовища з урахуванням специфіки торговельної галузі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні основних положень інтегрованого підходу до формування стратегії адаптації підприємств торгівлі та розробці науково-методичного підходу до вибору стратегічної позиції підприємства торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основна мета стратегічного процесу полягає у формуванні механізму безперервного та динамічного процесу виявлення, продукування, використання й оновлення джерел конкурентних переваг і відповідного уточнення стратегії, які дозволяють: у короткостроковому періоді досягти підприємству заданих цільових показників діяльності, у середньостроковій перспективі досягти стратегічних цілей підприємства, а в довгостроковій – забезпечити виживання та розвиток підприємства.

Формування стратегії підприємства є одним із ключових методологічних питань стратегічного управління. Однак підходи до формування стратегії неоднозначні. Існує безліч різних концепцій формування стратегії підприємства.

Вітчизняний і закордонний досвід показує, що найчастіше управління на підприємстві здійснюється інтуїтивно, на основі емпіричного досвіду. Але для прийняття правильних рішень представляється вкрай необхідним формалізація цього процесу, виявлення його наявної структури.

Різні автори неоднаково підходять до структуризації процесу стратегічного планування. Огляд існуючих методичних підходів до процесу формування стратегії [1–10] дозволяє зробити висновок, що кількість і зміст етапів розробки стратегії, а також сама її форма можуть істотно варіюватися. Вони залежать від таких чинників, як форма власності підприємства, тип підприємства (спеціалізоване або диверсифіковане), галузева приналежність підприємства та його розмір (велике, середнє, мале) і т. ін. Під час розробки стратегії кож-

не конкретне підприємство може деталізувати або агрегувати цей процес відповідно до своїх цілей та можливостей.

Визначимо особливості процесу формування стратегії розвитку підприємства торгівлі, спрямованої на подолання викликів бізнес-середовища й компенсацію негативних впливів.

Спираючись на ступінь нестабільності зовнішнього середовища господарювання і ступінь потужності адаптаційного потенціалу, пропонується застосовувати інтегрований підхід до формування стратегії адаптації підприємств роздрібної торгівлі. Методичний підхід поєднує в єдиний процес певну циклічну послідовність дій із формування адаптаційної стратегії, яка складається з певних етапів (рис. 1.).

На першому етапі, ураховуючи, що підґрунтям прийняття всіх стратегічних рішень є стратегічний аналіз, здійснюється вибір відповідного методичного інструментарію та збір вхідної інформації.

Метою стратегічного аналізу є визначення зовнішніх і внутрішніх передумов реалізації майбутньої стратегії адаптації. Для цього виявляються можливості й загрози з боку зовнішнього середовища господарювання, а також сильні та слабкі сторони адаптаційного потенціалу підприємства торгівлі.

На другому етапі здійснюється оцінка сприятливості зовнішнього середовища розвитку підприємства.

Сучасне зовнішнє середовище, в умовах якого функціонують підприємства, характеризується таким прискореним темпом змін і значною нестабільністю, що адекватна реакція підприємств на ці зміни відбувається з певним часовим лагом. Це негативно позначається на результатах діяльності. Цей факт спричиняє необхідність, під час аналізу зовнішніх можливостей і загроз для розвитку підприємств, досліджувати фактори, які формують новий стан зовнішнього середовища, визначати, як він позначиться на поведінці суб'єктів галузі та яким має бути підприємство, щоб відповідати цим викликам.

Таке дослідження середовища господарювання повинно забезпечити підприємство всією можливою інформацією щодо його попереднього та нового стану. Систематизація інформації надасть можливість підприємству отримати комплексне уявлення про характе-

ристки середовища, що змінилося. Це дозволить підприємству визначити свою стратегічну спрямованість, вектор розвитку в новому середовищі та бажаний стан підприємства,

адекватний зовнішнім змінам, який буде основою для визначення адаптаційних можливостей підприємства та прийняття необхідних адекватних рішень.

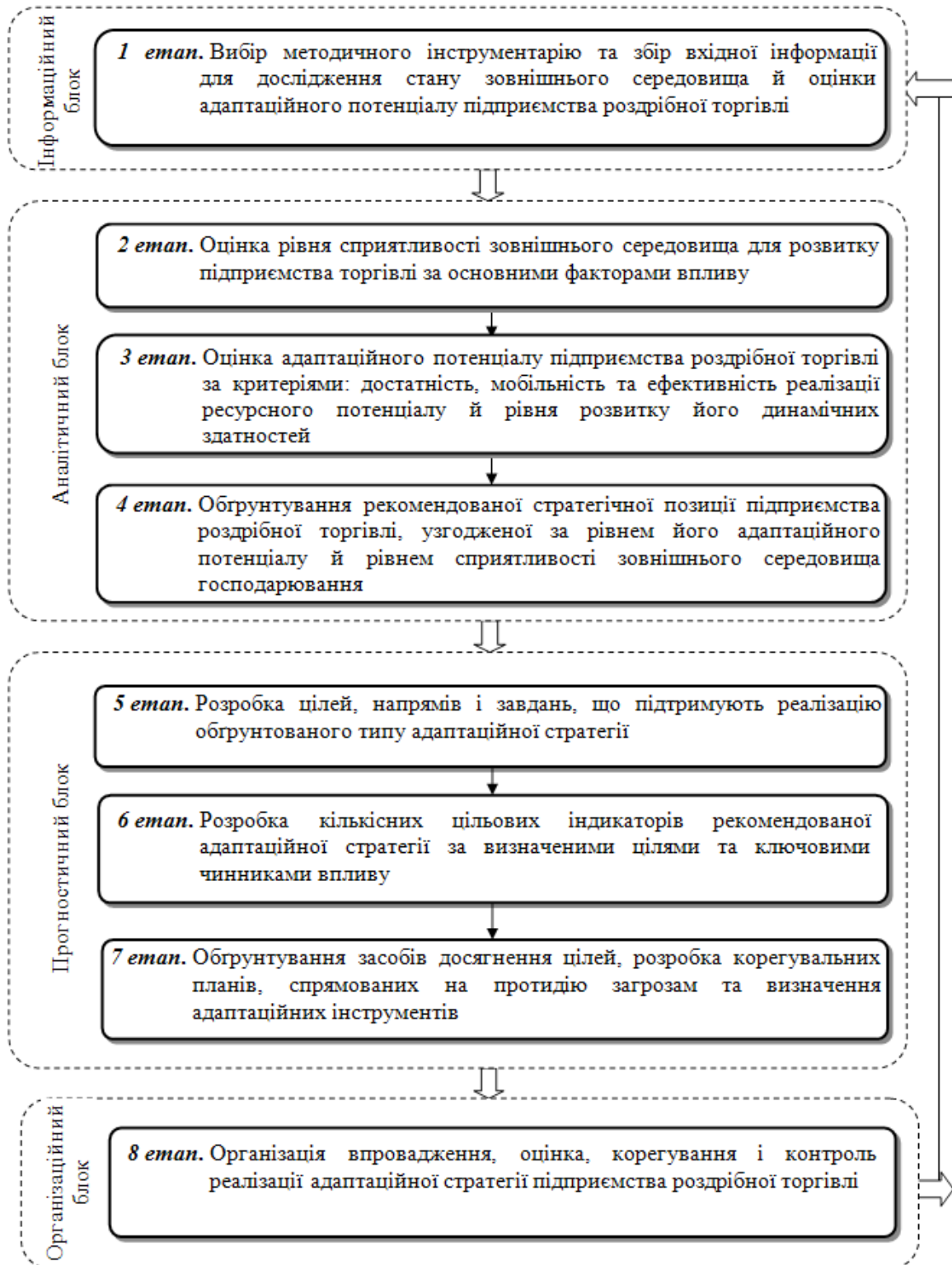

Рис. 1. Структурно-логічна схема процесу формування стратегії адаптації підприємств роздрібної торгівлі

Третій етап – оцінка адаптаційного потенціалу підприємства торгівлі.

Оцінку адаптаційного потенціалу запропоновано виконувати, використовуючи інтегральний метод, в основі якого лежить ресурсно-компетентнісний підхід, що дозволяє на основі порівняння наявного ресурсного потенціалу та сформованих динамічних здатностей отримати узагальнюючу характеристику наявних адаптаційних можливостей підприємства торгівлі.

Оцінку ресурсного потенціалу рекомендовано здійснювати, використовуючи системно-інтеграційну концепцію за такими критеріями: достатність, мобільність та ефективність реалізації ресурсного потенціалу торговельного підприємства.

Оцінку рівня сформованості динамічних здатностей підприємства запропоновано здійснювати, використовуючи системно-інтеграційну концепцію за критерієм зрілості динамічних здатностей торговельного підприємства.

Оцінка внутрішнього середовища підприємства припускає порівняння досягнутого, сформованого адаптаційного потенціалу підприємства з його бажаним станом, необхідним для забезпечення адаптаційних змін.

Іншими словами, визначається фактичний адаптаційний потенціал підприємства та проводиться його порівняння з можливим (бажа-

ним). Визначена прогалина між наявним і необхідним адаптаційним потенціалом дає уявлення про адаптаційні можливості підприємства.

Четвертий етап – обґрунтування рекомендованої стратегічної позиції підприємства роздрібною торгівлі.

Розробка й аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії – це серцевина механізму адаптації, тому що на його основі приймаються рішення про те, яким із можливих способів підприємство досягатиме мети адаптації та реалізуватиме корпоративну місію.

Обґрунтування рекомендованої стратегічної позиції підприємства роздрібною торгівлі пропонується здійснювати за допомогою порівняння рівня його адаптаційного потенціалу й рівня сприятливості зовнішнього середовища для функціонування та розвитку торговельного підприємства. Вибір стратегічної позиції підприємства пропонується здійснювати за допомогою матричного методу. Матриця вибору стратегічної позиції підприємства торгівлі з урахуванням впливу зовнішнього середовища та його адаптаційних можливостей (розмірністю 3×3) представлена на рис. 2.

Дослідження інформаційних джерел із цієї тематики дають підстави для виокремлення таких можливих стратегій адаптації підприємств [11–12]:

Рівень адаптаційного потенціалу	Високий	3 Стратегія помірно активної адаптації Стабільне положення	2 Стратегія помірно превентивної адаптації Стійкий розвиток	1 Стратегія превентивної адаптації Стійкий розвиток
	Середній	6 Стратегія помірно пасивної адаптації Вживання	5 Стратегія активної адаптації Стабільне положення	4 Стратегія помірно превентивної адаптації Стійкий розвиток
	Низький	9 Стратегія пасивної адаптації Вживання	8 Стратегія помірно пасивної адаптації Вживання	7 Стратегія помірно активної адаптації Стабільне положення
		Низький	Середній	Високий
Рівень сприятливості зовнішнього середовища				

Рис. 2. Матриця вибору стратегічної позиції підприємства торгівлі

– стратегія превентивної адаптації – адаптаційні заходи мають попереджувальний характер на виклики, яких ще не існує, але які передбачено у прогнозах підприємства щодо можливості прояву та інтенсивності впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства на основі постійного моніторингу бізнес-середовища. Підприємство прагне інновацій, у тому числі й організаційних, пов'язаних зі змінами структури та системи управління. Процес адаптації носить системний характер;

– стратегія активної адаптації – спрямована на активну зміну перешкоджаючих та формування сприятливих умов для розвитку підприємства. Залежно від глибини змін зовнішнього середовища, підприємство формує план дій у нових умовах функціонування. Процес адаптаційних перетворень носить комплексний системний характер. При цьому підприємства шукають нові господарські зв'язки, розширюють ринки збуту, використовують сучасні технології, перебудовують бізнес-процеси та організаційну структуру, застосовують ринкову модель ціноутворення, дії спрямовані на активний пошук та ефективне використання існуючих, а також створення нових можливостей і т. ін. Ця стратегія відповідає групі процесів розвитку – процесам якісних прогресивних змін системи;

– стратегія пасивної адаптації – підприємство є консервативним (екстенсивний розвиток у рамках завойованої ніші), його поведінка за багатьма аспектами є інерційною. При цьому підприємство не вживає активних кроків на ринку щодо розширення масштабів діяльності, вирішує проблеми традиційно, зберігає неефективні господарські зв'язки, не веде пошуку нових постачальників і споживачів, застосовує затратну модель ціноутворення, дії спрямовані на використання існуючих можливостей в передбачуваному середовищі та ін. У межах цієї стратегії процеси функціонування підприємства як системи ведуть до простого відтворення його основних економічних характеристик.

Крім трьох основних стратегій, виділено їх різновиди: помірно превентивна адаптація, помірно активна адаптація та помірно пасивна адаптація. Таке визначення видів стратегій зумовлено тим, що тип адаптації залежить не тільки від сприятливості або несприятливос-

ті зовнішніх умов господарювання, а ще й від схильності керівництва до активності, пасивності або помірності дій. Так, наприклад, вибір стратегії пасивної адаптації може бути обґрунтовано схильністю менеджерів до вичікувальної поведінки – тоді акцент у стратегії пасивної адаптації робиться на помірність дій; якщо вибір стратегії пасивної адаптації викликаний недосвідченістю, нерішучістю, нездатністю чи небажанням приймати рішення в неочікуваній, незнайомій ситуації – акцент у такій стратегії робиться на пасивність дій.

П'ятий етап – розробка цілей, напрямів і завдань, що підтримують реалізацію обґрунтованого типу адаптаційної стратегії.

Цей етап передбачає розробку стратегічних цілей адаптації, які б відповідали обраним пріоритетам подальшого розвитку. Розробка цілей адаптаційної стратегії повинна дати відповідь на питання, на що будуть спрямовані адаптаційні дії підприємства. Далі цільові орієнтири трансформуються в конкретні завдання, тобто зі стратегічного рівня процес переходить у тактичну площину, тому що завдання мають оперативний характер. Оскільки завдання пов'язані із плануванням поточної діяльності, вони мають більш короткостроковий характер, ніж цілі.

Формування цілей і завдань повинно відображати рівень, на який необхідно вивести діяльність підприємства щодо задоволення споживачів. Цілі та відповідні до них завдання повинні створювати мотивацію персоналу, який працює на підприємстві.

Шостий етап – розробка кількісних цільових індикаторів рекомендованої стратегії адаптації за визначеними цілями та ключовими чинниками впливу.

Для того щоб цілі й відповідні до них завдання були реальні та досяжні, необхідно обґрунтувати кількісні цільові індикатори їх досягнення. Цілі адаптації розукрупнюються через комплекс завдань, які деталізуються в заходи, що потім конкретизуються в цільові показники, які визначають бажаний майбутній стан підприємства. Цей процес забезпечує узгодженість стратегічних адаптаційних цілей та їх вимірників.

Цільові показники є індикаторами виконання планів і досягнення цілей, базою системи мотивування, точкою відліку у процесі контролю й оцінки результатів праці окремих

робітників, підрозділів та підприємства загалом. Цей етап реалізується в межах оперативно-тактичного рівня управління адаптацією на торговельному підприємстві та передбачає визначення цілей адаптації господарюючого суб'єкта з огляду ключових факторів впливу – покупців, постачальників, конкурентів.

Сьомий етап – обґрунтування засобів досягнення цілей, розробка корегувальних планів, спрямованих на протидію загрозам і визначення адаптаційних інструментів.

На цьому етапі, щоб забезпечити ефективну реалізацію стратегії, визначаються засоби досягнення цілей адаптації та розробляється чіткий план дій із реалізації стратегії адаптації, який обґрунтовується необхідними ресурсами (матеріальними, фінансовими, трудовими, інформаційними та ін.).

Очевидно, що однієї мети можна досягнути різними шляхами, за допомогою різних засобів. Тому, сформований план протидії загрозам для досягнення цілей адаптації, повинен дати відповідь на запитання, що необхідно зробити, щоб досягти поставлених цілей, за допомогою яких засобів та адаптаційних інструментів підприємство розв'язуватиме завдання адаптації.

Восьмий етап – організація впровадження, оцінка, корегування і контроль реалізації адаптаційної стратегії підприємства роздрібною торгівлі.

Реалізація стратегії адаптації є критичним процесом, оскільки виконання стратегічного плану адаптації приводить підприємство до успіху, тобто дозволяє адаптуватися до викликів зовнішнього середовища.

Завдання оцінки та контролю стратегії адаптації полягає в тому, щоб з'ясувати чи приводить реалізація стратегії до досягнення мети адаптації. Під час оцінки стратегії адаптації важливо контролювати її внутрішню сумісність із можливостями підприємства, володінням необхідними ресурсами для реалізації стратегії найбільш ефективним способом. Також слід перевіряти припустимий ступінь ризику, урахування зовнішніх можливостей і небезпек.

Важливо, щоб оцінка та контроль реалізації стратегії адаптації проводилися системно й безупинно. Якщо контроль реалізації стратегії свідчить про недосяжність цілей адаптації, то це повинне слугувати сигналом для корегуван-

ня процесу реалізації стратегії або самої стратегії адаптації.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Запропонований методичний інструментарій формування стратегії адаптації та вибору стратегічної позиції підприємства торгівлі дозволить підприємствам утримуватися на шляху стійкого розвитку, адекватно та швидко реагуючи на стан і зміни зовнішнього середовища, забезпечуючи оперативну перебудову діяльності підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – Москва : Экономика, 1997. – 288 с.
2. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник / О. С. Виханский. – 2-е изд, перераб. – Москва : Гардарики, 1999. – 296 с.
3. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 1992. – 702 с.
4. Бланк И. А. Торговый менеджмент / И. А. Бланк. – Киев : Украинско-Финский ин-т менеджмента и бизнеса, 1997. – 408 с.
5. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства : підручник для вузів / А. А. Мазаракі; за ред. Ушакової Н. М. – Київ : Хрещатик, 1999. – 800 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Разработка управленческого решения : учебник для вузов / Р. А. Фатхутдинов. – Москва : ЮНИТИ, 1997. – 416 с.
7. Ефремов В. П. Стратегия бизнеса / В. П. Ефремов. – Москва : Экономика, 1998. – 192 с.
8. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика : пер. с англ. / П. Дойль – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 560 с.

9. Обэр-Крис Дж. Управление предприятием: пер. с фр. / Дж. Обэр-Крис. – Москва : Финансы и статистика, 1993. – 421 с.
10. Друкер П. Эффективное управление : пер. с англ. / П. Друкер. - Москва : Прогресс, 1998. – 288 с.
11. Таранова Е. В. Стратегии адаптации предприятий легкой промышленности к инновационным изменениям [Электронный ресурс] / Е. В. Таранова // Социологические исследования. – 2008. – № 9. – С. 47–52. – Режим доступа: http://www.isras.ru/socis_2008_9.htmlлогичнс2008 №99 (дата звернення: 28.07.16). – Назва з екрана.
12. Білошкурська Н. В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н. В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12 (114). – С. 101–104.
- skij in-t menedzhmenta i biznesa [in Ukrainian].
5. Mazaraki, A. A. (1999). *Ekonomika torgovel'nogo pidpry'yemstva*. [Economics of commercial enterprise] N. M. Ushakovoyi (Ed). Kyiv: Xreshhaty'k [in Ukrainian].
6. Fathutdinov, R. A. (1997). *Razrabotka upravlencheskogo resheniya* [Development of managerial decisions]. Moscow: YUNITI [in Russian].
7. Efremov, V. P. (1998) *Strategiya biznesa* [Business strategy]. Moscow: Ekonomika [in Russian].
8. Dojl', P. (1999) *Menedzhment: strategiya i taktika* [Management: strategy and tactics]. Piter [in Russian].
9. Obehr-Kris, Dzh. (1993) *Upravlenie predpriyatiem* [Enterprise management]. Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
10. Druker, P. (1998) *Effektivnoe upravlenie* [Effective management]. Moscow: Progress [in Russian].
11. Taranova, E. V. (2008) Strategii adaptacii predpriyatij legkoj promyshlennosti k innovacionnym izmeneniyam [Adaptation strategy of the light industry enterprises to innovative changes]. *Sociologicheskie issledovaniya – Sociological research*, 9, 47–52. Retrieved from : http://www.isras.ru/socis_2008_9.htmlllogichns2008 №99 [in Russian].
12. Biloshkurs'ka, N. V. (2010) Modeli adaptivnoyi povedinky' ta yix rol' u formuvanni ekonomichnoyi bezpeky' pidpry'yemstva [Models of adaptive behaviour and their role in formation of enterprise economic security]. *Aktual'ni problemy' ekonomiky'* – Actual problems of Economics, 12 (114), 101–104.

REFERENCES

1. Klejner, G. B., Tambovcev, V. L. & Kachalov, R. M. (1997). *Predpriyatie v nestabil'noj ehkonomicheskoy srede: riski, strategii, bezopasnost'* [The enterprise in an unstable economic environment: risks, strategy, security]. Moscow: Ekonomika [in Russian].
2. Vihanskij, O. S. (1999) *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow: Gardariki [in Russian].
3. Meskon, M., Al'bert, H. M. & Hedouri, F. (1992) *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management]. Moscow: Delo [in Russian].
4. Blank, I. A. (1997). *Torgovyy menedzhment* [Trade management]. Kyiv: Ukrainsko-Fin-

В. А. Гросул, доктор экономических наук, профессор; **О. М. Филипенко**, кандидат экономических наук, доцент; **О. Д. Рачкован** (Харьковский государственный университет питания и торговли). **Технология обоснования стратегии адаптации предприятий торговли.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обосновании основных положений интегрированного подхода к формированию стратегии адаптации предприятий торговли и разработке научно-методического подхода к выбору стратегической позиции предприятия розничной торговли с учетом влияния внешней среды и адаптационных возможностей предприятия. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью

таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, матричного подхода. **Результаты.** Обоснован интегрированный подход к формированию стратегии адаптации предприятий торговли, объединяющий в единый циклический процесс последовательность действий по разработке стратегии и позволяющий сформировать систему адаптационных целей и средств, отвечающих требованиям эффективности. Предложен научно-методический подход к выбору стратегической позиции предприятий торговли, предусматривающий использование методов комплексной оценки и, в отличие от существующих разработок, позволяющий на основе сравнения уровня его адаптационного потенциала и уровня благоприятности внешней среды для функционирования и развития предприятия определить приоритетный вектор развития предприятия. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенный методический инструментарий формирования стратегии адаптации и выбора стратегической позиции предприятия торговли позволяет предприятиям удерживаться на пути устойчивого развития, адекватно и быстро реагируя на состояние и изменения внешней среды, обеспечивая оперативную перестройку деятельности предприятия. Основные научные положения статьи можно использовать в практике предприятий торговли.

Ключевые слова: стратегия адаптации, стратегическое управление, процесс, предприятия торговли.

V. Grosul, Dc. Econ. Sci., Professor; **O. Fylypenko**, Cand. Econ. Sci., Docent; **O. Rachkovan** (Kharkiv State University of Food Technology and Trade). **Technology of a substantiation of strategy of adaptation of trading enterprises.**

Summary. The purpose of the article is to substantiate the fundamentals of the integrated approach to formation of adaptation strategies of trading enterprises and development of scientific and methodical approach to the choice of the strategic position of retailers with the influence of the environment and the adaptive capabilities of the enterprise. **Methodology of research.** Attainment of the objectives of the article carried out with the help of such scientific and special research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, matrix approach. **Findings.** Justified an integrated approach to building adaptive strategies of retailers that combine into a cyclical process the steps of the development strategy and allows us to create a system of adaptation goals and tools that meet the efficiency requirements. The proposed scientific and methodical approach to the choice of strategic positions of trading enterprises, which involves the use of methods for comprehensive assessment and unlike the existing development, allows to determine the priority vector of development of the enterprise for the basis of comparison of the level of its adaptive capacity and the level of favourability of the environment for the functioning and development of the enterprise. **Practical value.** The proposed methodological tools of forming strategy of adaptation and choice of strategic position of the trading enterprise will allow enterprises to stay on the path of sustainable development, adequately and quickly respond to state and changes in the environment, providing operational restructuring activities of the enterprise. Basic scientific principles of the article can be used in the practice of trading enterprises.

Keywords: strategy of the adaptation, strategic management, process, trading enterprises.

Стаття надійшла 18 вересня 2016 року.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ

О. В. ЛОЗОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні основних наукових підходів щодо розвитку управління інноваційною продукцією в національній економіці України, дослідженні особливостей управління комерціалізацією інноваційної продукції та обґрунтуванні пропозиції щодо вдосконалення напрямів і форм управління інноваційною продукцією аграрного сектора. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *Обґрунтовано теоретико-методологічні основи управління та організаційно-економічні заходи щодо формування, використання та комерціалізації інноваційної продукції в аграрному секторі національної економіки України та виявлено стримуючі фактори розвитку цього процесу.* **Практична значущість результатів дослідження.** *У статті розкрито сутність поняття «комерціалізація», на основі опрацьованої літератури запропоновано власне визначення поняття «комерціалізація інноваційної продукції», а також охарактеризовано принципи здійснення комерціалізації інноваційної продукції.*

Ключові слова: аграрний сектор, інноваційна продукція, державне управління, національна економіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Реалізація інноваційної моделі розвитку соціально-економічного розвитку національної економіки України визначається накопиченим і реалізованим інтелектуальним потенціалом країни та виробленням інноваційної продукції. Та варто зазначити, що виробити інноваційний продукт – це лише перший етап, оскільки найголовніше – довести даний виріб до ринку, тобто комерціалізувати його. Отже, комерціалізація інноваційного продукту необхідна для отримання прибутку підприємства, а тому є основною метою будь-якої фірми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління комерціалізацією інноваційної продукції займають важливе місце у працях провідних учених, серед яких варто виділити праці О. Крисального, П. Саблука, М. Коденського, Г. Підлісецького, В. Я. Месель-Веселякого, Ю. Лупенка, В. Ситника, М. Кісіля, М. Маліка, Б. Пушкаренко, Л. Курило, С. Юшина, М. Жука, Б. Санто, В. Алек-

сеєва, Б. Заблоцького, О. Кузьмін, В. Табет та ін. Проте окремі питання щодо обґрунтування пропозицій удосконалення напрямів управління комерціалізацією інноваційної продукції аграрного сектора національної економіки України в сучасних умовах господарювання недостатньо вивчені й вимагають ґрунтовного дослідження. Перспективним напрямом досліджень є визначення векторів впливу комерціалізації інноваційної продукції на розвиток аграрного сектора та стимулювання його розвитку в національній економіці загалом.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення основних наукових підходів щодо розвитку управління інноваційною продукцією в національній економіці України, дослідження особливостей управління комерціалізацією інноваційної продукції та обґрунтування пропозиції щодо вдосконалення напрямів і форм управління інноваційною продукцією аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих

наукових результатів. Поняття «комерціалізація» в українській мові доволі поширене й використовується в таких сферах економічного життя, як торгівля, купівля та продаж. В економічному тлумачному словнику наведено два визначення поняття «комерціалізація»: торгівля; у широкому значенні – діяльність, спрямована на одержання прибутку (зиску) [1, с. 306]. У свою чергу, А. Г. Завгородній трактує це поняття як широке використання комерційних засад в економіці, зростання кількості комерційних структур, підпорядкування діяльності підприємства виключно меті отримання прибутку [2, с. 271].

Досить цікавим є визначення комерціалізації Е. П. Маккой, Р. Бадінілі, К. Т. Коебель, В. Табет: «Ми визначаємо комерціалізацію як скоординовані технічний та бізнесовий процеси прийняття рішень (і в результаті дії), необхідних для успішної трансформації нового продукту або послуги від концепції до ринку. Комерціалізація часто стосується процесу розвитку нового продукту, а не його розширення. Більшість ділової літератури щодо розвитку нових продуктів фокусується на індивідуальних найкращих досягненнях виробників або відділів, таких, як науково-дослідний відділ. У цьому дослідженні комерціалізація розглядається як скоординоване виконання всіх процесів, необхідних для успіху інноваційної продукції зі стадії розвитку до впровадження на існуючий ринок» [3, с. 2].

У свою чергу, Я. С. Матковська та Ю. А. Мальцева розглянули комерціалізацію як предмет економічної теорії та зазначили: «Як предмет економічної теорії комерціалізація виступає в концептуальному вигляді як історичний процес створення ринку. Її основне значення в такому випадку полягає у проникненні ринкового начала в некомерційну сферу. Однак комерціалізація має ще й прикладний аспект, що характеризується діяльністю суб'єкта економіки, який комерціалізує інновацію з метою отримання технологічного прибутку. У той же час, з точки зору цього ж прикладного аспекту, фірма шляхом комерціалізації перетворює існуючі (розвинені) ринки в нові» [4, с. 10]. А. А. Румянцев комерціалізацію вважає формою реалізації результатів наукової діяльності, методом їх практичного використання. Проте, автор зауважує, що цей процес є взаємодією науки та промислових

підприємств переважно в тих наукових пропозиціях, які на ринку мають платоспроможний попит [6, с. 29–32].

Як видно із вищенаведених визначень, комерціалізація трактується як діяльність, пов'язана із продажем або сприянням продажу товарів та послуг на взаємовигідних умовах для всіх учасників цього процесу. Автор погоджується з українським науковцем В. А. Денисюком, який визначає комерціалізацію як сукупність способів і дій для реалізації наукових досягнень із метою отримання прибутків. Проте автор розглядає комерціалізацію як державну проблему. Він зазначає, що загалом система комерціалізації результатів наукових досліджень повинна сприяти підвищенню ефективності використання наданих державою коштів на інноваційну діяльність і швидко адаптуватися до світових змін, пов'язаних із високими технологіями та наукомісткою продукцією [5, с. 39–53].

Отже, як бачимо, поняття «комерціалізація» є достатньо дослідженим та розповсюдженим у науковій літературі, але, незважаючи на це, у всіх визначеннях спостерігаються суттєві відмінності під час трактування сутності цієї економічної категорії. У переважній більшості науковці трактують комерціалізацію як процес використання інтелектуального продукту в господарській діяльності та перетворення його на товар, здатний приносити прибуток від продажу в результаті виведення його на ринок наукових розробок.

Головною умовою створення та розвитку інноваційної продукції є потреба в переході на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки й наявність високотехнологічного та наукового потенціалу, висококваліфікованих кадрів, сучасних розробок і нововведень.

Однією з найважливіших складових будь-якої ефективної ринкової економіки є інтелектуальний продукт та його розвиток у конкурентному середовищі, оскільки саме в умовах ринку перемагає той, хто в змозі реалізувати найкращі конкурентні переваги та виробити конкурентоспроможні товари й послуги, а це можливо лише з використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Реалізація інноваційної моделі розвитку соціально-економічного розвитку національної економіки України визначається накопиченням і реалізованим інтелектуальним потенціалом

країни. Формування, розвиток та використання інтелектуального потенціалу є стратегічним чинником взаємодії між усіма суб'єктами ринку, оскільки забезпечує органічне поєднання політики, бізнесу, виробництва, науки й освіти.

Зазначимо, що виготовлення інноваційної продукції є ризиковим, тому потребує державної підтримки та управління. Відсутність довгострокової стратегії інноваційного розвитку призвела до безсистемності та відсутності іноземних інвестицій у розвиток цієї галузі. Усі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені в поєднанні своїх інтересів і зусиль у створенні й застосуванні нових знань і технологій із метою виходу інноваційної продукції на внутрішні та зовнішні ринки. На сьогодні існує величезна кількість форм і методів комерціалізації, за допомогою яких суб'єкти можуть продавати свої інновації на національному та міжнародному ринках.

Комерціалізація інноваційної продукції передбачає, перш за все, виведення продукції на ринок із метою отримання економічної вигоди, а саме прибутку.

За допомогою комерціалізації інноваційної продукції вітчизняні підприємства є більш конкурентоздатними на міжнародному ринку. Крім того, варто зазначити, що об'єктом комерціалізації є інноваційна продукція, а суб'єктом може бути підприємство, науковий парк, інноваційний інкубатор, технопарк, технополіс або вищий навчальний заклад, який розробляє нову інноваційну продукцію.

Науково доведено, що найбільш ефективно суб'єктам комерціалізації інноваційної продукції використовувати на власному виробництві інноваційні продукти, саме такий спосіб забезпечує максимальну вигоду у вигляді надприбутку та збереження комерційної таємниці, які пов'язані з розробкою цих інновацій.

Так, М. О. Блізніченко та З. І. Марченко [7, с. 53] зазначають, що використання інноваційної продукції на власному підприємстві приносить власнику найбільші прибутки внаслідок монопольного права власності та реалізації продукції. Проте, автори також зазначають, що за такого методу комерціалізації підприємство понесе значні витрати на маркетинг, організацію виробництва, збут тощо. З тим фактом, що використання інноваційної продукції на власному підприємстві є максималь-

но прибутковим, погоджуються Н. П. Мешко та П. В. Робота [8, с. 43]. Автори також зазначають, що під час використання інноваційної продукції на власному підприємстві склад додаткової вартості полягає у двох компонентах: із частини вартості, що входить у склад інтелектуального капіталу, який отримується в чистому вигляді, і, з іншої частини додаткової вартості, що отримується зі збутом інноваційної продукції з використанням разом інтелектуального капіталу в чистому вигляді.

Для забезпечення ефективного результату комерціалізації інноваційної продукції нею необхідно управляти. Управління комерціалізацією інноваційної продукції – це специфічна функція менеджменту, яка реалізується повною мірою через загальні функції управління: планування, організацію, мотивацію та контроль. Система управління комерціалізації інноваційної продукції – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодоповнювальних елементів і впливають на процес інноваційної діяльності та безпосередньо на його результат.

Система управління комерціалізацією інноваційної продукції, як і будь-яка економічна система, є відкритою (оскільки взаємодіє із зовнішнім середовищем) і складною з розгалуженим механізмом взаємодії елементів, яка має свій об'єкт та суб'єкт, механізм управління, що включає: цілі інноваційної діяльності, функції управління, методи управління та управлінські рішення.

Для системи управління інноваційною діяльністю, як і для всіх інших відкритих і складних систем, є характерним наявність зв'язків між системою й елементами зовнішнього середовища (споживачі, постачальники, конкуренти, державні органи влади та ін.).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Головною умовою створення й розвитку комерціалізації інноваційної продукції у промисловому секторі національної економіки України є потреба в переході на інноваційно-інвестиційну модель розвитку економіки та наявність високотехнологічного й наукового потенціалу, висококваліфікованих кадрів, сучасних розробок і нововведень. Зазначено, що інноваційний сектор та його розвиток є ризиковим, тому потребує державної підтримки й управління. Відсутність довгострокової стратегії інноваційного розвитку призвела до

безсистемності та обмеженості іноземних інвестицій у розвиток цієї галузі. Усі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені в поєднанні своїх інтересів і зусиль у створенні й застосуванні нових знань і технологій із метою виходу інноваційної продукції на внутрішні та зовнішні ринки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєнко Л. М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко. – Тернопіль : Астон, 2003. – 672 с.
2. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
3. Concurrent Commercialization and New-Product Adoption for Construction Products [Електронний ресурс] / Andrew P. McCoy, Dr. Ralph Badinelli, Dr. C. Theodore Koebel, Dr. Walid Thabet // Proceedings from «The construction and building research conference of the Royal Institution of Chartered Surveyors» (COBRA 2008). (4–5 September 2008). Dublin : Dublin Institute of Technology. – Режим доступу: http://www.rics.org/site/download_feed.aspx?fileID=3439&fileExtension=PDF (дата звернення: 12.10.16). – Назва з екрана.
4. Матковская Я. С. Коммерциализация – предмет экономической теории (является ли коммерциализация предметом экономической теории?) / Я. С. Матковская, Ю. А. Мальцева // Вестник УГТУ-УПИ. – 2010. – № 5. – С. 4–11.
5. Денисюк В. А. Комерціалізація результатів науково-дослідних робіт: проблеми і перспективи / В. А. Денисюк // Вісник НАН України. – 2006. – № 5. – С. 39–53.
6. Румянцев А. А. Стратегические инновации – путь к технологическому прорыву в экономике / А. А. Румянцев // В мире научных открытий. – 2010. – № 5 (11). – Часть 2. – С. 29–32.

7. Блізніченко М. О. Використання об'єктів права інтелектуальної власності та основні форми їх комерціалізації / М. О. Блізніченко, З. І. Марченко // Продуктивність агропромислового виробництва (економічні науки). – 2011. – № 18. – С. 51–55.
8. Мешко Н. П. Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності у сфері міжнародного науково-технічного обміну / Н. П. Мешко, П. В. Робота // Економічний простір. – 2008. – № 12/1. – С. 40–46.

REFERENCES

1. Alekseienko, L. M. & Oleksiienko, V. M. (2003). *Ekonomicnyi tлумachnyi slovnyk: vlasnist, pryvatyzatsiia, rynek tsinnykh paperyv (ukrainsko-anhliisko-rosiiskyi)* [Dictionary: property, privatization, securities market (Ukrainian-English-Russian)]. Ternopil : Aston [in Ukrainian].
2. Zahorodnii, A. H. & Vozniuk, H. L. (2005). *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [Financial and economic dictionary]*. Lviv : Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].
3. McCoy, A. P., Badinelli, R., Koebel C. T. & Thabet W. Concurrent Commercialization and New-Product Adoption for Construction Products. Proceedings from «The construction and building research conference of the Royal Institution of Chartered Surveyors» (COBRA 2008). Dublin : Dublin Institute of Technology. Retrieved from http://www.rics.org/site/download_feed.aspx?fileID=3439&fileExtension=PDF (accessed 12 October 2016) [in Ukrainian].
4. Matkovskaja, Ja. S. & Mal'ceva, Ju. A. (2010). *Kommercializacija – predmet jekonomicheskoi teorii (javljaetsja li kommercializacija predmetom jekonomicheskoi teorii?)* [Commercialization – the subject of economic theory (whether commercialization of the subject of economic theory?)]. *Vestnik UGTU-UPI – oBulletin of Ural State Technical University: Collected papers*, (5), (pp. 4–11) [in Russian].
5. Denysiuk, V. A. (2006). *Komertializatsiia*

- rezultativ naukovo-doslidnykh robot: problemy i perspektyvy [Commercialization of scientific research: problems and prospects]. *Visn. NAN Ukrainy – Bulletin of NAS of Ukraine*, 5, 39–53 [in Ukrainian].
6. Rumjancev, A. A. (2010). Strategicheskie innovacii – put' k tehnologicheskomu proryvu v jekonomike [Strategic Innovation – the way to a technological breakthrough in the economy]. *V mire nauchnyh otkrytij – In the world of scientific discoveries*, 5 (11), Vol. 2, 29–32 [in Russian].
  7. Bliznichenko, M. O. & Marchenko, Z. I. (2011). Vykorystannia ob'iektiv prava intelektualnoi vlasnosti ta osnovni formy yikh komertsializatsii [Use of intellectual property rights and the basic forms of commercialization]. *Produktyvnist ahropromysloвого vyrobnytstva (ekonomichni nauky) – Productivity of agro-industrial production (economic sciences)*, 18, 51–55 [in Ukrainian].
  8. Meshko, N. P. & Robota, P. V. (2008). Komerstsializatsiia rezultativ naukovo-tekhnichnoi diialnosti u sferi mizhnarodnoho naukovo-tekhnichnoho obminu [Commercialization of scientific and technological activities in the field of international scientific and technical exchange]. *Ekonomichniy prostir – Economic Space*, 12/1, 40–46 [in Ukrainian].

О. В. Лозовая, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Теоретические основы управления коммерциализацией инновационной продукции.**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении основных научных подходов по развитию управления инновационной продукцией в национальной экономике Украины, исследовании особенностей управления коммерциализацией инновационной продукции и обосновании предложения по совершенствованию направлений и форм управления инновационной продукцией аграрного сектора. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Обоснованы теоретико-методологические основы управления и организационно-экономические меры по формированию, использованию и коммерциализации инновационной продукции в аграрном секторе национальной экономики Украины и выявлены сдерживающие факторы развития этого процесса. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье раскрыта сущность понятия «коммерциализация», на основе разработанной литературы предложено собственное определение понятия «коммерциализация инновационной продукции», а также охарактеризованы принципы осуществления коммерциализации инновационной продукции.

Ключевые слова: аграрный сектор, инновационная продукция, государственное управление, национальная экономика.

O. Lozova, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Theoretical foundations of production commercialization of innovative.**

Summary. The purpose of the article is to identify the main scientific approaches to management of innovative products in the national economy of Ukraine, peculiarities of management and commercialization of innovative products justification suggestions for improvement areas and forms of innovation production agriculture. **Research Methodology.** Attainment of the objectives of the article made using such general and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Results.** Justification theoretical and methodological foundations of management, organizational and economic measures for the formation, use and commercialization of innovative products in the agricultural sector of the national economy of Ukraine and found constraints of the process. **The practical significance of the study.** The article reveals the essence of the concept of "commercialization", based on the processed literature offered his own definition of "commercialization of innovative products" and describes principles of commercialization of innovative products.

Keywords: agricultural sector, innovative products, public administration, national economy.

Стаття надійшла 18 листопада 2016 року.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗНИЖЕННЯМ ВИРОБНИЧИХ ЗАТРАТ НА ВИРОБНИЧОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Н. Й. РАДІОНОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний університет технологій та дизайну)

Анотація. Метою статті є розгляд особливостей управління зниженням виробничих затрат на виробничому підприємстві через класифікацію факторів, які обумовлюють оптимальність виробничих затрат та визначення алгоритму системного аналізу управління витратами виробничого підприємства. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розроблено напрями підвищення ефективності роботи виробничих підприємств через управління виробничими затратами. В умовах тенденції до збитковості вітчизняних підприємств, найбільш прийнятним шляхом розвитку виробничого підприємства й покращення фінансових результатів є застосування комплексу заходів, які включають управління зниженням затрат. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів управління виробничими затратами сприятиме покращенню фінансового стану підприємства. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці виробничих підприємств.

Ключові слова: управління затратами, виробничі затрати, класифікація затрат, скорочення затрат, виробниче підприємство.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних економічних умовах успішна робота виробничого підприємства багато в чому залежить від обраної стратегії зниження виробничих затрат, що безпосередньо впливає на фінансовий результат діяльності.

При цьому слід зазначити, що вдосконалення методології та порядку формування даної стратегії нерозривно пов'язане з підвищенням рівня управління і використанням досягнень науково-технічного прогресу виробничими підприємствами. Багато аспектів управління зниженням виробничих затрат потребують теоретичного осмислення через неоднозначність тлумачення певних понять, наявність спірних питань, невизначеність управління виробничими затратами як системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання управління зниженням виробничих затрат знайшли висвітлення у працях науковців-економістів: Ю. М. Гавриленко [1],

Н. І. Костецької [2], С. І. Кубліна [3], І. М. Палки [4], Г. В. Савицької [5], М. І. Скрипник [6], О. О. Григоревської [6], Л. Г. Цимбалюк [7], Н. П. Скригун [7], Л. І. Антошкіної [7], О. С. Червінської [8].

Серед зарубіжних фахівців, які розглядають проблеми управління витратами, – Р. Ентоні, Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Рис, Дж. Фостер, К. Друри та ін.

Вітчизняні та зарубіжні автори внесли значний вклад у вирішення проблем, що розглядаються у статті, проте не вичерпали її. Широке коло питань теоретико-методологічного, прикладного характеру, пов'язаних з управлінням зниження виробничих затрат на виробничому підприємстві, не отримали досить повного й системного вирішення у вітчизняній економіці та потребують подальшого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд особливостей управління зниженням виробничих затрат на виробничому підприємстві через класифікацію факторів, які обумовлюють оптимальність

виробничих затрат та визначення алгоритму системного аналізу управління витратами виробничого підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне управління постійним скороченням затрат повинно бути спрямоване на досягнення головної мети підприємства у вигляді максимізації обсягу прибутку.

Необхідно здійснювати глибоке опрацювання стратегічних заходів на основі вимог, що висуваються ринком, при цьому кожен підрозділ підприємства повинен мати чітку стратегічну програму скорочення затрат під час виробництва продукції.

Наприклад, застосування програмно-цільового планування показує, що ця проблема може бути вирішена на основі розробки довгострокових стратегічних комплексних програм управління затратами виробництва продукції [1]. Методологія їх формування є об'єктивною передумовою задоволення сформульованих вимог до стратегічного планування.

Дослідження свідчить, що структура довгострокової комплексної програми зниження виробничих затрат – це ієрархічна система співпідпорядкованості. Її основою є стратегічна мета, яку слід оцінювати реальними економічними показниками. Для різних підприємств різних галузей як самі показники, так і їх кількісні значення різні. Так, залежно від специфіки виробництва на рівень виробничих затрат можуть впливати зміни структури й асортиментного складу продукції, що випускається, зміна її якості, обсягів застосування ефективних технологічних процесів, підвищення рівня використання обладнання, зниження матеріаломісткості тощо [2].

Слід пам'ятати й те, що підприємства різних галузей мають різний тип виробництва, розрізняються організацією виробництва, характером продукції, що випускається. Наприклад, до особливостей машинобудівельних підприємств можна зарахувати:

- багатопрофільність продукції, яка породжує велику різноманітність застосовуваних технологій, процесів організації виробництва й управління;
- часте оновлення номенклатури й асортименту продукції, що випускається;

- конструктивні особливості продукції;
- велике коло споживачів;
- відносну складність технологічних процесів, що обумовлює істотну потребу у працівниках високої кваліфікації [3].

Розробка заводської стратегії зниження виробничих затрат повинна спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства: вивчення технічного й організаційного рівня виробництва; використання виробничих потужностей та основних засобів, сировини й матеріалів, робочої сили, господарських зв'язків [4].

Економія, яка обумовлює скорочення виробничих затрат, повинна розраховуватися за таким типовим переліком факторів:

Перший фактор – це підвищення технічного рівня виробництва, а саме: упровадження нової, прогресивної технології, механізація й автоматизація виробничих процесів; поліпшення використання та застосування нових видів сировини й матеріалів; зміна конструкції і технічних характеристик готової продукції; інші чинники, що підвищують технічний рівень виробництва.

Оцінюючи скорочення виробничих затрат, заводські фахівці повинні за даною групою факторів аналізувати їх вплив на собівартість продукції. Щодо кожного заходу розраховується економічний ефект, який виражається у зниженні затрат на виробництво. Економія від здійснення заходів визначається порівнянням величини затрат на одиницю продукції до й після впровадження заходів і множенням отриманої різниці на обсяг виробництва у планованому році за формулою:

$$E = (Z_c - Z_n) V_n, \quad (1)$$

де E – економія прямих поточних затрат;

Z_c – прямі поточні затрати на одиницю продукції до впровадження заходу;

Z_n – прогнозовані поточні затрати після впровадження заходу;

V_n – обсяг продукції в натуральних одиницях від початку впровадження заходу до кінця планованого року [5].

Другий фактор – удосконалення організації виробництва та праці. Зниження собівартості може відбутися в результаті: зміни в організації виробництва, формах і методах праці за розвитку спеціалізації або диверсифікації виробництва; удосконалення управління виробництвом; поліпшення використання основних

засобів; поліпшення матеріально-технічного постачання; скорочення транспортних затрат; інших факторів, що підвищують рівень організації виробництва.

Так, у разі поліпшення використання основних засобів зниження собівартості відбувається в результаті: підвищення надійності й довговічності устаткування; удосконалення системи планово-попереджувального ремонту; централізації і впровадження ефективних методів ремонту, утримання та експлуатації основних засобів. Економія обчислюється множенням абсолютного скорочення виробничих затрат, крім амортизації, на одиницю устаткування на середньодіючу кількість обладнання.

Удосконалення матеріально-технічного постачання і використання матеріальних ресурсів знаходить відображення у зменшенні норм затрат сировини й матеріалів, оптимізації їх використання за рахунок зменшення заготівельно-складських затрат. Транспортні затрати скорочуються в результаті: зменшення затрат на доставку сировини й матеріалів від постачальника до складів підприємства, від заводських складів до місць споживання; зменшення затрат на транспортування готової продукції.

Третій фактор – зміни обсягу та структури продукції, які можуть привести до відносного зменшення умовно-постійних затрат. Умовно-постійні затрати не залежать безпосередньо від кількості продукції, що випускається. Зі збільшенням обсягу виробництва їх кількість на одиницю продукції зменшується, що також призводить до скорочення затрат. Відносна економія на умовно-постійних затратах визначається за формулою:

$$E_n = (T S_c) / 100, \quad (2)$$

де E_n – економія умовно-постійних затрат;
 S_c – сума умовно-постійних затрат у базисному році;

T – темп приросту товарної продукції в порівнянні з базисним роком.

Відносна зміна амортизаційних відрахувань розраховується окремо. Частина амортизаційних відрахувань (як і інших затрат на виробництво) не включається до затрат, а відшкодовується за рахунок інших джерел (спецфондів, не включається до складу товарної продукції тощо), тому загальна сума амортизації може зменшитися. Зменшення визначається за фак-

тичними даними за звітний період. Загальну економію через амортизаційні відрахування розраховують за формулою:

$$E_A = (S_0 K / V_0 - S_1 K / V_1) V_1, \quad (3)$$

де E_A – економія у зв'язку з відносним зниженням амортизаційних відрахувань;

S_0, S_1 – сума амортизаційних відрахувань у базисному та звітному роках;

K – коефіцієнт, що враховує величину амортизаційних відрахувань, які відносяться на собівартість продукції в базисному році;

V_0, V_1 – обсяг товарної продукції базисного та звітного років.

Щоб не було повторного рахунку, загальну суму економії зменшують або збільшують на ту частину, яка врахована за іншими факторами.

Слід пам'ятати, що зміна номенклатури й асортименту продукції, яка виробляється, є одним із важливих факторів, що впливають на рівень затрат на виробництво. За різної рентабельності окремих виробів (відносно собівартості) зміни у складі продукції, пов'язані з удосконаленням її структури й підвищенням ефективності виробництва, можуть призводити і до зменшення, і до збільшення затрат на виробництво. Вплив змін структури продукції на загальні виробничі затрати аналізується за змінними затратами за статтями калькуляції типової номенклатури. При цьому розрахунок впливу структури виробленої продукції на собівартість необхідно пов'язати з показниками підвищення продуктивності праці [6].

З урахуванням цих та інших чинників на виробничих підприємствах розробляються цілі довгострокової комплексної програми управління виробничими затратами.

Для досягнення цих цілей слід визначити алгоритм системного аналізу стосовно розглянутої проблеми, який полягає в якісному порівнянні альтернативних варіантів досягнення поставленої мети на основі кількісних параметрів реалізації достатніх і необхідних видів завдань. Результатом порівняння є ряд підцілей (цілей першого рівня), що забезпечують досягнення стратегічної мети [7].

Для стратегії скорочення виробничих затрат цілями першого рівня буде досягнення конкретних показників виробництва й рівня організації управління.

Далі, цілі першого рівня редукуються аналогічно стратегічної мети. Так формуються

цілі другого рівня. Стосовно першого рівня, вони виступають як засоби їх досягнення. У свою чергу, для вирішення завдань, відображених цілями другого рівня, необхідний комплекс відповідних організаційно-технічних заходів.

Так, аналітичні розрахунки собівартості продукції за статтями затрат та економічними елементами затрат, що враховують вплив технічного розвитку й організацію виробництва, дозволяють спрогнозувати напрями розвитку підприємства й реальні результати виробничо-фінансової діяльності.

Аналітичні розрахунки собівартості продукції за калькуляційними статтями затрат і формування комплексних кошторисів затрат на утримання й експлуатацію устаткування, цехових, загальнозаводських та інших затрат за статтями й елементами затрат дозволяють забезпечити тісний взаємозв'язок і взаємозалежність розрахунків із визначення доходу та прибутку, оптимального використання матеріальних і трудових ресурсів.

Одним з основних завдань економічного аналізу затрат виробництва продукції є систематичне надходження інформаційних даних до апарату управління підприємств. Особливе значення мають своєчасно отримані дані про відповідні відхилення фактичних затрат від нормативних, щоб забезпечити можливість оперативного їх усунення або попередження [8].

Разом із тим зміст оперативного аналізу полягає не тільки у проведенні щоденного, щотижневого аналізу затрат, але й у тому, щоб на основі первинних документів систематично сигналізувати про відхилення від планових і нормативних показників задовго до складання звітності. При цьому потрібно забезпечити тісний зв'язок оперативного аналізу затрат із кінцевим результатом діяльності підприємства – собівартістю одиниці продукції.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Для посилення інтеграційних процесів у плануванні й контролі виробничих затрат необхідно попереднє рішення організаційних питань, формування ефективної функціональної структури. Підтримка низьких затрат як передумови самозбереження товаровиробника за несподіваного погіршення ринкової кон'юнктури обумовлює необхід-

ність виділення нових утворень – центрів відповідальності у виробничих підрозділах, які повинні відповідати за затрати у відповідному секторі виробничого ланцюга руху продукту. Створення на виробничих підприємствах центрів відповідальності й організація обліку в місцях виникнення затрат є ключовими умовами для зміни практики калькулювання собівартості продукції, посилення спрямованості оперативного планування і поліпшення внутрішньовиробничого контролю.

Стратегія скорочення виробничих затрат, по суті, є механізмом підвищення конкурентоспроможності, що, у свою чергу, за грамотного функціонування інших інструментів призводить до збільшення обсягів виробництва й реалізації продукції, впливаючи на збільшення обсягів одержуваного прибутку та стимулюючи процеси підвищення ефективності матеріального виробництва. Однак у ринкових умовах важливим є визначення основних напрямів і резервів скорочення виробничих затрат, чинників збільшення обсягів виробництва продукції та методів визначення ефективності.

Отримання оптимального економічного ефекту з найменшими затратами, економія матеріальних і фінансових ресурсів залежать від того, як на виробничому підприємстві використовується сучасний інструментарій щодо зниження собівартості продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриленко Ю. М. Особливості управління витратами на підприємстві [Електронний ресурс] / Ю. М. Гавриленко, А. А. Коваль. – Режим доступу: <http://knutd.com.ua/publications/pdf/TD/2012-4/12gymvnp.pdf> (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
2. Костецька Н. І. Методичні аспекти формування стратегії зниження витрат підприємства / Н. І. Костецька // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 443–450.
3. Кублин С. И. Стратегическое управление производственными затратами машиностроительного предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 /

Станислав Игоревич Кублин ; [науч. руководитель М. Е. Кунявский] ; Саратовский государственный социально-экономический университет. – Саратов, 2006. – 36 с.

Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: Zbirnyk naukovykh prats – Economy: Problems of Theory and Practice: Collected papers. (pp. 443–450). Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].

4. Палка І. М. Особливості управління витратами на підприємствах: вітчизняний та закордонний досвід / І. М. Палка // Економічний простір. – № 67. – 2012. – С. 264–269.
5. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. В. Савицька. – Київ : Знання, 2004. – 654 с.
6. Скрипник М. І. Організація та методика внутрішнього контролю руху фінансових ресурсів підприємства / М. І. Скрипник, Н. Й. Радіонова, О. О. Григоревська // Вісник ЖНАЕУ. – 2016. – № 1 (54). – Т. 2. – С. 180–189.
7. Формування та управління витратами виробництва : навч. посіб. / Л. Г. Цимбалюк, Н. П. Скригун, Л. І. Антошкіна та ін. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 240 с.
8. Червінська О. С. Особливості формування витрат на підприємствах різних галузей / О. С. Червінська, Н. В. Трач // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техніч. пр. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 270–275.
3. Kublin, S. I. (2006). Stratehicheskoe upravlenye proyzvodstvennyy ztratamy mashynostroytelnoho predpriyatiya [Strategic management of industrial engineering enterprise costs]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Saratov: Saratov State Socio-Economic University [in Russian].
4. Palka, I. M. (2012). Osoblyvosti upravlinnia vytratamy na pidpriemstvakh: vitchyzniani ta zakordonnyi dosvid [Features of cost management in enterprises, domestic and international experience]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 67, 264–269 [in Ukrainian].
5. Savytska, H. V. (2004). *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpriemstva [Economic analysis of business]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
6. Skrypnyk, M. I., Radionova, N. I. & Hryhorevska, O. O. (2016). Orhanizatsiia ta metodyka vnutrishnoho kontroliu rukhu finansovykh resursiv pidpriemstva [Organization and methods of internal control movement of financial resources]. *Visnyk ZhNAEU – Bulletin ZHNAEU: Collected papers*, (1 (54), Vol. 2), (pp. 180–189) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Havrylenko, Iu. M. & Koval, A. A. (2012). Osoblyvosti upravlinnia vytratamy na pidpriemstvi [Peculiarities of cost management in the enterprise]. Retrieved from <http://knutd.com.ua/publications/pdf/TD/2012-4/12gymvnp.pdf> (accessed 31 September 2016) [in Ukrainian].
2. Kostetska, N. I. (2010). Metodychni aspekty formuvannia stratehii znyzhennia vytrat pidpriemstva [Methodological aspects of the strategy to reduce costs enterprise].
7. Tsymbaliuk, L. H., Skryhun, N. P. & Antoshkina, L. I. (2009). *Formuvannia ta upravlinnia vytratamy vyrobnytstva [Formation and management of production]*. Donetsk: Yugo-Vostok [in Ukrainian].
8. Chervinska, O. S. & Trach, N. V. (2011). Osoblyvosti formuvannia vytrat na pidpriemstvakh riznykh haluzei [Features of formation costs for enterprises of different branches]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy: Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats – Scientific Bulletin of NLTU Ukraine: Collected papers*, (21.10), (pp. 270–275) [in Ukrainian].

Н. Й. Радіонова, кандидат економічних наук, доцент (Київський національний університет технологій і дизайну). **Особенности управления снижением производственных затрат на производственных предприятиях.**

Аннотация. Целью статьи является рассмотрение особенностей управления сниже-

нием производственных затрат на производственном предприятии через классификацию факторов, обуславливающих оптимальность производственных затрат и определение алгоритма системного анализа управления затратами производственного предприятия. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработаны направления повышения эффективности работы производственных предприятий через управление производственными затратами. В условиях тенденции к убыточности отечественных предприятий, наиболее приемлемым путем развития производственного предприятия и улучшения финансовых результатов является применение комплекса мер, которые включают управление снижением затрат. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий управления производственными затратами будет способствовать улучшению финансового состояния предприятия. Основные научные положения статьи можно использовать в практике производственных предприятий.

Ключевые слова: управление затратами, производственные затраты, классификация затрат, сокращение затрат, производственное предприятие.

N. Radionova, Can. Econ. Sci., Docent (Kyiv national university of technologies and design). Peculiarities of management by reducing the production costs at industrial enterprises.

Summary. The aim of the article is to examine the features of the management cost reduction at a manufacturing enterprise through the classification of the factors that lead to optimal production costs and the definition of the algorithm of the system analysis of management of industrial enterprises costs. **Methodology of research.** The solution of these problems at the article carried by such general scientific and special methods of research as: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** Developed ways of increasing the efficiency of industrial enterprises through the production cost management. In the context of the trend towards loss of domestic enterprises, the most acceptable way of development of productive enterprises and improved financial results, in our opinion, is the use of a set of measures, which include cost reduction management. **Practical value.** The article substantiates that the implementation of the proposed production cost management measures will help improve the company's financial condition. Main scientific article can be used in the practice of industrial enterprises.

Keywords: costs management, production costs, costs classification, cost reduction, industrial enterprise.

Стаття надійшла 4 листопада 2016 року.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ПІДСТАВІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

Д. В. Крилов, кандидат економічних наук
(Запорізький національний університет)

Анотація. *Мета статті:* оцінити доцільність розробки організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту; здійснити комплексну оцінку ефективності інвестиційних проектів на підприємстві; з'ясувати можливості щодо впровадження інвестиційного проекту на промисловому підприємстві; виокремити способи підвищення прибутковості інвестиційного проекту. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У статті оцінено доцільність розробки організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту. Визначено можливості щодо впровадження інвестиційного проекту на підприємствах харчової промисловості. Проведено комплексну оцінку ефективності інвестиційних проектів на підприємстві. З'ясовано можливості щодо впровадження інвестиційного проекту на промисловому підприємстві на підставі оцінки ефективності інвестиційного проекту та запропоновано способи підвищення прибутковості інвестиційного проекту. **Практична значущість результатів дослідження.** Зроблено висновок, що, за умови впровадження інвестиційного проекту, діяльність підприємства покращиться, підтвердженням чого є аналіз показників економічної оцінки ефективності проекту. Отже, проаналізоване підприємство вийде із кризового стану лише за умови вжиття заходів щодо підвищення надійності функціонування, фінансової стабільності, що дозволить реалізувати інвестиційний проект, зацікавить інвесторів.

Ключові слова: інвестиційний проект, ефективність інвестиційного проекту, організаційно-економічний механізм, підприємства харчової промисловості, економічна оцінка ефективності інвестиційного проекту.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Існує безліч методів і підходів до оцінки ефективності реалізації інвестиційного проекту, які дозволяють проаналізувати привабливість інвестиційного проекту для інвесторів шляхом порівняння декількох проектів. Проте, існуючі методики, підходи не мають чіткого алгоритму щодо оцінки ефективності інвестиційного проекту, не адаптовані для діяльності підприємств харчової промисловості. Тому, вагому роль відіграє використання алгоритму комплексної оцінки ефективності інвестиційних проектів на промислових підприємствах,

який дозволяє провести точний, якісний аналіз ефективності інвестиційного проекту, оцінити привабливість його реалізації для інвесторів. Використання даного алгоритму дозволить розрахувати очікуваний ефект від реалізації інвестиційного проекту та визначити переваги й недоліки впровадження того чи того проекту, що підтверджує актуальність даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці питанням оцінки ефективності інвестиційного проекту, визначення методів та підходів до аналізу проекту, доцільності використання організаційно-економічного механізму реалізації проектів, механізму реалізації проектів присвячено праці

зарубіжних та українських вчених, серед яких: А. Пираєв, Ж. Пираєва, Р. Мамаєв, Л. Борисова [1, с. 7–10], М. Пікфорд [2, с. 29–34], Н. Добровольська [3, с. 49–55], Ю. М. Барташевська [4, с. 26–30], В. В. Валетенко [5], М. М. Лесів [6], Ю. Б. Скорнякова [8, с. 163–167], В. П. Третьяк [9, с. 109–112], Т. О. Харченко [10, с. 100–104], Б. О. Язлюк, В. С. Здреник [11].

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті: оцінити доцільність розробки організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту; здійснити комплексну оцінку ефективності інвестиційних проектів на підприємстві; з'ясувати можливості щодо впровадження інвестиційного проекту на промисловому підприємстві; виокремити способи підвищення прибутковості інвестиційного проекту.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успішна реалізація інвестиційного проекту створює передумови щодо

налагодження фінансово-господарської діяльності підприємства, захисту його від негативного впливу чинників довкілля, підвищення рівня безпеки економічного розвитку та запобігання банкрутству. Поряд із цим реалізація інвестиційного проекту не завжди обумовлює досягнення очікуваних результатів та задоволення інтересів учасників проекту. Відповідно, передумовою впровадження інвестиційного проекту на підприємствах харчової промисловості є визначення рівня прибутковості й ефективності проекту, здійснення комплексної оцінки ефективності інвестиційних проектів, а саме аналіз показників економічної та фінансової оцінки ефективності інвестиційного проекту.

Почнемо з аналізу показників фінансової оцінки ефективності інвестиційного проекту по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод». Доцільно визначити рівень фінансової стійкості підприємства у 2011–2015 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**Коефіцієнти фінансової стійкості
ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод»
у 2011–2015 рр. [розроблено автором на основі [7]]**

Назва показників	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	0,86	0,89	0,90	0,87	0,87
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,14	0,11	0,10	0,13	0,13
Коефіцієнт фінансової залежності	1,17	1,13	1,12	1,15	1,15
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1,03	0,49	0,52	0,61	0,68
Коефіцієнт співвідношення власного й залученого капіталу	6,05	7,87	8,65	6,67	6,61
Коефіцієнт довгострокової заборгованості	0,09	0,10	0,16	0,08	0,06

Відповідно до отриманих результатів, слід відзначити, що більшість показників у 2014–2015 рр. мали незмінний характер. Зокрема, у 2015 р. обсяг власного капіталу відносно 2014 р. підвищився на 37 587 тис. грн, або 7,6 %, частка активів підприємства зросла на 43 967 тис. грн, або 7,7 %, що обумовило незмінність значення коефіцієнта концентрації власного капіталу, який у 2014–2015 рр. становив 0,87.

У 2015 р. спостерігається тенденція щодо зростання суми позикового капіталу відносно 2014 р. на 6 380 тис. грн, або 8,6 %, що вплинуло на стабільність коефіцієнта концентра-

ції позикового капіталу, який у 2014–2015 рр. становив 0,13. Варто зауважити, що для підприємства у 2015 р. характерним було збільшення частки власного капіталу та зниження рівня залежності від суми позикових коштів. Одночасно, у 2015 р. підприємство залишається залежним від зовнішніх позикових коштів, оскільки коефіцієнт фінансової залежності залишався незмінним у 2014–2015 рр. та становив 1,15.

Варто відзначити, що про ефективність використання власного капіталу свідчить зростання коефіцієнта маневреності власного капіталу, який у 2015 р. відносно 2014 р. підвищився на

12 %, відносно 2013 р. зростання становило 31 %, а також обсяг власних оборотних коштів збільшився відносно 2014 р. на 61 695 тис. грн чи 20 %. У свою чергу, коефіцієнт співвідношення власного й залученого капіталу мав тенденцію до скорочення та у 2015 р. відносно 2014 р. зменшився на 1 %, відносно 2013 р. скорочення становило 24 %, що свідчить про незначне зниження рівня фінансової стабільності підприємства. У 2015 р. відбулося скорочення коефіцієнта довгострокової заборгованості відносно 2014 р. на 18 %, що пов'язано зі зменшенням суми довгострокових зобов'язань на 641 тис. грн, або 10 % відносно 2014 р. та зростанням обсягу поточних зобов'язань у порівнянні із 2014 р. на 7 021 тис. грн, або 10 %. За розрахованими показниками можна відзначити, що підприємство у 2015 р. мало середній рівень фінансової стійкості, адже проаналізовані по-

казники відзначалися позитивною динаміку та сформувалася тенденція до покращення.

Далі визначимо рівень ділової активності по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2011–2015 рр. за допомогою аналізу коефіцієнтів ділової активності. Відповідно до проаналізованих даних видно, що у 2015 р. відбулося скорочення виручки від реалізованої продукції відносно 2014 р. на 130 144 тис. грн, або 26 %, зростання суми дебіторської заборгованості відносно 2014 р. на 56 774 тис. грн, або 17 %, що обумовило зниження коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості у порівнянні із 2014 р. на 36 % та відносно 2013 р. на 30 % (рис. 1). Скорочення коефіцієнта оборотності дебіторської заборгованості у 2015 р. є свідченням затримки сплати платежів і виплати споживачами товарного кредиту.

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів ділової активності ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2011–2015 рр. [7]

У 2014–2015 рр. спадну динаміку мав коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (рис. 1), який відносно 2014 р. скоротився на 33 % та в порівнянні із 2013 р. зменшився на 37 %, що обумовлено зростанням суми кредиторської заборгованості на 7 448 тис. грн, або 11 %. Відповідно, зниження коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості свідчить про зростання покупок підприємства у кредит, що є негативним чинником.

Поряд із цим варто відзначити, що у 2015 р. відбулося скорочення таких показників: коефіцієнт загальної оборотності капіталу скоротився відносно 2014 р. на 31 % та відносно 2013 р. на 11 %, що свідчить про неефективність розподілу та спрямування капіталу й пов'язано зі зниженням суми виручки від реалізованої продукції; відносно 2014 р. відбулося зниження коефіцієнта ефективності використання фінансових ресурсів на 69 %

та відносно 2013 р. на 16 %, що обумовлено спадною динамікою чистого прибутку, який відносно 2014 р. скоротився на 66 994 тис. грн, або 64 %; скоротився коефіцієнт ефективності використання власних коштів у порівнянні із 2014 р. на 55 % та відносно 2013 р. на 64 %, адже відбулося зменшення дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на 17 184 тис. грн, або 48 %; у 2015 р. відносно 2014 р. зменшення виручки від реалізованої продукції на 130 144 тис. грн, або 25 % обумовило зниження коефіцієнта оборотності

оборотних засобів, який скоротився відносно 2014 р. на 44 %, а відносно 2013 р. на 31 %. Отже, по підприємству за 2015 р. рівень ділової активності погіршився, адже показники мали спадну динаміку, неефективно використовувалися фінансові ресурси, власні кошти, власний та позиковий капітал, підвищився рівень заборгованості підприємства.

Некраща ситуація сформувалася щодо рівня рентабельності підприємства ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2011–2015 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Показники рентабельності ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2011–2015 рр. [розроблено автором на основі [7]

(у %)

Назва показників	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015			
Рентабельність продукції	-0,51	-0,37	-0,40	-0,55	-0,47			
Рентабельність активів	0,14	0,10	0,08	0,21	0,06			
Рентабельність власного капіталу	0,17	0,11	0,09	0,24	0,07			
Назва показників	Абс. відхил. за 2015 р.				Відн. відхил. за 2015 р.			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Рентабельність продукції	0,04	-0,10	-0,07	0,08	-7,93	26,53	17,85	-14,55
Рентабельність активів	-0,08	-0,04	-0,01	-0,14	-55,68	-36,62	-16,23	-69,52
Рентабельність власного капіталу	-0,10	-0,04	-0,01	-0,16	-56,99	-36,30	-14,10	-69,09

Відповідно до проаналізованих показників можна відзначити, що у 2015 р. для підприємства характерним було від'ємне значення показника рентабельності продукції – 0,47 та у 2014 р. – 0,55, що обумовлено зниженням прибутку від продажу продукції на 59 549 тис. грн, або 33 %, скороченням собівартості продукції на 70 595 тис. грн, або 22 %. Це свідчить про неефективність процесу виробництва продукції. За 2015 р. відбулося зниження показника рентабельності активів відносно 2014 р. на 69 % та відносно 2013 р. – на 16 %, що спричинене спадною динамікою чистого прибутку та свідчить про погіршення результатів діяльності. Одночасно у 2015 р. відбулося зростання середньої величини власного капіталу відносно 2014 р. на 70 402 тис. грн, або 16 %, але рентабельність власного капіталу відносно 2014 р. знизилася на 69 %, що підтвердило нераціональність використання власних коштів. Слід відзначити, що підприємство ха-

рактеризується низьким рівнем рентабельності, причинами цієї ситуації є: зростання суми позикового капіталу; скорочення прибутку; зниження виручки від реалізації; збільшення витрат; неефективність організації процесу виробництва; зниження попиту населення на продукцію.

Підприємство ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2011–2015 рр. характеризується погіршенням рівня інвестиційної активності, адже надходження від реалізації фінансових інвестицій, придбання фінансових інвестицій були відсутні. Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності у 2011–2015 рр. мав від'ємне значення та у 2014 р. становив 9 825 тис. грн, у 2015 р. – 1 788 тис. грн. Доцільно відзначити, що сума капітальних інвестицій мала незмінний характер у 2011–2013 рр. та становила 31 тис. грн і лише у 2014 р. збільшилася до суми 201 тис. грн та у 2015 р. повернулася до початкового значен-

ня 31 тис. грн. Крім того, сума довгострокових фінансових інвестицій у 2011–2015 рр. становила 2 тис. грн.

За результатами аналізу показників фінансової оцінки ефективності інвестиційного проекту доречно відзначити, що підприємство ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» у 2015 р. характеризувалося зниженням інвестиційної активності, низьким рівнем рентабельності, середнім рівнем ділової активності, покращенням рівня фінансової стійкості.

Провівши поглиблений аналіз групи показників фінансової оцінки ефективності інвестиційного проекту, доцільно здійснити пер-

винний аналіз та проаналізувати групу показників економічної оцінки по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» за 2015 р. Аналіз групи показників економічної оцінки ефективності інвестиційного проекту дозволить визначити доцільність, ефективність реалізації інвестиційного проекту, оцінити очікувані результати для учасників проекту, а також визначити можливість й перспективи розвитку підприємства за умови реалізації проекту. Проте, передумовою здійснення розрахунків за обраною групою методів є збір, аналіз та обробка даних, без яких неможливе подальше дослідження даних методів. Основні показники, які є основою для розрахунку групи методів, зображені в табл. 3.

Таблиця 3

Формування грошових потоків для економічної оцінки ефективності реалізації інвестиційного проекту по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» за 2011–2015 рр. [розроблено автором на основі [7]

(тис. грн)

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Інвестиції	31,00	31,00	31,00	201,00	160,00
Амортизаційні відрахування	2 059,00	2 112,00	1 951,00	2 053,00	3 597,00
Прибуток до оподаткування	65 470,00	49 820,00	39 564,00	127 754,00	44 574,00
Податок на прибуток	15 388,00	10 907,00	7 773,00	23 340,00	7 154,00
Прибуток після сплати податків	50 082,00	38 913,00	31 791,00	104 414,00	37 420,00
Грошовий потік	52 141,00	41 025,00	33 742,00	106 467,00	41 017,00
Дисконтований грошовий потік № 1	46 554,46	32 704,88	24 016,89	67 661,70	23 274,15
Дисконтований грошовий потік № 2	43 450,83	34 187,50	28 118,33	106 467,00	34 180,83
Накопичений чистий дисконтований грошовий потік	-113 446,00	-80 740,70	-56 723,80	10 937,94	34 212,08
Для розрахунку ВСД	52 141,00	41 025,00	33 742,00	106 467,00	41 017,00
Дисконтовані інвестиційні витрати	266,96	750,00	997,32	8 772,32	1 596,42
Поточна вартість інвестиційних коштів	266,96	375,00	997,32	8 772,32	1 596,42
Майбутня вартість чистих грошових надходжень за проектом	820 44,87	57 637,17	42 325,96	119 243,00	41 017,00

Загалом для реалізації інвестиційного проекту необхідно у 2015 р. 160 тис. грн, що нижче від 2014 р. на 42 тис. грн, або 20 %, але перевищує обсяг 2013 р. на 129 тис. грн (табл. 3). Проте варто зауважити, що за умови інвестування саме запланованої суми інвестицій, обсяг інвестиційних витрат у 2015 р. становитиме 1 596 тис. грн, що нижче від 2014 р. на 7 175 тис. грн, або 81 % та перевищує обсяг

2013 р. на 599 тис. грн, чи 60 %. За таких умов у 2015 р. обсяг очікуваного чистого прибутку становитиме 37 420 тис. грн, що нижче від 2014 р. на 66 994 тис. грн, або 64 %, та сума податків становитиме 7 154 тис. грн, що також не перевищує обсяг 2014 р. на 16 186 тис. грн, або 69 %. Доцільно зауважити, що у 2015 р. хоч і прибуток нижчий від рівня 2014 р., проте сума інвестиційних витрат також є мінімальною,

що свідчить про ефективність інвестиційного проекту.

У процесі моделювання грошового потоку інвестиційного проекту було визначено, що його вартість зменшилася у 2015 р. відносно 2014 р. на 65 450 тис. грн, або 61 %, але у порівнянні із 2013 р. відбулося зростання на 7 275 тис. грн, або 22 %. Подібна динаміка грошового потоку була обумовлена скороченням суми чистого прибутку за 2015 р. та зростанням частки амортизаційних відрахувань, які у 2015 р. відносно 2014 р. збільшилися на 1 544 тис. грн, або 75 % та відносно 2013 р. частка зростання становила 1 646 тис. грн, або 84 %.

Шляхом урахування результатів розрахованого грошового потоку та ставки дисконтування, яка була прийнята на рівні 12 % річних у 2015 р., було розраховано суму дисконтованого грошового потоку № 1 та визначено, що його сума зменшилася у порівнянні із 2014 р. на 44 387 тис. грн, або 65 %. Подібна динаміка спостерігалася під час розрахунку дисконтованого грошового потоку № 2, за яким ставка дисконтування прийнята на рівні 20 % та який відносно 2014 р. зменшився на 72 286 тис. грн,

або 68 %. Зменшення дисконтованих грошових потоків у 2015 р. пояснюється скороченням суми прибутку.

Здійснені розрахунки грошового потоку та суми дисконтованого грошового потоку дозволили визначити суму накопиченого чистого дисконтного грошового потоку, який у 2011–2013 рр. мав негативну динаміку та за 2014–2015 рр. набув позитивного значення, оскільки частка зростання у 2015 р. відносно 2014 р. становила 23 274 тис. грн, або вдвічі, що свідчить про можливість покриття витрат проекту та підвищення його ефективності. Одночасно, у 2015 р. майбутня вартість чистих грошових надходжень за проектом, яка була розрахована з урахуванням ставки дисконтування на рівні 12 %, зменшилася відносно 2014 р. на 78 226 тис. грн, або 65 %, що є негативним фактором для реалізації проекту.

Проведений аналіз даних і зроблені висновки дозволяють здійснити розрахунок методів економічної оцінки ефективності інвестиційного проекту по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод», які зображені в табл. 4.

Таблиця 4

Показники економічної оцінки ефективності інвестиційного проекту по підприємству ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» за 2015 р. [розроблено автором на основі [7]]

Показники	Значення
Чиста теперішня вартість проекту, NPV, тис. грн	34 212,08
Дисконтований період окупності проекту в роках, DPP	0,84 (3 роки 10 місяців)
Індекс рентабельності (прибутковості) проекту, (PI)	1,21
Період окупності проекту (термін окупності) або недисконтований період окупності інвестицій у роках, ($\overline{PP}$)	2,92 (2 роки 11 місяців)
Внутрішня норма дохідності, IRR, %	19,81 %
Дохідність інвестиційного проекту, ARR	16,90 %
Модифікована внутрішня норма дохідності, MIRR	14,18 %

Вагому роль для оцінки ефективності інвестиційного проекту, можливості покриття понесених витрат відіграє розрахунок чистої теперішньої вартості проекту (NPV), яка у 2015 р. становила 34 212 тис. грн. Отримані дані дозволили з'ясувати, що проект доцільно реалізувати, оскільки $NPV > 0$ та відповідно підприємство отримає можливість щодо налагодження фінансової діяльності, учасники отримають очікуваний ефект, але не до ліком є

неврахування впливу інфляції. Тому, з метою більш точної оцінки ефективності інвестиційного проекту, було розраховано індекс рентабельності проекту (PI), значення якого становило 1,21, та він відповідав нормативному значенню, за якого $PI > 1$. Розрахунок індексу рентабельності засвідчив достатньо високий рівень прибутковості проекту за умови його реалізації у 2015 р. та можливості щодо налагодження розвитку підприємства.

Для визначення періоду повернення інвестиційних ресурсів шляхом урахування середнього чистого доходу та обсягу інвестицій було розраховано період окупності проекту або недисконтований період окупності інвестицій ($\overline{PP}$), який становить 2 роки 11 місяців, що свідчить про швидкість повернення інвестованих ресурсів та покриття витрат учасників проекту. Для більш точного визначення кількості років, необхідних для повернення вкладених інвестицій, тривалості дії ризику на проекті було використано дисконтований період окупності проекту (DPP), який становить 3 роки 10 місяців, тобто протягом даного періоду на проект впливатимуть ризики, але кошти інвесторів відшкодуватимуться досить повільно.

Для визначення процентної ставки, за якою підприємство має змогу повернути вкладені фінансові ресурси у проект, було розраховано внутрішню норму дохідності (IRR), яка становить 19,81 %. Відповідно до визначеної ставки, розмір інвестиційних витрат не повинен перевищувати встановлену межу. Проте для більш точних розрахунків було використано модифіковану внутрішню норму дохідності (MIRR), яка становить 14 % та є більшою від початкової ставки дисконтування 12 %, що свідчить про доцільність спрямовувати інвестиційні ресурси у проект. Крім того, розрахунок цього показника додатково підтверджує факт рентабельності проекту.

Аналіз результатів за показниками економічної оцінки ефективності інвестиційного проекту дозволяє відзначити, що реалізація інвестиційного проекту на підприємстві ПрАТ «Дніпропетровський олійноекстракційний завод» є доцільною, оскільки він є інвестиційно привабливим, має високий рівень рентабельності, що підтверджують отримані за 2015 р. розрахунки.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, у 2015 р. здійснений аналіз показників фінансової оцінки ефективності інвестиційного проекту свідчить про погіршення результатів діяльності підприємства, оскільки: знизився рівень інвестиційної активності; сформувався низький рівень рентабельності; склався середній рівень ділової активності; покращився лише рівень фінансової стійкості. Однак, за умови впровадження інвестиційного

проекту, діяльність підприємства покращиться, підтвердженням чого є аналіз показників економічної оцінки ефективності проекту. Таким чином, проаналізоване підприємство вийде із кризового стану лише за умови вжиття заходів щодо підвищення надійності функціонування, фінансової стабільності, що дозволить реалізувати інвестиційний проект, зацікавить інвесторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Neural Networks in an Assessment of Investment Projects Efficiency [Електронний ресурс] / Puryaev A., Puryaeva Zh., Mammaev R., Borisova L. // AYER: International journal that Coverage Human Field Studies. – 2015. – Vol. 4. – pp. 6–10. – Режим доступу: <http://www.ayeronline.com/index.php/test/index/> (дата звернення: 12.09.2016). – Назва з екрана.
2. Pickford M. State Highway Investment in New Zealand the decline and fall of economic efficiency [Електронний ресурс] / M. Pickford // Policy Quarterly. – 2013. – Vol. 9, Issue 3. – pp. 28–35. – Режим доступу: <http://igps.victoria.ac.nz/publications/publications/show/346> (дата звернення: 12.09.2016). – Назва з екрана.
3. Tamošiūnienė R. Effectiveness of investments in real estate in the baltic states [Електронний ресурс] / R. Tamošiūnienė, N. Dobrovolskienė // Business Systems and Economics. – 2013. – Vol. 3 (1). – pp. 48–57. – Режим доступу: https://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/bse/archyvas/ (дата звернення: 12.09.2016). – Назва з екрана.
4. Барташевська Ю. М. Комплексний підхід до оцінювання інвестиційного ризику підприємства [Електронний ресурс] / Ю. М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2013. – № 2 (15). – С. 25–31. – Режим доступу: <http://eurodev.duan.edu.ua/index.php/uk> (дата звернення: 15.09.2016). – Назва з екрана.
5. Валетенко В. В. Економічні механізми інноваційної орієнтації інвестиційної діяльності аграрних підприємств : автореф.

дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Віталій Віталійович Валетенко ; [наук. керівник О. О. Красноручський] ; Харківський національний технічний університет сільськогосподарства імені Петра Василенка. – Харків, 2016. – 20 с.

6. Лесів М. М. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку сільських територій країн-членів Європейського союзу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Марта Михайлівна Лесів ; [Н. В. Горін] ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015. – 224 с.
7. Річна фінансова звітність підприємств Запорізької області у 2011–2015 рр. [Електронний ресурс] / Річна інформація // Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (SMIDA). Режим доступу: <http://smida.gov.ua/> (дата звернення 14.11.2016). – Назва з екрана.
8. Скорнякова Ю. Б. Комплексний підхід до оцінки реальних інвестиційних проектів із суттєвою часткою позикового капіталу / Ю. Б. Скорнякова // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2010. – № 3 (33). – С. 162–167.
9. Третяк В. П. Комплексна оцінка ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури організації залізничному транспорту з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіону / В. П. Третяк // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2013. – № 2. – С. 107–112.
10. Харченко Т. О. Методичний інструментарій оцінки ефективності інвестицій в контексті формування конкурентоспроможного управління проектами / Т. О. Харченко // Вісник Сумського національного аграрного університету : науковий журнал. Сер. : Економіка та менеджмент. – 2016. – Вип. 1 (67). – С. 99–105.
11. Язлюк Б. О. Методика аналізу інвестиційних і інноваційних проектів та вплив на фінансову ефективність підприємства [Електронний ресурс] / Б. О. Язлюк, В. С. Здренник // Міжнародний збірник наукових праць. – Вип. 1 (19). – С. 437–448. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/
1. Puryaev, A., Puryaeva, Zh., Mammaev, R. & Borisova, L. (2015). Neural Networks in an Assessment of Investment Projects Efficiency. *AYER: International journal that Coverage Human Field Studies*, 4, 6–10. Retrieved from <http://www.ayeronline.com/index.php/test/index/> (accessed 12 September 2016).
2. Pickford, M. (2013). State Highway Investment in New Zealand the decline and fall of economic efficiency. *Policy Quarterly*, (9 (3)), 28–35. Retrieved from <http://igps.victoria.ac.nz/publications/publications/show/346> (accessed 12 September 2016).
3. Tamošiūnienė, R. & Dobrovolskienė, N. Effectiveness of investments in real estate in the baltic states. *Business Systems and Economics*, (3 (1)), 48–57. Retrieved from https://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/bse/archyvas/ (accessed 12 September 2016).
4. Bartashevskaya, Iu. M. (2013). Kompleksnyi pidkhd do otsiniuvannia investytsiinoho ryzyku pidpryiemstva [Integrated approach to the assessment of investment risk enterprise]. *Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, (2 (15)), 25–31. Retrieved from <http://eurodev.duan.edu.ua/index.php/uk> (accessed 15 September 2016) [in Ukrainian].
5. Valetenko, V. V. (2016). Ekonomichni mekhanizmy innovatsiinoi orientatsii investytsiinoi diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv [Economic mechanisms of innovative investment orientation of agricultural enterprises]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkivskiyi natsionalnyi tekhnichniy universytet silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka [in Ukrainian].
6. Lesiv, M. M. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy zabezpechennia rozvytku silskykh terytorii krain-chleniv yevropeiskoho soiuzu [Organizational and economic mechanisms to ensure the development of rural territories of the Member

- States of the European Union] *Candidate's thesis*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
7. Richna finansova zvitnist pidpriemstv Zaporizkoi oblasti u 2011–2015 rr. [The annual financial statements of Zaporozhye region in 2011–2015]. Richna informatsiia [Annual Information]. Ofitsiinyi sait Ahentstva z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy (SMIDA) [Official website of the Agency for Infrastructure Development stock market of Ukraine (SMIDA)]. <http://smida.gov.ua/>. Retrieved from <http://smida.gov.ua/> (accessed 14 November 2016) [in Ukrainian].
  8. Skorniakova, Iu. B. (2010). Kompleksnyi pidkhid do otsinky realnykh investytsiinykh proektiv iz suttievoiu chastkoiu pozykovoho kapitalu [Integrated approach to the assessment of real investment projects with a substantial share of debt]. *Prometei: rehionalnyi zbirnyk naukovykh prats z ekonomiky – Prometheus: regional collection of scientific works on the economy*, (3 (33)), 162–167 [in Ukrainian].
  9. Tretiak, V. P. (2013). Kompleksna otsinka efektyvnosti investytsiinoho proektu rozvytku sotsialnoi infrastruktury orhanizatsii zaliznychnomu transportu z urakhuvanniam yoho vplyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok rehionu [Complex evaluation of the effectiveness of project development of social infrastructure of railway transport in view of its impact on the socio-economic development of the region]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship*, 2, 107–112 [in Ukrainian].
  10. Kharchenko, T. O. (2016). Metodychni instrumentarii otsinky efektyvnosti investytsii v konteksti formuvannia konkurentospromozhnoho upravlinnia proektamy [Methodological tools assess the effectiveness of investments in the context of a competitive project management]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: naukovyi zhurnal. Ser.: Ekonomika ta menedzhment – Bulletin of Sumy National Agrarian University: a scientific journal: Collected papers. A Series: Economics and Management*, (1 (67)), (pp. 99–105) [in Ukrainian].
  11. Yazliuk, B. O. & Zdrenyk, V. S. Metodyka analizu investytsiinykh i innovatsiinykh proektiv ta vlyv na finansovu efektyvnist pidpriemstva [Method of analysis of investment and innovation projects and the impact on the financial performance of the enterprise]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats – International collection of papers*, (1 (19)), (pp. 437–448). Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ptmbo/2011_1/54.pdf (accessed 18 September 2016) [in Ukrainian].

Д. В. Крылов, кандидат экономических наук (Запорожский национальный университет). **Комплексная оценка эффективности реализации инвестиционных проектов промышленных предприятий на основе развития организационно-экономического механизма.**

Аннотация. Цель статьи: оценить целесообразность разработки организационно-экономического механизма реализации инвестиционного проекта; осуществить комплексную оценку эффективности инвестиционных проектов на предприятии; выяснить возможности внедрения инвестиционного проекта на промышленном предприятии; выделить способы повышения доходности инвестиционного проекта. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье оценена целесообразность разработки организационно-экономического механизма реализации инвестиционного проекта. Определены возможности внедрения инвестиционного проекта на предприятиях пищевой промышленности. Проведена комплексная оценка эффективности инвестиционных проектов на предприятии. Выяснено возможности относительно внедрения инвестиционного проекта на промышленном предприятии на основании оценки эффективности инвестиционного проекта и предложены способы повышения доходности инвестиционного проекта. **Практическая значимость результатов исследования.** Сделан вывод, что, при условии внедрения инвестиционного проекта, деятельность предприятия улучшится, подтверждением чего является анализ показателей экономической оценки эффективности проекта. Таким образом, проанализированное предприятие выйдет из кризисного состояния только

при условии принятия мер по повышению надежности функционирования, финансовой стабильности, что позволит реализовать инвестиционный проект, заинтересует инвесторов.

Ключевые слова: инвестиционный проект, эффективность инвестиционного проекта, организационно-экономический механизм, предприятия пищевой промышленности, экономическая оценка эффективности инвестиционного проекта.

D. Krylov, Cand. Econ. Sci. (Zaporizhzhya National University). Comprehensive evaluation of the implementation of investment projects of industrial enterprises on the basis of development of organizational-economic mechanism.

Summary. The article aims to assess the feasibility of development of organizational and economic mechanism of the project realization, to carry out a comprehensive assessment of the company investment projects, find opportunities for investment projects in industry, highlight ways to improve the profitability of the project. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The article assesses the feasibility of organizational-economic mechanism of realisation of the investment project. The possibilities of implementing the investment project in the food industry. Conducted a comprehensive assessment of efficiency of investment projects at the enterprise. Clarified regarding the possibility of implementing the investment project at the industrial enterprise on the basis of the evaluation of investment project efficiency and ways of improving the profitability of the investment project. **Practical value.** It is concluded that, subject to the implementation of the investment project activities of the company will improve, as evidenced by indicators of economic analysis is the evaluation of project performance. Thus, the analyzed company come out of crisis only if measures will improve the reliability of operation, financial stability, which will implement the investment project, interested investors.

Keywords: investment project, the investment project efficiency, organizational-economic mechanism, the food industry, economic evaluation of investment project efficiency.

Стаття надійшла 25 вересня 2016 року.

КЛЮЧОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМАТУ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

В. А. ГРОСУЛ, доктор економічних наук, професор;

Т. П. ІВАНОВА

(Харківський державний університет харчування та торгівлі)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні основних детермінантів визначення формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства. Стаття присвячена визначенню особливостей формування бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства, урахування, що на підприємствах цієї сфери, поряд із реалізацією продукції, організовується її споживання та надання споживачам різних послуг. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу, синтезу, порівняння, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. Досліджено існуючі підходи до класифікації підприємств ресторанного господарства. Визначено особливості ланцюжка створення цінності на підприємствах ресторанного господарства. Практична значущість результатів дослідження. У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих ключових детермінантів (географічний масштаб діяльності; характеристики цінності: асортимент, характер обслуговування; концепція реалізації страв) сприятиме аргументованому встановленню типу формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства.*

Ключові слова: *бізнес-модель, підприємство, ресторанне господарство, формат, споживча цінність, детермінанти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ресторанне господарство у світі є найприбутковішим. Сучасний ресторанний ринок в Україні хоча і є доволі молодим, проте з кожним роком постійно поширюється та видозмінюється під впливом різних факторів внутрішнього й зовнішнього середовища. Конкурентна боротьба за споживача між підприємствами ресторанного господарства сприяє вдосконаленню форм, підвищенню якості обслуговування, розробці унікальних концепцій. При цьому досягнення конкурентних переваг, збільшення ринкової вартості та створення цінності підприємств ресторанного господарства стає можливим завдяки формуванню конкурентоспроможної і гнучкої бізнес-моделі, оскільки «... є такою конструкцією, що трансформує інноваційні технології в економічні вигоди для підприємства та високу споживчу цінність для клієнтів» [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі питання формування бізнес-моделей знаходяться у площині наукових досліджень таких зарубіжних і вітчизняних учених, як, Дж. Вітер, В. Махаян [12], М. Джонсон [8], Д. Мітчелл [10], Р. Норман [11], О. Остельвальдер [4], Н. Ревуцька, Г. Чесбро та Р. Розенблюм [7] та ін.

Попри велику цінність наукового внеску, зробленого зарубіжними й вітчизняними ученими, нині існує низка проблем теоретичного та методологічного характеру, пов'язаних із формуванням бізнес-моделі з підприємств ресторанного господарства. Найважчий досвід та емпіричні розробки з формування бізнес-моделей підприємств найчастіше пов'язані з діяльністю зарубіжних підприємств, що унеможливує їх використання в діяльності підприємств сфери ресторанного господарства з урахуванням специфіки вітчизняного ринку. Слід звернути увагу на відсутність понятійної чіткості стосовно ключових дефініцій і відпо-

відних теоретичних розробок стратегічного управління на основі концепції бізнес-моделі. Не отримали наукового обґрунтування також теоретичні та практичні питання визначення формату бізнес-моделі з урахуванням галузевої специфіки підприємств ресторанного господарства та основних детермінантів, які його визначають.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення основних детермінантів визначення формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Колосальний потенціал можливостей, які надає ефективна бізнес-модель підприємства, привертає все більше уваги теоретиків і практиків різних галузей економічної діяльності. Якісна бізнес-модель дозволяє визначити ціннісні переваги споживачів та дієві способи їх задоволення з метою підвищення прибутковості й конкурентоспроможності підприємства. Слід зазначити, що бізнес-модель кожного підприємства ресторанного господарства є індивідуальною, оскільки у процесі її формування використовується специфічний набір стратегічних ресурсів, можливостей і ключових компетенцій. Проте, успішні бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства знаходяться завжди в полі зору як підприємств-конкурентів, так і підприємств-піонерів, які запроваджують інноваційні бізнес-моделі. Активізацію інтересу керівників до формування конкурентоспроможної бізнес-моделі підтверджує значний практичний досвід успішних компаній світу, у тому числі і сфери ресторанного господарства, досягнення, комерційний успіх яких найчастіше залежить не від технологічних нововведень, а саме від побудови оптимальної бізнес-моделі [8, с. 10], вибору оптимального її формату та грамотної конфігурації її складових. Гнучка бізнес-модель є одним із ключових факторів успіху будь-якого бізнесу як з точки зору найбільш ефективного використання ресурсів, так і з точки зору функціонування підприємства в зовнішньому середовищі.

Сучасне ресторанне господарство – «одна з найбільш динамічних сфер національної економіки, яка є однією з найпривабливіших

для інвесторів, а її рентабельність у розвинених країнах не буває нижчою за 40 %. Ресторанний бізнес в Україні залишається одним із найбільш цікавих і прибуткових для українських підприємців» [1]. Динамічний розвиток підприємств ресторанного господарства обумовлює появу нових гібридних бізнес-моделей, що дає можливість споживачам обирати таке підприємство ресторанної сфери, яке найбільш підходить для них за всіма критеріями, серед яких: кухня, сервіс, інтер'єр, атмосфера, розважальні програми та ін. У своєю чергу, постійна конкурентна боротьба за певні сегменти ринку, утримання постійних і нових клієнтів між самими ресторанными закладами призводить до необхідності постійного оновлення діючих бізнес-моделей та їх модифікації відповідно до змін широкою гамою факторів зовнішнього середовища.

Незважаючи на те, що кожне окреме підприємство ресторанного господарства є унікальним, їх бізнес-моделі все ж мають певні подібні характеристики, подібну структуру та стиль [4, с. 62].

Під час визначення формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства необхідно врахувати їх галузеві особливості, тобто те, що підприємства даної сфери поєднують усі чотири фази розширеного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання [3, с. 57]. За характером організації виробництва підприємства ресторанного господарства схожі з підприємствами харчової промисловості, проте, на відміну від підприємств харчової галузі та роздрібною торгівлі, у ресторанному господарстві, поряд із реалізацією продукції, організовується її споживання та надання споживачам різних послуг [6].

Для визначення формату бізнес-моделі підприємств ресторанного господарства необхідно проаналізувати існуючі підходи до їх класифікації. Так, в Україні традиційно використовується класифікація, запропонована в ДСТУ 4281:2004 («Заклади ресторанного господарства. Класифікація»). Відповідно до чинного стандарту [2, с. 10] виділяють такі типи закладів ресторанного господарства, що об'єднані в чотири групи: продаж їжі й напоїв, зазвичай, призначених для споживання на місці з показуванням розважальних вистав або без них (ресторан – ресторан-бар); кафе – кав'ярня, кафе-бар, кафе-пекарня, чайний са-

лон; кафетерій; закусточна – шинок); продаж напоїв і страв до них, призначених для споживання на місці, з показуванням розважальних вистав або без них (бар – нічний клуб, пивна зала); продаж їжі й напоїв для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками (їдальня; буфет); постачання їжі, приготованої централізовано, для споживання в інших місцях (фабрика-заготівельна; фабрика-кухня; домашня кухня; ресторани за спеціальними замовленнями).

У міжнародному стандарті галузевої класифікації видів економічної діяльності (ISIC) ООН [9] представлено такі різновиди закладів ресторанного господарства: ресторани (ресторан на замовлення, який у якості основної послуги пропонує продаж виробленої ним продукції на винос; ресторан-їдальня, що організує харчування працівників в організаціях; вагон-ресторан, особливістю якого є організація харчування споживачів послуг залізничних компаній та інших організацій пасажирського транспорту), бари (пивний садок, що продає і організує споживання різноманітного асортименту пива й має озеленену торговельну залу; пивна – різновид бару, що продає й організує споживання алкогольних або безалкогольних напоїв; пивоварний бар (різновид бару, у якому варять, продають й організують споживання пива на місці); бар-закусточна (різновид бару зі спеціалізацією за асортиментом на закустках і сендвічах), бар/ресторан напоїв за спеціальними замовленнями (різновид бару/ресторану) за спеціальними замовленнями, в обслуговуванні якого задіяні бармени, які організують споживання напоїв); бістро (різновид закладу ресторанного господарства швидкого обслуговування, що продає й організує споживання їжі і (або) напоїв; таверна (різновид кафе з асортиментом страв інших країн, відмінною ознакою якого є широкий асортимент алкогольних напоїв).

У сучасній економічній літературі залежно від цінового діапазону виділяють п'ять сегментів ресторанів: швидкого харчування, середнього цінового діапазону, ресторани вище середнього цінового діапазону, бізнес-ресторани, елітні ресторани [10].

Існуючі підходи до класифікації підприємств ресторанного господарства засновані на характеристиках цінності, що пропонується

клієнтам, серед яких ключовими детермінантами є асортимент (широкий або обмежений) та характер обслуговування (повний або обмежений).

Слід відзначити, що загалом ринок громадського харчування характеризується традиційним уявленням про ланцюжок створення цінності, у якому окреме підприємство ресторанного господарства займає певне місце, отримуючи сировину від постачальників, створюючи продукт і надаючи його своїм клієнтам [11]. Проте може бути відзначений ряд особливостей ланцюжка створення цінності для підприємств даної сфери. Так, для більшості підприємств ресторанного господарства, які можуть розглядатися як ресторани швидкого харчування, характерним є створення додаткової цінності, що виражається у високій швидкості обслуговування. Це досягається за рахунок того, що страви, які надаються в рамках даного типу закладів, легко готуються і відтворюються за допомогою стандартизованих процедур виробництва та приготування. Здебільшого меню складається із продуктів, які є заздалегідь приготовані й доставлені до індивідуальних ресторанів, де процес їх остаточного приготування реалізується в дуже короткий час [3, с. 146]. Дані особливості відображаються у включенні в межі підприємств ресторанного господарства операцій, спрямованих на створення необхідних інгредієнтів, які не можуть бути отримані безпосередньо від постачальників, але є необхідними для успішної реалізації бізнес-моделі компанії, орієнтованої на швидке обслуговування відвідувачів.

Ще одна особливість ланцюжка створення цінності на підприємствах ресторанного господарства – фокус на кейтеринговому обслуговуванні (поза межами закладу ресторанного господарства в місцях, обраних замовником). Відповідно до ДСТУ 4281:2004 додатковою послугою підприємств ресторанного господарства є організація обслуговування банкетів, фірмових прийомів, ділових зустрічей, весіль та інших свят у залах, офісах, на природі, під тентами [2]. В Україні ринок кейтерингу збільшується, щорічні темпи його зростання становлять 20 %. Експерти відзначають розвиток кейтерингу у світі на рівні близько 13 % щороку, а обсяг світового ринку оцінюють у 70 млрд доларів США [5]. Інноваційність та оригінальність цієї бізнес-моделі полягає у

відсутності прив'язки до місця виробництва продукту [12].

На основі проведеного дослідження виді-

лені основні детермінанти, залежно від яких повинна формуватися бізнес-модель підприємства ресторанного господарства (рис. 1).

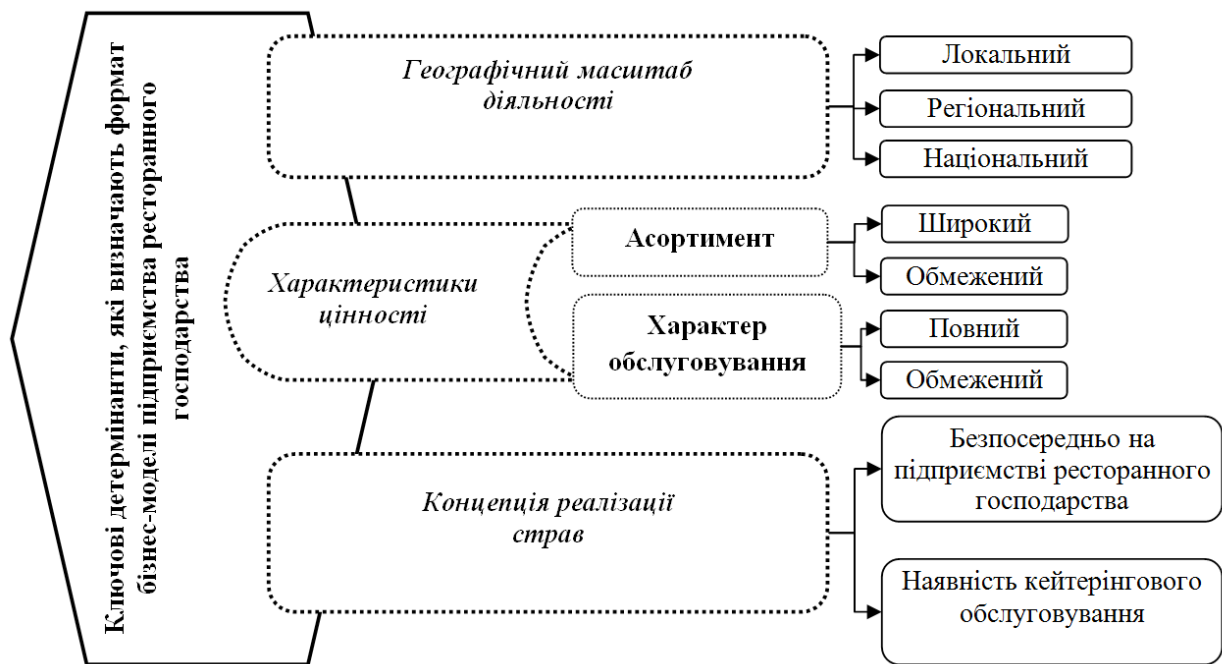

Рис. 1. Ключові детермінанти, які визначають формат бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства [розроблено авторами на основі 2, 4–6, 8–11]

Виділені ключові детермінанти, які визначають формат бізнес-моделі підприємства (географічний масштаб діяльності, характеристики цінності, концепція реалізації страв), повинні враховувати такі функції [7]: 1) сформулювати суть пропозиції цінності; 2) ідентифікувати ринковий сегмент; 3) визначити структуру ланцюжка цінності; 4) уточнити механізм генерування доходів; 5) описати позиції підприємства в мережі цінності; 6) сформулювати конкурентну стратегію.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Кожне підприємство ресторанного господарства у своїй діяльності дотримується певної бізнес-моделі незалежно від того, сформована вона чи ні. Наявність обґрунтованої та гнучкої бізнес-моделі є одним із ключових факторів успіху будь-якого бізнесу як з точки зору найбільш ефективного використання ресурсів, так і з точки зору функціонування підприємства ресторанного господарства в зовнішньому середовищі. Обґрунтовано, що під час формування бізнес-моделі підприєм-

ства ресторанного господарства повинні бути враховані галузеві особливості, які пов'язані з поєднанням чотирьох фаз розширеного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Визначені в дослідженні ключові детермінанти є інформаційним базисом для обґрунтованого визначення формату бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка методичного інструментарію для оцінки основних параметрів бізнес-моделі підприємства ресторанного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

- Білик І. В. Роль маркетингу та PR-технологій у діяльності закладів готельно-ресторанного бізнесу [Електронний ресурс] / І. В. Білик, Т. С. Томаля // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1 (11).

- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_7. (дата звернення: 28.11.16). – Назва з екрана.
2. Заклади ресторанного господарства. Класифікація : ДСТУ 4281:2004. – [Чинний від 2004-07-01]. – Київ : Держстандарт України, 2004. – 18 с. – (Національні стандарти України).
  3. Менеджмент ресторанного господарства / под ред. Г. Т. Пятницькой. – Киев : Киев. нац. торг.-экон. ун-т, 2008. – 374 с
  4. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей ; пер. с англ. / А. Остервальдер, И. Пинье– Москва : АЛПИНА ПАБЛИШЕР, 2013. – 288 с.
  5. Український ринок кейтеринга активно розвивається [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cateringconsulting.ru/publications/ukrainskiy-rynok-keyteringa-aktivno-razvivaetsya> (дата звернення: 14.11.16). – Назва з екрана.
  6. Чернова Г. В. Особливості розвитку ресторанного господарства Вінниччини [Електронний ресурс] / Г. В. Чернова // Наукові записки. Сер.: Географічні науки. – 2016. – Вип. 4. – С. 114–119. – Режим доступу: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_4/chernova.pdf. (дата звернення: 09.10.16). – Назва з екрана.
  7. Chesbrough H. The role of the business model in capturing value from innovation: evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies / H. Chesbrough, R. Rosenbloom // *Industrial and Corporate Change*. – 2002. – № 11 (3). – P. 529–555.
  8. Johnson M. W. Reinventing Your Business Model / M. W. Johnson, C. M. Christensen, H. Kagermann // *Harvard Business Review*. – 2009. – December. – № 12. – P. 1–11.
  9. Restaurants, bars and canteens [Електронний ресурс] : ISIC Rev.3 code 5520. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcs.asp?Cl=17&Lg=1&Co=5520> (дата звернення: 11.10.16). – Назва з екрана.
  10. Mitchell D. W. Establishing a continuing business model innovation process [Електронний ресурс] / D. W. Mitchell, C. B. Coles // *Journal of Business Strategy*. – 2004. – Vol. 25, Issue 3. – Режим доступу: <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/02756660410536991#> (дата звернення: 07.10.16). – Назва з екрана.
  11. Normann R. Reframing business : when the map changes the landscape [Електронний ресурс] / R. Normann. – Chichester : Wiley, 2001. – 336 p. – Режим доступу: <http://www.cs.cmu.edu/~jhm/Readings/normann%20ch2.pdf> (дата звернення: 21.11.16). – Назва з екрана.
  12. Wind J. Digital Marketing: Global Strategies from the World's Leading Experts / J. Wind, V. Mahajan. – Wiley, 2001. – 432 p.

REFERENCES

1. Bilyk, I. V. (2014). Rol marketyngu ta PR-technologij u diyal'nosti zakladiv gotelno-restorannogo biznesu [The role of marketing and PR-technologies in schools of hotel and restaurant business]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovaciyi – Economy. Management. Innovations*, 1 (11). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_7. (accessed 28 November 2016) [in Ukrainian].
2. Zaklady` restorannogo gospodarstva. Klasy`fikaciya [Establishments restaurants. Classification]. (2004). *DSTU 4281:2004. From 1st June 2004*. Kyiv: Derzhstandart Ukraine [in Ukrainian].
3. Pyatnyczkaya, G. (2008). *Menedzhment restorannogo hozyajstva [Management of restaurant business]*. Kyiv : KNEU [in Russian].
4. Ostervalder, A. (2013). *Postroeny`e by`znes-modelej [Building of business models]*. (A. Ostervalder Y` & I. Pyn`e, Trans.). Moscow : Alpina Publisher [in Russian].
5. Ukrainskij rynek kejteringa aktivno razvivaetsja [The Ukrainian market is actively developing catering] Retrieved from <http://cateringconsulting.ru/publications/ukrainskiy-rynok-keyteringa-aktivno-razvivaetsya>. (accessed 14 November 2016) [in Russian].

6. Chernova, G. V. Osoblyvosti rozvytku restorannogo gospodarstva Vinnychchyny [Features of the restaurant business Vinnytsia]. Naukovi zapysky. Seriya Geografichni nauky – *Proceedings. The series geography*, 4, 114–119. Retrieved from <http://aokornus.at.ua/JOURNALS/2013.pdf> (accessed 09 October 2016) [in Ukrainian].
7. Chesbrough, H. & Rosenbloom, R. (2002). The role of the business model in capturing value from innovation: evidence from Xerox Corporation's technology spin-off companies. *Industrial and Corporate Change*, 11 (3), 529–555.
8. Johnson, M. W. & Christensen, C. M. (2009). Reinventing Your Business Model. *Harvard Business Review*, 12, 1–11.
9. Restaurants, bars and canteens : ISIC Rev. 3 code 5520. Retrieved from <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcs.asp?Cl=17&Lg=1&Co=5520>. (accessed 11 October 2016).
10. Mitchell, D. W. & Coles, C. B. (2004). Establishing a continuing business model innovation process. *Journal of Business Strategy* (25, Issue 3). Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/02756660410536991#>. (accessed 07 October 2016).
11. Normann, R. (2001). *Reframing business : when the map changes the landscape*. Chichester : Wiley, 2001. — 336 p. Retrieved from <http://www.cs.cmu.edu/~jhm/Readings/normann%20ch2.pdf>. (accessed 21 November 2016).
12. Wind J. & Mahajan V. (2001) *Digital Marketing: Global Strategies from the World's Leading Experts*. Wiley.

В. А. Гросул, доктор економічних наук, професор; **Т. П. Иванова** (Харківський державний університет харчової та торгівельної справи). **Ключевые детерминанты определения формата бизнес-модели предприятий ресторанного хозяйства.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении основных детерминант определения формата бизнес-модели предприятий ресторанного хозяйства. Статья посвящена определению особенностей формирования бизнес-модели предприятия ресторанного хозяйства, учитывая, что на предприятиях данной сферы, наряду с реализацией продукции, организуется ее потребление и предоставление потребителям различных услуг. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа, синтеза, сравнения, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Исследованы существующие подходы к классификации предприятий ресторанного хозяйства. Определены особенности цепочки создания ценности на предприятиях ресторанного хозяйства. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных ключевых детерминант (географический масштаб деятельности; характеристики ценности: ассортимент, характер обслуживания; концепция реализации блюд) будет способствовать рованному определению типа формата бизнес-модели предприятий ресторанного хозяйства.

Ключевые слова: бизнес-модель, предприятие ресторанного хозяйства, формат, потребительская ценность, детерминанты.

V. Grosul, Dc. Econ. Sci., Professor; **T. Ivanova** (Kharkiv State University of Food Technology and Trade). **Key definitions determinants format business-model at the enterprises restaurant business.**

Summary. Purpose. The article is to identify the key determinants define the format of the business model of restaurant business enterprises. Basic tendencies and internal problems of development of the definition of features of formation of business model restaurant business, given that in the enterprises of this sector, along with the implementation of its production is organized consumption and provide consumers with a variety of services. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special methods of investigation as analysis, synthesis, comparison, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** We studied the existing approaches to the classification of restaurant business enterprises. The features of the value chain enterprises restaurant business. **Practical value.** The article substantiates that the

---

implementation of the proposed key determinants (geographical scope of operations, the characteristics of value: range, the nature of the service, the concept of realization of dishes) will contribute to the definition of the type of format reasoned business model restaurant business enterprises.

Keywords: *business model, the enterprises restaurant business, format, value chain. determinants.*

Стаття надійшла 29 листопад 2016 року.

АКТУАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

А. В. БИТИЙ

(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в конкретизації сутності та уточненні сучасних тенденцій формування й управління інформаційним потенціалом промислових підприємств. Методика дослідження.* *Вирішення поставлених у статті завдань базується на діалектичному підході та загальнонаукових методах пізнання. Результати.* *Досліджено сучасні тенденції і згруповано фактори, що формують потенціал сучасного підприємства та його інформаційну складову. Ідентифіковано та представлено основні чинники комерційного успіху використання інформаційних технологій і, відповідно, інформаційного потенціалу, а також чинники, що мають негативний вплив і стримують розвиток інформаційного потенціалу. Практична значущість результатів дослідження.* *Звернуто увагу на фактори зовнішнього середовища, найменш контрольовані підприємством. Серед них особливе місце займають кон'юнктура й інфраструктура інформаційного ринку, розвиток бізнес-середовища. Указано, що одержання прибутку за рахунок ефективного управління інформаційним потенціалом може відбуватися лише за умов наявності розвиненої інформаційної інфраструктури та підготовленого персоналу. Зроблено висновок про те, що в умовах глобалізації та євроінтеграції на інформаційному ринку відбуваються зміни, які унеможливають комерційний успіх підприємства без розвитку інформаційного потенціалу.*

Ключові слова: *потенціал, інформаційний потенціал підприємства, інформаційні ресурси, інформаційні технології, інформаційна система, ефективність, конкурентоспроможність, розвиток.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. За сучасних умов глобалізації та розвитку міжнародної співпраці, необхідною складовою ефективного управління підприємствами є ефективне використання їх інформаційного потенціалу, інформаційних систем та технологій для підвищення конкурентоспроможності. У сучасних умовах інформаційне забезпечення управління з допоміжного та другорядного фактора перетворилося у вирішальний фактор успішності будь-якого підприємства. Постійно зростаючі потреби підприємств у налагодженому інформаційному забезпеченні, розвитку інформаційного потенціалу обумовлені тим, що менеджменту підприємства необхідно оперувати величезною кількістю інформації та приймати своєчасні й ефективні управлінські рішення. Збалансований і дієвий інформацій-

ний потенціал підприємства в сучасних умовах стає реальною конкурентною перевагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти використання сучасних механізмів управління, у тому числі вдосконалення інформаційного забезпечення управлінських процесів на основі інформаційних систем і технологій, досліджували провідні українські й зарубіжні вчені: О. Б. Альохін, В. В. Баронов, О. Д. Данилюк, Б. І. Валуєв, О. Є. Кузьмін, І. М. Рєпіна, В. Б. Уткін, П. Друкер, М. Марчанд, М. Мескон, М. Портер, М. Хаммер, К. Шеннон та ін. З іншої сторони, проблеми формування економічним потенціалом підприємства досліджували у своїх працях такі вчені, як Є. А. Бельтюков, А. Е. Воронова, О. І. Гончар, Н. С. Краснокутська, Є. В. Лапін, Н. Г. Міценко, І. М. Рєпіна, М. В. Шарко та ін. Проте, незважаючи на вагомість проведених досліджень, конкретні аспекти формування

ефективної системи формування та використання інформаційного потенціалу підприємства залишаються невирішеними. Тому теоретичні та практичні особливості формування інформаційного потенціалу потребують подальшого дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета даної публікації полягає в конкретизації сутності та уточненні сучасних тенденцій формування й управління інформаційним потенціалом промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах розвиток підприємства та його конкурентоспроможність залежать від ефективного використання інформаційних систем та технологій, основною метою яких є управління інформаційними ресурсами, та ефективного управління інформаційним потенціалом в цілому. Та для того, щоб досягнути успіху, необхідно враховувати всі фактори, які здійснюють безпосередній чи опосередкований вплив на розвиток інформаційних систем і технологій в управлінні підприємствами.

Існують доволі різнопланові думки щодо виділення тих чи тих факторів, які впливають на розвиток потенціалу підприємства й інформаційне забезпечення процесів управління. Так, російські вчені О. М. Кармінський та Б. В. Черніков вважають, що визначальне рішення у використанні інформаційних ресурсів відіграють фактори часу, економічні фактори, потенційної зміни й розвитку, фактори спадкоємності [1].

Щодо фактору часу, то зростаючий рівень конкуренції вимагає, щоб перші етапи створення інформаційного забезпечення і, відповідно, інформаційного потенціалу, були завершені, і перші результати були отримані в максимально короткий термін після ухвалення рішення про розробку системи й початку її фінансування.

Економічний фактор ураховує, що фінансові інвестиції в розробку можуть бути значними, проте вони повинні відповідати таким вимогам: досягати мети розробки та впровадження; максимальною мірою забезпечити ефективність розробки; бути оптимальними в порівнянні з іншими варіантами реалізації.

Фактор потенційної зміни й розвитку пов'язаний із ситуацією у сфері бізнесу, яка

схильна до швидких, іноді радикальних змін (законодавство, політичні зміни, макроекономічні рішення, поява нових сфер діяльності тощо). Ці зміни повинні легко й оперативно знаходити відображення шляхом модифікації і розширення переваг інформаційного потенціалу конкретного підприємства. Тобто його формування має здійснюватись з урахуванням можливості переходу на нові ресурсні платформи, технологічні та програмні засоби.

Фактор спадкоємності вкрай важливий в аналітичних інформаційних системах для безперервного аналізу бізнесу та представлення інформації із зовнішніх джерел у цілях отримання принципово нової інформації і значного розширення класу рішень, що приймаються.

На думку О. О. Писарчука [2], доцільно виділити три категорії факторів, що впливають на успішний розвиток інформаційної системи: технічні, ергономічні, економічні.

Погоджуємось із думкою фахівця з інформаційних технологій управління Г. А. Титоренко [3], який поділяє фактори розвитку інформаційних систем на дві групи: фактори комерційного успіху та фактори, що стримують їх розвиток. Так, до факторів комерційного успіху використання інформаційних технологій і, відповідно, використання інформаційного потенціалу, належать система інформації, комерційні ідеї і стратегія діяльності, готовність персоналу до подолання труднощів, зовнішні чинники, ресурси (фінансові, технічні, трудові, матеріальні), методи й технології управління та авторитет керівництва.

Серед основних чинників, що мають негативний вплив і стримують розвиток інформаційного потенціалу, можна відзначити: недосконалість і нестабільність законодавчої бази; низький рівень підготовки персоналу; системні проблеми з безпекою технологічних рішень і передачею даних; наявність конфіденційних комерційних даних та складність їх обробки; неготовність контрагентів; невисоку потребу в інноваційних каналах збуту для більшості вітчизняних підприємств.

Дослідження й узагальнення спеціалізованих літературних джерел і практичних аспектів використання елементів інформаційного потенціалу на досліджуваних підприємствах Хмельницької області дозволили ідентифікувати фактори розвитку інформаційного потенціалу підприємства (рис. 1).

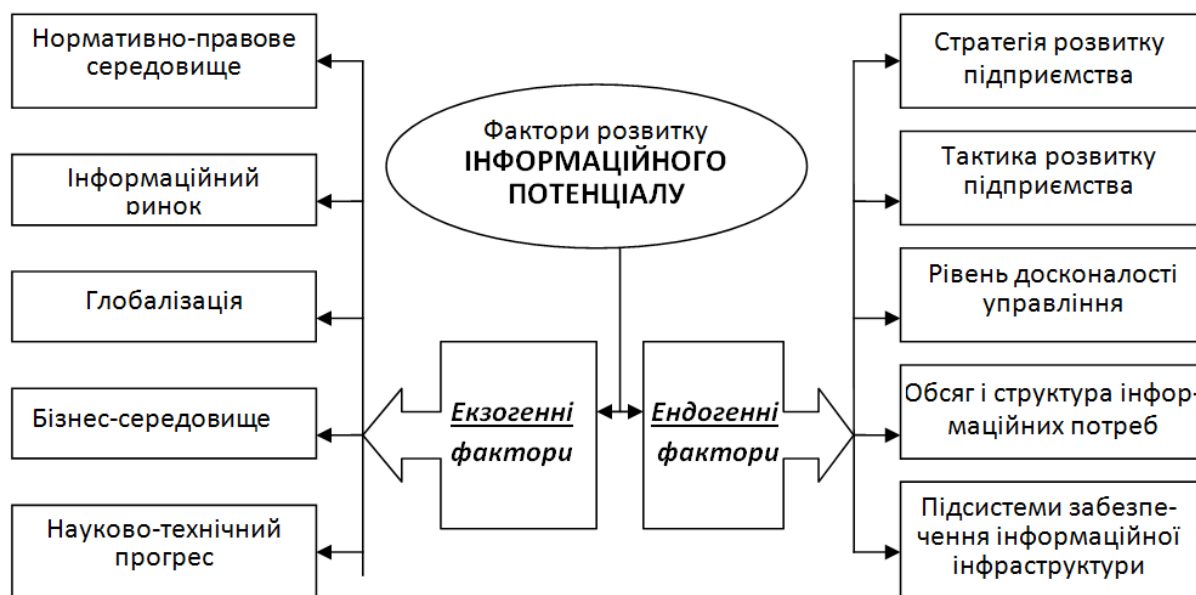

Рис. 1. Фактори розвитку інформаційного потенціалу підприємства згруповано за [1, 3–5]

Отже, ендогенні фактори (фактори внутрішнього середовища підприємства) визначають розвиток, в основному, інформаційної інфраструктури як складової інформаційного потенціалу. Її формування і вплив відбувається безпосередньо всередині підприємства. Фактори зовнішнього середовища (екзогенні) суттєво впливають як на діяльність підприємства загалом і його інформаційний потенціал, так і на вагомість використання інформаційних систем та технологій. Випадкові обставини чи явища практично виключаються, адже кожен із наведених факторів має діалектичний взаємозв'язок із розвитком усього інформаційного потенціалу.

У сучасних умовах, серед факторів зовнішнього середовища особливе місце займають кон'юнктура та інфраструктура інформаційного ринку, розвиток бізнес-середовища, рівень науково-технічного прогресу, процеси глобалізації й інтернаціоналізації та нормативно-правове забезпечення на національному й міжнародному рівнях.

Одним із найвагоміших зовнішніх факторів є інформаційний ринок, кон'юнктура та інфраструктура якого здійснює безпосередній вплив на розвиток інформаційних технологій як на макро-, так і на мікрорівні.

В умовах глобалізації та євроінтеграції на інформаційному ринку відбувається перманентне зростання кількості покупців і продав-

ців, розширюються можливості експлуатації й інтелектуалізуються продукти та послуги. Емпіричні дослідження доводять, що більшість усесвітньо відомих компаній працюють у сфері інформаційних технологій. Кожен із секторів інформаційного ринку надає широкий спектр можливостей підприємствам захистити поле своєї діяльності й розвиватися. Але існують чинники, які обумовлюють особливості у практичному розповсюдженні та використанні інформаційних ресурсів у різних країнах. Звісно, використання інформаційних ресурсів та інформаційного потенціалу загалом може бути економічно доцільним. Результат значною мірою обумовлюється економічним становищем країни та державною політикою в галузі інформатизації.

Сучасна стратегія поведінки вітчизняних підприємств щодо зарубіжних інформаційних технологій має враховувати, що, зазвичай, іноземні інформаційні системи мають доволі високу ціну, яка знаходиться поза межею фінансових можливостей вітчизняних підприємств. Також зарубіжні розробки передбачають часто інші принципи та традиції ведення підприємництва, не враховуючи особливостей українських реалій.

Така ситуація, безумовно, впливає на ефективність використання інформаційних технологій вітчизняними підприємствами. Так, одержання прибутку за рахунок ефективного

управління інформаційним потенціалом може відбуватися лише за умови наявності розвинутої інформаційної інфраструктури та підготовленого персоналу. Так, у ринково розвинених країнах використання інформаційних технологій є буденною необхідністю. В Україні значна кількість підприємств сьогодні балансує на грані виживання, а тому збалансування й удосконалення інформаційного потенціалу для них за рахунок додаткових інвестицій є проблематичним. Хоча завдання інформатизації в діяльності підприємства сприймаються з великим розумінням, але відокремлено й вузько, без намагання інтегрувати розрізнені показники для проведення аналізу господарської і комерційної ситуації з метою мінімізації витрат та отримання максимального прибутку. Ці недоліки вітчизняного управління суттєво зменшують коефіцієнт корисної дії українських підприємств і розвиток їх потенціалу.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Процеси інтернаціоналізації та глобалізації відіграють вагомую роль у системі розвитку й функціонування як інформаційних ресурсів і технологій, так і загалом підприємств та їх інформаційного потенціалу. Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів зумовлює зростання ролі інформаційних технологій, спектр функцій яких постійно збільшується. Тому багатофункціональність та універсальність сучасних інформаційних систем і технологій, ефективне управління інформаційним потенціалом дають змогу підприємствам отримати реальні конкурентні переваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карминский А. М. Информационные системы в экономике / А. М. Карминский, Б. В. Черников. – Москва : Финансы и статистика, 2006. – 336 с.
2. Писарчук О. О. Оцінювання ефективності інформаційних систем за вектором критеріїв / О. О. Писарчук // Збірник наукових праць ЖВІ НАУ. – 2010. – Вип. 3. – С. 117–123.
3. Титаренко Г. А. Информационные технологии управления / Г. А. Титаренко. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 439 с.
4. Гончар О. І. Управління потенціалом підприємства із врахуванням життєвих стадій бізнесу / О. І. Гончар // Науковий вісник Полісся Чернігівського національного технологічного університету. – 2016. – № 3 (7). – С. 190–196.
5. Кузьмін О. Є. Формування і використання інформаційної системи управління економічним розвитком підприємства : монографія / О. Є. Кузьмін, Г. Н. Георгіаді. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 368 с.
1. Karminskij, A. M. & Chernikov, B. V. (2006). *Informacionnye sistemy v jekonomike [Information systems in economics]*. Moscow: *Finansy i statistika [in Russian]*.
2. Pysarchuk, O. O. (2010). *Otsiniuvannia efektyvnosti informatsiinykh system za vektorom kryteriiv [Evaluation efficiency of information systems for vector criteria]*. *Zbirnyk naukovykh prats ZhVI NAU – Proceedings of ZHVI NAU: Collected Papers*, (3), (pp. 117–123) [in Ukrainian].
3. Titarenko, G. A. (2003). *Informacionnye tehnologii upravlenija [Information Technology Management]*. Moscow: *JuNITI-DANA [in Russian]*.
4. Honchar, O. I. (2016). *Upravlinnia potentsialom pidpryiemstva iz vrakhuvanniam zhyttievkykh stadii biznesu [Management of the company with regard to potential life stages of business]*. *Naukovyi visnyk Polissia Chernihivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Polissya Bulletin of Chernihiv National Technological University: Collected papers*, (3(7), (pp. 190–196) [in Ukrainian].
5. Kuzmin, O. Ie. & Heorhiadi, H. N. (2006). *Formuvannia i vykorystannia informatsiinoi systemy upravlinnia ekonomichnym rozvytkom pidpryiemstva [Formation and using*

REFERENCES

of information system management of the enterprise economic development]. Lviv:

Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika» [in Ukrainian].

А. В. Битый (Хмельницкий национальный университет). **Актуализация управления информационным потенциалом предприятия в условиях евроинтеграции.**

Аннотация. Цель статьи заключается в конкретизации сущности и уточнении современных тенденций формирования и управления информационным потенциалом промышленных предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач базируется на диалектическом подходе и общенаучных методах познания. **Результаты.** Исследованы современные тенденции и сгруппированы факторы, формирующие потенциал современного предприятия и его информационную составляющую. Идентифицированы и представлены основные факторы коммерческого успеха использования информационных технологий и, соответственно, информационного потенциала, а также факторы, негативно влияющие и сдерживающие развитие информационного потенциала. **Практическая значимость результатов исследования.** Обращено внимание на факторы внешней среды, менее контролируемые предприятием. Среди них особое место занимают конъюнктура и инфраструктура информационного рынка, развитие бизнес-среды. Указано, что получение прибыли за счет эффективного управления информационным потенциалом может происходить только при условии наличия развитой информационной инфраструктуры и подготовленного персонала. Сделан вывод о том, что в условиях глобализации и евроинтеграции на информационном рынке происходят изменения, которые делают невозможным коммерческий успех предприятия без развития информационного потенциала.

Ключевые слова: потенциал, информационный потенциал предприятия, информационные ресурсы, информационные технологии, информационная система, эффективность, конкурентоспособность, развитие.

A. Bytyi (Khmelnytskyi national university). **Updating management information potential under enterprise integration.**

Summary. The purpose of the article is to specify the nature of current trends and clarified the formation and management of information potential of industrial enterprises. **Methodology of research.** Attainment of the objectives in Article dialectical approach based on scientific methods and knowledge. **Findings.** The modern trends and factors grouped forming potential of modern enterprise and its information component. Identified and grouped presents the key factors of commercial success of information technology and, therefore, the use of information potential. As well as the factors that have a negative influence and hinder the development of information potential. **Practical value.** Attention is paid to environmental factors less controllable now. Among them a special place conditions and infrastructure information market, developing business environment. Indicated that profit through effective information management capabilities can occur only if there is a developed information infrastructure and trained personnel. It is concluded that in the context of globalization and European integration in the information market changes occur that prevent the commercial success of the enterprise without information potential.

Keywords: potential, potential of enterprise information, information resources, information technology, information systems, efficiency, competitiveness, development.

Стаття надійшла 23 жовтня 2016 року.

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Є. О. ЖУК

(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета* дослідження полягає у проведенні аналізу щодо виділення місця виробничого потенціалу як центральної ланки виробничого процесу, узагальненні терміна «виробничий потенціал» на основі різноманітних думок науковців задля подання структурної схеми елементів управління виробничим потенціалом підприємства. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою таких методів: діалектичного підходу, аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** *У статті розглянуто основні визначення терміна «виробничий потенціал підприємства» й, на основі думок науковців, сформовано узагальнююче визначення автором. Оцінено місце виробничого потенціалу у виробничому процесі підприємства з урахуванням впливу фінансових ресурсів. Практична значущість результатів дослідження.* Сформовано механізм управління виробничим потенціалом підприємства, який вміщує в собі складові: функції, форми, методи, інструменти, важелі. Проведений аналіз дозволить визначити основні проблемні моменти в управлінні виробничим потенціалом підприємства, на основі яких було подано рекомендації щодо покращення механізму управління виробничим потенціалом.

Ключові слова: виробничий потенціал, управління, ресурси, можливості, механізм, функції, форми, методи, удосконалення виробництва, зовнішні впливи.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток машинобудування в Україні потребує корінних змін у підходах до стратегічного управління, адже в основі ефективного управління сучасним машинобудівним підприємством лежить саме стратегічне управління виробничим потенціалом підприємства. У цьому випадку, корінні зміни, перш за все, стосуються переорієнтації виробництва, зважаючи на виробничий потенціал підприємства, адже динамічність зовнішнього середовища, політична нестабільність і невизначеність є постійним стимулом машинобудівних підприємств до пошуку прихованих резервів у виробничому потенціалі та до дієвого забезпечення придатності ресурсної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних економічних виданнях досить багато уваги приділяється проблематиці потенціалів, у тому числі й виробничому потенціалу підприємства. Дослідженню теорії потенціалу підприємства, питань його оцінки та різних аспектів управління присвячено наукові праці таких

вітчизняних учених: О. Б. Альохіна, О. М. Анісімової, Є. А. Бельтюкова, А. Е. Воронової, О. І. Гончар, Н. С. Краснокутської, Є. В. Лапіна, І. М. Репіної, Г. М. Тарасюк та ін. Хоча дослідженням поняття «виробничий потенціал» займалися багато економістів, цей термін потребує постійних оновлень, змін у підходах, адже економіка як наука є мінливою.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у проведенні аналізу щодо виділення місця виробничого потенціалу як центральної ланки виробничого процесу, узагальненні терміна «виробничий потенціал» на основі різноманітних думок науковців задля подання структурної схеми елементів управління виробничим потенціалом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Уперше поняття «виробничий потенціал» було використано в 1973 р. А. Анчишкіним. Інші науковці також детально підходили до аналізу цього поняття у своїх працях (табл. 1).

Таблиця 1

**Змістове наповнення терміна «виробничий потенціал підприємства»
з авторськими коментарями**

Автор	Визначення	Коментар автора
Л. Квятковська	Виробничий потенціал – це здатність суб'єкта господарювання до використання як наявних, так і резервних ресурсів, необхідних для виробництва продукції в максимальних обсягах і з конкурентними властивостями в умовах НТП та прогресивності механізму управління [1]	Не враховує впливи зовнішнього середовища
О. І. Анчишкін	Виробничий потенціал – набір ресурсів, які у процесі виробництва приймають форму факторів виробництва [2]	Не відображає впливу зовнішнього середовища
О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк	Виробничий потенціал – наявні та приховані можливості підприємства щодо залучення і використання факторів виробництва для випуску максимально можливого обсягу продукції [3]	Передбачає зв'язок із ринком, проте має лише результативне спрямування
І. М. Мазко, О. Г. Денисюк	Виробничий потенціал – це граничні виробничі можливості щодо випуску певного обсягу продукції відповідної якості та асортименту з урахуванням вимог забезпечення стратегічної гнучкості виробничо-технічної основи підприємства [4, с. 77]	Потребує більш повного розкриття поняття «граничні можливості», недостатньо враховано потенційні можливості
Н. І. Сарай	Виробничий потенціал підприємства – це його можливості щодо виготовлення продукції певного асортименту, номенклатури та якості в потрібній споживачам кількості [5, с. 101]	Не відображає складові елементи виробничого потенціалу
Є. В. Лапін	Під виробничим потенціалом підприємства розуміє кількісний і якісний склад матеріальних і нематеріальних ресурсів, що забезпечують отримання максимальної економічної вигоди за найбільш повного їхнього використання за часом і продуктивністю [6, с. 176]	Характеризує виробничий потенціал із мікроекономічного погляду підприємства
Б. А. Райзенберг	Виробничий потенціал – це реальний обсяг продукції, який можна виробити при повному використанні ресурсів, які є у наявності. Виробничий потенціал – це наявні та потенційні можливості виробництва, наявність факторів виробництва, забезпеченість його основними видами ресурсів [7]	Не враховано фактор зовнішнього середовища
П. Г. Перерва, Н. М. Побережна	Виробничий потенціал розкриває сутність внутрішнього середовища та впливає на зовнішнє середовище. Результати його використання доцільно розглядати з позицій внутрішньої та зовнішньої ефективності економічних ресурсів за відповідними показниками [8, с. 193]	Не містить ресурсного спрямування, оскільки мало аргументованими залишаються складові

Проте, найбільш повним є таке визначення: виробничий потенціал підприємства – це сукупність виробничих ресурсів, наявних і прихованих можливостей та здатність підприємства до їх використання в умовах динамічного ринкового середовища з метою реалізації статутних цілей і завдань.

Для розробки нового підходу до механізму управління виробничого потенціалу підприємства варто оцінити місце виробничого потенціалу як центральної ланки виробничого процесу, його складові та взаємодію з фінансовими ресурсами підприємства (рис. 1).

Якщо розглянути виробничий потенціал як центральну ланку виробничого процесу під-

приємства (рис. 1), то можна усвідомити, що фінансові ресурси підприємства ніяким чином неможливо виокремити від виробничого потенціалу.

З однієї сторони, фінансові ресурси є передумовою для формування і розвитку виробничого потенціалу, а з іншої сторони – це результат діяльності виробничого потенціалу, який виявляється в отриманні прибутку як частини збагачення фінансової бази підприємства за рахунок отримання позитивного фінансового результату діяльності. Отже, фінансовий потенціал є сукупністю можливостей, що реалізуються фінансовим механізмом за допомогою фінансових ресурсів.

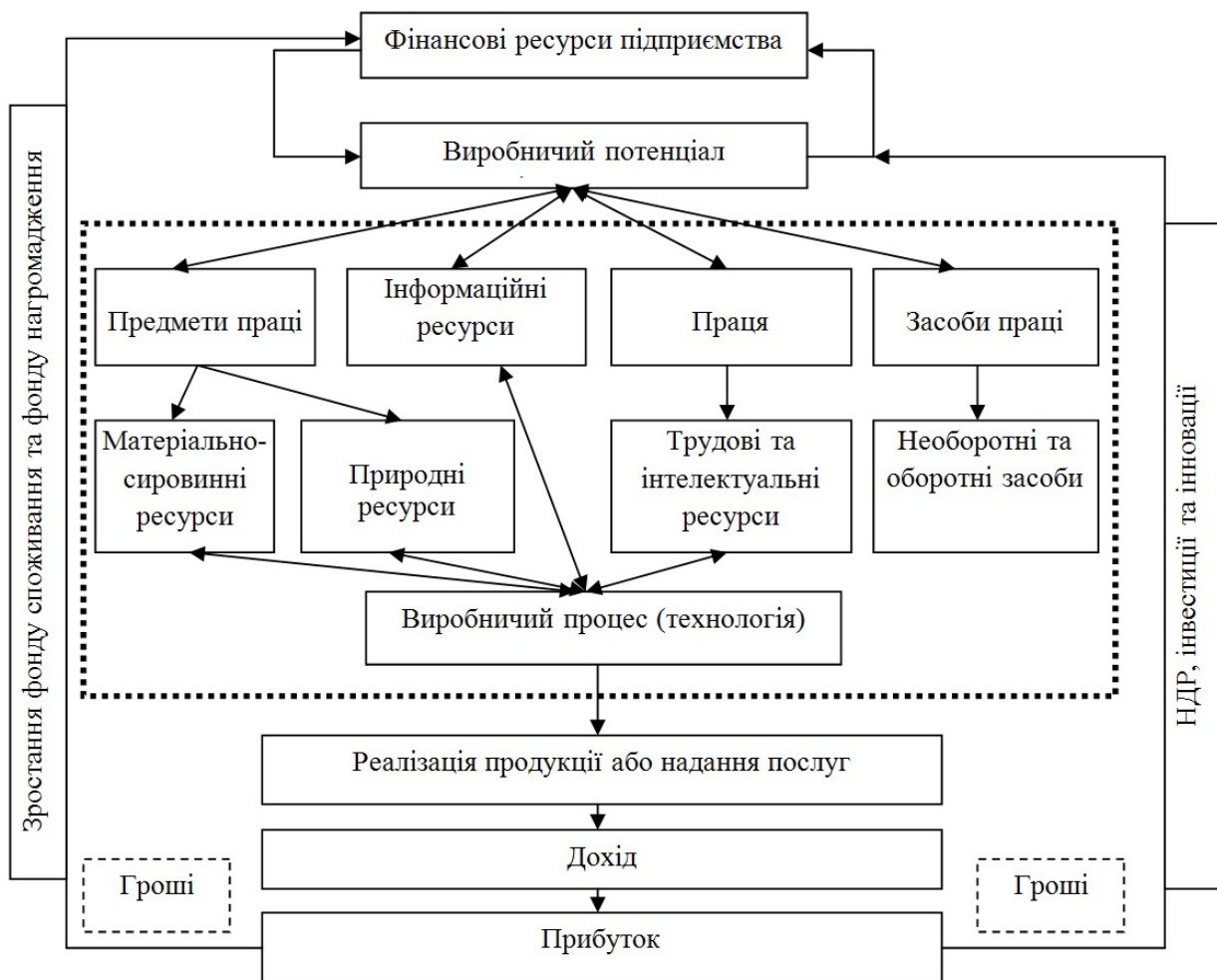

Рис. 1. Місце виробничого потенціалу у виробничому процесі підприємства

З однієї сторони, фінансові ресурси є передумовою для формування і розвитку виробничого потенціалу, а з іншої сторони – це результат діяльності виробничого потенціалу, який виявляється в отриманні прибутку як частини збагачення фінансової бази підприємства за рахунок отримання позитивного фінансового результату діяльності. Отже, фінансовий потенціал є сукупністю можливостей, що реалізуються фінансовим механізмом за допомогою фінансових ресурсів.

Виробничий потенціал є системою компонент, до якої слід включати: засоби праці (необоротні та оборотні засоби), предмети праці (матеріально-сировинні та природні ресурси), інформаційні ресурси та працю (трудові й інтелектуальні ресурси). Ці компоненти під час взаємодії у вигляді виробничого процесу та за обраної технології здійснюють реалізацію кінцевого продукту, завдяки якому за правильного

управління всіма процесами відбувається зростання доходу та отримання прибутку. Прибуток варто розподілити на два рівні надходження. По-перше, це гроші на поповнення фонду споживання та фонду нагромадження у формі збагачення фінансових ресурсів підприємства. По-друге, кошти розподіляються на науководослідні розробки й інновації, залучення інвестицій, які підприємство використовує для розвитку та зростання ефективного використання виробничого потенціалу підприємства.

Ця модель найбільш повно описує процес взаємодії виробничого процесу із фінансовими ресурсами.

Для покращення механізму управління виробничим потенціалом необхідно:

– постійно здійснювати дослідження за змінною ресурсної складової, яка прямо впливає на розвиток механізму управління виробничим потенціалом підприємства;

– здійснювати практичну реалізацію функцій та форм за допомогою методів, інструментів і важелів, що входять до сутнісної характеристики;

– забезпечувати розробку новітніх інструментів, методів і важелів, які виникатимуть у разі зміни внутрішнього й зовнішнього середовища існування підприємства;

– удосконалювати механізм управління виробничим потенціалом підприємства для окремо взятих підприємств з урахуванням специфіки їх діяльності;

– задля підвищення рівня ефективності

виробництва підприємства залучати новітні управлінські технології.

Звернувши увагу на всі рекомендації, варто сформулювати структурну схему елементів механізму управління виробничим потенціалом підприємства.

Механізм управління виробничим потенціалом підприємства є складною моделлю, адже вміщує в собі багато складових, до яких можна зарахувати: функції, форми, методи, інструменти, важелі. На рис. 2 представлена структурна схема елементів управління виробничим потенціалом підприємства.

Механізм управління виробничим потенціалом підприємства – це система функцій, форм, методів, інструментів і важелів, що у взаємодії забезпечують здатність управління виробничим потенціалом підприємства з метою реалізації цілей і завдань підприємства						
	Організація	Аналізування	Планування і прогнозування	Мотивація	Контроль	Нормування і регулювання
Функції	Організація процесу виробництва, поставки товарів, оптимального використання ресурсів	Аналізування використання ресурсів у попередніх періодах, аналіз ринкової ситуації	Планування і прогнозування роботи з поставальниками, робочої програми, кошторису витрат	Контроль якості товарів, контроль за вчасним виконанням робіт, поточний і підсумковий облік	Матеріальне та моральне стимулювання працівників	Нормування виробничих ресурсів, нормування праці, регулювання виробництва
Форми	Управління виробничими, інформаційними ресурсами		Управління трудовими, інформаційними ресурсами		Управління фінансовими, інформаційними ресурсами	
Методи	Активні маркетингові дослідження щодо ресурсної складової, використання внутрішніх резервів, модернізація виробництва, удосконалення управління, преміювання персоналу, соціальний розвиток підприємства та ін.					
Інструменти	Створення «буферних зон» (досягається шляхом створення запасів і резервів для безперервного надходження ресурсів, інформації і т. п.), складання прогнозів майбутнього розвитку, складання планів, сценаріїв розвитку, ухвалення ефективних рішень, інновації, моніторинг та ін.					
Важелі	Стимули	Моральне й матеріальне стимулювання				
	Санкції	Матеріальна, кримінальна відповідальність за допущені недоліки				

Рис. 2. Механізм управління виробничим потенціалом підприємства

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, механізм управління виробничим потенціалом підприємства є комплексною системою, яка зосереджує в собі багато різноманітних складових. Варто виділити шість функцій, кожна з яких виконує механізм управління виробничим потенціалом підприємства. Пояснення функцій, що містяться під їх назвою, допомагає зрозуміти їх суть та вказує на основні напрямки їх дій. Форми механізму варто розрізняти в залежності від управління ресурсами: виробничими, трудовими та

фінансовими. Крім того, можна побачити методи, інструменти (плани, прогнози, прийняття рішень і т. п.) та важелі впливу (стимули та санкції), які може застосовувати підприємство під час здійснення механізму управління виробничим потенціалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квятковська Л. А. Економічна оцінка виробничого потенціалу машинобудівного підприємства: автореф. дис. ... канд. еко-

ном. наук : 08.00.04 / Любов Абрамівна Квятковська ; [наук. керівник О. І. Маслак]; Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний ін-т». – Харків, 2011. – 20 с.

REFERENCES

2. Анчишкин А. И. Прогнозирование роста экономики / А. И. Анчишкин. – Москва : Экономика, 1996. – 98 с.
3. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – 2-ге вид., без змін. – Київ : КНЕУ, 2006. – 316 с.
4. Мазко І. М. Механізм оцінки управління виробничим потенціалом підприємства./ І. М. Мазко, О. Г. Денисюк // Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки ЖДТУ (15–17 травня 2013 року). – Житомир : Житомир. держ. технол. ун-т, 2013. – Т. 2. – С. 77–78.
5. Сарай Н. І. Виробничий потенціал підприємства: сутність та особливості діагностики / Н. І. Сарай // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12. – С. 100–103.
6. Лاپин Е. В. Оценка экономического потенциала предприятия : монография / Лапин Е. В. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2004. – 360 с.
7. Райзенберг Б. А. Курс экономики : учебник / Б. А. Райзенберг, Е. Б. Стародубцева. – Москва : Инфра-М., 2010. – 672 с.
8. Перерва П. Г. Визначення ефективності використання виробничого потенціалу машинобудівного підприємства / П. Г. Перерва, Н. М. Побережна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 2. – С. 191–198.
9. Боднарюк В. А. Структура економічного механізму управління прибутком торговельного підприємства / В. А. Боднарюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 188–194.
10. Гончар О. І. Управління потенціалом підприємства із врахуванням життєвих стадій бізнесу / Гончар О. І. // Науковий вісник Полісся Чернігівського національного технологічного університету. – 2016. – № 3 (7). – С. 190–196.
1. Kviatkovska, L. A. (2011). Ekonomichna otsinka vyrobnychoho potentsialu mashynobudivnoho pidpriemstva [Economic evaluation of the production potential of machine-building enterprises]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Nats. tekhn. un-t «Kharkivskiyi politekhnichniyi in-t» [in Ukrainian].
2. Anchishkin, A. I. (1996). *Prognozirovanie rosta jekonomiki* [Prediction of growth of the economy]. Moscow: Jekonomika [in Russian].
3. Fedonin, O. S., Ryepina, I. M. & Oleksyuk, O. I. (2006). *Potentsial pidpriyemstva: formuvannya ta otsinka* [Enterprises potential: formation and evaluation]. (2nd ed.). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Mazko, I. M. & Denysiuk, O. H. (2013). *Mekhanizm otsinky upravlinnia vyrobnychym potentsialom pidpriemstva* [Management mechanism of estimation the enterprise production potential]. *Tezy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi on-line konferentsii aspirantiv, molodykh uchenykh ta studentiv, prysviachenoj Dniu nauky ZhDTU – Proceedings of All-Ukrainian scientific-practical conference on-line graduate students, young scientists and students, dedicated to science ZNTU*. (Vol. 2). (pp. 77–78). Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. tekhnol. un-t [in Ukrainian].
5. Sarai, N. I. (2012). *Vyrobnychiy potentsial pidpriemstva: sutnist ta osoblyvosti diahnostryky* [Industrial potential of the enterprise: the nature and characteristics of diagnosis]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 12, 100–103 [in Ukrainian].
6. Lapin, E. V. (2004). *Ocenka jekonomicheskogo potenciala predpriyatija* [Assessment of the economic potential of the enterprise]. Sumy: ITD «Universitetskaja kniga» [in Russian].
7. Rayzenberh, B. A. & Starodubtseva, E. B. (2010). *Kurs jekonomiki* [The course of the economy]. Moscow: Infra-M [in Russian].
8. Pererva, P. H. & Poberezhna, N. M. (2012). *Vyznachennia efektyvnosti vykorystannia*

- vyrobnychoho potentsialu mashynobudivnoho pidpryiemstva [Determination of efficiency of production potential of machine-building enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of the Innovation*, 2, 191–198 [in Ukrainian].
9. Bodnaryuk, V. A. (2012). Struktura ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia prybutkom torhovelnoho pidpryiemstva [Structure of the economic mechanism of profit commercial enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of the NLTU Ukraine: Collected papers*, (22.5), (pp. 188–194) [in Ukrainian].
  10. Gonchar, O. I. (2016). Upravlinnia potentsialom pidpryiemstva iz vrakhuvanniam zhytievkykh stadii biznesu [Management of the company potential with regard flock business life] *Naukovyi visnyk Polissia Chernihivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Polissia Chernihiv National Technological University: Collected papers*, (3 (7)), (pp. 190–196) [in Ukrainian].

Е. А. Жук (Хмельницький національний університет). **Управление производственным потенциалом предприятия.**

Аннотация. Цель исследования заключается в проведении анализа для выделения места производственного потенциала как центрального звена производственного процесса, обобщении термина «производственный потенциал» на основе различных мнений ученых для представления структурной схемы элементов управления производственным потенциалом предприятия. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов: диалектического подхода, анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** В статье рассмотрены основные определения понятия «производственный потенциал предприятия», и на основе мнений ученых, автором сформировано обобщающее определение. Оценено место производственного потенциала в производственном процессе предприятия с учетом влияния финансовых ресурсов. **Практическая значимость результатов исследования.** Сформирован механизм управления производственным потенциалом предприятия, который включает в себя составляющие: функции, формы, методы, инструменты, рычаги. Проведенный анализ позволил определить основные проблемные моменты в управлении производственным потенциалом предприятия, на основе которых были поданы рекомендации по улучшению механизма управления производственным потенциалом.

Ключевые слова: производственный потенциал, управление, ресурсы, возможности, механизм, функции, формы, методы, совершенствование производства, внешние воздействия.

E. Zhuk (Khmelnyskyi national university). **Management of the company production potential.**

Summary. The purpose of the article is to conduct analysis on the allocation of seats productive capacity as central parts of the production process, generalization of the term “production capacity,, based on various scientific opinions for submission structural scheme controls the company production potential. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such methods: the dialectical approach, analysis and synthesis, generalization and systematization. **Findings.** The article discusses the basic definition of “commercial potential of the company,, and, based on the views of scientists, formed generalizing the definition by author. Reviewed the place of production capacity in the company manufacturing process with regard to the impact of financial resources. **Practical value.** Formed mechanism of production capacity of the enterprise, which accommodates a subsequent components, which include: functions, forms, methods, tools, instruments. The analysis allowed to identify the main problem areas in the management of the production potential of the company, and based on them were submitted recommendations to improve the management mechanism of production capacity.

Keywords: production capacity, governance, resources, opportunities, mechanisms, functions, forms, methods, improve production, external influences.

Стаття надійшла 15 жовтня 2016 року.

МОНІТОРИНГ ПОПИТУ НА КЕЙТЕРИНГОВІ ПОСЛУГИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Н. І. КИРНІС

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в моніторингу попиту на кейтерингові послуги в контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємств. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених завдань* здійснено за допомогою анкетного опитування та економічного аналізу. **Результати.** *У процесі дослідження* вивчалися мотиви, частота та масштаб замовлення кейтерингових послуг, формат обслуговування, місце проведення заходу, смакові переваги споживачів. Установлено основні фактори, які впливають на вибір кейтерингових послуг. Проведено оцінку затребуваності кейтерингових послуг. **Практична значущість результатів дослідження.** *Визначено динаміку на кейтерингові послуги підприємств ресторанного господарства м. Полтава. Найбільша частка замовлень із кейтерингу* припадає на ділові зустрічі, семінари та конференції. Основними факторами, які впливають на конкурентоспроможність підприємств ресторанного господарства з надання кейтерингових послуг, є: вартість замовлення, комплексність послуг, особливості кухні та якість обслуговування. **Результати дослідження** необхідно використати для розробки методики та надання рекомендацій із забезпечення конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства, які надають кейтерингові послуги.

Ключові слова: *попит, кейтерингові послуги, моніторинг, анкетне опитування, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Ефективне функціонування підприємств ресторанного господарства, які надають кейтерингові послуги на ринку індустрії гостинності України, можливе завдяки об'єктивній оцінці конкурентоспроможності підприємства. Конкурентоспроможність підприємств ресторанного господарства формується через один із найсуттєвіших факторів – попит. Для розвитку сегмента ринку кейтерингових послуг, необхідно, перш за все, суб'єктам господарювання максимально задовольняти потреби споживачів. Саме це обумовлює необхідність дослідження факторів із забезпечення попиту на кейтерингові послуги та робить актуальними дослідження в даному напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань попиту на товари та послуги підприємств присвячено праці відомих

зарубіжних учених-економістів: Ф. Котлера, Ж. Ж. Ламбрена, А. І. Левіна, М. А. Окландера та ін.

Такі українські вчені, як Н. В. Михайлова, А. М. Расулова, Г. Т. П'ятницька проводили дослідження конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства [1–3]. Але в їх працях не було вивчено попит на кейтерингові послуги, які надають підприємства ресторанного господарства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є моніторинг попиту на кейтерингові послуги в контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Для досягнення поставленої мети необхідно провести анкетне опитування споживачів кейтерингових послуг та зробити аналіз результатів анкетного опитування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Анкетне опитування з

вивчення попиту на кейтерингові послуги проводилося в м. Полтава. Вибірка дослідження становила 100 осіб. Опитування проводилося серед жителів міста різних сфер діяльності, віком від 23 до 55 років, тому що дана категорія людей є найбільш активним контингентом серед населення. Серед основних чинників,

які формують попит на кейтерингові послуги, виділили: мотиви замовлення, частоту замовлення, формат обслуговування, масштаб замовлення, місце проведення заходу та смакові переваги споживачів. Розраховано питому вагу мотиву та частоту замовлення кейтерингових послуг (рис. 1, 2).

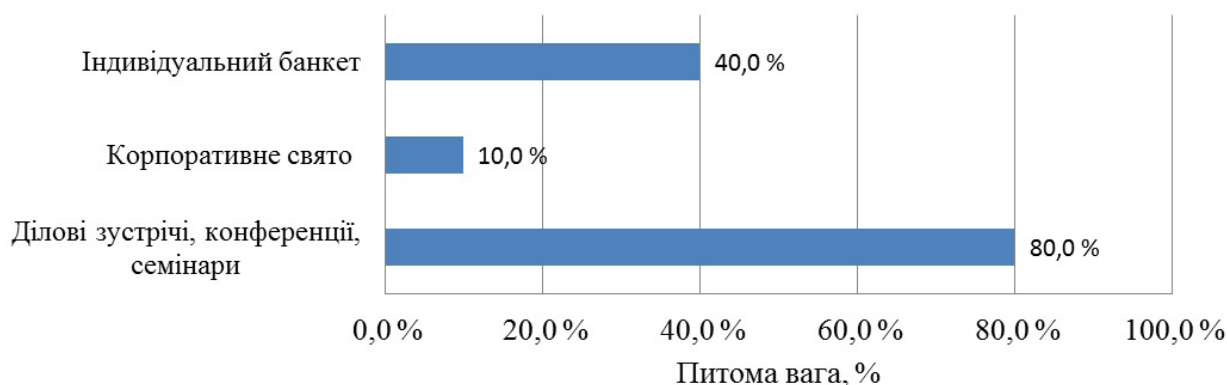

Рис. 1. Структура мотивів замовлення споживачами кейтерингових послуг

Для замовлення кейтерингових послуг найбільш питому вагу становить такий мотив, як ділові зустрічі, конференції, семінари, нижчим на порядок є індивідуальний банкет та корпоративне свято. Така тенденція зумовлена тим, що м. Полтава є великим освітнім центром із чис-

ленною кількістю вищих навчальних закладів, на базі яких проводяться різноманітні семінари та конференції, і саме цей вид послуг має попит. Великих підприємств із високим рівнем прибутку в Полтаві небагато, тому є низькою питома вага мотиву замовлення – корпоративне свято.

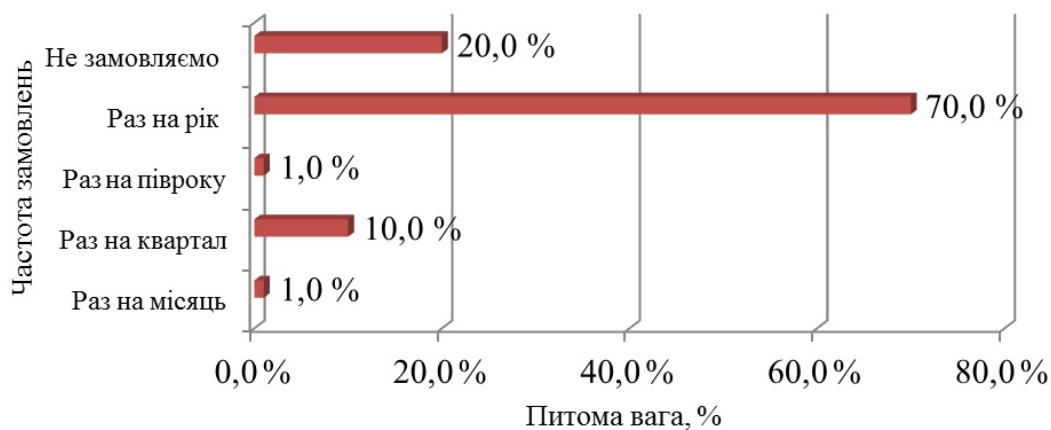

Рис. 2. Частота замовлення кейтерингових послуг

У процесі проведення анкетування встановлено, що найбільшу питому вагу з опитаних респондентів становлять такі, які замовляють кейтерингові послуги раз на рік. І лише раз на півроку та раз на місяць замовляють даний вид послуг 1 % респондентів. Десята частина опитаних роблять замовлення раз на квартал. Це свідчить про низький рівень розвитку великих підприємств та невелику кількість населення. Адже за статистичними даними найбільшого

розвитку кейтерингові послуги набули в Україні в містах, які мають понад один мільйон населення та значну кількість підприємств із великою чисельністю працівників [4].

Установлено, що формат обслуговування та форма обслуговування банкету значною мірою впливають на попит із кейтерингових послуг (рис. 3, 4).

Аналіз показує, що найчастіше роблять замовлення формату буфет (фуршет).

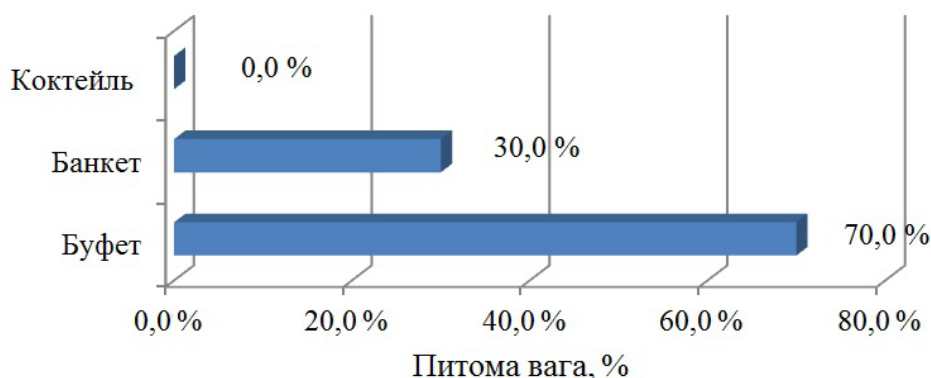

Рис. 3. Структура формату обслуговування під час надання кейтерингових послуг

Це зумовлено тим, що основна мета замовлення – ділові зустрічі, конференції, семінари. Під час їх проведення, зазвичай, організують буфет (фуршет), який триває 1–2 год часто без розсаджування учасників за столи для споживання їжі.

Фуршет проходить після виступу, доповіді,

ділової частини заходу, а іноді – під час ділової частини з частковим обслуговуванням офіціантами [5]. Формат обслуговування за типом банкет користується меншим попитом у споживачів, а попит на формат обслуговування типу коктейль – відсутній.

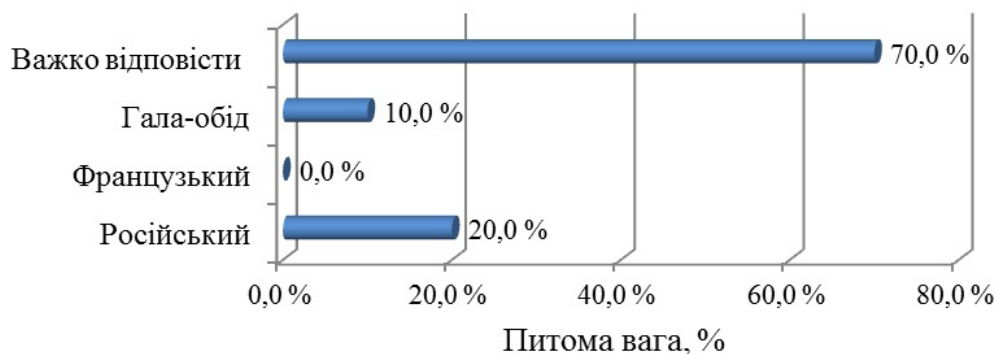

Рис. 4. Структура форми обслуговування банкету

Отже, форма обслуговування банкету не має суттєвого впливу на формування попиту на кейтерингові послуги.

Така тенденція зумовлена тим, що споживачі кейтерингових послуг не володіють інфор-

мацією про існуючі форми банкету, тому що вони не обслуговувалися в таких формах.

Необхідно відмітити, що одним із суттєвих факторів, які впливають на попит кейтерингових послуг, є масштаб замовлення (рис. 5).

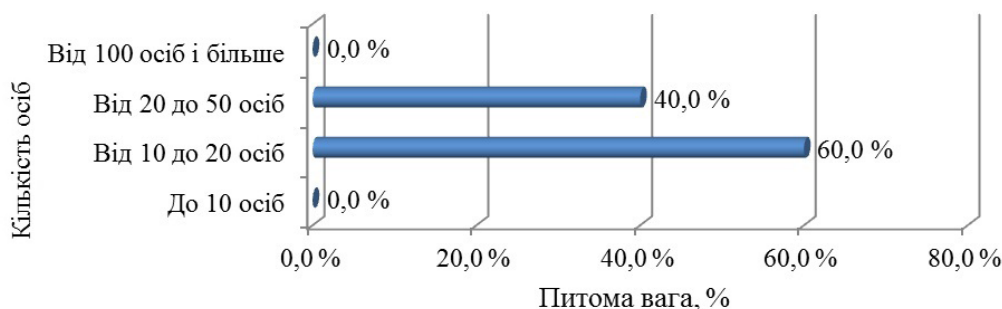

Рис. 5. Структура масштабу замовлення за кількістю осіб

Саме за цим показником можна проводити сегментацію ринку на кейтерингові послуги. Установлено, що найбільш питому вагу становить масштаб замовлень, розрахований від 10 до 20 осіб. Друге місце – від 20 до 50 осіб. Замовлення до 10 осіб та від 100 осіб і більше не проводилися. Це зумовлено тим, що в м. Полтава обслуговування за формою кейтерингу на великі об'єми замовлень є організаційно складним, так як відсутні спеціалізовані кейтерингові фірми.

В основному підприємства ресторанного господарства надають кейтерингові послуги як додаткові. При цьому підприємства ресторанного господарства не володіють відповідним облад-

нанням та меблями, щоб мати змогу провести заходи на велику кількість осіб.

Замовлення до 10 осіб є нерентабельними для підприємств і дорогими для споживачів.

Однією з головних відмінностей кейтерингових послуг від послуг ресторанів є, перш за все, місце надання послуг. На підприємствах ресторанного господарства типу ресторан – послуги надаються у приміщенні ресторану, а на підприємствах, що надають кейтеринг, послуги надаються в місці замовника. Тому, одним із суттєвих факторів під час вивчення попиту на кейтерингові послуги є місце проведення заходу (рис. 6).

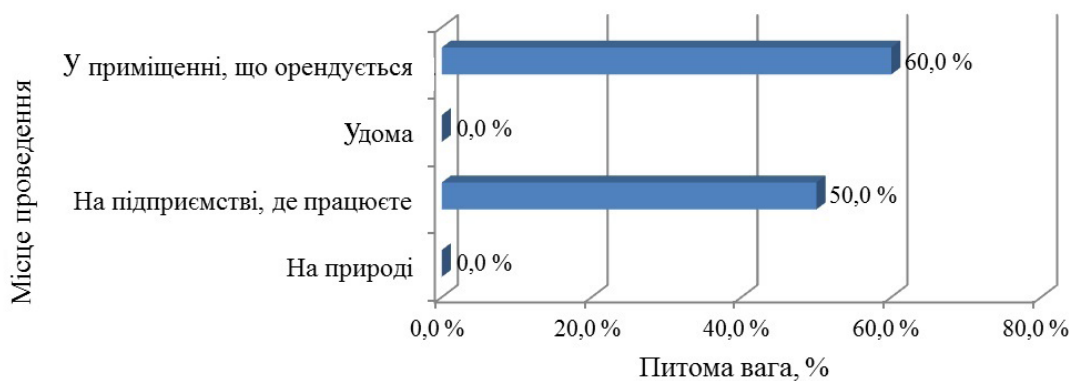

Рис. 6. Місце проведення заходу із замовленням кейтерингових послуг

Аналіз даних показує, що найчастіше замовляються кейтерингові послуги у приміщенні, яке орендується для банкету, та на підприємстві замовника. На природу та додому даний вид послуг не замовляється. Тобто найвигіднішою комерційною пропозицією є пропозиція на замовлення послуги на підприємство та в орендоване приміщення під банкет.

Неоднозначним є також вплив особливостей кухні на вибір кейтерингових послуг (рис. 7).

Найбільшу питому вагу становлять спожи-

вачі, які надають перевагу в меню стравам декількох кухонь. Друге місце – споживачі, які хотіли б бачити в меню страви однієї кухні. Третє місце займають споживачі, які надають переваги національним стравам народів світу. Вегетаріанська кухня для жителів м. Полтава є неприйнятною. Тобто, в основному для опитаних респондентів страви в меню мають бути не витонченими та пікантними, а традиційними та поживними. Це є контингент споживачів із сформованим смаком, який не бажає експериментувати, змінюючи свої вподобання.

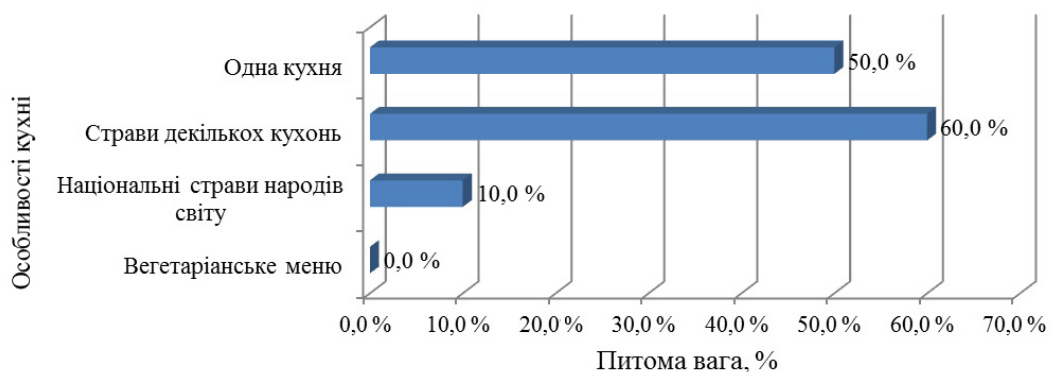

Рис. 7. Смакові переваги споживачів кейтерингових послуг

Одним із важливих питань із забезпечення конкурентоспроможності підприємств, які надають кейтерингові послуги, є вивчення факто-

рів, що впливають на конкурентоспроможність і попит кейтерингових послуг на сегменті ринку м. Полтава. Аналіз факторів зображено на рис. 8.

Рис. 8. Важливість факторів під час замовлення кейтерингових послуг

У ході анкетного опитування респондентів установлено, що найголовнішим фактором, який впливає на вибір кейтерингових послуг, є комплексність послуг. Друге місце становлять такі фактори, як ціна послуг, асортимент страв у меню та ввічливість персоналу. Також виділили респонденти імідж і престиж підприємства та швидкість обслуговування. Це зумовлено тим, що головна відмінність кейтерингових послуг від послуг, які споживач отримує в ресторани,

полягає в комплексності послуг: організації дозволя, організації харчування поза межами ресторану. На цінову політику й асортимент страв у меню завжди звертають увагу, адже це головні фактори, які безпосередньо впливають на попит та відповідно на конкурентоспроможність підприємства.

Важливим питанням під час вивчення попиту на досліджувані послуги є джерела інформації про кейтерингові послуги (рис. 9).

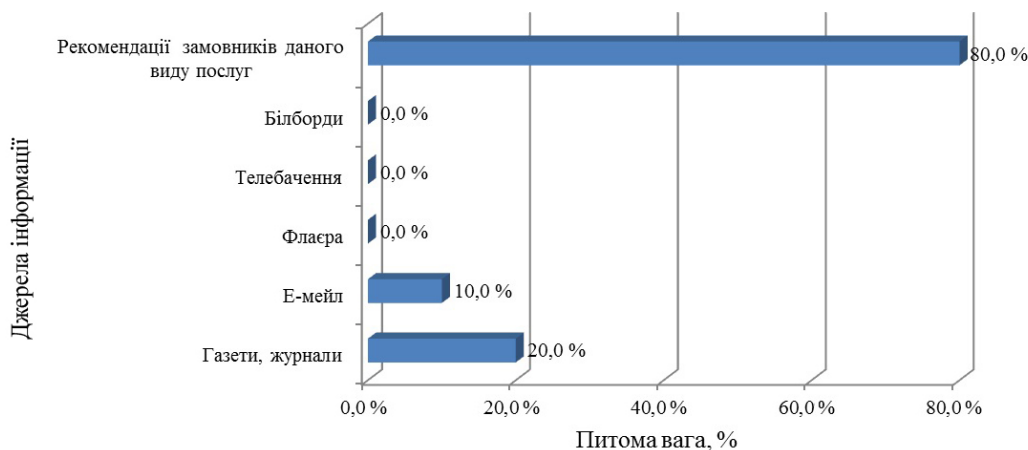

Рис. 9. Джерела інформації про кейтерингові послуги

Можна стверджувати, що респонденти отримують інформацію в основному від рекомендацій замовників кейтерингу. Друге місце займають газети та журнали, третє місце – електронна пошта. Дані про інформацію по телебаченню, на білбордах та флаєрах відсутня. Це зумовлено тим, що перелічені останні три джерела інформації належать до джерел із високим рівнем цінової політики. Ринку кейтерингових послуг

має низький рівень розвитку в досліджуваному регіоні, тому доцільність розміщувати рекламу в останніх видах джерел інформації вважається низькою.

Під час дослідження негативних факторів, які впливають на конкурентоспроможність кейтерингових послуг, найбільш відмічені споживачами такі: несмачна їжа, високі ціни, погана організація заходу, невеликі порції страв (рис. 10).

Рис. 10. Негативні фактори в роботі кейтерингових компаній

Серед позитивних факторів, респонденти виділяють: доступність та оперативність отримання послуг; оптимальне співвідношення ціни та якості; високу якість сервіс-обслуговування (рис. 11).

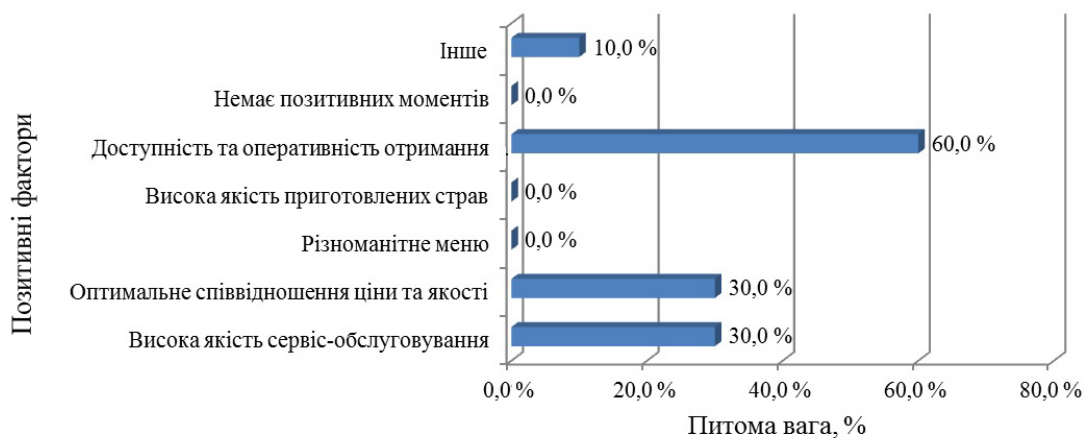

Рис. 11. Позитивні фактори в роботі кейтерингових компаній

Доступність та оперативність отримання кейтерингових послуг є головним фактором у роботі кейтерингових компаній, адже обслуговування на виїзді, перш за все, потребує оперативності та доступності, щоб споживач вчасно отримав послугу. Також у такому форматі обслуговування

дуже часто трапляються непередбачувані ситуації, наприклад під час перевезення зіпсувалась якась страва й менеджер повинен уміти оперативно знайти вихід із неприємної ситуації.

Досліджувалися сильні сторони в роботі працівників кейтерингової служби (рис. 12).

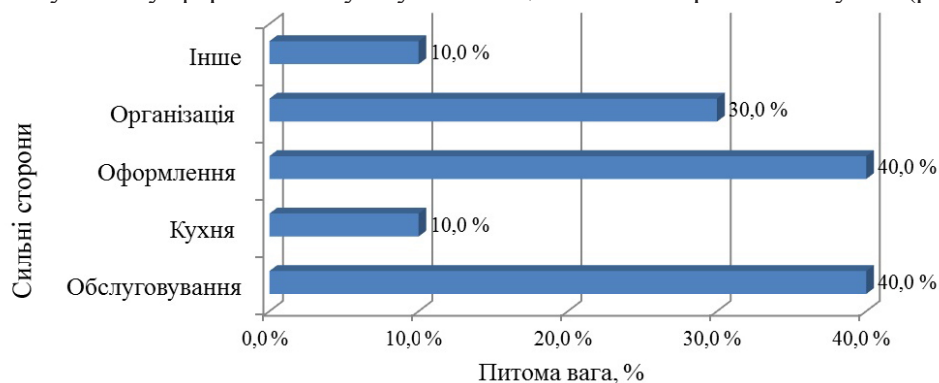

Рис. 12. Сильні сторони в роботі працівників кейтерингової служби

У роботі працівників кейтерингової служби найбільше сподобалося оформлення та обслуговування. Важливими є організація заходу та кухня. Справжні кейтери добре володіють

оформленням приміщення чи місця проведення заходу, а також відмінно сервірують столи. Саме це є головною окрасою будь-якого заходу, і навіть страви стають смачнішими на добре засервірова-

ному столі.

З головних недоліків кейтерингової служби респонденти виділили такі: кухня, оформлення та обслуговування (рис. 13). Тобто, під час отримання кейтерингових послуг, споживач може

оцінити смакові властивості страв, оформлення заходу та відчутти на собі якість обслуговування працівників кейтерингових послуг. Такий недолік, як організація заходу, краще може оцінити менеджер кейтерингової служби.

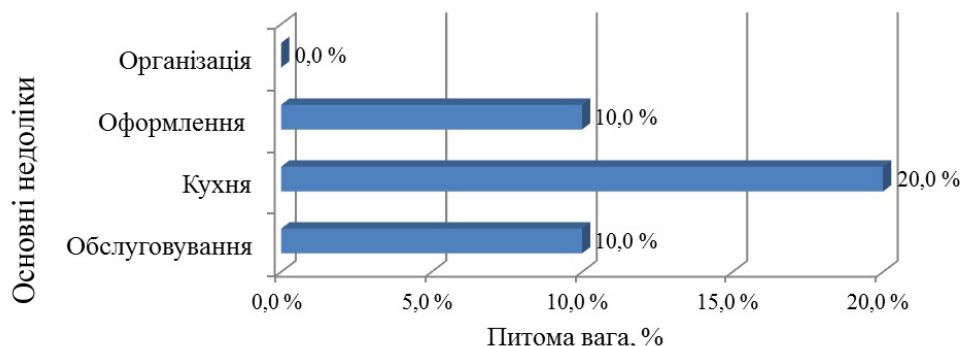

Рис. 13. Головні недоліки в роботі працівників кейтерингової служби

Головним питанням у вивченні конкурентоспроможності кейтерингових послуг на ринку

м. Полтава є питання затребуваності даного виду послуг (рис.14).

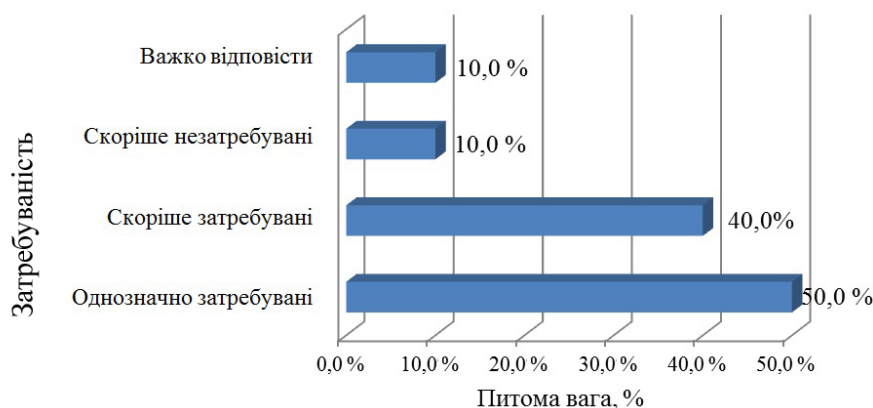

Рис. 14. Оцінка затребуваності кейтерингових послуг

Слід відмітити, що половина опитаних вважають, що кейтерингові послуги – однозначно затребувані. А інші (40 %) – що скоріше затребувані. Тобто, ринок кейтерингових послуг в м. Полтава необхідно розвивати. Перш за все, проводити рекламні заходи з комерційної пропозиції кейтерингу. По-друге, влаштовувати дегустації для замовників кейтерингових послуг.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Проведено вивчення й аналіз попиту на кейтерингові послуги в місті Полтаві. Установлено основні фактори, що впливають на попит кейтерингових послуг.

Результати дослідження відображають особливості попиту на кейтерингові послуги та обумовлюють висновок про те, що ринок кейтерингових послуг є ненасиченим і потребує розвитку й сегментування.

Застосування даних досліджень необхідно спрямувати на розробку методики із забезпечення конкурентоспроможності підприємств, які надають кейтерингові послуги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михайлова Н. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04 / Наталія Вікторівна Михайлова; [наук. керівник Т. В. Андросова] ; ДВНЗ «Харківський державний університет харчування та торгівлі». – Харків, 2009. – 20 с.
2. Расулова А. М. Управління конкурентоспроможністю ресторанів : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.06.01 / Алла Миколаївна Расулова ; [наук. керівник Н. О. П'ятницька]; ДВНЗ «Київський національний торговельно-економічний університет». – Київ, 2006. – 20 с.
3. П'ятницька Г. Т. Формування стратегії розвитку підприємств ресторанного господарства : автореф. ... дис. д-ра економ. наук : 08.00.04 / Галина Тезіївна П'ятницька ; ДВНЗ «Київ-

- ський національний торговельно-економічний університет». – Київ, 2008. – 46 с.
4. Роздрібна торгівля України у 2014 році. – Київ : Державна служба статистики, 2015. – С. 26–27.
  5. Організація обслуговування у закладах ресторанного господарства : підручник (для вищ. навч. закл.) / за ред. Н. О. П'ятницької. – 2-ге вид. перероб. та допов. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – С. 220.
  2. Rasulova, A. M. (2006). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu restoraniv [Restaurants competitiveness management]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: DVNZ «Kyivskiyi natsionalnyi torhivno-ekonomichnyi universytet» [in Ukrainian].
  3. P'iatnytska, H. T. (2008). Formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Development strategy of restaurant business enterprises]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: DVNZ «Kyivskiyi natsionalnyi torhivno-ekonomichnyi universytet» [in Ukrainian].
  4. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2014 rotsi. (2015). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky [in Ukrainian].
  5. P'iatnytska, N. O. (Ed.). (2011). Orhanizatsiia obsluhovuvannia u zakladakh restorannoho hospodarstva [The organization of services in institutions restaurant industry] (2nd ed. rev). Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury [in Ukrainian].
  1. Mykhaylova, N. V. (2009). Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Evaluation of enterprise competitiveness restaurant industry]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: DVNZ «Kharkivskiyi derzhavnyi universytet kharchuvannia ta torhivli» [in Ukrainian].

REFERENCES

Н. И. Курнос (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Мониторинг спроса на кейтеринговые услуги в контексте обеспечения конкурентоспособности предприятий.**

Аннотация. Цель статьи заключается в мониторинге спроса на кейтеринговые услуги в контексте обеспечения конкурентоспособности предприятий. **Методика исследования.** Решение поставленных задач осуществлено с помощью анкетного опроса и экономического анализа. **Результаты.** В процессе исследования изучались мотивы, частота и масштаб заказов кейтеринговых услуг, формат обслуживания, место проведения мероприятия, вкусовые предпочтения потребителей. Установлены основные факторы, влияющие на выбор кейтеринговых услуг. Проведена оценка востребованности кейтеринговых услуг. **Практическая значимость результатов исследования.** Определена динамика на кейтеринговые услуги предприятий ресторанного хозяйства г. Полтава. Наибольшая часть заказов по кейтерингу приходится на деловые встречи, семинары и конференции. Основными факторами, которые влияют на конкурентоспособность предприятий ресторанного хозяйства, по предоставлению кейтеринговых услуг являются: стоимость заказа, комплексность услуг, особенности кухни и качество обслуживания. Результаты исследования необходимо использовать для разработки методики и рекомендаций по обеспечению конкурентоспособности предприятий ресторанного хозяйства, которые предоставляют кейтеринговые услуги.

Ключевые слова: спрос, кейтеринговые услуги, мониторинг, анкетный опрос, конкурентоспособность.

N. Kirnis (Poltava University of Economics and Trade). **Monitoring of demand for services catering in the competitiveness of enterprises.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is to monitor the demand for catering services in the context of the competitiveness of enterprises. **Methodology of research.** The task done through a questionnaire survey and economic analysis. **Findings.** The study examined the motives order catering services, order frequency, format service, the scale of the order, the venue, the taste preferences of consumers. Also identifies the main factors that influence the choice of catering services, positive and negative factors in the staff catering firms and sources of information about this type of service. The assessment of demand for catering services. **Practical value.** Positive dynamics on catering services businesses of the restaurant the town of Poltava. The largest share of orders from catering accounted for business meetings, seminars and conferences. The main factors affecting the competitiveness of enterprises restaurant business, the provision of catering services are: order value, integrated services, especially food and quality service. Results of the study should be used to provide recommendations and develop procedures to ensure the competitiveness of enterprises restaurant business providing catering services.

Keywords: offer, catering services, monitoring, questionnaire, competitiveness.

III. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1

СТВОРЕННЯ ОНЛАЙН-МАГАЗИНУ: ОБЛІКОВІ ТА ПОДАТКОВІ АСПЕКТИ

В. А. КУЛИК, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою дослідження є визначення можливих організаційно-правових форм онлайн-магазинів та систем оподаткування, що можуть використовуватися. Предметом дослідження статті є податкові й облікові аспекти створення онлайн-магазину. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У ході дослідження встановлено фактори, що повинні бути враховані під час вибору організаційно-правової форми онлайн-магазину та системи оподаткування. Розглянуто переваги й недоліки, що виникають у процесі функціонування онлайн-магазину як юридичної особи та фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті дослідження визначено особливості відображення створення онлайн-магазину на рахунках бухгалтерського обліку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, нормативне регулювання, онлайн-магазин, оподаткування, організаційно-правова форма.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Глобальний ринок електронного бізнесу показує високі темпи зростання, починаючи із моменту його створення на початку ХХ ст. Цьому сприяє поширення мережі Інтернет у різних регіонах світу та зростання онлайн-продажів на існуючих ринках. Український ринок електронного бізнесу наразі перебуває на етапі становлення, проте водночас має значний потенціал для розвитку. У 2015 р. лідерами на ринку онлайн-продажів за даними журналу Forbes Україна стали компанії: «Розетка», (обсяг продажів – 350 млн дол. США (перше місце); «Алло» (обсяг продажів – 100 млн дол. США) Mobilluck.com.ua (обсяг продажів – 80 млн дол. США). Одночасно з діяльністю

великих компаній у сфері е-бізнесу, в Україні широкого розповсюдження набуває діяльність онлайн-магазинів, що належить до малого й середнього бізнесу. Особливості законодавчого регулювання створення онлайн-магазину та можливі способи його оподаткування для представників малого й середнього бізнесу в Україні є предметом дослідження даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості обліку господарських операцій, пов'язаних з організацією діяльності онлайн-магазинів, а також господарських операцій, що виникають під час реалізації товарів за допомогою мережі Інтернет, висвітлено в публікаціях О. Абліцова [1], Т. А. Деркач, Т. Т. Алієва [2], Ю. О. Паламаренко [3]. У той же час питання, які стосуються вибору організаційно-правової форми онлайн-магазину та систе-

ми оподаткування, що оптимізуватиме витрати підприємства, пов'язані зі сплатою податків, залишаються поза увагою вчених-обліковців.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення особливостей застосування чинного законодавства, що регулює правові аспекти створення онлайн-магазину, а також визначення альтернативних підходів до оподаткування діяльності онлайн-магазину, залежно від обраної стратегії та масштабів діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Рівень розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє створити онлайн-магазин будь-якій особі,

яка володіє навиками користувача персонального комп'ютера та має бажання займатися підприємницькою діяльністю. У процесі створення онлайн-магазину, насамперед, необхідно визначитися з видом товару чи послуги, які пропонуватимуться споживачеві, масштабом діяльності на початковому етапі роботи магазину, необхідністю залучення найманих працівників і діяльності за межами України. Зазначені аспекти будуть впливати на: організаційно-правову форму онлайн-магазину; обрану схему оподаткування; підходи до створення й обслуговування веб-сайту магазину тощо. Перелік основних аспектів господарської діяльності онлайн-магазину, що мають бути визначені на етапі його створення, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні аспекти господарської діяльності, що повинні бути визначені на етапі створення онлайн-магазину

Аспект діяльності	Причини, чому він має бути врахованим
Вибір товару чи послуги, що реалізовуватиметься через онлайн-магазин	Стандартами GOMSEC, які розповсюджуються і на Україну, передбачено основні види товарів та послуг, що можуть бути реалізовані онлайн. Згідно з чинним законодавством окремі види товарів та послуг не можуть бути реалізовані онлайн або існують певні особливі умови їх реалізації (тютюн, алкоголь, лікарські препарати, тощо). Отже, види товарів чи послуг, що реалізуються, впливають на спосіб організації та ведення бізнесу онлайн-магазину. Крім того, необхідно врахувати той факт, що в Україні онлайн-магазини можуть працювати лише за принципом B2C
Визначення подальшої стратегії діяльності онлайн-магазину	Якщо власник онлайн-магазину не передбачає значного розширення обсягів діяльності бізнесу, то онлайн-магазину можна реєструвати форму господарської діяльності, що здійснюється фізичною особою – суб'єктом господарської діяльності з відповідною формою бухгалтерського обліку та способом оподаткування діяльності. Якщо планується збільшувати масштаби бізнесу в майбутньому або співзасновниками є декілька осіб – необхідна реєстрація юридичної особи
Визначення способів створення, роботи та обслуговування веб-сайта онлайн-магазину	У даному випадку необхідно враховувати кількість працівників онлайн-магазину та їх кваліфікацію, проте доцільним є визначення вказаних аспектів до моменту реєстрації
Визначення способів оплати товарів чи послуг, а також їх доставки кінцевим споживачам, у тому числі за межі України	Основною конкурентною перевагою онлайн-магазинів є різноманітність способів оплати та доставки товарів, що пропонуються кінцевим споживачам. У той же час державними органами щороку вносяться зміни щодо особливостей регулювання розрахункових операцій. Цей аспект діяльності онлайн-магазину потребує особливої уваги

Види товарів та послуг, що можуть бути реалізовані в галузі е-бізнесу, а також обмеження щодо окремих видів товарів та послуг регламентовані Стандартами GOMSEC (Global Online Measurement Standard for E-commerce). Після того, як власник потенційного онлайн-магазину визначився з видом товарів та послуг, що будуть

реалізовуватися за допомогою мережі Інтернет, необхідним є визначення організаційно-правової форми й системи оподаткування майбутнього бізнесу. Згідно з чинним законодавством, суб'єкти е-бізнесу можуть використовувати різні організаційно-правові форми та відповідні ним системи оподаткування (табл. 2).

Таблиця 2

Організаційно-правові форми та системи оподаткування для онлайн-магазинів

Організаційно-правова форма	Переваги	Недоліки
Фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності	Можливість ведення бізнесу підприємцем самостійно. Вільне використання коштів, отриманих у результаті ведення господарської діяльності. Можливість використання спрощеної системи оподаткування та мінімальні вимоги до звітності. Можливість самостійного ведення бухгалтерського обліку. Адреса суб'єкта господарювання збігається з адресою фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, тому діяльність може здійснюватися в орендованих приміщеннях	Необхідність перереєстрації організаційно-правової форми суб'єкта господарювання за значного збільшення обсягів діяльності. Неможливість «напрямую» співпрацювати із зарубіжними партнерами в більшості випадків. Обмеження в кількості найманих працівників, за умови використання спрощеної системи оподаткування. Неможливість залучення сторонніх інвестицій
Товариство з обмеженою відповідальністю	Можливість зафіксувати внески кожного власника в капітал підприємства. Внески до статутного капіталу можуть здійснюватися різними видами активів. Можливість залучення інвестицій третіх осіб. Можливість продажу частки бізнесу	Більші суми податків. Більший інтерес контролюючих органів. Ведення «повноцінного» бухгалтерського обліку та подання значного переліку звітності, що потребує додаткових витрат на оплату праці бухгалтера або послуг консалтингової фірми. Обов'язковою умовою реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю є місцезнаходження такого суб'єкта господарювання, тобто його юридична адреса, яка безпосередньо зазначається в установчих документах та в Єдиному державному реєстрі
Акціонерне товариство	«Зростання рейтингів» підприємства перед зарубіжними партнерами. Лістинг акцій компанії	Звітність складається відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності. Звітність підприємства підпадає під обов'язковий аудит. Крім уваги контролюючих органів, діяльність компанії є цікавою для державних органів влади, Антимонопольного комітету тощо

В окремих випадках діяльність онлайн-магазину потребує патентування. Тобто торговельному підприємству, яке здійснює торгівлю товарами через онлайн-магазин, потрібно придбавати торговий патент у таких випадках: 1) покупці оплачують товари готівкою чи за допомогою банківських платіжних карток у приміщенні підприємства. У цьому разі торговий патент придбається за місцезнаходженням пункту продажу товарів (приміщення підприємства) та розміщується на фронтальній вітрині магазину (реального, а не онлайн-магазину), а у разі її відсутності – біля касового апарата; 2) покупці оплачують товари готівкою кур'єру. У цьому разі торговий патент придбається за місцем реєстрації підприємства. Він

дійсний на всій території України та повинен розміщуватися на табличці у транспортному засобі, що перевозить товар, або знаходитися безпосередньо в кур'єра. Якщо товари оплачують готівкою як у приміщенні підприємства, так і кур'єру, підприємству слід придбавати два патенти: один – для приміщення магазину, а другий – для пересувної торговельної мережі [4].

У разі здійснення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, суб'єкт господарювання зобов'язаний отримати відповідну ліцензію згідно з вимогами Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». До таких видів діяльності, зокрема, належать: роздрібна торгівля

алкоголем, лікарськими засобами; будь-яка підприємницька діяльність, що здійснюється як на території так і за межами території України. Відповідальність за підприємницьку діяльність без отримання ліцензії така ж, як і за діяльність без державної реєстрації [5].

Обрана підприємством організаційно-правова форма впливає на систему оподаткування, що також повинна бути у фокусі уваги власника або власників. Фізичні особи – суб'єкти

підприємницької діяльності можуть знаходитися на загальній та спрощеній системі оподаткування. Товариства з обмеженою відповідальністю, зазвичай, є платниками єдиного податку, а в окремих випадках застосовують загальну систему оподаткування. Акціонерні товариства є платниками податку на прибуток, а також інших податків, об'єктами оподаткування яких є господарські операції компанії (табл. 3).

Таблиця 3

Системи оподаткування, що можуть використовуватися онлайн-магазинами

Система оподаткування	Коментар
Для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності	
Загальна система оподаткування	Підприємці сплачують 18 % від суми, що дорівнює різниці між доходом та витратами, визначеними відповідно до вимог Податкового кодексу України. Податок сплачується за наявності прибутку. Якщо діяльність патентується, то суми, сплачені за отримання патенту, вираховуються із суми податку, нарахованого до сплати
Спрощена система оподаткування	Фізичні та юридичні особи, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, мають деякі обмеження щодо видів діяльності, чисельності працівників і доходів таких суб'єктів. Спрощена система оподаткування для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності передбачає їх поділ на три групи. Для першої та другої груп установлена чітка сума податку в місяць (10 % від мінімального прожиткового мінімуму для першої групи і 20 % від мінімальної заробітної плати для другої) незалежно від розміру доходу, а для третьої податок установлений розміром 5 % від доходу. Для платників першої та другої груп – розмір податку є фіксованим. Підприємці, які належать до третьої групи, сплачують податок, за наявності доходу. До першої групи платників єдиного податку належать фізичні особи-підприємці, які здійснюють виключно роздрібний продаж товарів із торговельних місць на ринках та/або проводять господарську діяльність із надання послуг населенню. У такому випадку покупець для отримання товару повинен прийти на ринок, оскільки видати товар зі складу чи забезпечити доставку за допомогою сторонніх організацій господарюючий суб'єкт не має права. Використовувати найману працю підприємці, які належать до першої групи, не можуть. Теоретично така система оподаткування є можливою для організації онлайн-магазину, проте на практиці майже не використовується. Максимальна сума доходу за рік не має перевищувати 300 тис. грн. До другої групи, належать підприємці, що отримують сукупний річний дохід до 1,5 млн грн та використовують працю не більше 10 найманих працівників. До третьої групи платників належать підприємці, річний максимальний дохід яких становить до 5 млн грн, кількість найманих працівників необмежена. Зазвичай, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які працюють у сфері онлайн-продажів, належать до платників податку другої та третьої груп
Для юридичних осіб	
Загальна система оподаткування	Позитивною стороною загальної системи оподаткування є те, що податок сплачується з різниці між отриманими доходами й понесеними витратами протягом звітного періоду. Мінусами цієї системи оподаткування є громіздкість ведення податкового та бухгалтерського обліку, необхідність скрупульозного відстеження первинної документації, відповідно, додаються витрати на утримання бухгалтера, який стежитиме за дотриманням правильності ведення первинної документації. Підприємства, що здійснюють господарську діяльність за КВЕД 47.91 та реалізують предмети мистецтва, предмети колекціонування й антикваріат, не можуть застосовувати спрощену систему оподаткування та повинні працювати на загальній системі оподаткування

Продовж. табл. 3

Система оподаткування	Коментар
Спрощена система оподаткування	Юридичні особи, які здійснюють діяльність за КВЕД 47.91 «Роздрібна торгівля, здійснювана фірмами поштового замовлення або через мережу Інтернет», можуть застосовувати спрощену систему оподаткування. Переваги спрощеної системи оподаткування для юридичних осіб: 1) простота нарахування єдиного податку; 2) спрощене ведення обліку й відносна простота заповнення звітності; 3) звільнення від сплати деяких податків; 4) можливість бути платником податку на додану вартість за власним бажанням (за умови дотримання вимог законодавства). Недоліки спрощеної системи оподаткування для юридичних осіб: 1) обмеження за видами діяльності; 2) обмеження з отриманого прибутку. Єдиний податок для юридичних осіб у 2017 р. може сплачуватися так: 1) 5 % від доходу; або 2) 3 % від доходу та податок на додану вартість

Крім того, онлайн-магазини можуть бути фізичних осіб; військового збору; Єдиного со-
платниками таких видів податків та зборів: ціального внеску (табл. 4).
податку на додану вартість; податку з доходів

Таблиця 4

Податки, платниками яких можуть бути онлайн-магазини

Податок	Коментар
Податок на прибуток	Юридичні особи, що знаходяться на звичайній системі оподаткування, є платниками податку на прибуток у розмірі 18 % Якщо за останній рік дохід платника податку на прибуток перевищив 20 млн грн, такий платник податків змушений коригувати фінансовий результат на «кодексні» різниці. При цьому сайт, відображений у бухгалтерському обліку як нематеріальний актив, згідно з пп. 138.3.4 ст. 138 Податкового кодексу України включається до групи 6 нематеріальних активів. Коригування, пов'язані з амортизацією нематеріальних активів, передбачено п. 138.1, 138.2 ст. 138 Податкового кодексу України У разі використання банерної реклами, за умови капіталізації витрат на створення банеру, виникають податкові різниці (ст. 138 Податкового кодексу України) та проводиться коригування фінансового результату Підприємства-резиденти, що здійснюють оплату послуг зі створення та розповсюдження реклами підприємствам-нерезидентам повинні сплатити податок у розмірі 20 % від суми такої господарської операції (ст. 141 Податкового кодексу України)
Платники податку на додану вартість	Відповідно до ст. 181 Податкового кодексу України необхідність обов'язкової реєстрації платника податку на додану вартість виникає в разі, якщо загальна сума від здійснення операцій із постачання товарів/послуг, що підлягають оподаткуванню, у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, нарахована (сплачена) платнику податку протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 300 тис. грн (без урахування податку на додану вартість). Підприємці на загальній системі оподаткування є платниками податку на додану вартість під час дотримання умов, визначених ст. 180 Податкового кодексу України. Обов'язковій реєстрації платниками податку на додану вартість підлягають підприємці, які за останні 12 календарних місяців досягли обсягу оподатковуваних операцій в 1 млн грн (ст. 181 Податкового кодексу України) П. 261 підрозділ. 2 роз. XX Податкового кодексу України передбачено так звану ІТ-пільгу з податку на додану вартість, згідно з якою постачання програмної продукції, у тому числі інтернет-сайтів, звільняється від сплати податку на додану вартість Послуги, пов'язані з розробкою сайта, оподатковуються податком на додану вартість у загальному порядку, і сума податку на додану вартість може бути зарахована до складу податкового кредиту замовника

Продовж. табл. 4

Податок	Коментар
Податок на доходи фізичних осіб, військовий збір Єдиний соціальний внесок	Юридичні особи сплачують податок на доходи фізичних осіб та військовий збір із сум нарахованої заробітної найманим працівникам заробітної плати, а також сплачують Єдиний соціальний внесок за рахунок підприємства З 1 січня 2017 р. фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності зобов'язані сплачувати Єдиний соціальний внесок, незалежно від наявності доходу за відповідний місяць. Для підприємців на загальній системі, а також на спрощеній (2-га і 3-тя групи), розмір Єдиного соціального внеску становить суму не менше мінімального страхового внеску (22 % від розміру мінімальної заробітної плати), тобто 704 грн на місяць із 1 січня 2017 року. Для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності на спрощеній системі 1-ї групи розмір повинен бути не менше 0,5 мінімального страхового внеску, тобто 352 грн на місяць У випадку, коли онлайн-магазин замовляє виконання певного виду робіт (наприклад пов'язаних із копірайтингом або рерайтингом) фізичній особі, що не зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, із загальної суми винагороди утримується податок фізичних осіб (18 %) та військовий збір (1,5 %), які потім перераховуються онлайн-магазином до бюджету. Єдиний соціальний внесок, нарахований на цю суму, відноситься на витрати онлайн-магазину (22 %) та перераховується в кінці місяця до бюджету

На території України, крім підприємств е-бізнесу, зареєстрованих на території України, здійснюють свою діяльність онлайн-магазини, зареєстровані в інших країнах. Вітчизняним законодавством не врегульовано необхідність сплати податків зарубіжними компаніями, зареєстрованими за межами України, що працюють у сфері е-бізнесу в Україні. Ці компанії здійснюють свою діяльність, «фізично» не перетинаючи кордони. Сучасні платіжні засоби дозволяють сплачувати вартість товарів чи послуг, придбаних за кордоном у безготівковій формі або за допомогою електронних грошей. Доставка, у таких випадках, здійснюється третьою сторонньою організацією.

Важливим аспектом, притаманним лише підприємствам е-бізнесу, є веб-сайт, функціонування якого можливе за умови підключення до мережі Інтернет. Розглядаючи організаційні аспекти створення та функціонування онлайн-магазину, зупинимося на вимогах до веб-сайта онлайн-магазину та особливостях бухгалтерського обліку його створення й підтримання його функціонування.

Веб-сайт – це сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою в мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта й забезпечують доступ юридичних і фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет [6]. За своїм змістом, сайт – це набір комп'ютерних програм, скриптів, баз даних, елементів дизайну й інших видів творів, які сукупно утворюють нематеріальний актив (ана-

лог складеного твору), а окремо кожен – об'єкт авторського права та права інтелектуальної власності [7].

Зміст інформації на сайті регламентується:

1. Законом України «Про електронну комерцію», згідно з яким на сайті має бути вказана інформація про продавця товару: повне найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи-підприємця; місцезнаходження юридичної особи або місце реєстрації та місце фактичного проживання фізичної особи-підприємця; адреса електронної пошти та/або адреса онлайн-магазину; ідентифікаційний код для юридичної особи або реєстраційний номер облікової картки платника податків для фізичної особи-підприємця, або серія та номер паспорта для фізичної особи-підприємця, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний орган ДФС і має відмітку в паспорті; відомості про ліцензію (серія, номер, строк дії та дата видачі), якщо господарська діяльність підлягає ліцензуванню; інформація про включення податків до розрахунку вартості товару, роботи, послуги та, у разі доставки товару, – інформація про вартість доставки; інші відомості, які відповідно до законодавства підлягають оприлюдненню;

2. Законом України «Про захист персональних даних»: інформація щодо того, які дані повинен надавати покупець; цілі використання зазначеної інформації; окремі аспекти надання та передачі інформації, яку отримує продавець від покупця.

У процесі відображення створення веб-сайта в системі бухгалтерського обліку необхідно визначитися з тим, чи капіталізувати ці витрати, чи віднести їх до витрат періоду. Для відповіді на ці питання слід урахувати такі моменти: 1) спосіб створення сайту (створення сайту власними силами онлайн-магазину; оренда сайту; придбання конструктора сайту; замовлення розробки сайту стороннім організаціям); 2) перехід права власності на елементи сайту, у тому числі об'єкти інтелектуальної власності; 3) мета використання сайту. Відповідно до Положення (стан-

дарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» та Тлумачення ПКТ-32 власний сайт є нематеріальним активом. Орендований сайт не є активом підприємства, платежі за його користування відображаються в обліку як роялті (п. 4 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Дохід»; ст. 14 Податкового кодексу України) та включаються в обліку до витрат періоду.

Способи відображення в бухгалтерському обліку витрат на створення сайту власними силами та за допомогою сторонньої організації наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Кореспонденції рахунків з обліку витрат на створення веб-сайту онлайн-магазину [2, с. 87]

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
Сайт створюється власними силами		
Списано витрати на оплату праці	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»	661 «Розрахунки за заробітною платою». 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування»
Нараховано амортизацію основних засобів	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»	131 «Знос основних засобів»
Списано матеріальні витрати	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»	20 «Виробничі запаси». 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»
Сайт уведено в експлуатацію	125 «Авторське право та суміжні з ним права»	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
Нараховано амортизацію сайту	93 «Витрати на збут»	133 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»
Сайт замовляється сторонній організації		
Перераховано передоплату в рахунок оплати послуг із розробки сайту	371 «Розрахунки за виданими авансами»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Відображено розрахунки за податковим кредитом (податкову накладну на дату першої події не отримано)	6441 «Податковий кредит. ПДВ»	644 «Податковий кредит»
Отримано податкову накладну, зареєстровану в ЄРПН	641 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	6441 «Податковий кредит. ПДВ»
Підписано акт наданих послуг	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Відображено суму податку на додану вартість у складі вартості послуг	644 «Податковий кредит»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Здійснено зарахування заборгованостей	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	371 «Розрахунки за виданими авансами»
Сайт уведено в експлуатацію	125 «Авторське право та суміжні з ним права»	154 «Придбання (створення) нематеріальних активів»
Нараховано амортизацію сайту	93 «Витрати на збут»	133 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»

Особливим об'єктом обліку, характерним для підприємств, що мають власний веб-сайт, є доменне ім'я, яке є частиною адресного про-

стору мережі Інтернет, яка на конкретний відрізок часу закріплена за конкретним підприємством на платній основі та може ним викорис-

товуватися у процесі господарської діяльності.

Виходячи з юридичної точки зору на вказаний об'єкт обліку, доменне ім'я сайта є аналогом товарного знака. Відображення в обліку доменного знака складається із двох етапів: 1) відображення вартості реєстрації доменного імені та його капіталізація; 2) відображення сплати періодичних платежів за пролонгацію доменного імені.

Після створення сайта важливим моментом є підтримання його функціонування у віртуальному середовищі. Для позначення послуг із зберігання інформації, обслуговування та підтримки веб-сайтів використовується понят-

тя «хостинг». За ознакою платності зазначених послуг, розрізняють безоплатний хостинг та платний хостинг; залежно від типу надання хостингу, розрізняють: віртуальний хостинг, віртуальний виділений сервер, виділений сервер, колокація.

Якщо розглядати особливості відображення хостингу на рахунках бухгалтерського обліку, то основною вимогою облікового законодавства для такого типу господарських операцій є їх документальне підтвердження. Бухгалтерський облік господарських операцій із відображення витрат на послуги хостингу наведено в табл. 6.

Таблиця 6

Кореспонденції рахунків з обліку господарських операцій з отримання послуг хостингу [2, с. 91]

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
Сплачено вартість хостингу за місяць	371 «Розрахунки за виданими авансами»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
Відображено податковий кредит із податку на додану вартість (податкову накладну не отримано)	6441 «Податковий кредит. ПДВ»	644 «Податковий кредит»
Отримано податкову накладну, зареєстровану в ЄРНПН	641 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	6441 «Податковий кредит. ПДВ»
Отримано акт виконаних робіт від хостинг-компанії	93 «Витрати на збут»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Відображено суму податку на додану вартість у вартості хостингу	644 «Податковий кредит»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
Проведено взаємозалік заборгованостей	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	371 «Розрахунки за виданими авансами»

Після того як онлайн-магазин зареєстровано, а веб-сайт магазину має всі необхідні функції, онлайн-магазин починає функціонувати та розповсюджувати інформацію про наявний асортимент товарів серед потенційних клієнтів за допомогою різних способів. Найчастіше онлайн-магазини застосовують такі види реклами: контекстну рекламу; банерну рекламу; оптимізацію сайта (SEO – Search Engine Optimization); рекламу в соціальних мережах (SMM – Social Media Marketing; електронні розсилки на електронні адреси потенційних покупців [2, с. 93]. Після того як інформація стала відома широкому колу потенційних споживачів, вони переходять на сайт, де й відбувається безпосереднє укладання електронних договорів (рис. 1).

Оферта – це спосіб поширення договору,

що потенційно може бути укладено між інтернет-магазином та покупцем. Зазвичай, у повідомленні-оферті міститься публічний договір або договір приєднання (ст. 633, 634 Цивільного кодексу України). Згідно з вимогами Господарського Кодексу України, під час поширення повідомлення-оферти продавець зобов'язаний повідомити потенційним покупцем: назву, місцезнаходження, спосіб зв'язку, адресу онлайн-магазину, реєстраційні дані суб'єкта господарської діяльності, відомості про ліцензії, включення податків до вартості товару, вартість доставки тощо.

Закон України «Про захист прав споживачів» (ч. 2 ст. 13) розширює перелік вимог до інформації, що має бути зазначена в повідомленні-оферті. У зазначеному нормативно-правовому акті зазначено, що продавець перед укладенням

договорів на відстані (виконавець) повинен надати споживачеві таку інформацію: найменування продавця (виконавця), його місцезнаходження та порядок прийняття претензії; основні характеристики продукції; ціна, включаючи плату за доставку, та умови оплати; гарантійні зобов'язання та інші послуги, пов'язані з утри-

манням чи ремонтом продукції; інші умови поставки або виконання договору; мінімальна тривалість договору, якщо він передбачає періодичні поставки продукції або послуг; вартість телекомунікаційних послуг, якщо вона відрізняється від граничного тарифу; період прийняття пропозицій; порядок розірвання договору.

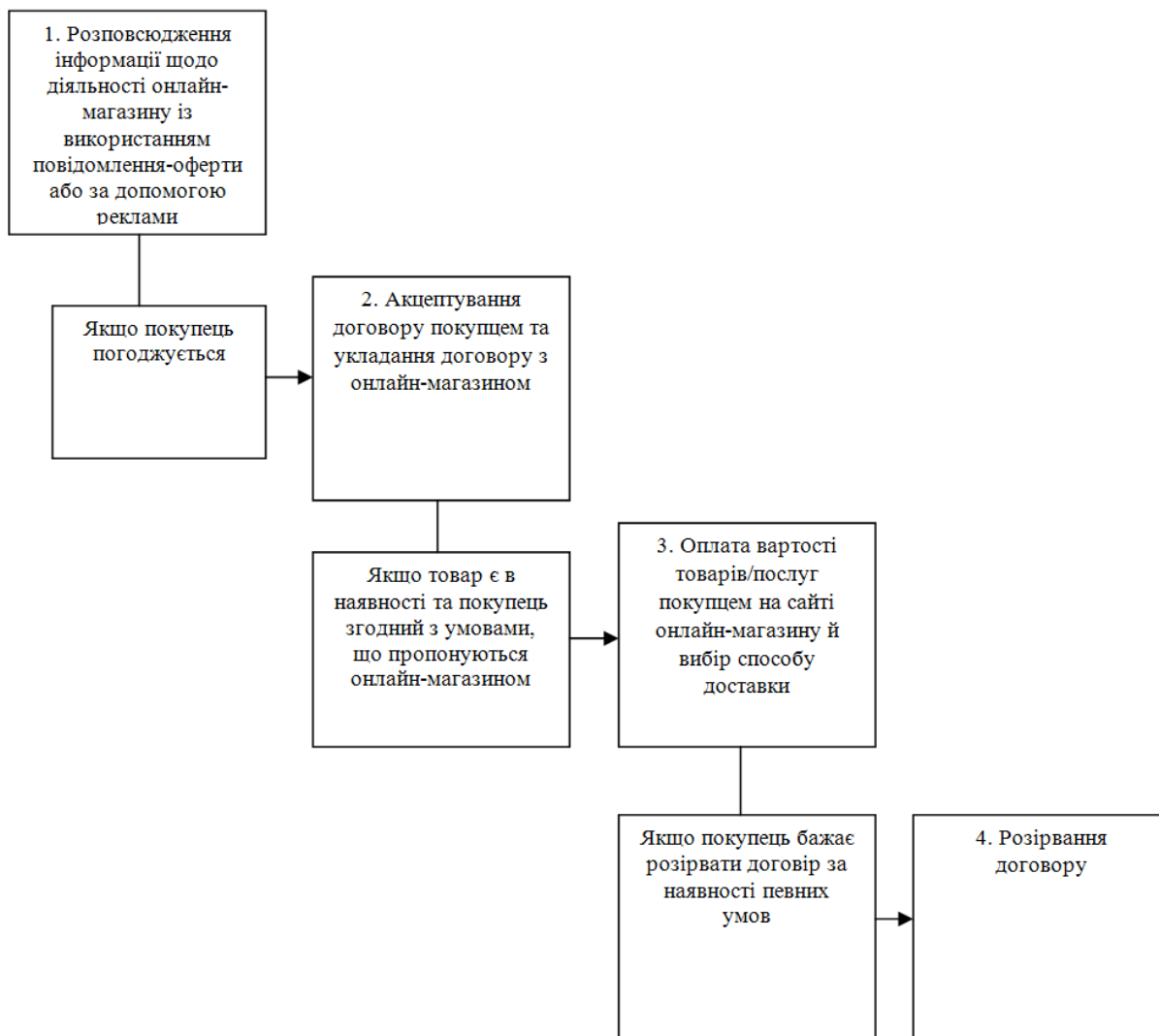

Рис. 1. Порядок укладання господарських договорів між онлайн-магазином і покупцем

Акцептування покупцем оферти здійснюється такими способами: 1) покупець надсилає онлайн-магазину повідомлення, оформлене належним чином; 2) покупець заповнює та надсилає формуляр заяви про прийняття пропозиції; 3) покупець виконує інші дії, які можна чітко ідентифікувати як акцепт. Підписання е-договору може здійснюватися трьома способами: 1) за допомогою електронного цифрового підпису; 2) за допомогою аналогу власноручного підпису; 3) за допомогою електронного підпису одноразовим ідентифікатором.

Використання електронного цифрового підпису регламентується Законом України «Про електронний цифровий підпис» та передбачає використання посиленого сертифіката ключа та відкритого особистого ключа, зазначеного в сертифікаті. Аналогічний підхід до використання електронного цифрового підпису під час укладання е-договорів використовується у країнах ЄС, що значно полегшує міжнародну співпрацю у сфері е-бізнесу [8]. Ураховуючи, що кінцевими споживачами е-бізнесу, який здійснюється за схемою B2C, є фізичні особи,

мало хто має ці цифрові ключі для повсякденного використання. Ця проблема може бути вирішена після введення в дію Постанови Кабміну від 30.11.16 р. № 869 «Про затвердження Порядку внесення засобів електронного цифрового підпису в безконтактний електронний носій, що міститься в паспорті громадянина України, і надання послуг електронного цифрового підпису...» [9]. Цим нормативним документом передбачається можливість використання безконтактного електронного носія, що міститься в біометричному паспорті як носія електронного цифрового підпису. Зазначені послуги надаватиме акредитований центр сертифікації ключів Міністерства внутрішніх справ.

Отже, власник біометричного паспорта матиме можливість підписувати особисті електронні документи. Що ж стосується використання біометричного паспорта для підпису документів від імені суб'єкта господарювання, то для таких цілей використовувати його навряд чи вдасться. Адже для підписання, наприклад, податкової звітності використовують електронні цифрові підписи посадових осіб (директора й бухгалтера), а не фізичної особи – громадянина [10].

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який гармонізовано зі змістом Закону України «Про електронний цифровий підпис», аналог власноручного підпису прирівняно до електронного цифрового підпису.

Що стосується електронного підпису з одноразовим ідентифікатором, то на сьогодні це – найбільш використовуваний спосіб укладання е-договорів онлайн-магазинами. Одноразовий ідентифікатор – це набір алфавітно-цифрових символів в електронній формі, що генерується в електронному вигляді онлайн-магазином для покупця. Для цього фізична особа – покупець повинна надати про себе необхідну інформацію. Під час кожного входження до особистого кабінету в онлайн-магазині покупець повинен ідентифікуватися. Отже, присвоєння одноразового ідентифікатора, що дозволяє укласти договір, у даному випадку, є технічним завданням онлайн-магазину.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Створення та забезпечення ефективного функціонування онлайн-магазину

є нелегкою справою. У той же час, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і прагнення громадян до підприємництва, роблять даний вид бізнесу популярним серед Українців. На законодавчому рівні існує безліч регламентів щодо даного виду бізнесу, що в більшості випадків є обмежувачими факторами для розвитку онлайн-магазинів. Проте, в окремих випадках (наприклад можливість використання ID-паспорта для накладення електронного цифрового підпису), державні органи «ідуть назустріч» е-бізнесу та полегшують правила його ведення в межах чинного правового поля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абліцов О. Торговельні операції Інтернет-магазину. Бухгалтерський та податковий облік [Електронний ресурс] / О. Абліцов. – Режим доступу: <http://buhgalter.com/torgivelnioperaci%D1%97-internet-magazinubuhgalterskij-ta-podatkovij-oblik/#more-459>. (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
2. Інтернет-торгівля: облік у продавця і покупця : збірник систематизованого законодавства / укл. Т. А. Деркач, Т. Т. Алієв ; засн. ПрАТ "Бліц-Інформ". – К. : Бліц-Інформ, 2016. – Вип. 5. – 192 с.
3. Паламаренко Ю. О. Особливості бухгалтерського обліку і оподаткування в інтернет-торгівлі / Ю. О. Паламаренко // Облік і фінанси. – 2012. – № 1. – С. 63–66.
4. Інтернет-магазин. Правові особливості діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://priazrda.gov.ua/index.php?page=page&ID=203>. (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
5. Правові основи організації діяльності інтернет-магазину [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jurist-blog.com.ua/yuridichnankonsultaciya-31-diyalnist-internet-magazinuporadi-yuristiv-shhodo-kupivli-prodazhutovariv-v-merezhi-internet.html>. (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
6. Порядок інформаційного наповнення та тех-

- нічного застосування Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : Наказ Державного комітету інформаційної політики; телебачення і радіомовлення від 25.11.2002 р. № 327/225. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1021-02?test=4/UMfPEGznhhnRk.ZiY5vBNZHI4VIs80msh8Ie6>. (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
- Щодо веб-сайта як об'єкта авторського права [Електронний ресурс] : Лист Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України від 22.01.2007 р. № 16-14/231. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS5421.html. (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
  - Knežević M. Specificities of Electronic Contracts Quality / M. Knežević // Access to Success. – 2015. – vol. 16. – P. 106–112.
  - Про затвердження Порядку внесення засобів електронного цифрового підпису до безконтактного електронного носія, що міститься в паспорті громадянина України, та надання послуг електронного цифрового підпису з використанням паспорта громадянина України з імплантованим безконтактним електронним носієм [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 869. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/869-2016-%D0%BF?test=4/UMfPEGznhhnRk.ZiY5vBNZHI4VIs80msh8Ie6>. (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
  - Кравченко Д. ID-паспорт – носитель ЭЦП: Фантастика? – Нет, реальность! [Електронний ресурс] / Д. Кравченко, С. Децюра // Бухгалтерская неделя. – 2016. – № 51. – Режим доступу: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bn/2016/december/issue-51/article-23987.html> (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
  - Retrieved from <http://byhgalter.com/torgivelni-operaci%D1%97-internet-magazinubuxgalterskij-ta-podatkovij-oblik/#more-459> (accessed 15 October 2016) [in Ukrainian].
  - Derkach, T. A. & Aliiev, T. T. (2016). *Internet-torhivlia: oblik u prodavtsia i pokuptsia [Internet Commerce: the account of the seller and the buyer]*. Kyiv : Blits-Inform [in Ukrainian].
  - Palamarenko, Iu. O. (2012). Osoblyvosti bukhhalterskoho obliku i opodatkuvannia v internet-torhivli [Peculiarities of accounting and taxation in e-commerce]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*, 1, 63–66 [in Ukrainian].
  - Internet-mahazyn. Pravovi osoblyvosti diialnosti [Online store. Legal aspects of activities] (n.d.). <http://priazrda.gov.ua/index.php?page=page&ID=203>. Retrieved from <http://priazrda.gov.ua/index.php?page=page&ID=203> (accessed 15 October 2016) [in Ukrainian].
  - Pravovi osnovy orhanizatsii diialnosti internet-mahazynu [Legal basis for the organization of activities of the online store]. <http://juristblog.com.ua/yuridichna-konsultaciya-31-diyalnist-internet-magazinu-poradi-yuristivshhodo-kupivli-prodazhu-tovariv-v-merezhi-internet.html>. Retrieved from <http://juristblog.com.ua/yuridichna-konsultaciya-31-diyalnist-internet-magazinu-poradi-yuristivshhodo-kupivli-prodazhu-tovariv-v-merezhi-internet.html> (accessed 15 October 2016) [in Ukrainian].
  - Poriadok informatsiinoho napovnennia ta tekhnichnoho zastosuvannia Yedynoho veb-portalu orhaniv vykonavchoi vlady: Nakaz Derzhavnohokomitetu informatsiinoi polityky; telebachennia i radiomovlennia [The order content and the technical application of Unified web portal of Executive authorities: the Order of the State Committee for information policy, television and radio broadcasting]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1021-02?test=4/UMfPEGznhhnRk.ZiY5vBNZHI4VIs80msh8Ie6> (accessed 18 October 2016) [in Ukrainian].
  - Shchodo veb-saitu yak obiekta avtorskoho prava: Lyst Derzhavnoho departamentu

REFERENCES

- Ablitsov, O. (2014). Torhovelni operatsii Internet-mahazynu. Bukhhalterskyi ta podatkovyi oblik [Trading at online store. Accounting and tax accounting].

- intelektualnoi vlasnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrain [Regarding the web site as an object of copyright: a Letter to the State Department of intellectual property Ministry of education and science of Ukraine]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS5421.html (accessed 18 October 2016) [in Ukrainian].
8. Knežević, M. (2015). Specificities of Electronic Contracts Quality. Access to Success, 16, 106–112 [in English].
  9. Pro zatverdzhennia Poriadku vnesennia zasobiv elektronnoho tsyfrovoho pidpysu do bezkontaktneho elektronnoho nosiia, shcho mistytsia v pasporti hromadianyna Ukrainy, ta nadannia posluh elektronnoho tsyfrovoho pidpysu z vykorystanniam pasporta hromadianyna Ukrainy z implantovanim bezkontaktym elektronnym nosiiem: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the Procedure for the introduction of electronic digital signature in a contactless electronic medium that is contained in the passport of the citizen of Ukraine, and the provision of services of electronic digital signature by using the passport of citizen of Ukraine with the implanted contactless electronic media: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/869-2016-%D0%BF?test=4/UMfPEGznhhnRk.ZiY5vBNZHI4VIs80msh8Ie6I> (accessed 18 October 2016) [in Ukrainian].
  10. Kravchenko, D. (2016). ID-pasport – nosytel ETsP: Fantastyka? – Net, realnost! [ID-passport – carrier-EDS: Fiction? – No, it is the reality]. Bukhhalterskaia nedelia – Accounting week, 51. Retrieved from <https://i.factor.ua/ukr/journals/bn/2016/december/issue-51/article-23987.html> (accessed 18 October 2016) [in Russian].

В. А. Кулик, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Создание онлайн-магазина: учетные и налоговые аспекты.**

Аннотация. Целью исследования является определение возможных организационно-правовых форм онлайн-магазинов и систем налогообложения, которые могут использоваться. Предметом исследования статьи являются налоговые и учетные аспекты создания онлайн-магазина. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В ходе исследования установлены факторы, которые должны быть учтены при выборе организационно-правовой формы онлайн-магазина и системы налогообложения. Рассмотрены преимущества и недостатки, возникающие в процессе функционирования онлайн-магазина как юридического лица и физического лица – субъекта предпринимательской деятельности. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате исследования определены особенности отражения создания онлайн-магазина на счетах бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, нормативное регулирование, онлайн-магазин, налогообложение, организационно-правовая форма.

V. Kulyk, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Article title.** **Online store creation: accounting and tax aspects.**

Summary. The aim of the research is to identify possible organizational and legal forms of online stores and tax systems that can be used in e-business. The subject of the article is tax and accounting aspects of online store creation in Ukraine. **Methodology of research.** Methods of systematization and generalization have been used in the article to analyze the factors that might be taken into account when choosing the legal form of an online store and its tax system. **Findings.** The article investigates advantages and disadvantages of running an online store by both legal entity and individual entrepreneur. **Practical value.** The features of accounting during online store establishment have been indicated in the research.

Keywords: accounting, legislative regulation, online store, taxation, organizational and legal form.

Стаття надійшла 20 жовтня 2016 року.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕННЯ СТАНДАРТІВ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛІКВІДАЦІЙНОЇ ПРОЦЕДУРИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ-БАНКРУТАХ

Л. О. АТАМАНЧУК

(Житомирський державний технологічний університет)

Анотація. *Мета статті* полягає в дослідженні особливостей застосування положення стандартів бухгалтерського обліку під час проведення ліквідаційної процедури на підприємствах-банкрутах. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення.* **Результати.** *Нормативно-правові акти, що регулюють ліквідаційну процедуру підприємств-банкрутів в Україні, охоплюють питання, які стосуються процесуального та господарського права. Забезпечення бухгалтерського обліку, відповідно до особливостей даної процедури, на законодавчому рівні не визначено. Тобто необхідним є сформулювати законодавчу базу, що стосується питань ведення бухгалтерського обліку під час ліквідаційної процедури. Проаналізовано Положення (стандарти) бухгалтерського обліку на відповідність до вимог Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». **Практична значущість результатів дослідження.** У статті визначено основні проблеми, що виникають у ході застосування чинної нормативно-правової бази України. Охарактеризовано дію положень стандартів бухгалтерського обліку в ліквідаційній процедурі та зазначено, які з них не діють, або діють частково. Необхідним є на законодавчому рівні визначити законодавчу базу для арбітражного керуючого, який регулюватиме ведення бухгалтерського обліку в ліквідаційній процедурі.*

Ключові слова: банкрутство, ліквідаційна процедура, бухгалтерський облік, нормативне регулювання, положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Бухгалтерський облік на підприємстві ведеться відповідно до принципів і методів його проведення, які визначені Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) [8].

Під ліквідацією розуміється продаж майна банкрута з метою здійснення заходів щодо задоволення в порядку цього закону вимог кредиторів за умови припинення ним підприємницької діяльності, тобто метою запровадження ліквідаційної процедури є повне або часткове задоволення вимог кредиторів, не інакше, як шляхом продажу його активів, а припинення підприємницької діяльності банкрута є не метою, а лише умовою проведення ліквідаційної процедури банкрута. Це трактування

ліквідаційної процедури банкрутства підтверджується положеннями Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», оскільки ним допускається на цій стадії лише укладення мирової угоди, або припинення провадження у справі, у зв'язку з погашенням вимог кредиторів за рахунок продажу активів боржника та стягнення дебіторської заборгованості, тобто відновлення платоспроможності [1].

До облікових наслідків відкриття ліквідаційної процедури в банкрутстві підприємства можемо зарахувати:

- зміну дії принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- зміни у процесі ведення бухгалтерського обліку;
- припинення господарської діяльності підприємства [1].

Відповідно до існуючої практики, деякі арбітражні керуючі нехтують веденням бухгалтерського обліку підприємств-банкрутів. В основному це стосується підприємств, які не мають активів для погашення вимог кредиторів. На нашу думку, є необхідним зобов'язати арбітражного керуючого вести бухгалтерський облік, оскільки після ліквідаційної процедури можливе відновлення платоспроможності, у тому числі шляхом укладення мирової угоди або відкриття процедури санації. Крім цього, в арбітражного керуючого ліквідатора виникають витрати, які необхідно відобразити в бухгалтерському обліку.

Отже, можна зробити висновок, що ведення бухгалтерського обліку в ліквідаційній процедурі підприємств-банкрутів змінюється, тому необхідним є визначення нормативно-правової бази та, на законодавчому рівні, обов'язку арбітражного керуючого щодо забезпечення ведення бухгалтерського обліку в ліквідаційній процедурі банкрутів.

Під час ліквідаційної процедури в ліквідатора виникає проблема дотримання в повному обсязі деяких П(С)БО. Тобто, керуючись положеннями Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [6], за таких обставин автоматично порушуються П(С)БО. Тому, необхідно визначити положення, що є обов'язковими для застосування в ліквідаційній процедурі, та встановити його на законодавчому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Облікові аспекти ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів досліджували О. М. Глушук [3–4], Г. В. Булкот [2] та інші науковці. Питанням доцільності застосування деяких П(С)БО при банкрутстві підприємств приділила увагу О. М. Кравцова [7].

У зв'язку з тим, що дотримання П(С)БО під час ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів досліджувалося лише частково, вважаємо за необхідне проаналізувати існуючі П(С)БО та визначити, які з них впливають на ведення обліку на підприємстві-банкруті.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні особливостей застосування положень (стандартів) бухгалтерського обліку під час проведення ліквідаційної процедури на підприємствах-банкрутах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», національне П(С)БО – нормативно-правовий акт, затверджений центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної фінансової політики, що визначає принципи й методи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які не суперечать міжнародним стандартам [5]. Це, у свою чергу, говорить про те, що ці положення є обов'язковими правилами для ведення бухгалтерського обліку.

Оскільки деякими положеннями в ліквідаційній процедурі доводиться нехтувати, слід визначити законодавче підґрунтя таких дій ліквідатора.

З метою встановлення системи законодавства, що регулює бухгалтерський облік банкрутства та ліквідації, будемо дотримуватися традиційної системи нормативно-правових актів. Це п'ятирівнева система, побудована за ієрархічною ознакою. У даній системі особливе місце займають акти Міністерств юстиції, економіки та фінансів (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативно-правові акти, що регулюють бухгалтерський облік у ліквідаційній процедурі підприємства-банкрута відповідно до традиційної системи нормативно-правових актів, побудованої за ієрархічною ознакою

Нормативний акт	Рівень	Характеристика
Конституція України	Перший	Має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй
Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»	Другий	Регулює провадження у справах про банкрутство

Продовж. табл. 1

Нормативний акт	Рівень	Характеристика
Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»	Другий	Визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні, у тому числі й під час проведення процедур банкрутства
Положення (стандарти) бухгалтерського обліку	Третій	Визначені принципами й методами ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності
Акти Міністерств юстиції, економіки та фінансів, інші нормативні акти органів виконавчої влади	Четвертий	Визначають особливості, що не врегульовані нормативними актами першого, другого та третього рівнів

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» є спеціальним законом під час проведення процедури банкрутства. Тому, відповідно до його Положень, використовуються Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та П(С)БО.

На сьогодні налічується 31 положення (стандарт) бухгалтерського обліку, що діють на платоспроможних підприємствах.

За суттю і змістом питань, які регламентуються П(С)БО, усі стандарти можна поділити на чотири групи (рис. 1).

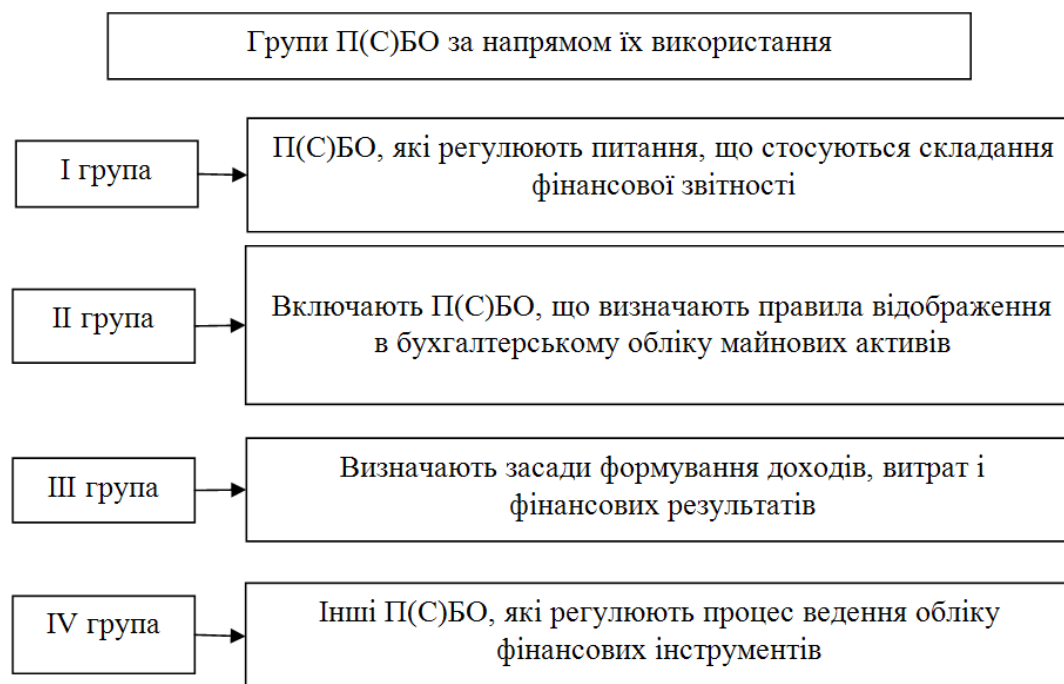

Рис. 1. Класифікація за основними напрямками П(С)БО

Першу групу становлять П(С)БО, які спрямовані на методологічне забезпечення та вре-

гулювання питань складання фінансової звітності (табл. 2).

Таблиця 2

Перша група Положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Номер П(С)БО	Назва П(С)БО
1	«Загальні вимоги до фінансової звітності»
2	«Консолідована фінансова звітність»
6	«Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»
23	«Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін»

Продовж. табл. 2

Номер П(С)БО	Назва П(С)БО	Застосування у процедурі банкрутства
25	«Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва»	Фінансова звітність підприємств-банкрутів застосовується для проведення аналізу фінансово-господарського стану за останні роки до початку процедури банкрутства. Крім цього, даними положеннями встановлені форма та зміст звітів. Фінансова звітність формується та подається в відповідні органи при розпорядженні майном та санації. Це пов'язано з тим, що в даних процедурах господарська діяльність неплатоспроможного підприємства не припиняється, на відміну від ліквідаційної процедури
29	«Фінансова звітність за сегментами»	

Проаналізувавши Положення (стандарт) бухгалтерського обліку першої групи, нами визначено, що НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність», П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» діють частково, оскільки господарська діяльність підприємства припиняється. Крім цього, фінансова звітність не подається контролюючим ор-

ганам та управлінню статистики, повноваження органів управління виконує ліквідатор.

До другої групи належать п'ять П(С)БО, якими керуються підприємства під час відображення в бухгалтерському обліку майна, тобто нематеріальних активів, товарно-матеріальних запасів, основних засобів, дебіторської заборгованості й зобов'язань за кредитами, позиками, боргами постачальникам, підрядникам та іншим кредиторам (табл. 3).

Таблиця 3

Друга група Положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Номер П(С)БО	Назва П(С)БО	Застосування у процедурі банкрутства
7	«Основні засоби»	Дана група положень застосовується для операцій із майном боржника. Проведення інвентаризації є обов'язковим за кожної судової процедури банкрутства. Щодо виплат працівникам, дане положення стосується щодо колишніх працівників підприємств-банкрутів, оскільки всіх працівників такого підприємства під час ліквідаційної процедури звільняють
8	«Нематеріальні активи»	
9	«Запаси»	
10	«Дебіторська заборгованість»	
11	«Зобов'язання»	
14	«Оренда»	
18	«Будівельні контракти»	
26	«Виплати працівникам»	
27	«Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність»	
28	«Зменшення корисності активів»	
30	«Біологічні активи»	

У другій групі Положень (стандартів) бухгалтерського обліку слід виокремити П(С)БО 26 «Виплати працівникам», яке діє щодо колишніх працівників підприємства. Існуюча судова практика не дозволяє здійснювати нарахування податків, зборів та платежів на залучених працівників у процедурі ліквідації банкрута, що є суперечливим відносно комплексного аналізу положень ст. 2, 38, 41 щодо нарахування та виплати вихідної допомоги, компенсації за невикористану відпустку тощо. Крім цього,

П(С)БО 7 «Основні засоби», П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», П(С)БО 9 «Запаси» та П(С)БО 30 «Біологічні активи» діють. Усі активи, що є на підприємстві, становлять у ліквідаційній процедурі ліквідаційну масу банкрута та готуються до продажу. Деякі ліквідатори, у зв'язку із припиненням нарахування зносу, такі активи обліковують на рахунок «Товари» для спрощення обліку, за винятком об'єктів житлового фонду, у тому числі гуртожитків, дитячих дошкільних закладів, об'єктів кому-

нальної інфраструктури; об'єкти цивільного захисту, що належать підприємству-банкруту, до ліквідаційної маси не включаються та мають передаватися до комунальної власності відповідних територіальних громад без додаткових умов, фінансуються в установленому порядку. П(С)БО 18 «Будівельні контракти» не діє у зв'язку із припиненням господарської діяльності та будь-які будівельні роботи

на таких об'єктах припиняються. П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» не діє, оскільки регулює ведення обліку та складання фінансової звітності за умови добровільної ліквідації.

Третя група П(С)БО врегульовує облікові процедури з формування доходів, витрат і фінансових результатів (табл. 4).

Таблиця 4

Третя група Положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Номер П(С)БО	Назва П(С)БО	Застосування у процедурі банкрутства
15	«Дохід»	У процедурах розпорядження майном та санації застосовуються в повному обсязі. У ліквідаційній процедурі використовуються з особливостями, зазначеними у ст. 38 «Наслідки визнання боржника банкрутом» та ст. 115 «Винагорода та відшкодування витрат арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)» Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»
16	«Витрати»	
31	«Фінансові витрати»	
33	«Витрати на розвідку запасів корисних копалин»	

П(С)БО 16 «Витрати» під час ліквідаційної процедури використовується для обліку витрат арбітражного керуючого, до яких належать:

- витрати на службові відрядження;
- витрати на утримання майна;
- винагороди за професійні послуги;
- витрати на зв'язок;
- витрати на врегулювання спорів у судових органах;

– плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків;

– винагорода арбітражного керуючого.

До четвертої групи П(С)БО належать П(С) БО, якими встановлюються методологічні засади (правила) обліку фінансових інвестицій, податків, дивідендів, впливу змін валютних курсів, цін та інфляції, фінансових інструментів тощо (табл. 5).

Таблиця 5

Четверта група положень стандартів бухгалтерського обліку

Номер П(С)БО	Назва П(С)БО	Застосування у процедурі банкрутства
12	«Фінансові інвестиції»	Не діють під час ліквідаційної процедури, оскільки дана група регулює питання, що виникають, коли підприємство має господарську діяльність. Крім цього, відповідно до ст. 38 «Наслідки визнання боржника банкрутом» Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», у банкрута не виникає жодних додаткових зобов'язань (у тому числі зі сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), крім витрат, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням ліквідаційної процедури
13	«Фінансові інструменти»	
17	«Податок на прибуток»	
19	«Об'єднання підприємств»	
21	«Вплив змін валютних курсів»	
22	«Вплив інфляції»	
24	«Прибуток на акцію»	
32	«Інвестиційна нерухомість»	
34	«Платіж на основі акцій»	

П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» діють, якщо в підприємства-банкрута були такі активи до відкриття в ліквідаційній процедурі. П(С)БО 17 «Податок на прибуток» не діє у зв'язку з тим, що гос-

подарська діяльність не здійснюється, податки та збори в ліквідаційній процедурі не виникають.

Відповідно до проведеного дослідження необхідно:

1. У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначити нормативно-правову базу для забезпечення ведення бухгалтерського обліку під час ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів.

2. На законодавчому рівні визначити обов'язок арбітражного керуючого забезпечити ведення бухгалтерського обліку в ліквідаційній процедурі банкрутів.

3. Для полегшення роботи з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку запропонувати класифікацію за напрямом їх використання.

4. Під час проведення ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів в обов'язковому порядку застосовувати такі Положення (стандарти) бухгалтерського обліку:

- НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»;
- НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність»;
- П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»;
- П(С)БО 7 «Основні засоби»;
- П(С)БО 8 «Нематеріальні активи»;
- П(С)БО 9 «Запаси»;
- П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»;
- П(С)БО 11 «Зобов'язання»;
- П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»;
- П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»;
- П(С)БО 14 «Оренда»;
- П(С)БО 16 «Витрати»;
- П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін»;
- П(С)БО 26 «Виплати працівникам»;
- П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність»;
- П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів»;
- П(С)БО 30 «Біологічні активи».

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отримані результати можуть бути використані арбітражними керуючими та бухгалтерами (залученими спеціалістами), які ведуть бухгалтерський облік на підприємствах-банкрутах. Ураховуючи тенденції зниження платоспроможності вітчизняних підприємств, можна стверджувати, що перспективи подальших досліджень вимагають

аналізу й опрацювання законодавства України та залучення міжнародного досвіду у вирішенні вищезазначених проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманчук Л. О. Сутність та облікові наслідки ліквідаційної процедури підприємств-банкрутів у період економічної нестабільності / Л. О. Атаманчук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015. – Вип. 1. – С. 3–13.
2. Булкот Г. В. Західний досвід та українська практика при ліквідації підприємств-банкрутів // Інноваційні процеси економічного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід // Тези доповідей Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів (26–27 квітня 2012 р.) / Г. В. Булкот, О. М. Галенко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 58–59.
3. Глушук О. М. Відображення в обліку процедури ліквідації підприємств / О. М. Глушук // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2003. – № 4 (26). – С. 69–80.
4. Глушук О. М. Облік і аналіз операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.04 / Олена Миколаївна Глушук ; [наук. керівник Ф. Ф. Бутинець] ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – Київ, 2005. – 22 с.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV (з наступними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 7 березня 2002 № 3088-III (3088-14) (з наступними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2343->

12 (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.

7. Кравцова О. М. Доцільність застосування норм П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» при ліквідації підприємства-банкрута / О. М. Кравцова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: Економічна. – Донецьк : ДНТУ, 2009. – Вип. 36-1. – С. 217–223.
8. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Офіційний веб-сайт «Ліга-Закон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000099.html (дата звернення: 18.08.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Atamanchuk, L. O. (2015). Sutnist ta oblikovi naslidky likvidatsiinoi protsedury pidpriemstv-bankrutiv u period ekonomichnoi nestabilnosti [Essence and accounting consequences of the liquidation procedure of bankrupt enterprises in times of economic instability]. *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu. Ser.: Bukhhalterskyi oblik, kontrol i analiz – Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis. A series: Accounting, control and analysis*, 1, 3–13 [in Ukrainian].
2. Bulkot, H. V. & Halenko, O. M. (2012). Zakhidnyi dosvid ta ukrainska praktyka pry likvidatsii pidpriemstv-bankrutiv [Western experience and Ukrainian practice in the liquidation of bankrupt enterprises] *Proceedings from Vseukrainska konferentsiya molodykh uchenykh i studentiv «Innovatsiini protsesy ekonomichnoho rozvytku: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid» – National conference of young scientists and students «Innovative processes of economic development, domestic and foreign experience»*. (pp. 58–59). Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
3. Hlushchuk, O. M. (2003). Vidobrazhennia v obliku protsedury likvidatsii pidpriemstv [Recording procedure of liquidation]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State Technological University: Collected papers. Series: Economic science* (4 (26), (pp. 69–80). Zhytomyr : ZhDTU [in Ukrainian].
4. Hlushchuk, O. M. (2005). Oblik i analiz operatsii z pryypynennia diialnosti pidpriemstva ta vidnovlennia yoho platospromozhnosti [Account and analysis of operations with the termination of the company and restore its solvency]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Derzh. akad. statystyky, obliku ta audytu Derzhkomstatu Ukrainy [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16 lyp. 1999 r. № 996-XIV [Law of Ukraine On Accounting and Financial Reporting in Ukraine from July 16 1999, № 996-XIV]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrotom» vid 7 bereznia 2002 № 3088-III (3088-14) [Law of Ukraine On Restoring Debtor's Solvency or Declaring it Bankrupt from March 16 2002, № 3088-III (3088-14)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/2343-12> (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].
7. Kravtsova, O. M. (2009). Dotsilnist zastosuvannia norm P(S)BO 27 «Neoborotni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, ta pryypynena diialnist» pry likvidatsii pidpriemstva-bankruta [Feasibility of application of P (S) 27 «Non-current Assets Held for Sale and Discontinued Operations» in the liquidation of the bankrupt]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seria: Ekonomichna – Scientific Papers of Donetsk National Technical University: Collected papers. Series: Economic*, (36-1), (pp. 217–223). Donetsk: DNTU [in Ukrainian].
8. Ofitsiynyi veb-sait «Liha-Zakon» [Official website «League-Law»]. Polozhennia (standarty) bukhhalterskoho obliku [Provision (Standard)]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000099.html. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000099.html (accessed 18 August 2012) [in Ukrainian].

Л. А. Атаманчук (Житомирський державний технологічний університет). **Особенности применения Положений (стандартов) бухгалтерского учета при проведении ликвидации процедур на предприятиях-банкротах.**

Аннотация. Цель статьи заключается в исследовании особенностей применения положения стандартов бухгалтерского учета при проведении ликвидации процедур на предприятиях-банкротах. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** Нормативно-правовые акты, регулирующие ликвидационную процедуру предприятий-банкротов в Украине, охватывают вопросы, касающиеся процессуального и хозяйственного права. Обеспечение бухгалтерского учета, в соответствии с особенностями данной процедуры, на законодательном уровне не определено. То есть необходимо сформулировать законодательную базу, касающуюся вопросов ведения бухгалтерского учета во время ликвидационной процедуры. Проанализировано Положения (стандарты) бухгалтерского учета в соответствии с требованиями Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом». **Практическая значимость результатов исследования.** В статье определены основные проблемы, которые возникают при применении действующей нормативно-правовой базы Украины. Охарактеризовано действие положений стандартов бухгалтерского учета в ликвидационной процедуре и отмечено, какие из них не действуют, либо действуют частично. Необходимо определить законодательную базу для арбитражного управляющего, который будет регулировать ведение бухгалтерского учета в ликвидационной процедуре.

Ключевые слова: банкротство, ликвидационная процедура, бухгалтерский учет, нормативное регулирование, положения (стандарты) бухгалтерского учета.

L. Atamanchuk (Zhytomyr state technological university). **Peculiarity using of accounting provision during the liquidating procedure for bankrupt enterprises.**

Summary. The purpose of the article is to study the characteristics of the application of the accounting standards during the liquidation procedure to bankrupt enterprises. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such methods: analysis and synthesis, generalization and systematization. **Findings.** Normative legal acts, regulative liquidating procedure of bankrupt enterprises in Ukraine embrace questions touching a judicial and economic right. Providing of record-keeping, in accordance with the features of this procedure, at legislative level not certain. It is necessary to set forth a legislative base, touching the questions of conduct of record-keeping at liquidating procedure. Except it, we deem it wise to analyses position standards of record-keeping in accordance with the Law of Ukraine provisions «About renewal of solvency of debtor or confession by his bankrupt». **Practical value.** Basic problems arising up at application of operating normatively-legal base of Ukraine are certain in the article. The actions of positions of standards of record-keeping are described in liquidating procedure and what from them are indicated, to our opinion, does not operate, or operate partly. It is necessary at legislative level to define a legislative base for an arbitrage manager that will regulate the conduct of record-keeping.

Keywords: bankruptcy, liquidating procedure, record-keeping, normative adjusting, positions are standards of record-keeping.

Стаття надійшла 10 вересня 2016 року.

IV. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 334.012.46:[339:368]

НЕКОМЕРЦІЙНЕ СТРАХУВАННЯ: СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ

С. А. ЦИГАНОВ, доктор економічних наук, професор
(Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

Анотація. Метою статті є виявлення сучасних тенденцій та чинників, що визначають динаміку, потенціал і перспективи розвитку різних форм некомерційного страхування на світовому фінансовому ринку. **Методика дослідження.** Методологічною базою дослідження є методи наукового пізнання, структурно-логічного та економічного аналізу. **Результати.** З'ясовано специфіку функціонування взаємних і кооперативних страхових організацій у контексті неприбутковості. Проаналізовано зарубіжний досвід діяльності названих організацій на світовому та найбільших регіональних міжнародних страхових ринках. Визначено роль міжнародних асоціацій взаємного й кооперативного страхування в об'єднанні некомерційних страховиків. **Практична значущість результатів дослідження.** Виявлено перспективи подальшого розвитку страхових товариств некомерційного типу та доцільність їх появи на вітчизняному ринку страхових послуг.

Ключові слова: світовий ринок страхових послуг, некомерційне страхування, спектр страхових послуг, Асоціація європейських кооперативів і взаємних страхових компаній, Міжнародна федерація кооперативів і товариств взаємного страхування.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Міжнародний досвід свідчить про те, що ефективність функціонування страхового ринку будь-якої країни визначається широтою спектра представлених на ньому організаційно-правових форм організацій-страховиків. Критеріями оцінювання їх діяльності є не лише економічні показники, але й ті, що характеризують рівень забезпечення соціальних потреб членів суспільства у страховому захисті. Надійність останнього повніше досягається на тих страхових ринках, де поряд із комерційними страховими компаніями активно функціонують некомерційні страхові організації – товариства

взаємного страхування (ТВС) і страхові кооперативи, що є специфічними формами економічної взаємодопомоги в галузі страхування. Їх метою є не отримання прибутку на вкладені кошти, а надання страхового захисту своїм членам за мінімальних витрат. За своєю ефективністю названі організації не поступаються акціонерним компаніям, а в окремих сегментах страхування посідають провідне місце, оскільки орієнтуються переважно на ті сфери, у розвитку яких не зацікавлені комерційні страховики. Аналіз результатів діяльності некомерційних страхових товариств свідчить про те, що значне поширення їх на міжнародних страхових ринках обумовлено унікальністю економічного механізму та принципів

страхування, пов'язаних із неприбутковістю діяльності та соціальною спрямованістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Справедливість цієї тези підтверджують дослідження таких вітчизняних учених, як С. А. Навроцький, А. О. Пантелеймоненко, П. А. Стрельбіцький, І. В. Тимошенко. Зокрема, П. А. Стрельбіцький у своїй праці «Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення» прослідковує процес утвердження некомерційних форм страхування на ринках фінансових послуг зарубіжних країн [3]. Узагальненню їх досвіду присвячено статті: А. О. Пантелеймоненка «Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення» [2]; І. В. Тимошенка «Процес демутуалізації товариств взаємного страхування та страхових кооперативів на міжнародних ринках страхових послуг» [4]; та С. А. Навроцького «Розвиток товариств взаємного страхування в АПК» [1]. Проте, праці вітчизняних учених розкривають лише окремі аспекти організації й функціонування товариств взаємного страхування та страхових кооперативів, залишаючи широке поле для нових комплексних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення сучасних тенденцій та чинників, що визначають динаміку, потенціал і перспективи розвитку різних форм некомерційного страхування на світовому фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Некомерційне страхування здійснюється ТВС і страховими кооперативами шляхом колективного формування страхового фонду та взаємного розподілу ризиків на всіх учасників угоди. Особливість страхових відносин організацій даного типу обумовлюється здійсненням ними страхових операцій на некомерційних засадах [1, с. 15]. Неприбутковий характер страхової діяльності визначає організаційно-управлінські, економічні та соціальні принципи, що в комплексі формують механізм некомерційного страхування, який принципово відрізняється від комерційної страхової діяльності. Колективне формування страхового фонду зумовлює не

тільки рівне право власності членів товариства на його активи й доходи, а й солідарну відповідальність за страховими зобов'язаннями. Відсутність посередників слугує економічною передумовою надання страхових послуг за собівартістю. Мінімальні тарифи, максимальне врахування страхових потреб членів та демократичність управління дозволяють забезпечувати інтереси всіх учасників і роблять некомерційне страхування більш доступною формою страхового захисту для населення [3, с. 266]. Це дало підстави для висновку, що товариства взаємного страхування і страхові кооперативи є організаційно-правовими формами некомерційного страхування, яке пропонується трактувати як такий характер страхових відносин, що визначається відсутністю прибутку від страхової угоди, демократичністю управління, контролем із боку страхувальників та обслуговуванням тільки своїх членів. У світовій практиці до некомерційних форм страхування належать також дружні товариства, сільськогосподарські взаємні товариства страхових послуг, страхові товариства взаємодопомоги, взаємні товариства страхування здоров'я, лікарняні каси, клуби морського страхування та інші страхові організації.

Аналіз функціонування ТВС і страхових кооперативів на світовому фінансовому ринку свідчить про те, що вони є самостійними рівноправними суб'єктами страхових відносин, що утворюють широкий сектор взаємного й кооперативного страхування. Ідентичність їх економічної природи підтверджується статистичними матеріалами, де вони представлені однією групою [2, с. 512], а також їх участю у спільних міжнародних і регіональних об'єднаннях: International Cooperative and Mutual Insurance Federation, Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe, Americas Association of Cooperative/Mutual Insurance Societies та інших, що координують діяльність страхових організацій некомерційного типу та представляють їхні інтереси.

Дослідження світової практики взаємного й кооперативного страхування свідчить про їх значне поширення на фінансових ринках переважної більшості країн світу. Частка некомерційного страхування на найбільших міжнародних ринках представлена в табл. 1.

Таблиця 1

**Частка некомерційного страхування у світовому масштабі
станом на 01.01.2016 р. [складено на основі [5]]**

Фінансові ринки	Частка взаємного страхування, %
Країн-членів ЄС	28,4
Північної Америки	33,9
Японії	38,2
Латинської Америки	10,9
Азії та Океанії	11,7
Африки	2,7

Наведені статистичні показники не тільки демонструють вагомe місце некомерційних організацій на регіональних фінансових ринках, але й дають можливість зробити висновок стосовно їхньої ефективності та конкурентоспроможності. Вартість активів компаній взаємного страхування Європи, Північної Америки, Азії та Океанії становить більш 6,12 трлн дол. США [7]. Причини поширення некомерційного страхування аналітики пояснюють тим, що воно сприяє демократизації та гуманізації страхового процесу й задовольняє потребу страхувальників в економічно обґрунтованому страховому захисті [8].

Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє визначити тенденції розвитку світового фінансового ринку в контексті інтернаціоналізації, інтенсивності темпів зростання й концентрації капіталів, інтеграції та розширення спектра страхових послуг, що характеризує сучасні некомерційні страхові організації. При цьому слід зауважити, що, незважаючи на значні втрати взаємних страховиків через складну макроекономічну ситуацію у зв'язку з фінансовою кризою 2007–2008 рр., вони змогли зберегти свої позиції. За інформацією ІСМІФ, фахівці якої провели аналітичне дослідження понад 3 300 взаємних і кооперативних страхових компаній із 80 країн світу, премії некомерційних страхових організацій на світовому ринку зросли у 2014 р. порівняно із 2007 р. на 26 %, у той час як доходи комерційних страховиків збільшилися тільки на 11,8 %. [9]. Перспективи розвитку ТВС і страхових кооперативів, незважаючи на акціонування частини цих організацій, теж представляються цілком оптимістичними. Некомерційні форми страхування відповідають потребі в демократизації та гуманізації страхового ринку, особливо в

умовах перманентних фінансово-економічних криз, і мають значний економічний потенціал. Зміцненню позицій некомерційних страхових товариств сприяє їхня здатність до швидкої адаптації в мінливих економічних умовах і задоволення конкретних потреб своїх членів.

Дослідження некомерційного страхування на світовому фінансовому ринку обумовлює доцільність висвітлення особливостей його розвитку шляхом аналізу найбільших регіональних ринків (європейського, північноамериканського та азійського), оскільки кожен із них має свою частку в секторі взаємного страхування та вирізняється специфічними особливостями.

Так, аналіз правового регулювання некомерційних форм страхування свідчить про різні підходи щодо формування спеціального законодавства. У країнах ЄС відбувається уніфікація страхового законодавства в рамках єдиного європейського ринку страхових послуг (ЄЄРСП). Напрями створення єдиної правової системи для всіх взаємних страховиків у рамках Євросоюзу, що має сприяти їх розвитку за рахунок ліквідації національних бар'єрів на шляху співробітництва, Єврокомісія визначила в документі «Mutual Societies in an enlarged Europe» [10]. Нове законодавство передбачає прийняття спільного Статуту взаємних товариств (The European Mutual Statute) та стандартизацію звітності кооперативних і взаємних страхових організацій. Останнє дозволить реально оцінювати їх потенційний внесок у соціальну політику ЄС і визначити місце на європейському фінансовому ринку [11].

На північноамериканському ринку сектор страхування регламентується виключно федеральними законами, тому некомерційне страхування необтяжене законодавчими актами й

регулюється здебільшого ринковими відносинами. Щодо азіатського ринку, зокрема Японії, то тут переважають страхові кооперативи. Їх функціонування регулюється галузевими законами відповідно до профілю діяльності [12].

Що стосується кількості взаємних страховиків, то у представленому Єврокомісією у 2013 р. документі «**Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe: Final report**», підготовленому на основі звіту AMICE, зазначається, що на ЄСРСП діє більше двох тисяч некомерційних страхових організацій. Найбільший відсоток взаємного страхування припадає на Швецію, Фінляндію, Францію, Великобританію, Німеччину [13]. У США, що

займають 37,9 % світового ринку страхування, взаємні страхові компанії покривають 57,6 % ринку страхування життя і 27 % – ринку загального страхування. Приблизно така ж питома вага названих організацій на страховому ринку Канади. У Японії, на яку припадає більше 25 % світового ринку страхування, взаємні й кооперативні страхові організації становлять 89,4 % ринку страхування життя та 5,1 % – загальних видів страхування [14]. Наявність значної кількості взаємних страховиків у країнах, де життєвий рівень населення достатньо високий, підтверджує ефективність і конкурентоспроможність некомерційних форм страхового захисту (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість некомерційних страховиків [14]

№ з/п	Країна	Некомерційні страховики	Страхові премії, дол. США	Частка ринку, %
1	США	1 824	438 845	34,5
2	Німеччина	292	100 682	43,3
3	Канада	108	24 026	19,6
4	Іспанія	106	23 811	33,0
5	Франція	97	97 061	40,8
6	Великобританія	83	25 721	8,0
7	Нідерланди	82	50 943	53,4
8	Австрія	74	12 930	61,6
9	Фінляндія	71	18 143	29,8
10	Японія	63	272 312	41,7
11	Австралія	54	8 861	10,3
	Усього	3 314	1 222 329	26,7

На північноамериканському ринку всі страхові компанії за останнє десятиріччя зазнали труднощів не тільки у зв'язку з фінансовою кризою 2007–2008 рр., а й через посилення катастроф природного й техногенного характеру.

Тільки через ураган Сенді (другий в історії країни за масштабами руйнівної сили) страхові компанії США втратили 116 млрд дол., у тому числі взаємні страховики зазнали збитків на 35 млрд дол. [15, с. 7]. Незважаючи на значні втрати через складну макроекономічну ситуацію, некомерційні страхові організації не тільки змогли відновити свої позиції, але й випередили комерційний сектор за темпами зростання. Такий висновок зроблений на основі аналізу даних Americas Association of Cooperative/Mutual Insurance Societies й підтверджується статистичними показниками

ICMIF. У 2013 р. понад 1 900 компаній взаємного страхування володіли активами на суму 2,3 трлн дол. США, що становить 34,2 % загального обсягу північноамериканського ринку страхових послуг [16]. Швидкому зростанню некомерційного страхування в післякризовий період значною мірою сприяє підвищений попит на недорогий страховий захист в умовах фінансової нестабільності середніх верств американського населення.

Аналіз азіатського страхового ринку виявив, що лідирує на ньому Японія: вісім із дев'яти найбільших азіатських страхових компаній є японськими ТВС. Близько 85 % загального обсягу страхових операцій припадає на кооперативне страхування, членами якого є 66 млн осіб, що становить половину населення країни [17].

Некомерційна форма організації страхового захисту застосовується в разі страхування життя, особистого страхування, страхування пенсій, майна, сільськогосподарських ризиків, професійної відповідальності (нотаріусів, лікарів, бухгалтерів, аудиторів) тощо. Участь ТВС у добровільному медичному й пенсійному страхуванні розглядається у країнах ЄС як додаткова допомога в забезпеченні державних соціальних програм.

В індустріально розвинених країнах сфера діяльності ТВС концентрується переважно на особистому страхуванні. Так, у США найбільшими в масштабах країни компаніями взаємного страхування є «Prudential Insurance Company of America», «Northwestern Mutual» та «American Express» [12]. У Японії серед взаємних компаній, що займаються страхуванням життя, на першому місці – «Dai-Ichi Mutual Life Insurance Company» та «Nippon Life Insurance Company», в активі яких понад 19 млн укладених договорів страхування, тобто приблизно кожний шостий житель країни застрахований в одній із цих двох компаній [16].

У галузях майнового страхування використання взаємного страхування знайшло найбільше поширення у країнах Європейського Союзу, де на нього припадає 21,6 %. У Швеції на ТВС припадає 52 % страхових операцій, Фінляндії – 43 %, у Франції – 39,4 %. Максимального розвитку некомерційне страхування досягло у транспортній сфері: ринкова частка французьких ТВС за даним видом страхування становить 35 %, німецьких – 25 %. Компанії взаємного страхування забезпечують страховими послугами понад 200 млн європейців [14].

Кооперативне страхування, як уже зазначалось, не представлено окремими статистичними даними. Об'єктом діяльності кооперативних страхових організацій є страхування майна, підприємницьких або сільськогосподарських ризиків їх членів. Переважного поширення воно дістало у фермерському та медичному страхуванні. За даними AMICE, перше місце за кількістю страхових кооперативів займає Фінляндія, де на них припадає 75 % взаємного страхування; в Австрії їх частка становить 60 %; у Німеччині, Норвегії та Данії вона коливається від 40 до 50 %, у Польщі кооперативне страхування займає 5 % [18].

Найбільш показовим у плані кооперативно-

го страхування сільськогосподарських ризиків є досвід канадських фермерів, які більше двохсот років тому почали об'єднуватись для страхування посівів за принципами взаємодопомоги. Сьогодні мережу некомерційних страхових компаній Канади часто називають «фермами взаємного страхування». Це означає, що дані співтовариства засновані на спільному майні страхувальників і загальній відповідальності за результати страхування. Вони не мають акціонерів і будь-який дохід компанії належить її членам-власникам. Типовим взірцем такого товариства є «Townsend Farmers Mutual Fire Insurance Company», засноване в 1879 р. фермерами провінції Онтаріо як кооператив для страхування будівель, худоби та сільськогосподарського реманенту. Наприкінці першого року операцій вона об'єднувала 48 страхувальників і баланс коштів у 2 245 дол. США. Нині має активи загальною вартістю 16 млн доларів США, а щорічний збір страхових премій становить близько 7,5 млн дол. США [19].

Найбільш динамічно страхові кооперативи розвиваються на ринку страхових послуг Японії, страхові внески яких станом на 1.05.2013 р. становили 586,4 млрд ієн, сукупні активи – 3 234 млрд ієн [20]. Перші кооперативні товариства страхування («Kobe Co-operative Society», «Nada Co-operative Society» і «Takada Fire Insurance Society») були створені в 1920-ті рр. Зміцнення їх позицій на страховому ринку й розширення діяльності призвело до об'єднання в національні страхові федерації: «Kyosuiren» – федерація кооперативного взаємного страхування рибалок; «Nikkaren» – федерація пожежно-страхових кооперативів для малого бізнесу; «Zensuikyo» – федерація кооперативів страхування автомобільного транспорту; «Zengosai» – федерація страхових кооперативів споживачів; NOSAI Zenkoku – Національний союз аграрних кооперативних страховиків та ін. Найбільшим об'єднанням страхових кооперативів у країні є Національна федерація взаємного страхування сільськогосподарських кооперативів, широко відома як «JA Kyosai», або ZENKYOREN. Кооперативи, що входять до її складу, займаються як майновим страхуванням, так і страхуванням життя. Вони пропонують й таку незвичну для кооперативів послугу, як накопичувальне страхування. Великою популярністю користується страховий захист власності страхувальника та його

спадкоємців у випадку землетрусу або іншого стихійного лиха. При цьому, якщо акціонерні товариства покривають такі ризики протягом року, то кооперативне страхування поширюється на п'ять і більше років [21].

Проведений Міжнародним Кооперативним Альянсом моніторинг економічної ефективності найбільших кооперативів (Global 300) показав, що майже 40 % із них становлять організації взаємного страхування (табл. 3)

Таблиця 3

Рейтинг Global 300 [21]

Назва фірми	Країна	Страхові премії, дол. США
Zenkyoren	Японія	76 591
Nippon Life	Японія	64 625
Meiji Yasuda Life	Японія	62 406
State Farm	США	58 284
Kaiser Permanente	США	50 600
Sumitomo Life	Японія	31 189
Liberty Mutual	США	30 190
Credit Agricole	Франція	29 807
Nationwide	США	28 330
Mapfre	Іспанія	27 725
Achmea	Нідерланди	26 268
HCF	Австралія	1 959

Наведені дані свідчать, що страхові кооперативи успішно конкурують з акціонерними компаніями, свідченням чого є високі показники їхніх премій.

Важливу роль в об'єднанні страхових товариств некомерційного типу в регіональному та світовому масштабах і перетворенні їх на впливових учасників ринку страхових послуг відіграють національні й міжнародні страхові організації. У 2008 р. в результаті злиття **International Association of Mutual Insurance Companies (AISAM)** та **Association of European cooperatives and mutual insurance companies (ACME)** була створена **Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe (AMICE)**. До неї увійшли 123 європейські компанії, а також два асоційовані члени – з Марокко й Сенегалу [19, с. 2].

У 1920 р. виникла **National Association of Mutual Insurance Companies (NAMIC)** – головна саморегулююча спілка США й Канади, що займається лобіюванням інтересів своїх членів у північноамериканському регіоні. У 2011 р. асоціація нараховувала 1 640 компаній-членів, серед яких на правах асоційованого членства перебувають понад 50 фермерських ТВС. На долю цих страхових компаній припадає понад 43 % від усієї

кількості страхових премій (196 млрд дол. США) [20].

З 1922 р. діє **International Cooperative and Mutual Insurance Federation – ICMIF**, що є секторальною організацією Міжнародного Кооперативного Альянсу. Вона представляє інтереси взаємних кооперативів зі страхування сільськогосподарських ризиків, об'єднуючи 216 національних організацій із 74 країн світу. До складу федерації входить кілька міжнародних об'єднань кооператорів, серед яких: **Americas Association of Cooperative/Mutual Insurance Societies (AAC/MIS)**, що включає кооперативи і ТВС Північної, Центральної і Південної Америки та Карибського регіону; **Association of European Cooperative and Mutual Insurers (ACME)**, куди входять 60 організацій із 23 європейських країн; **Asia and Oceania Association (AOA)**; регіональний комітет, об'єднуючий 35 організацій з 13 країн регіону.

Основними завданнями, що покликані вирішувати асоціації, є: всебічний обмін інформацією й досвідом взаємного страхування; консультування та вироблення оптимальних розв'язків із проблем, пов'язаних з організацією і проведенням взаємного страхування; надання допомоги в розвитку

та впровадженні передових технологій, що дозволяють зберігати врожай, вирощений сільгоспвиробниками.

Japan Cooperative Insurance Association Incorporated (JCIA), що створена в 1992 р., своїм головним завданням вважає дослідження теорії та практики кооперативного страхування і сприяння розвитку, співробітництву й координації дій усіх страхових кооперативів країни.

Інтереси взаємних страхових організацій, що спеціалізуються переважно на страхуванні здоров'я, представляє міжнародна взаємна асоціація Association of International Health Mutuals (AIM).

Усі названі Асоціації взаємодіють із питань взаємного страхування з урядовими й неурядовими органами, національними й міжнародними організаціями з метою захисту інтересів своїх членів, розвитку міжнародного співробітництва між ними, обмінну інформацією та досвідом.

Аналіз діяльності вищезазначених міжнародних і національних асоціацій дав можливість виділити дві моделі їх формування – американську та європейську. Перша з'явилася на ранньому етапі розвитку взаємного страхування й була викликана потребою взаємних страховиків в об'єднанні для забезпечення фінансової стійкості. Друга модель сформувалась в останнє десятиліття як реакція європейських ТВС і кооперативів на посилення регуляторної політики Євросоюзу. Мотивом утворення таких нещодавно виниклих національних страхових співтовариств, як японська асоціація страхових кооперативів – JCIA, є вироблення загальної стратегії та спільна підтримка в умовах глобальної фінансової нестабільності.

Визначення перспектив розвитку здійснювалось на основі узагальнення матеріалів Європарламенту «The role of mutual societies in the 21st century» [21] та статистичних показників ICMIF [22], аналіз яких дозволив зробити висновок, що ТВС і страхові кооперативи виявилися більш стійкими до економічних і фінансових криз, ніж комерційні страховики. Вони не лише збільшили обсяги пропонованих послуг, але й продемонстрували тенденцію до зростання. Динаміка розвитку взаємних і кооперативних страхових організацій свідчить про їх

конкурентоспроможність на міжнародних страхових ринках і прогнозує майбутнє некомерційних форм страхування цілком перспективним.

Упровадження некомерційних форм страхування особливо актуально для тих галузей економіки, де їм фактично немає альтернативи. Передусім, це стосується аграрного сектора. Комерційні страхові компанії не зацікавлені в обслуговуванні клієнтів з обмеженою платоспроможністю в разі високих ризиків і не задовольняють потреби сільських товаровиробників і фермерських господарств у страховому захисті їх майнових інтересів. Перспективним некомерційне страхування може стати й для суб'єктів малого підприємництва, інтереси яких співпадають із потребою в недорогому й надійному страховому захисті.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Проведений аналіз світового досвіду функціонування товариств взаємного страхування і страхових кооперативів дозволяє стверджувати, що вони успішно діють на ринках зарубіжних країн та є перспективними організаціями і для української практики. Перевагами взаємного страхування перед комерційним є мінімізація витрат під час проведення страхової діяльності за рахунок виключення зі структури тарифу прибутку, відсутності адміністративних та інших витрат, що дозволяє знижувати плату за страхові послуги, більш повно враховувати інтереси своїх членів і специфіку ризиків. Після світової фінансової кризи сектор взаємного страхування випередив комерційний за темпами зростання, що свідчить про його конкурентоспроможність. Як професійні учасники ринку, взаємні страхові організації сприяють формуванню повноцінного конкурентного середовища, протидіючи монополізму комерційних страхових компаній. Ступінь поширеності некомерційних форм страхування напряму пов'язаний із рівнем розвитку страхової справи у країні. Перспективи подальших досліджень можуть бути зосереджені на доповненні існуючої наукової бази економічної теорії розробкою проблем розвитку некомерційного страхування як важливого сегмента інфраструктури вітчизняного страхового ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Навроцький С. А. Товариства взаємного страхування: стратегія економічного розвитку / С. А. Навроцький // Вісник СНАУ: Науково-метод. Журнал. – 2002. – Вип. 2. – С. 12–21.
2. Стрельбіцький П. А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П. А. Стрельбіцький // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2 (6). – С. 264–271.
3. Пантелеймоненко А. О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення / А. О. Пантелеймоненко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Випуск 10. – С. 509–520.
4. Тимошенко І. В. Механізм функціонування товариств взаємного страхування і страхових кооперативів: перспективи розвитку в Україні / І. В. Тимошенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2011. – № 6 (51). – Ч. 2. – С. 173–179.
5. **Global mutual and cooperative market infographic 2016** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icmifamericas.org/global-mutual-and-cooperative-market-infographic-2016> (дата звернення: 10.10.2016). – Назва з екрана.
6. Mutual Insurance in Figures: Executive summary from the 2010 study produced by AMICE's predecessor association, AISAM. – Brussels: Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle – AISAM, 2010. – 19 p.
7. ICMIF: International Cooperative & Mutual Insurance Federation // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bccm.coop/wp/wp-content/uploads/2014/07/BCCM_webinar_STarbackICMIF.pdf (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
8. Broek S. Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe Final report / S. Broek, B.-J. Buiskool, A. Vennekens, etc. – Zoetermeer, 2012. – 227 p.
9. International Cooperative and Mutual Insurance Federation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.icmif.org/minneapolis2015> (дата звернення: 13.10.2016). – Назва з екрана.
10. Consultation document Mutual Societies in an enlarged Europe 03/10/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/mutuals-consult-doc_en.pdf (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
11. The European Mutual Statute (EMS) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amice-eu.org/ems.aspx> (дата звернення: 10.10.2016). – Назва з екрана.
12. The Japanese Insurance Market and Companies: Recent Trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mail.melat.ir/insurance-market/3.pdf> (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
13. Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe: Final report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf. (дата звернення: 11.10.2016). – Назва з екрана.
14. The global mutual and cooperative insurance market [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icmif.org/filedepot_download/5295/474 (дата звернення: 18.10.2016). – Назва з екрана.
15. Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US // Sigma. – 2013. – No 2. – 44 p.
16. Market Insights USA. The USA Market Share of Mutual Insurance Companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icmif.org/wp-content/uploads/2013/08/Market-Insight-USA-ENG.pdf> (дата звернення: 13.10.2016). – Назва з екрана.
17. Japan's Insurance Market 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.toare.co.jp/english/html/pdf/2013_insurance.pdf. (дата звернення: 16.10.2016). – Назва з екрана.

18. AMICE is the voice of the mutual and cooperative insurance sector in Europe [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.amiceeu.org/what_is_amice.aspx. (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
19. Townsend Farmers' Mutual Fire Insurance Company [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://townsendfarmers.com/Company_Profile/442/0 (дата звернення: 15.10.2016). – Назва з екрана.
20. National Federation of Workers & Consumers Insurance Cooperatives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zenrosai.coop/english/>. (дата звернення: 10.10.2016). – Назва з екрана.
21. Mutual insurance in the 21st century: back to the future? // Swiss Re sigma. – 2016. – No 4. – 43 p.
22. ICMIF Members: Key Statistics 2015 highlights record growth for ICMIF members [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icmif.org/icmif-members-key-statistics-2015-highlights-record-growth-icmif-members>. (дата звернення: 10.10.2016). – Назва з екрана.
23. View the top 300 co-operatives from around the world // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thenews.coop/49090/news/general/view-top-300-co-operatives-around-world/> (дата звернення: 12.10.2016). – Назва з екрана.
3. Panteleimonenko, A. O. (2011). Zakhidnoievropeiski tovarystva vzaiemnoho strakhuvannia ta strakhovi kooperatyvy: sutnist orhanizatsii, zmist diialnosti i znachennia [Western European insurance and mutual insurance cooperatives, the essence of the organization and content of the value]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii – Bulletin of Lviv Commercial Academy: Collected papers*, (10), (pp. 509–520) [in Ukrainian].
4. Tymoshenko, I. V. (2011). Mekhanizm funktsionuvannia tovarystv vzaiemnoho strakhuvannia i strakhovykh kooperatyviv: perspektyvy rozvytku v Ukraini [The mechanism of functioning of mutual insurance societies and insurance cooperatives: perspective in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade: Collected papers. A series of Economic Sciences*, 6 (51), Vol. 2, (pp. 173–179) [in Ukrainian].
5. Global mutual and cooperative market infographic (2016). <http://www.icmifamericas.org/global-mutual-and-cooperative-market-infographic-2016>. Retrieved from <http://www.icmifamericas.org/global-mutual-and-cooperative-market-infographic-2016> (accessed 10 October 2016).
6. *Mutual Insurance in Figures: Executive summary from the 2010 study produced by AMICE's predecessor association, AISAM* (2010). Brussels: Association Internationale des Sociétés d'Assurance Mutuelle.

REFERENCES

1. Navrotskyi, S. A. (2002). Tovarystva vzaiemnoho strakhuvannia: stratehiia ekonomichnoho rozvytku [Mutual Insurance Society: Strategy for Economic Development]. *Visnyk SNAU: Naukovo-metod. Zhurnal – Bulletin of SNAU: Collected papers*, (2), (pp. 12–21) [in Ukrainian].
2. Strelbitskyi, P. A. (2003). Tovarystva vzaiemnoho strakhuvannia: zarodzhennia, rozvytok, stanovlennia [Mutual insurance: origin, development, formation]. *Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava – Bulletin of Khmelnytsky Institute of Regional Management and Law: Collected papers*, (2) (6), (pp. 264–271) [in Ukrainian].
7. ICMIF: International Cooperative & Mutual Insurance Federation (2014). http://bccm.coop/wp/wp-content/uploads/2014/07/BCCM_webinar_STarbucks_ICMIF.pdf Retrieved from http://bccm.coop/wp/wp-content/uploads/2014/07/BCCM_webinar_STarbucks_ICMIF.pdf (accessed 15 October 2016).
8. Broek, S., Buiskool, B.-J. & Vennekens, A., et al. (2012). *Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe Final report*. Zoetermeer.

9. International Cooperative and Mutual Insurance Federation (2015). <https://www.icmif.org/minneapolis2015> Retrieved from <https://www.icmif.org/minneapolis2015> (accessed 13 October 2016).
10. Consultation document Mutual Societies in an enlarged Europe 03/10/2003 (2003). http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/mutuals-consult-doc_en.pdf Retrieved from http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/mutuals-consult-doc_en.pdf (accessed 18 October 2016).
11. The European Mutual Statute (EMS) (n.d.). <http://www.amice-eu.org/ems.aspx> Retrieved from <http://www.amice-eu.org/ems.aspx> (accessed 10 October 2016).
12. The Japanese Insurance Market and Companies: Recent Trends (n.d.). <http://mail.melat.ir/insurance-market/3.pdf> Retrieved from <http://mail.melat.ir/insurance-market/3.pdf> (accessed 15 October 2016).
13. Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe: Final report (n.d.). http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf. Retrieved from http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf (accessed 11 October 2016).
14. The global mutual and cooperative insurance market (n.d.). http://www.icmif.org/filedepot_download/5295/474 Retrieved from http://www.icmif.org/filedepot_download/5295/474 (accessed 18 October 2016).
15. Natural catastrophes and man-made disasters in 2012: A year of extreme weather events in the US (2013). *Sigma*, 2, 44.
16. Market Insights USA. The USA Market Share of Mutual Insurance Companies (2013). <http://www.icmif.org/wp-content/uploads/2013/08/Market-Insight-USA-ENG.pdf> Retrieved from <http://www.icmif.org/wp-content/uploads/2013/08/Market-Insight-USA-ENG.pdf> (accessed 13 October 2016).
17. Japan's Insurance Market 2013 (2013). http://www.toare.co.jp/english/html/pdf/2013_insurance.pdf. Retrieved from http://www.toare.co.jp/english/html/pdf/2013_insurance.pdf (accessed 16 October 2016).
18. AMICE is the voice of the mutual and cooperative insurance sector in Europe (n.d.). http://www.amiceeu.org/what_is_amice.aspx. http://www.amiceeu.org/what_is_amice.aspx (accessed 15 October 2016).
19. Townsend Farmers' Mutual Fire Insurance Company (n.d.). http://townsendfarmers.com/Company_Profile/442/0. Retrieved from http://townsendfarmers.com/Company_Profile/442/0 (accessed 15 October 2016).
20. National Federation of Workers & Consumers Insurance Cooperatives (n.d.). <http://www.zenrosai.coop/english/>. Retrieved from <http://www.zenrosai.coop/english/> (accessed 10 October 2016).
21. Mutual insurance in the 21st century: back to the future? (2016). *Swiss Re sigma*, 4, 43.
22. ICMIF Members: Key Statistics 2015 highlights record growth for ICMIF members (2015). <http://www.icmif.org/icmif-members-key-statistics-2015-highlights-record-growth-icmif-members>. Retrieved from <http://www.icmif.org/icmif-members-key-statistics-2015-highlights-record-growth-icmif-members> (accessed 10 October 2016).
23. View the top 300 co-operatives from around the world (n.d.). <http://www.thenews.coop/49090/news/general/view-top-300-co-operatives-around-world/>. Retrieved from <http://www.thenews.coop/49090/news/general/view-top-300-co-operatives-around-world/> (accessed 12 October 2016).

С. А. Цыганов, доктор економічних наук, професор (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). **Некомерційне страхування: сучасний етап розвитку.**

Анотація. Цьєю статтю є виявлення сучасних тенденцій і факторів, що визначають динаміку, потенціал і перспективи розвитку різних форм некомерційного страхування на світовому фінансовому ринку. **Методика дослідження.** Методологічною базою дослідження є методи наукового пізнання, структурно-по-

гического и экономического анализа. **Результаты.** Выявлена специфика функционирования взаимных и кооперативных страховых организаций в контексте неприбыльности. Проанализирован зарубежный опыт деятельности названных организаций на мировом и крупнейших региональных международных страховых рынках. Определена роль международных обществ взаимного и кооперативного страхования в объединении некоммерческих страховщиков. **Практическая значимость результатов исследования.** Выявлены перспективы дальнейшего развития страховых обществ некоммерческого типа и целесообразность их появления на отечественном рынке страховых услуг.

Ключевые слова: мировой рынок страховых услуг, сектор взаимного страхования, Ассоциация европейских кооперативов и взаимных страховых компаний, Международная федерация кооперативов и обществ взаимного страхования.

S. Tsyganov, Dc. Econ. Sci., Professor (Institute of International Relations of National Taras Shevchenko University). Non-profit insurance: a current stage of development.

Summary. The purpose of this article is to identify current trends and the factors that determine the dynamics, potential and prospects of various forms of non-commercial insurance development in global financial markets. **Methodology of research.** The methodological base of research are the methods of scientific knowledge, logical and structural economic analysis. **Findings.** The specificity of mutual and cooperative insurance organizations as non-profit forms of insurance activity is investigated. The international experience of mentioned organizations' functioning at global and the largest regional international insurance markets is analyzed. The role of international mutual and cooperative insurance associations in uniting non-profit insurers globally is identified. **Practical value.** The prospects of non-profit insurance organizations' further development and the expediency of their implementation on the national insurance market, within increasing the level of certain economic entities and categories of population insurance protection are revealed.

Keywords: global insurance market, non-profit insurance, spectrum of insurance services, Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe, International Cooperative and Mutual Insurance Federation.

Стаття надійшла 23 вересня 2016 року.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ РОЗДРІБНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Н. В. ФІРСОВА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження наявних організаційних підходів із відображення в обліковій системі інформації про товарні запаси, із ціллю їх оптимізації для задоволення інформаційних запитів зацікавлених користувачів. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Нестабільність та невизначеність нинішніх ринкових умов вимагають від роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації пошуку нових методів керівництва. У таких умовах, оптимізація існуючого обліково-аналітичного забезпечення управління товарними запасами повинна забезпечити розширеніший інформаційний потік і підвищену аналітичність даних, ніж для поточної діяльності. Таким чином, комплексність підходу до процесу обліку й аналізу дає можливість виявити оптимізаційні шляхи реформування елементів обліково-аналітичного забезпечення відповідно до сучасних цілей підприємництва. **Практична значущість результатів дослідження.** Органічне поєднання й взаємопроникнення інструментів управління та обліку дає можливість запропонувати до практичного використання сучасну одиницю обліку й ідентифікатор товарних позицій (SKU). Дана пропозиція сприяє поступовій трансформації традиційного обліку товарних запасів і дозволяє максимально швидко надавати релевантну інформацію для здійснення процесу управління досліджуваними об'єктами.

Ключові слова: мережевий ритейл, обліково-аналітичне забезпечення, облікова одиниця товару (SKU), релевантність інформації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Система споживчої кооперації є невід'ємною складовою цілісної економічної структури України. Найбільш організаційно оформленим і розвиненим напрямом її діяльності виступає роздрібна торгівля. Саме завдяки їй відбувається задоволення потреб споживачів та власних пайовиків, у переважній більшості яких – сільське населення. Сучасні кризові явища в економіці зумовили: погіршення економічного стану громадян (збільшився розрив між платоспроможністю сільського й міського населення); скорочення попиту на певні

товарні групи (простежується натуралізація споживання); погіршення демографічної і соціально-структурної ситуації у країні тощо. Перелічені зовнішні фактори впливу на стан споживчої кооперації спричиняють і активний прояв внутрішніх негативних чинників (зловживання впливом, незнання чи нерозуміння чинного законодавства, низька компетентність як менеджменту, так і звичайних працівників, небажання впроваджувати сучасні методики управління). За останні роки такий симбіоз зумовив скорочення роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації. Так, відповідно до [6, с. 75], за період 2007–2014 рр. кількість підприємств роздрібною торгівлі, що

знаходяться в містах України, скоротилася із 2 663 до 1 286, або на 48,3 %, а у сільській місцевості – на 5 339 одиниць, або на 47 %, що свідчить про істотне звуження роздрібно-торговельної мережі і, як наслідок, – недостатнє забезпечення населення товарами.

Умови жорсткої конкуренції спонукають роздрібні торговельні підприємства споживчої кооперації до налагодження процесу управління власними структурами, господарськими процесами та системою загалом. За таких умов, керування товарними запасами – стратегічними об'єктами торговельного підприємства – є тим необхідним фактором, що спроможний не лише втримати існуючі ринкові ніші, а й завойовувати нові горизонти. Невід'ємним джерелом формування релевантної інформації про стан і рух зазначених об'єктів є система обліку на підприємстві, тому оптимізація її організаційно-методичних аспектів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами обліку операцій із товарними запасами займалися такі видатні науковці, як Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, Р. М. Воронко, О. Г. Дроздова, І. В. Жиглей, О. А. Зоріна, О. В. Карпенко, А. С. Крутова, П. О. Куцик, О. О. Нестеренко, В. О. Озеран, О. А. Полянська, В. В. Сопко, Н. В. Хоменко та ін. Високо оцінюючи наявні наукові доробки дослідників, усе ж варто визнати недостатність досліджень з оптимізації облікового процесу з відображення товарних запасів на роздрібних торговельних підприємствах споживчої кооперації.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження наявних організаційних підходів із відображення в обліковій системі інформації про товарні запаси, із ціллю їх оптимізації для задоволення інформаційних запитів зацікавлених користувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усвідомлення хаотичності людського існування в усіх сферах життя, зазначає С. А. Кузнецова, повинно стати підґрунтям формування системи бухгалтерського обліку майбутнього. На думку науковця, фундаментальну роль у цьому відіграє загальний перехід до економіки знань, для якої характерне домінування інформаційного ресурсу, інтелектуального капіталу й нематеріальних активів [9, с. 60]. За таких умов дослідження та

оптимізація перелічених категорій спроможні полегшити процес управління товарними запасами роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації.

Сучасний стан досліджуваних суб'єктів свідчить про те, що їх облікова діяльність потребує суттєвого вдосконалення, зокрема й у частині формування інформаційної основи про товарні запаси для прийняття управлінських рішень, упровадження сучасних інформаційних систем і технологій у власну діяльність, та, як наслідок, підвищення компетентності працівників відповідно до прогресивних умов господарювання.

З економічної точки зору, інформація є неуречевленим продуктом, породженим діяльністю людини. Економічна інформація використовується як важливий матеріал теоретичних узагальнень і представлена в цифровому вираженні, що має місткі кількісно-якісні та сутнісні характеристики явищ, процесів [8, с. 294–295].

С. В. Івахненко [4, с. 13] дотримується думки, що саме облікова інформація виступає ядром економічної інформації. За його словами, вона є повнішою, точнішою й оперативнішою, усебічнішою й достовірнішою за будь-яку іншу. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність.

У дисертаційній роботі [7, с. 210, с. 213] виявлено актуальну розробку для підвищення ефективності документування облікової інформації, відповідно до якої пропонується застосовувати принципи синергічного підходу (комплексне врахування різних рівнів і форм зв'язків між окремими складовими процесу документування та з'єднання й інтеграцію цих складових у єдиній інформаційній системі підприємства). Так, за переконанням науковця, дані принципи необхідно розділити на ті, які забезпечують кількісну ознаку облікової інформації (синергічності, адаптивності, паралелізму, ритмічності (терміновості), безперервності, прямоточності (відповідності), пропорційності) та якісну (системної рестрації, захисту від маніпуляцій, зрозумілості записів, документального підтвердження, індивідуалізації, збереження, контрольованості, документування діяльності системи внутрішнього контролю).

Професор М. І. Бондар відстоює думку, що, у зв'язку з різносторонністю інтересів користувачів обліково-аналітичної інформації, існуюча методологія бухгалтерського обліку не в змозі за допомогою стандартної звітності задовольнити інформаційні потреби користувачів, тому сучасна парадигма бухгалтерського обліку має враховувати необхідність розширення його інструментарію та інтеграцію в систему управління [9, с. 19].

Т. А. Гоголь про необхідність оптимізації облікової діяльності в нинішніх умовах говорить так: «Глобализационные процессы в экономике расширяют сферу учетной деятельности, которая требует сочетания традиционного бухгалтерского учета с элементами планирования, прогнозирования, анализа и контроля. Развитие предприятия и эффективное его функционирование в условиях конкуренции должны совершенствовать систему управления для возможности своевременного и экономически обоснованного реагирования на изменения рыночной среды» [2].

Тому, на сучасному етапі, для роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації одним із можливих шляхів вирішення питання модернізації як усієї господарської діяльності, так і облікової, зокрема, є активне використання можливостей управлінського обліку з формування інформації про товарні запаси.

Для полегшення управління товарними запасами, формування інформації відносно реалізації кожного їх виду доречно запропонувати досліджуваним суб'єктам застосовувати метод SKU. За своєю сутністю SKU – це облікова одиниця товару, його складський номер та ідентифікатор товарної позиції [1]. Застосування даної категорії здатне спростити загальне управління товарними запасами. Слід зазначити, що всі товари, які входять до одного SKU, розглядаються як невід'ємні одне від одного. У вітчизняній практиці це є відносно новим методом, який набув поширення одночасно з розвитком мережевого ритейлу й, зазвичай, застосовується в цілях мерчандайзингу.

Для одного товару в роздрібній мережі може бути декілька SKU – скільки існує місць його зберігання, переважно одна SKU на магазин або склад. Крім того, в одного товарного запасу може бути кілька варіантів, що розріз-

няються якимись характеристиками (кольором, розміром, матеріалом та ін.). Отже, навіть зберігаючись в одному місці, один і той же товар може включати в себе кілька одиниць обліку [3].

Тому, сучасна побудова обліку товарних запасів повинна спонукати керівний персонал роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації до пошуку прогресивних методів формування актуальної інформації для управління.

За допомогою використання SKU можливо відслідковувати статистику продажів товарів у різних їх варіантах, прослідковувати оборотність товарних запасів за групами й асортиментно. Зазвичай, найбільший обсяг виручки від реалізації припадає на 20 % наявних номенклатурних одиниць підприємства. Отже, адекватне управління залишками товарних позицій (SKU) дозволяє уникнути «замороження» грошових коштів та сприяє налагодженню процесу планування даних активів для досягнення прогнозного рівня продажів.

Формування в обліковій системі торговельного підприємства інформації за асортиментними позиціями здатне надати корисну основу для вирішення логістичних завдань суб'єкта господарювання. Таким одиницям обліку необхідно приділяти особливу увагу, оскільки вони є початковими й, як наслідок, найбільш основними рівнями оптимізації товарних запасів. Таким чином, SKU як ідентифікатор товарної позиції дозволяє вести облік реалізованих товарних запасів і формувати його відповідну статистику.

Оскільки роздрібні торговельні підприємства споживчої кооперації володіють широкою номенклатурою товарних запасів, то і процес управління ними, здійснення дієвого контролю та реалізація процесу поставок є досить складною логістичною функцією. Для того, щоб максимально ефективно виконувати такі задачі в сучасному світі, досліджувані суб'єкти повинні здійснити систематизацію за кожною позицією SKU та ретельно вести контроль за залишками відповідно до кожного виділеного складського номера.

Із метою правильного визначення індикатора за групами доречно застосовувати методи ABC та XYZ аналізу. За допомогою такого поєднання стає можливим поділ товарних позицій SKU на: основні (забезпечують левову

частку доходу, користуються стабільним попитом у покупців та характеризуються високими показниками рентабельності); пріоритетні (товарні запаси, які володіють найвищою оборотністю); додаткові (у загальному відношенні їх частка не повинна перевищувати двадцяти процентів) [10].

За результатами проведеного дослідження, доцільно підтримати думку І. Чебуніна, який стверджує: «Задачи снижения товарного запаса и повышения оборачиваемости напрямую связаны с точностью прогнозирования продаж. При расчете страхового запаса среднее отклонение продаж от прогнозов является одной из основных составляющих. Поэтому повышение точности прогноза на 30-40 % может дать повышение оборачиваемости на 15-20 %, а также позволит увеличить продажи из-за снижения количества out-of-stock (не имеющийся в наличии на складе, распроданный товар)» [5]. Отже, градація товарних запасів за SKU критеріями спроможна збільшити прибутковість торговельної діяльності загалом, шляхом створення адекватних умов для забезпечення планового рівня продажів, створення оптимальних залишків товарних запасів та ін.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Кризові явища в економіці змушують керівний персонал роздрібних торговельних підприємств споживчої кооперації виваженіше підходити до формування інформаційного забезпечення прийняття рішень. Тому, підвищення вимог до інформаційного забезпечення діяльності спонукає до представлення облікової інформації про товарні запаси в іншому форматі, ніж це передбачено у вигляді фінансової звітності. За таких умов, пріоритетним завданням встановлено перегрупування, деталізація інформації та подання її у вигляді управлінської звітності. Запровадження SKU ідентифікації надасть можливість усебічного дослідження стану та руху товарних запасів. Отже, сформована обліково-аналітична інформація дозволить: обґрунтовано формувати та управляти залишками товарних запасів; забезпечувати аналітичну підтримку процесу контролю даних об'єктів; раціонально організувати процеси постачання, зберігання та реалізації товарів; використовувати інструментарій аналітичних процедур для виявлення причин і можливих наслідків відхилення від

норм товарних запасів; формувати показники прогнозного прибутку (збитку) за умови застосування нових форм управління товарними запасами та ін. Отже, наділення обліково-аналітичної інформації про товарні запаси новими показниками здатне оптимізувати внутрішні інформаційні потоки та, як наслідок, забезпечити налагодження комунікаційних зв'язків між управлінським персоналом і працівниками первинної ланки просування товарів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stock Keeping Unit – SKU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/s/stock-keeping-unit-sku.asp> (дата звернення: 20.11.2016). – Назва з екрана.
2. Гоголь Т. А. Учетно-аналитическая система как фактор повышения конкурентоспособности предприятий малого бизнеса / Т. А. Гоголь // Новая экономика. – 2013. – № 1 (61). – С. 147–153. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/8719?show=full> (дата звернення: 20.11.2016). – Назва з екрана.
3. Единица складского учета (SKU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lokad.com/ru/> (дата звернення: 20.11.2016). – Назва з екрана.
4. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку і аудиту : навч. посіб. / С. В. Івахненко. – 4-те вид., випр. і допов. – Київ : Знання, 2008. – 343 с.
5. Качественное прогнозирование – основа повышения оборачиваемости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://upravlenie-zapasami.ru/statii/kachestvennoe-prognozirovanie-povisheniya-oborachivaemosti/> (дата звернення: 20.11.2016). – Назва з екрана.
6. Криворучко О. С. Формування конкурентних стратегій торговельних підприємств споживчої кооперації : дис ... канд. екон. наук. : 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної ді-

- яльності)» / Ольга Сергіївна Криворучко ; [наук. керівник Н. М. Тягунова] ; ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі». – Полтава, 2016. – 258 с.
7. Кузнєцова С. А. Синергія облікової інформації в управлінні діяльністю суб'єктів господарювання : дис ... доктора екон. наук. : 08.00.09 / Світлана Анатоліївна Кузнєцова ; ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2009. – 559 с.
  8. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 1 / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
  9. Трансформаційні перетворення обліково-аналітичного забезпечення управління в умовах євроінтеграційних процесів : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 110-річчю ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана» та 20-річчю Федерації професійних бухгалтерів і аудиторів України; 25 листоп. 2016 р. – Київ : КНЕУ, 2016. – 412 с.
  10. Что такое SKU в торговле? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marketing-now.ru/osnovyi-marketinga/chto-takoe-sku-sku-v-torgovle/> (дата звернення: 20.12.2016). – Назва з екрана.
4. Ivakhnenkov, S. V. (2008). *Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku i audytu [Information technologies in accounting and auditing]*. (4-rd ed. rev.). Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
  5. Kachestvennoe prognozirovanie – osnova povysheniya oborachivaemosti [Qualitative forecasting – a basis of increase of turnover]. (n.d.). <http://upravlenie-zapasami.ru/statii/kachestvennoe-prognozirovanie-povisheniya-oborachivaemosti/>. Retrieved from <http://upravlenie-zapasami.ru/statii/kachestvennoe-prognozirovanie-povisheniya-oborachivaemosti/> (accessed 20 November 2016). [in Russian].
  6. Kryvoruchko, O. S. (2016). Formuvannia konkurentnykh stratehii torhovelnykh pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii [Formation of competitive strategy of trade enterprises of consumer cooperatives]. *Candidate's thesis*. Poltava: VNZ Ukoopspilky «Poltavskiyi universytet ekonomiky i torhivli», – s. 258. [in Ukrainian].
  7. Kuznietsova, S. A. (2009). Synerhiia oblikovoi informatsii v upravlinni diialnistiu sub'iektiv hospodariuvannia [Synergy accounting information in the management of entities]. *Doctor's thesis*. Kyiv: DVNZ «Kyivskiyi nats. ekon. un-t meni Vadyma Hetmana» [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Stock Keeping Unit – SKU (n.d.). <http://www.investopedia.com/terms/s/stock-keeping-unit-sku.asp>. Retrieved from <http://www.investopedia.com/terms/s/stock-keeping-unit-sku.asp> (accessed 20 November 2016).
2. Gogol', T. A. (2013). Uchetno-analiticheskaja sistema kak faktor povysheniya konkurentosposobnosti predpriyatij malogo biznesa [Registration-analytical system as a factor in improving the competitiveness of small businesses]. *Novaja jekonomika – New Economy*. 1 (61), 147–153. Retrieved from <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/8719?show=full> (accessed 20 November 2016) [in Russian].
3. Edinica skladского ucheta [The unit of inventory control] (SKU) (n.d.). <https://www.lokad.com/ru/>. Retrieved from <https://www.lokad.com/ru/>.
4. Mochernyi, S. V. (2005). *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Economic Encyclopedic Dictionary]*. (Vols. 1–2). Lviv: Svit [in Ukrainian].
5. Proceedings from *IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoї 110-richchiu DVNZ «KNEU im. Vadyma Hetmana» ta 20-richchiu Federatsii profesiinykh bukhhalteriv i audytoriv Ukrainy «Transformatsiini peretvorennia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv» – IV International Scientific and Practical Conference «Transformation transformation of accounting and analytical support in terms of management of integration processes»*. (2016). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

10. Chto takoe SKU v torgovle? [What SKU such a trade?]. (n.d.). <http://marketing-now.ru/osnovyi-marketinga/chto-takoe-sku-sku-v-torgovle/>. Retrieved from <http://marketing-now.ru/osnovyi-marketinga/chto-takoe-sku-sku-v-torgovle/>. [in Russian].

trieved from <http://marketing-now.ru/osnovyi-marketinga/chto-takoe-sku-sku-v-torgovle/> (accessed 20 November 2016). [in Russian].

Н. В. Фирсова, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Учетно-аналитическое обеспечение управления товарными запасами розничных торговых предприятий потребительской кооперации: современные реалии и направления оптимизации.**

Аннотация. Целью статьи является исследование имеющихся организационных подходов с отображением в учетной системе информации о товарных запасах, с целью их оптимизации для удовлетворения информационных запросов заинтересованных пользователей. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Нестабильность и неопределенность нынешних рыночных условий требуют от розничных торговых предприятий потребительской кооперации поиска новых методов руководства. В таких условиях, оптимизация существующего учетно-аналитического обеспечения управления товарными запасами должна обеспечить более расширенный информационный поток и повышенную аналитичность данных, чем для текущей деятельности. Таким образом, комплексность подхода к процессу учета и анализа позволяет выявить оптимизационные пути реформирования элементов учетно-аналитического обеспечения в соответствии с современными целями предпринимательства. **Практическая значимость результатов исследования.** Органическое сочетание и взаимопроникновение инструментов управления и учета дает возможность предложить к практическому использованию современную единицу учета и идентификатор товарных позиций (SKU). Данное предложение способствует постепенной трансформации традиционного учета товарных запасов и позволяет максимально быстро предоставлять релевантную информацию для осуществления процесса управления исследуемыми объектами.

Ключевые слова: сетевой ритейл, учетно-аналитическое обеспечение, единица учета товаров (SKU), релевантность информации.

N. Firsova, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Accounting and analytical support of inventory management in consumer retail cooperative enterprises: current realities and optimization trends.

Summary. Purpose. The article is a study of the existing organizational approaches reflected in the accounting system inventory information with the aim of optimizing their information requests to meet interested users. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The instability and uncertainty of the current market conditions require from consumer retail cooperative enterprises to seek new methods of management. In such circumstances, the optimization of existing accounting and analytical support of inventory management should provide advanced information flow and increased data analyticity than for current operations. Therefore, the integrated approach to accounting and analysis makes it possible to identify optimization ways to reform elements of accounting and analytical support in accordance to modern business purposes. **Practical value.** Organic combination and interpenetration of management tools and accounting are enable to offer for practical using the modern stock keeping unit (SKU). Organic combination and interpenetration of management tools and accounting are enable to identify inventory by SKU. The proposal promotes the gradual transformation of the traditional inventory accounting and allows to provide relevant information for the control process of the object.

Keywords: network retail, accounting and analytical support, stock keeping unit (SKU), relevant information.

Стаття надійшла 20 листопада 2016 року.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ БЮДЖЕТУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

І. П. МИКОЛАЙЧУК, кандидат економічних наук, доцент
(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. Метою написання статті є обґрунтування елементів системи бюджетування в управлінні фінансовою підсистемою підприємств споживчої кооперації. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення. **Результати.** У статті сформовано авторське бачення сутності системи бюджетування на основі узагальнення наукових підходів, визначено послідовність етапів організації системи бюджетування на підприємствах споживчої кооперації, обґрунтовано сутність бюджету та бюджетних регламентів, сформовано послідовність етапів організації системи бюджетування на підприємствах споживчої кооперації, розглянуто види операційних бюджетів у системі споживчої кооперації. **Практична значущість результатів дослідження.** Застосування запропонованої автором моделі бюджетування дасть змогу оцінювати ефективність діяльності системи споживчої кооперації у фінансовому аспекті.

Ключові слова: бюджетування, бюджетне управління, фінансове управління, управління фінансовою підсистемою, підприємства споживчої кооперації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища будь-яке масштабне за обсягами діяльності підприємство потребує впровадження фінансового управління на основі ефективного планування. Одним із методів фінансового управління, що набув широкого практичного поширення та розвитку в економічно розвинених країнах, є бюджетне управління як спосіб детального обліку та оптимізації витрат. У сучасних умовах господарювання його часто поєднують із методологією стратегічного управління та з ідеєю менеджменту якості [1, с. 41]. Бюджетування є технологією управління, що відповідає сучасним вимогам і дозволяє підприємствам запобігати виникненню кризових явищ. На сучасному етапі господарювання роль бюджетування в управлінні є особливо актуальною для підприємств, що працюють із портфелем проектів короткострокового й довгострокового періоду виконання, які характеризуються невизначеністю виробничої і збутової програми, а також відсутністю

оплати в необхідний термін, що є характерними процесами також і для системи споживчої кооперації України. Наслідком цього є недостатнє завантаження виробництва, простої та понаднормові роботи, а також недостатнє забезпечення підприємства оборотними коштами в потрібний момент. Керівники виробничих і торговельних підприємств споживчої кооперації усвідомлюють існуючі проблеми та вбачають можливість їх передбачення й вирішення шляхом побудови ефективного управління на основі бюджетування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій літературі проблеми бюджетування, фінансового менеджменту та питань фінансового планування на підприємствах досліджували й вивчали численні науковці, серед яких: Р. Акофф, М. Білик, І. Бланк, Р. Брейлі, Е. Глухов, І. Запорожець, Р. Каплан, О. Кармінський, Т. Карпов, О. Кузьмін, С. Майерс, Р. Манн, Е. Майер, Д. Міддлтон, І. Неміровський, С. Оптнер, Н. Проць, Дж. Г. Сігел, Дж. Ван Хорн, Д. Хан, В. Хліпальська, В. Хруцький, О. Шеремета, Д. Шим, Дж. О'Шонессі, С. Янг та ін. Однак, залишаються недостатньо вирішеними

проблеми бюджетування в управлінні фінансовою підсистемою підприємств споживчої кооперації.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою написання статті є обґрунтування елементів системи бюджетування в управлінні фінансовою підсистемою підприємств споживчої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Серед багатьох галузей народного господарства споживча кооперація України відіграє значну роль у розвитку економіки держави, вирішуючи складні й важливі проблеми соціально-економічного функціонування як власної системи, так і суспільства загалом. Нестабільні економічні та політичні процеси в Україні потребують сьогодні від керівництва системи споживчої кооперації системного й постійного пошуку гнучких методів фінансового управління з метою підвищення ефективності її діяльності [2, с. 76].

Більшість економістів пов'язують поняття «бюджет підприємства» з управлінням суб'єктом господарювання та трактують його як кількісний план, який є набором взаємопов'язаних показників, що відображають його діяльність [3]. Хоча, слід зауважити, що виділені вище характеристики мають конкретні позитивні формулювання поняття «бюджет підприємства», а отже мають право на існування. Вони є достатньо важливими як у теоретичному, так і у практичному сенсі.

П. А. Фісуненко та А. А. Сорока дають таке узагальнене визначення даної економічної категорії: «Бюджет – це складна збалансована система взаємозумовлених кількісних та якісних показників економічного стану підприємства, аналізу і контролю за їх виконанням на всіх етапах реалізації бюджету, що детально охоплює усі сторони його діяльності, вичерпно характеризує очікувані витрати та джерела їх покриття, а також фінансові результати та перспективи розвитку підприємства і його структурних підрозділів у майбутній період часу, та відображена у вигляді фінансового плану встановленого формату» [4, с. 179]. Такий підхід до визначення бюджету підприємства дає змогу розкрити внутрішній зміст бюджету й характеризує його як інструмент гнучкого управління підприємством, що забезпечує ефективну діяльність суб'єкта госпо-

дарювання.

Більшість авторів розглядають сутність не безпосередньо категорії «система бюджетування», а її необхідність на підприємстві або ж поверхнево описують елементи системи. О. Є. Федорченко зазначає, що система бюджетування підвищує ефективність управління фінансами підприємства, попереджуючи про нераціональне використання фінансових ресурсів як на стадії планування, так і на стадії контролю за їх використання [5]. За О. В. Даниленко, система бюджетування може якісно змінити підходи до управління потоками підприємства та сприяти лімітуванню витрат [6]. О. В. Долгополова визначає систему бюджетування як інформаційну систему управління фінансово-господарською діяльністю всередині підприємства [7]. За А. М. Кармінським бюджетування – це складання бюджету в межах формального процесу планування. [8, с. 110]. У даному визначенні характеризується лише початковий етап бюджетування: процес формалізованого, певним чином організованого, підкріпленого управлінськими процедурами процесу перспективного планування, у межах якого здійснюється розробка бюджетів, при цьому повною мірою не розкривається сутність поняття. Л. А. Сухарева розширює сутність бюджетування, наділяючи поняття властивостями конкретизації та оптимізації. Автор трактує бюджетування як процес розроблення оптимальних напрямів використання доходів і формування витрат підприємства під час здійснення його фінансово-господарської діяльності, які розраховані на визначений період часу [9, с. 96]. Найбільш повно сутність бюджетування розкриває Л. О. Лігоненко, яка визначає його як динамічну управлінську технологію, що на основі формування необхідного інформаційного забезпечення передбачає складання системи бюджетів, доведення їх до виконавців центрів фінансової відповідальності (ЦФВ), організацію виконання, оперативне корегування (за потреби), контроль та оцінку їх виконання [10].

Виходячи з вищенаведеної інформації, систему бюджетування на підприємствах споживчої кооперації потрібно розуміти як сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють як єдине ціле, забезпечують процес організації та реалізації бюджетного процесу за методологією, що функціонує за допомогою

певних регламентів, які визначають ступінь підготовки, виконання та контролю бюджетів окремих підприємств усіх ланок споживчої кооперації.

Досліджуючи процеси бюджетування, більшість науковців не надають ґрунтовного та комплексного описання дій щодо його впровадження на підприємстві, за винятком В. Є. Хруцького, який виділяє такі елементи його організації, як фінансова структура, регламент бюджетування, фінансове планування, розподіл функцій і відповідальності між рівнями, графік документообігу, не викладаючи при цьому послідовність їх застосування

[11]. Аналізуючи наукові підходи до формування системи бюджетування на підприємствах споживчої кооперації, необхідно додати такі елементи, як методологія бюджетування, розробка бюджетів, формування бюджетного комітету, бюджетний контроль, а також стимулювання виконання бюджетів. Окрім того, розподіл повноважень між підприємствами всіх ланок споживчої кооперації слід включити до регламенту бюджетування, а графік документообігу – до підсистеми управлінського обліку. Послідовність етапів організації системи бюджетування в системі споживчої кооперації можна представити за допомогою рис. 1.

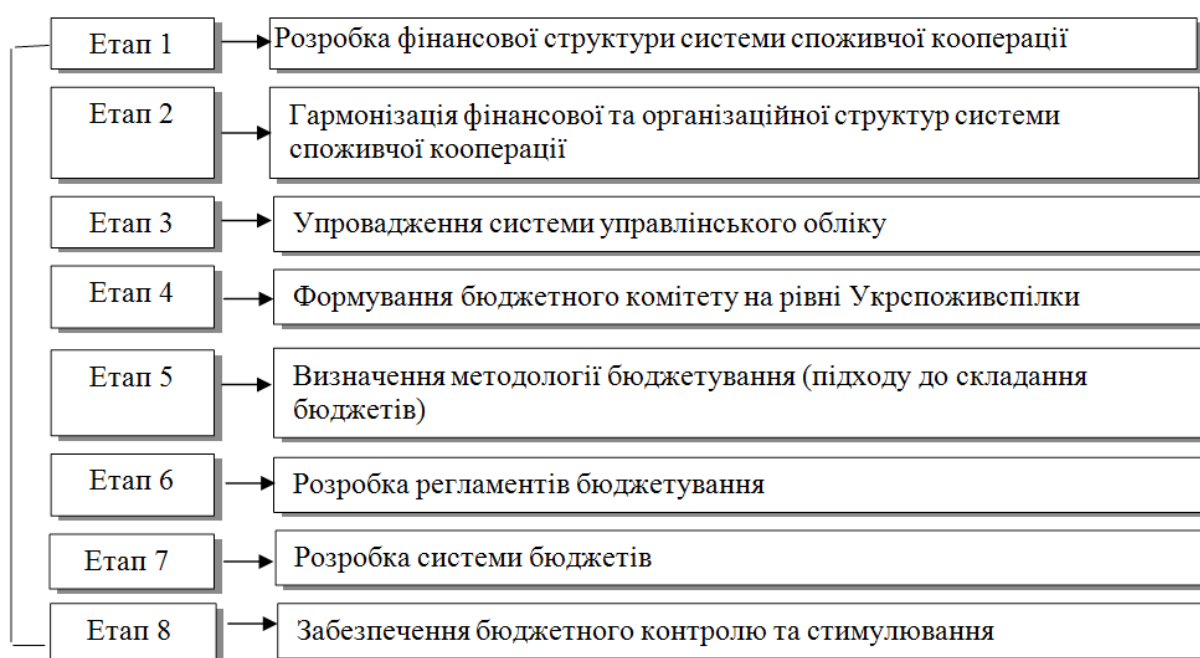

Рис. 1. Послідовність етапів організації системи бюджетування на підприємствах споживчої кооперації

Основою організації системи бюджетування є формування фінансової структури підприємства. Наприкінці 60-х років XX ст. американський економіст Дж. Хіггінс розробив концепцію управління на основі «центрів відповідальності» [12].

Відтоді на підприємствах почали активно розробляти фінансову структуру, що представляє собою впорядковану сукупність центрів фінансової відповідальності. Основне завдання її побудови – розподіл повноважень між керівниками з управління доходами й витратами, активами, зобов'язаннями й капіталом підприємства. По суті, фінансова струк-

тура підприємства є ієрархічною системою ЦФВ, що визначає порядок формування фінансових результатів та розподіл відповідальності за досягнення загального результату діяльності підприємства загалом, дозволяє вести внутрішню облікову політику, проводити моніторинг руху ресурсів на підприємстві й оцінювати ефективність бізнесу як у цілому, так і за окремими структурними підрозділами [10].

З позиції В. В. Карцевої, створення центрів фінансової відповідальності є одним із методів удосконалення чинної системи фінансового управління в споживчій кооперації, що сприя-

тиме децентралізації управлінського процесу та підвищенню відповідальності за результати діяльності на нижніх управлінських рівнях [2, с. 77]. Як зазначає Н. В. Фірсова, центри фінансової відповідальності можуть бути відокремлені для потреб бюджетного управління на рівні суб'єктів господарювання, під якими для досліджуваних підприємств споживчої кооперації слід розуміти сегменти діяльності, у межах яких установлена персональна відповідальність керівників за виконання контрольованих ними показників у бюджетах, одержаних у результаті декомпозиції основного показника [1, с. 42].

Також важливою умовою для впровадження системи бюджетування на підприємствах споживчої кооперації є повноцінний управлінський облік, система якого повинна відповідати вимогам оперативності та якості інформації, можливості аналізу за параметрами: центрами фінансової відповідальності, видами господарської діяльності, видами продукції, статтями доходів і витрат. Головною метою впровадження системи управлінського обліку в системі споживчої кооперації є забезпечення керівництва та ЦФВ максимально повною інформацією, що необхідна для оптимальної роботи системи споживчої кооперації. Управлінський облік є невід'ємною складовою системи бюджетування, адже забезпечує всі підприємства інформацією, за якою можна робити висновки щодо стану його діяльності та вживати заходів, пов'язаних з оптимізацією доходів і витрат, оскільки бухгалтерський облік не надає керівникам усіх рівнів управління достовірної оперативної інформації [13].

Очевидно, що побудова управлінського обліку на торговельному підприємстві (центрів відповідальності) визначається загалом особливостями холдингової структури організаційної побудови системи споживчої кооперації. Центральна спілка споживчих товариств України (Укрспоживспілка) має у своєму складі територіально відокремлені облспоживспілки та підприємства власного господарства. До складу облспоживспілок входять територіально відокремлені районні споживспілки, районні споживчі товариства й підприємства власного господарства. До складу райспоживспілок входять сільські споживчі товариства та підприємства власного господарства, а до складу споживчих товариств –

підприємства й госпрозрахункові відокремлені підрозділи. У свою чергу, кожне самостійне підприємство споживчої кооперації має власну організаційну структуру, в основному, лінійно-ієрархічного типу. Ієрархічне підпорядкування підприємств у системі споживчої кооперації здійснюється як за виробничою функцією, так і за іншими функціями (фінансами, обліком, кадрами тощо). За статутом мають право здійснювати самостійні інвестиції тільки споживспілки (Укркоопспілка, облспоживспілки, райспоживспілки), тому керівниками центрів інвестицій можуть бути тільки голови правлінь споживспілок різних рівнів [1, с. 43].

Найбільш прийнятним для системи споживчої кооперації України є створення таких центрів фінансової відповідальності: витрат, доходів, прибутку та інвестицій [2, с. 78]. Узагальнюючи авторське бачення та вищевказані підходи, на рис. 1 наведено основні елементи бюджетування фінансового управління в системі споживчої кооперації на основі виділення центрів фінансової відповідальності.

Виходячи з рис. 2, очолювати центри прибутку можуть заступники голів правлінь споживспілок із виробничих функцій (зокрема з торгівлі), директори госпрозрахункових відокремлених підрозділів споживспілок і споживчих товариств, оскільки їхні керівники мають усі повноваження впливати на фінансові результати цих об'єктів.

Якщо у споживчому товаристві право закупівлі товарів надано товарознавцю, то останній має нести відповідальність також за формування собівартості товарів. Крім того, з огляду на власні функціональні обов'язки, товарознавці можуть поставати в якості центрів витрат на товарозабезпечення.

Усі інші функціональні підрозділи апарату управління споживчих товариств і споживспілок постають у якості центра адміністративних витрат. Центрами прибутку можуть бути не тільки магазини, а й заступники голів правлінь із торгівлі споживчих товариств і споживспілок. Показник, на який вони впливають, – прибуток від операційної діяльності роздрібного торговельного підприємства. Центри інвестицій – це рівень відповідальності голів правлінь споживспілок різних рівнів. Як показники оцінки діяльності такого центру слід установити їхню відповідальність за підтримання й нарощення власного капіталу.

Рис. 2. Модель процесу бюджетування в системі фінансового управління споживчої кооперації на основі виділення центрів фінансової відповідальності [складено автором із використанням [2, с. 76]

Отже, з метою підвищення ефективності управління торговельною діяльністю в системі споживчої кооперації України необхідно запровадити бюджетне управління, для чого спочатку розробити структуру бюджетів діяльності підприємства. У рамках системи збалансованих показників слід виділити основні показники для оцінки ефективності бізнес-об'єктів і бізнес-процесів, згрупувати їх у статті, а після цього – у бюджети.

Основою організаційного забезпечення процесу бюджетування є бюджетний комітет, покликаний здійснювати загальне керівництво процесом бюджетування, розробляти його методичне забезпечення і регламент, узагальнювати дані часткових бюджетів, готувати спільно з відповідними функціональними підрозділами проект бюджету та представляти його на затвердження керівництва [14]. Головою бюджетного комітету може призначатися керівник підприємства (голова правління споживчого товариства будь-якого рівня), фінан-

совий директор чи інша особа з ланки вищого керівництва. До його складу можуть входити керівники центрів фінансової відповідальності, спеціалісти фінансово-економічних служб, інші компетентні особи. Його функції пов'язані з кожним етапом організації системи бюджетування: визначення бюджетної політики, узгодження Положення про систему бюджетування, аналіз поданих на затвердження бюджетів, затвердження бюджетів, аналіз звітів про виконання бюджетів, аналіз економічної ефективності діяльності підприємства, розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи бюджетування.

Існують три основні підходи до складання бюджетів, що можуть застосовуватися на етапах їх планування, узгодження і затвердження: «знизу доверху», «зверху вниз», ітеративний підхід. Метод «знизу доверху» (прогресивне бюджетування) передбачає активне залучення до планування працівників сільських споживчих товариств (завідувачів магазинів або

товарознавців), керівників окремих центрів відповідальності. За цього підходу ключові показники основних бюджетів є залишковими величинами окремих часткових бюджетів. Наприклад, плановий показник прибутку визначається як різниця між доходами та витратами, що містяться в часткових бюджетах. Під час складання бюджету «зверху донизу» в системі споживчої кооперації він передається керівникам обспоживспілок, від яких – керівникам райспоживспілок і сільських споживчих товариств (завідувачам магазинів, товарознавцям) для деталізації та розроблення рекомендацій. Ключові показники основних бюджетів задаються вищим рівнем керівництва (на рівні Укрспоживспілки). Недоліками ретроградного планування («зверху донизу») є його адміністративний характер і прогалини в інформаційному забезпеченні централізованого підрозділу, який займається розробленням бюджетів. За прогресивного планування («знизу доверху») є небезпека незбалансованості окремих бюджетів. Отже, виникає необхідність у координації з боку керівництва Укрспоживспілки, що вимагає вдосконалення з позиції інформаційного забезпечення.

Для формування ефективної системи бюджетування необхідна розробка регламентів, які мають містити правила, послідовність і логіку фінансового управління. Бюджетний регламент – це затверджена процедура розробки бюджету, що об'єднує зведення положень про основні бюджети, про порядок обміну інформацією між центрами фінансової відповідальності, контролю й оцінки виконання бюджету, стимулювання. Його розробка дозволяє вивести бюджетування на системну основу, забезпечити включення в цей процес усіх підрозділів підприємства і направити його на досягнення цілей системи [14]. Безпосередньо стосуються системи бюджетування такі Положення: про систему бюджетування, про фінансову структуру, про бюджетний комітет. На практиці більшість підприємств розробляють лише один документ, проте, важливо зазначити в ньому всі аспекти організації системи бюджетування. Положення про фінансову структуру регламентує функціонування центрів фінансової відповідальності, містить їх характеристику, тобто кількість, тип, зазначені підрозділи, що входять до кожного центру, керівників центрів, а також регулюється інтеграція системи

мотивації в систему бюджетування, що повинне мати місце в системі споживчої кооперації.

На підприємствах споживчої кооперації можуть розроблятися такі види операційних бюджетів: бюджет реалізації, бюджет виробництва, бюджет прямих матеріальних витрат, бюджет прямих витрат на оплату праці, бюджет загальновиробничих витрат, бюджет витрат на збут, бюджет адміністративних витрат, бюджетний звіт про прибуток [8–9, 11].

На основі вивчення особливостей діяльності підприємств та організацій споживчої кооперації визначено, що на рівні облспоживспілок слід складати консолідовані бюджети, а на рівні ЦФВ – окремі бюджети (бюджет собівартості реалізованих товарів, бюджети витрат на зберігання товарів, витрат на збут, бюджет витрат на товарозабезпечення, бюджет адміністративних витрат, бюджет фінансових результатів) [1, с. 45].

Ще одним елементом системи бюджетування є бюджетний контроль, зміст якого полягає у порівнянні фактичних показників фінансово-господарської діяльності з бюджетними з метою перевірки їх узгодженості за величиною і термінами, а також аналіз причин відхилень із метою вироблення пропозицій щодо корекції бюджетів чи фінансово-господарської діяльності підприємства. За бюджетного контролю, зазвичай, використовують дворівневу систему контролю. Децентралізований рівень – контроль за виконанням часткових (функціональних) бюджетів структурних підрозділів підприємства. При цьому контролюються як окремі показники зведеного бюджету, так і його складових – функціональних бюджетів. Централізований рівень – контроль за виконанням бюджетів усіх структурних підрозділів, центрів відповідальності та зведених бюджетів по підприємству загалом.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Організація системи бюджетування в системі споживчої кооперації України, що містить центри відповідальності (витрат, доходів, прибутку, інвестицій), бюджетний комітет, методологію (підходи до складання бюджетів) бюджетні регламенти, систему бюджетів та бюджетний контроль, сприятиме прийняттю ефективних тактичних і стратегічних рішень на всіх рівнях ієрархії. Застосування запропонованої моделі бюджетування дасть змогу

оцінювати ефективність діяльності системи споживчої кооперації у фінансовому аспекті. Однак, створення гнучкої та детальної системи бюджетування можливе лише в умовах комплексного застосування інформаційних систем і комп'ютерних технологій у споживчій кооперації, що може бути перспективою наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фірсова Н. В. Модель побудови управлінського обліку витрат у підприємствах торгівлі споживчої кооперації / Н. В. Фірсова // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 41–46.
2. Карцева В. В. Удосконалення фінансового управління в системі споживчої кооперації на основі створення центрів фінансової відповідальності / В. В. Карцева. // Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 2. – С. 76–80.
3. Онищенко С. В. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Сергій Володимирович Онищенко [наук. керівник В. З. Потій] ; Київський національний економічний ун-т. – Київ, 2003. – 19 с.
4. Фісуненко П. А. Роль бюджету та процесу бюджетування в управлінні підприємством / П. А. Фісуненко, А. А. Сорока // Молодий вчений. – 2016. – № 5 (32). – С. 179–181.
5. Федорченко О. Є. Удосконалення системи бюджетування на підприємстві / О. Є. Федорченко // Економіка та держава. – 2015. – № 11. – С. 37–39.
6. Даниленко О. В. Упровадження системи бюджетування на шляху досягнення беззбитковості та високої конкурентоспроможності промислових підприємств України / О. В. Даниленко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – 1 (35). – С. 115–119.
7. Долгополова О. В. Складові елементи системи бюджетування на підприємстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/725/1/> (дата звернення: 21.09.16). – Назва з екрана.
8. Карминский А. М. Контроллинг в бизнесе: Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях / А. М. Карминский и др. – 2-е изд. – Москва : Финансы и статистика, 2002. – 312 с.
9. Сухарева Л. А. Контроллинг – основа управления бизнесом / Л. А. Сухарева, С. Н. Петренко. – Киев : Ника-Центр, 2002. – 208 с.
10. Лігоненко Л. О. Контролінг у торгівлі : монографія / Л. О. Лігоненко, О. А. Вержбицький. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 268 с.
11. Хруцкий В. Е. Внутрифирменное бюджетирование: настольная книга по постановке финансового планирования / В. Е. Хруцкий, В. В. Гамаюнов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Финансы и статистика, 2008. – 464 с.
12. Вербовецька С. Г. Формування центрів відповідальності в системі бюджетування підприємства / С. Г. Вербовецька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 46–49.
13. Девятьярова И. Н. Бюджет в рознице / И. Н. Девятьярова // Управленческий учет и финансы. – 2010. – № 4 (24) – С. 284–297.
14. Бугай В. З. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю на підприємстві [Електронний ресурс] / В. З. Бугай, А. В. Бугай, Ю. Ю. Ренгевич. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Natural/Vznu/eco/2010_4/010-16.pdf (дата звернення: 21.09.16). – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Firsova, N. V. (2010). Model pobudovy upravliniskoho obliku vytrat u pidpriumstvakh torhivli spozhyvchoi kooperatsii [Construction management model of accounting costs in the trade consumer cooperatives]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, 3, 4–46 [in Ukrainian].
2. Kartseva, V. V. (2015). Udoskonalennia finansovoho upravlinnia v systemi spozhyvchoi kooperatsii na osnovi stvorennia tsestriv finansovoi vidpovidalnosti [Improving financial management in the system of consumer cooperatives by creating centers of financial responsibility]. *Naukovyi visnyk Polissia Chernihivskoho natsionalnoho tekhnolohichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Polissia Chernihiv National Technological University: Collected papers*, (2), (pp. 76–80) [in Ukrainian].
3. Onyshchenko, S. V. (2003). Biudzhetuvannia v systemi finansovoho upravlinnia pidpriumstvom [Budgeting in the financial management of the enterprise]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi un-t [in Ukrainian].
4. Fisunenکو, P. A. & Soroka, A. A. (2016). Rol biudzhetu ta protsesu biudzhetuvannia v upravlinni pidpriumstvom [The role of the budget and budgeting process in business management]. *Molodyi vchenyi – The young scientist*, 5 (32), 179–181 [in Ukrainian].
5. Fedorchenko, O. Ie. (2015). Udoskonalennia systemy biudzhetuvannia na pidpriumstvi [Improvement of budgeting at the enterprise]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 11, 37–39 [in Ukrainian].
6. Danylenko, O. V. (2014). Uprovadzhennia systemy biudzhetuvannia na shliakhu dosiahnennia bezzbytkovosti ta vysokoi konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriumstv Ukrainy [Implementation budgeting towards achieving breakeven and high competitiveness of industrial enterprises in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 1 (35), 115–119 [in Ukrainian].
7. Dolhopolova, O. V. Skladovi elementy systemy biudzhetuvannia na pidpriumstvi [The Elements of budgeting in the company]. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/725/1/> (accessed 21 September 2016) [in Ukrainian].
8. Karminskij, A. M. (2002). *Kontrolling v biznese: Metodologicheskie i prakticheskie osnovy postroenija kontrollinga v organizacijah* [Controlling in Business: Methodological and practical bases of construction of the controlling organizations]. (2nd ed.). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
9. Sukhareva, L. A. & Petrenko, S. N. (2002). *Kontrollinh – osnova upravleniya biznesom* [Controlling – the basis of business management]. Kyiv: Nyka-Tsentr [in Russian].
10. Lihonenko, L. O. & Verzhbytskyi, O. A. (2013). *Kontrolinh u torhivli* [Controlling in trade]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t [in Ukrainian].
11. Hruckij, V. E. & Gamajunov V. V. (2008). *Vnutrifirmennoe bjudzhetirovanie: Nastol'naja kniga po postanovke finansovogo planirovanija* [Intra-budgeting: Handbook on statement of financial planning]. (2nd ed., rev.). Moscow: Finansy i statistika [in Russian].
12. Verbovetska, S. H. (2011). Formuvannia tsestriv vidpovidalnosti v systemi biudzhetuvannia pidpriumstva [Formation of responsibility centers in the system of budgeting enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University: Collected papers*, (3), (pp. 46–49) [in Ukrainian].
13. Devet'jarova, I. N. (2010). Bjudzhet v roznice [Budget retail]. *Upravlencheskij uchet i finansy – Management Accounting and Finance*, 4 (24), 284–297 [in Russian].

14. Buhai, V. Z., Buhai, A. V. & Renhevyh, Iu. Iu. Aspekty biudzhetuvannia v upravlinni hospodarskoii diialnistii na pidpriemstvi [Aspects of budgeting in the management of economic activity in the enterprise]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Natural/Vznu/eco/2010_4/010-16.pdf (accessed 21 September 2016) [in Ukrainian].

И. П. Миколайчук, кандидат экономических наук, доцент (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Совершенствование процесса бюджетирования в системе финансового управления предприятиями потребительской кооперации.**

Аннотация. Целью написания статьи является обоснование элементов системы бюджетирования в управлении финансовой подсистемой предприятий потребительской кооперации. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения. **Результаты.** В статье сформировано авторское видение сущности системы бюджетирования на основе обобщения научных подходов, определена последовательность этапов организации системы бюджетирования на предприятиях потребительской кооперации, обоснована сущность бюджета и бюджетных регламентов, сформирована последовательность этапов организации системы бюджетирования на предприятиях потребительской кооперации, рассмотрены виды операционных бюджетов в системе потребительской кооперации. **Практическая значимость результатов исследования.** Применение предложенной автором модели бюджетирования позволит оценивать эффективность деятельности системы потребительской кооперации в финансовом аспекте.

Ключевые слова: бюджетирование, бюджетное управление, финансовое управление, управлении финансовой подсистемой, предприятия потребительской кооперации.

I. Mykolaichuk, Cand. Econ. Sci, Docent (Kyiv National University of Trade and Economics). **Improvement the budgeting process in the system of consumer cooperatives financial business management.**

Summary. The purpose of this article is justification budgeting elements in the management of financial enterprises subsystem consumer cooperatives. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such methods: analysis and synthesis, generalization and systematization. **Findings.** This article formed their author's vision on definition of budgeting system based on a synthesis of scientific approaches, the peculiarities of the financial structure of the enterprise in enterprises of consumer cooperatives, considered aspects on the implementation of management accounting, budget defined regulations, types of operating budgets, analyzes approaches to budgeting, examined the functions of the budget committee and considered types of operating budgets in the system of consumer cooperation. **Practical value.** Was estimated that using of the proposed by author model budgeting will help evaluate the effectiveness of the system of consumer cooperatives in the financial aspect.

Keywords: budgeting, budgetary control financial management, financial management subsystem, enterprise consumer cooperation.

Стаття надійшла 25 вересня 2016 року.

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКУ

О. С. ВОВЧЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає в узагальненні наукових підходів щодо оцінювання фінансової стабільності банку для визначення напрямів удосконалення методичного забезпечення такої оцінки. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань* здійснено за допомогою загальнонаукових методів дослідження: теоретичного узагальнення, порівняння, групування та систематизації, системного та критичного аналізу, логічного узагальнення, формалізації. **Результати.** *Теоретичні положення та методичні підходи, розглянуті у статті, доведено до рівня конкретних рекомендацій щодо можливості використання їх для оцінювання фінансової стабільності банку й розроблення комплексної моделі такої оцінки. Практична значущість результатів дослідження.* Запропоновано науково-методичні рекомендації щодо оцінки фінансової стабільності банків, які сприятимуть удосконаленню економічного механізму її забезпечення.

Ключові слова: банк, фінансова стабільність, комплексна модель, оцінка, індикатори.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Для попередження кризових ситуацій в економіці одним з основних завдань, які постали перед вітчизняною банківською системою, є підтримка на належному рівні фінансової стабільності кожного банку, що дає їм змогу виконувати функції із забезпечення економічних суб'єктів достатньою кількістю фінансових ресурсів. Розвиток економіки безпосередньо залежить від стану банківської системи, фінансування та обслуговування суб'єктів підприємництва й фізичних осіб банками. Сучасна фінансово-кредитна система характеризується значним дефіцитом обігового та, особливо, інвестиційного капіталу через втрату банками можливості мобілізувати довгострокові ресурси – сьогодні кредитні установи обслуговують переважно поточні, насамперед, платіжні потреби економічних суб'єктів. Для задоволення інвестиційних потреб реального сектора вітчизняні банки не мають стабільної ресурсної бази, у результаті чого їхній вплив на формування матеріально-технічної бази економіки вкрай обмежений.

Стабільно функціонуючі банківські уста-

нови забезпечують акумуляцію надлишкової ліквідності, зменшують рівень тінізації економіки, сприяють розвитку довгострокового кредитування, що слугує каталізатором економічного зростання та підвищення добробуту населення. Тому для забезпечення динамічного розвитку вітчизняної економіки проблемі стабільності банків та її оцінки повинна приділятися значна увага. Відсутність методики оцінки фінансової стабільності, достовірних її критеріїв свідчать про необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади та практичні аспекти фінансової стабільності банків є предметом серйозних наукових досліджень і розглядалися в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як Г. М. Азаренкова, О. І. Барановський, О. В. Васюренко, В. В. Глушенко, О. Г. Головки, С. М. Дробишевський, О. М. Кармінський, В. В. Коваленко, В. В. Корнеєв, М. І. Крупка, О. В. Крухмаль, В. І. Міщенко, Л. О. Примостка та ін. Утім, питання, пов'язані з удосконаленням методичних засад оцінки фінансової стабільності банків, вимагає проведення поглибленого дослідження, спрямованого на виявлення переваг і недоліків наявних методик.

Формування цілей статті (постановка завдання). Завданнями дослідження є: узагальнення та аналіз сучасних методик оцінки фінансової стабільності банку для формування пропозицій щодо комплексної методики такої оцінки; доповнення теоретичних положень щодо застосування інструментів і підходів до оцінювання фінансової стабільності банку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансова стабільність банку – це якісна динамічна характеристика, що відображає його здатність виконувати свої функції у процесі адаптації до зовнішнього середовища за позитивної зміни фінансових показників чи підтримання їх у певних межах, незалежно від впливу різноманітних факторів, за рахунок внутрішніх ресурсів. При цьому стабільність банків визначається умовами й чинниками, які формуються на рівні самої установи (мікрорівень) та на рівні довкілля (макрорівень). Забезпечення фінансової стабільності передбачає регулярний моніторинг та аналіз різноманітних факторів вразливості й ризиків для фінансової системи на основі макроекономічних і пруденційних показників та відповідного реагування на них [10, с. 218].

Оцінка фінансової стабільності банку повинна включати аналіз усіх аспектів його діяльності. В основному вона базується на загальновідомих методах та інструментах, проте не має єдиної визначеної методології такої оцінки. Тому аналітики використовують кілька методик, які суттєво відрізняються між собою і включають різні показники.

У багатьох вітчизняних публікаціях оцінка стабільності банку подається як оцінка його фінансового стану [1, 5], тому в більшості випадків складно знайти різницю в методах аналізу фінансової стабільності, фінансової стійкості, платоспроможності, надійності банку. Усі ці методики, по суті, ідентичні, оскільки стосуються узагальнених характеристик банку, проте наявні підходи до оцінки фінансової стабільності банків відрізняються за складом факторів, що враховуються, системою показників, які характеризують складові фінансової стабільності, пороговими значеннями показників тощо.

Проведений аналіз методів оцінки фінансової стабільності банків дозволяє розподілити їх на окремі групи, зокрема:

1. Узагальнена оцінка фінансової стабільності за допомогою коефіцієнтів, у тому числі визначення інтегрального індикатора або індексу стабільності:

– макропруденційний аналіз за допомогою індикаторів фінансової стабільності;

– стрес-тестування – комплекс аналітичних інструментів, які використовуються з метою виокремлення ключових ризиків банків на основі визначення кількісного впливу можливих шоків на установу [8, с. 9];

агреговані (композитні) індекси.

2. Непараметричний аналіз фінансової стабільності – визначення фінансової стабільності банків на основі уявної обґрунтованої гіпотези та базується на вторинних (відносних) індикаторах:

– сигнальний підхід – дає можливість фіксувати сигнали попереджувальних індикаторів протягом «сигнального вікна», тобто визначати період часу перед погіршенням фінансової стабільності;

– рейтингові оцінки (CAMELS, PATROL, рейтинг динамічної фінансової стабільності, рейтингова оцінка «Мінфін», методики В. Кромонава, О. Ширінської, С. Семенова та ін.).

3. Таксонометричний метод (метод евклідових відстаней) – комплексна оцінка діяльності банків, що дозволяє визначити кращі з них по цілому ряду показників, набір яких може бути різним залежно від конкретного поставленого завдання [13, с. 59].

4. Економетричне моделювання, результатом якого є побудова регресійних рівнянь, які дають можливість виявити та оцінити взаємозв'язок між статистичними показниками й на основі цього спрогнозувати рівень фінансової стабільності:

– методи кластерного аналізу – дозволяють згрупувати банки залежно від ступеня впливу різних факторів на узагальнений показник їх фінансової стабільності;

– методи дискримінантного аналізу – дозволяють визначити ті фактори, які забезпечують розподіл банків за окремими групами (стабільними та нестабільними) [3].

5. Методи аналізу фінансової стабільності, засновані на застосуванні апарату теорії ймовірності та нечітких множин – побудова окре-

мих моделей на основі розгляду різних показників діяльності банку з метою узагальнення підсумкового показника – індексу фінансової стабільності, або зіставлення між собою таких показників.

6. Графічне відображення даних, що здійснюється на підставі часових рядів даних і визначення описових статистичних характеристик таких рядів (описові та розрахункові статистики, аналітична геометрія тощо).

Розглянемо визначені методичні підходи детальніше.

Коефіцієнтний метод ґрунтується на обчисленні набору економічних показників на основі статей фінансових звітів банківських установ. За допомогою коефіцієнтного методу можна отримати значну кількість економічних показників, що дозволяє використовувати коефіцієнтний аналіз для повного та всебічного дослідження. Саме розгорнутий коефіцієнтний аналіз дозволяє детально дослідити стабільність банку та виявити напрями її забезпечення.

В Україні ключовим інструментом макропруденційного аналізу є оцінка фінансової стабільності банків на основі обчислення основних і додаткових індикаторів фінансової стабільності, запропонованих Міжнародним валютним фондом. Згідно з його рекомендаціями, індикаторами фінансової стабільності є показники поточного фінансового стану та стійкості банку, які містять інформацію щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку й рентабельності, ліквідності, чутливості до ринкового ризику та рекомендовані індикатори фінансової стійкості, а також вихідні дані для їх складання [12].

Тож, відповідно до рекомендацій МВФ, в Україні запроваджено методіку комплексної оцінки стабільності фінансового сектора нашої держави, що включає 12 індикаторів для щоденного моніторингу та 23 – для щомісячного. Але слід сказати, що запропонований підхід дозволяє вирішити лише частину проблем аналізу фінансової стабільності, адже метод відносних показників (коефіцієнтний метод) має певні недоліки. По-перше, велика кількість коефіцієнтів, частина з яких дублюють один одного, ускладнює розрахунки. По-друге, має місце відсутність або недостатне

обґрунтування граничних значень більшості показників. По-третє, публічну фінансову звітність банку можна проаналізувати за допомогою обмеженої кількості аналітичних показників, адже нині в Україні відсутня система підготовки статистичних даних для розрахунку всього спектра із запропонованих МВФ індикаторів. По-четверте, висока деталізація оцінки фінансової стабільності за коефіцієнтним методом є значним недоліком за необхідності дати узагальнюючу оцінку окремого банку та провести відповідні порівняння. Особливо оцінка ускладнюється, коли за одним показником банк виявляє себе як цілком успішний, а за іншим – як фінансово нестійкий, тобто присутня різновекторність напрямків змін індикаторів, що унеможливує визначення загальної тенденції в їхній динаміці.

Варто додати, що оцінка фінансової стабільності найчастіше здійснюється саме за допомогою коефіцієнтного методу, який є доволі простим, доступним і легко реалізується на практиці. І хоча він не є оптимальним методичним підходом до вирішення проблеми комплексного аналізу фінансової стабільності банку, такий «експрес-аналіз» виступає діючим інструментом оцінки фінансового стану й дає змогу завчасно розпізнати характер і суттєвість змін та спрогнозувати їх імовірні напрями.

Поряд із застосуванням у міжнародній практиці цілої низки індикаторів фінансової стабільності, про які йшла мова вище, у деяких країнах використовується свій агрегований індикатор фінансової стабільності. Слід відзначити, що хоча цей індикатор може представляти певну цінність для оцінювання стану фінансової стабільності, він не може застосовуватися сам по собі, без аналізу інших індикаторів та інструментів аналізу [9, с. 88].

Найвідомішими агрегованими (компонентними) індексами фінансової стабільності є показники Bank Z-Score або Z-статистики (розрахованого експертами Світового банку) та індекс стабільності А. Роя [14].

Указаним методикам визначення агрегованих індексів властиві деякі недоліки: значний часовий лаг затримки отримання індикатора; вони є агрегованими в річному вимірі й не відображають ситуації в різних напрямках функціонування банківських установ. Проте агре-

говані індикатори характеризують ситуацію, що вже реалізувалась, і виступають не тільки ознакою вразливості, але й дають більш широке уявлення щодо стабільності розвитку.

Непараметричний аналіз передбачає визначення фінансової стабільності банку на основі нових індикаторів, які є узагальненням первісних індикаторів.

Сутність сигнального підходу полягає у встановленні небажаної межі перетинання досліджуваних показників протягом визначеного періоду часу. Однак при цьому виникає питання щодо обґрунтування припустимої межі відхилення досліджуваного показника діяльності банку.

Сьогодні актуальним для банків є здійснення стрес-тестування, яке проводиться як наглядовим органом – Національним банком України, так і спеціалізованими компаніями-аудиторами й самими банками. Стрес-тестування здійснюється з використанням різних методів аналізу, зокрема:

аналізу чутливості, спрямованого на виявлення ризиків і найбільш імовірної реакції інституцій фінансового сектора на шоки (зміни у процентних ставках, курсах валют, цін на активи тощо);

сценарного аналізу, спрямованого на перевірку стабільності фінансових інститутів і фінансового сектора до виняткових, але можливих економічних сценаріїв;

аналізу «зараження», на основі якого виявляється й оцінюється трансмісія шоків, що передається від окремої фінансової інституції (наприклад, системно значущої) до фінансового сектора загалом та в результаті впливу яких порушується фінансова стабільність банків [11].

Поява останнім часом значної кількості різних підходів і методів формування стресових сценаріїв та проведення стрес-тестування банківських установ робить важливою таку проблему, як розроблення критеріїв ефективності стрес-тестів як на макро-, так і на мікрорівні. Згідно з Методичними рекомендаціями НБУ, систему стрес-тестування банку можна вважати ефективною, якщо вона: забезпечує можливість визначення найгіршого сценарію розвитку подій; установлює розмір можливих збитків у разі реалізації найгіршого сценарію; виявляє вразливі та слабкі місця в системі захисту від ризиків; дає змогу керівництву опе-

ративно втручатись у процеси, які загрожують банку, визначати, організувати та впроваджувати комплекс необхідних заходів, спрямованих на зменшення впливу ризиків та уникнення фінансових втрат.

Синтетичну оцінку майже будь-якій характеристиці банку (кредитоспроможності, надійності, стійкості й, зокрема, фінансовій стабільності) дозволяє надати такий аналітичний інструмент, як рейтинг. Більшість застосовуваних на практиці методик аналізу фінансової стабільності банку спирається на рейтингову систему CAMELSO – метод, який використовується в міжнародній практиці. Головною перевагою цієї системи є те, що вона є стандартизованим методом оцінки банків; рейтинги за кожним показником указують напрями дій для їх підвищення; зведена оцінка відображає ступінь необхідного втручання, яке повинно бути розпочато стосовно банку з боку контролюючих органів.

До недоліків методики CAMELSO можна зарахувати те, що вона значною мірою заснована на експертних (суб'єктивних) оцінках, тому якість кінцевого результату багато в чому буде залежати від професіоналізму супервізорів. Крім цього, отриманий рейтинг банку є власністю Національного банку України й конфіденційною інформацією, призначеною тільки для внутрішнього використання, та не підлягає опублікуванню в засобах масової інформації.

Іншою широковідомою методикою оцінки фінансової стабільності банку є методика, розроблена групою експертів під керівництвом В. Кромонава.

Переваги цієї методики: відкритість; постійне її вдосконалення; достовірність і простота; логічна структура й фундаментальність. Утім, ця методика досить часто критикується за об'єктивно властиві їй недоліки, до числа яких можна зарахувати такі: достатня спірність нормування коефіцієнтів; незважаючи на декларовану відкритість, кромонівську методику не можна назвати повністю відкритою. Закритими частинами, як і раніше, є розрахунки коефіцієнтів зважування показників, крім того, укладачі рейтингу можуть коригувати місце того чи іншого банку згідно з одержуваною ними неформальною інформацією. Також рейтингова методика має враховувати умови зовнішнього середовища, у якому пра-

цює банк, а отже, має бути достатньо гнучкою. Показники, що включаються до методики не повинні дублювати один одного, оскільки це призводить до викривлення результатів оцінки. Важливе значення при побудові рейтингової системи має обґрунтування критеріїв ідеального банку, на основі яких проводиться класифікація банків та інтерпретація результатів рейтингової оцінки.

Формування рейтингової оцінки банківської установи на основі відхилення показників його функціонування від значень «еталонного» банку є завданням таксонометричного методу дослідження. Так, на основі квазівідстаней визначається сучасна позиція кожного банку з точки зору стабільної діяльності, що дає можливість установити тактичні та стратегічні напрями розвитку банків. Отже, таксонометричні методи оцінки дають змогу визначити позицію банку з урахуванням рівня його фінансової стабільності, а також урахувують потенційні можливості в рамках конкурентного середовища на ринку банківських послуг [13].

В основу таксонометричного методу (методу евклідових відстаней) закладено вибір еталону та порівняння оптимальних параметрів (координат) його фінансової стабільності з відповідними параметрами векторів усіх інших об'єктів дослідження (визначення евклідових відстаней, за якими й відбувається ранжування об'єктів: найменша відстань, відповідає стабільнішому банку). Принципова відмінність даної методики від інших, що використовуються для рейтингової оцінки, полягає в поданні всіх статистичних даних за обраними критеріями (показниками) у вигляді матриці, де окремий рядок є вектором фінансової стабільності, координатами якого є значення критеріїв (показників) [3].

Для забезпечення ефективного управління фінансовою стабільністю банку необхідно використовувати інструментарій економіко-математичного моделювання, який дозволяє розробити механізми вдосконалення функціонування стабільного банку через опосередковане пізнання об'єкта дослідження. При цьому особливого значення в економічній практиці набувають моделі, що дозволяють одночасно обґрунтовувати управлінські рішення і прогнозувати основні параметри діяльності банку. Серед економіко-математичних методів та

моделей, які застосовують для аналізу рівня фінансової стабільності банку, найчастіше використовують економетричні методи. Вони дозволяють визначити вплив зміни зовнішнього середовища на фінансову стабільність, провести аналіз причинно-наслідкових зв'язків між економічними змінними, здійснити пошук нових покращених альтернатив забезпечення фінансової стабільності.

Під час побудови економетричних моделей необхідно проводити якісний аналіз чинників, які за логікою економічних зв'язків впливають на фінансову стабільність банку. При цьому потрібно виділити з-поміж них тільки значущі, що підлягають подальшому опрацюванню. Отже, побудова економетричної моделі вимагає впровадження цілої низки підходів і методів, що потребує значного часу, а тому не може бути застосована для проведення оперативного аналізу фінансової стабільності банку. Варто також наголосити на необхідності обробки значної кількості інформації з метою отримання достовірних економетричних моделей, що нівелює їх упровадження для даних, які визначають короткострокову динаміку досліджуваних показників банківської діяльності. Більш суттєвим недоліком аналізу фінансової стабільності на основі економетричного моделювання є необхідність застосування процедур обрання даних для визначення відповідних моделей уникнення мультиколінеарності між такими даними.

У зв'язку з тим, що таксономічні показники, які характеризують фінансову стабільність банку, відрізняються один від одного, виникла необхідність ранжувати банки з метою одержання однорідної сукупності. Як засіб упорядкування доцільно застосувати метод багатомірної класифікації об'єктів – кластерний аналіз [7, с. 68]. Використання методологічних положень проведення кластерного аналізу діяльності банків сприяє впровадженню методів якісного стратегічного управління стабільністю з метою набуття конкурентних переваг на ринку банківських послуг. Перевагою кластерного аналізу також є можливість використовувати велику кількість характеристик стабільного банку. Проте кластерний аналіз є описовою процедурою, він не дозволяє зробити практично значимих статистичних висновків, але дає можливість провести своєрідну розвідку – вивчити «структуру сукупності».

Деякими дослідниками [6] пропонується визначати вагові коефіцієнти стабільності банку за допомогою лінійного дискримінантного аналізу. Цей метод дозволяє визначити набір ваг для коефіцієнтів, які найкраще поділяють елементи сукупності на групи – на фінансово стабільні банки та фінансово нестабільні банки.

Основною метою дискримінантного аналізу є пошук такої лінійної комбінації змінних, яка б оптимально розділила розглянуті групи. Проте вагові коефіцієнти не є надійними для оцінки фінансової стабільності вітчизняних банківських установ; дискримінантні моделі не дають відповіді на питання, які з факторів вплинули на зміну рівня фінансової стабільності; за результатами використання моделей не можна отримати інформацію можливого подальшого розвитку банку [4].

Одночасно, жоден аналіз фінансової стабільності банку не здійснюється без графічного відображення часових рядів даних і визначення описових статистичних характеристик таких рядів. Можна визначити переваги такого методу дослідження. Графічне подання даних певною мірою розглядається як якісна характеристика визначення фінансової ознаки розвитку банку [2, с. 155]. Графічне подання даних як часових рядів відображає не лише тренд розвитку банку, а й відбиває кількісні значення, що дозволяє проводити порівняльний аналіз фінансової стабільності як у межах одного банку з погляду різних періодів, так і окремих банків між собою. Також графічний метод допомагає зобразити потрібну інформацію в більш наочному та зрозумілому для користувача вигляді, наприклад відобразити динаміку зміни обсягу наданих кредитів за різні роки.

Проте цей метод можна використовувати лише для відображення аналізованих даних у динаміці. Крім цього, графічне відображення потребує доповнення описом статистичних характеристик досліджуваних рядів динаміки. Головний недолік полягає в тому, що необхідно проводити зазначені дослідження з погляду кожного показника фінансової стабільності. Утім таких показників може бути багато. Тож головне питання полягає у визначенні узагальненої оцінки аналізу фінансової стабільності.

Комплексну характеристику фінансової стабільності банку не можна обмежувати лише

набором кількісних показників (ліквідність, платоспроможність, прибутковість тощо), це повинен бути результат більш охоплюючого та детального аналізу, оскільки фінансова стабільність банку не є конкретним числовим показником його діяльності, це його якісна характеристика.

Комплексна оцінка фінансової стабільності банків повинна проводитися з використанням проаналізованих вище методик та охоплювати такі етапи:

1. Оскільки банк є відкритою динамічною системою, стабільність якого залежить від впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, то перший етап алгоритмічної моделі можна структурувати за напрямками: формування гіпотези про систему показників, що визначають фінансову стабільність банку (непараметричний аналіз на підставі коефіцієнтного підходу); оцінка рівня значущості показників (економетричне моделювання), визначення системи найбільш інформативних показників (ознак).

2. Побудова моделей ретроспективної та перспективної діагностики фінансової стабільності банку з використанням агрегованого індексу.

3. Розробка системи адекватних управлінських рішень щодо вибору стратегії забезпечення фінансової стабільності банку, що функціонує в умовах нелінійності розвитку макроекономічного середовища з використанням апарату теорії ймовірності та нечітких множин.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Проведення оцінювання за запропонованою моделлю, на відміну від існуючих, дає змогу врахувати специфіку банківської діяльності та вплив макроекономічного середовища на фінансову стабільність банків. Важливим є впровадження у практичну діяльність банків превентивних науково-методичних підходів до експрес-діагностування їх фінансової стабільності. Запропонований методичний підхід дасть можливість завчасно ідентифікувати погіршення фінансової стабільності банку й оцінити імовірність настання фінансової кризи, а також оперативно вжити відповідних заходів із метою її профілактики. Перспекти-

вами подальших досліджень у даному напрямі є розробка детальних рекомендацій щодо побудови комплексної моделі оцінки фінансової стабільності банків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаренкова Г. М. Узагальнений підхід щодо визначення оцінки фінансової стабільності розвитку банку / Г. М. Азаренкова, О. Г. Головка // Вісник НБУ. – 2009. – № 9. – С. 18–21.
2. Головка О. Г. Методичні основи аналізу фінансової стабільності банку / О. Г. Головка // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13) – С. 155–160.
3. Діагностика системної стабільності на основі макроекономічних та пруденційних показників : звіт про НДР (1 етап) ; наук. кер. О. М. Тридід. – № 0113U002195. – Харків : УБС НБУ ХІБС, 2013. – 72 с.
4. Євенко Т. І. Методологічні аспекти прогнозування ймовірності банкрутства банківських установ / Т. І. Євенко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9 (2). – С. 117–121.
5. Коваленко В. В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи : монографія / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 198 с.
6. Коваленко В. В. Оцінка фінансової стійкості банківської установи для розробки антикризової стратегії її діяльності / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 12. – С. 95–108.
7. Колодізев О. М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О. М. Колодізев, О. М. Штаєр // Проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 67–75.
8. Кузнєцова А. Я. Проблеми цінової та фінансової стабільності й інноваційного розвитку в Україні : монографія / А. Я. Кузнєцова. – Київ : УБС НБУ, 2010. – 263 с.
9. Лазня А. В. Науково-методичні підходи до визначення та вибору індикаторів фінансової стабільності банківської системи / А. В. Лазня // Фінансовий простір. – 2014. – № 1. – С. 83–91.
10. Маринич Т. О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України / Т. О. Маринич // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – Т. 1. – С. 218–226.
11. Огієнко В. І. Систематизація та аналіз індикаторів фінансової стійкості в Україні / В. І. Огієнко, О. В. Луняков // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 3–8.
12. Показатели финансовой устойчивости [Електронний ресурс]: Руководство по составлению / Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный Валютный Фонд, 2007 год. – Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf> (дата звернення: 18.09.16). – Назва с екрана.
13. Сенченко О. Рейтингова оцінка банків у розрізі аналізу їх фінансової безпеки на основі таксонометричного методу / О. Сенченко // Вісник НБУ. – 2011. – № 1 (179). – С. 58–60.
14. Шумська С. С. Тенденції розвитку та стійкість банківської системи України / С. С. Шумська, Д. В. П'ятницький // Управління розвитком. – 2015. – № 3. – С. 7–19.

REFERENCES

1. Azarenkova, G. M. & Holovko, O. H. (2009). Uzahalnenyi pidkhid shchodo vyznachennia otsinky finansovoi stabilnosti rozvytku banku [The generalized approach to the determination of estimation of financial stability of bank development]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of*

- the National Bank*, 9, 18–21 [in Ukrainian].
2. Holovko, O. H. (2012). Metodichni osnovy analizu finansovoi stabilnosti banku [Methodical bases of analysis of bank financial stability]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of Banking University of the National bank of Ukraine: Collected papers*, (1 (13), (pp. 155–160) [in Ukrainian].
  3. Trydid, O. M. (2013). *Diahnostyka systemnoi stabilnosti na osnovi makroekonomichnykh ta prudentsiinykh pokaznykiv [Diagnostics of system stability on the basis of macroeconomic and prudential indicators]*. (Vols.1). Kharkiv: UBS NBU KhIBS [in Ukrainian].
  4. Yevenko, T. I. (2013). Metodolohichni aspekty prohnozuvannya ymovirnosti bankrutstva bankivskykh ustanov [Methodological aspects of prognostic of probability of bank institutions bankruptcy]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of regional economy development*, 9 (2), 117–121 [in Ukrainian].
  5. Kovalenko, V. V. & Krukmal, O. V. (2007). *Antykryzove upravlinnia v zabezpechenni finansovoi stiikosti bankivskoi systemy [Crisis management in ensuring the financial stability of banks]*. Sumy: UABS NBU [in Ukrainian].
  6. Kovalenko, V. V. & Krukmal, O. V. (2007). Otsinka finansovoi stiikosti bankivskoi ustanovy dlia rozrobky antykryzovoi stratehii yii diialnosti [Estimation of financial firmness of bank establishment for development of crisis strategy of its activity]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 12, 95–108 [in Ukrainian].
  7. Kolodiziev, O. M. & Shtaiar, O. M. (2011). Formuvannya universalnoi systemy otsinky ekonomichnoi bezpeky banku [Forming of the universal system of estimation of economic security of bank]. *Problemy ekonomiky – Problems of economy*, 2, 67–75 [in Ukrainian].
  8. Kuznietsova, A. Y. (2010). *Problemy tsinovoi ta finansovoi stabilnosti y innovatsiinoho rozvytku v Ukraini [Problems of price and financial stability and innovative development in Ukraine]*. Kyiv: UABS NBU [in Ukrainian].
  9. Laznia, A. V. (2014). Naukovo-metodychni pidkhody do vyznachennia ta vyboru indyikatoriv finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy [The Scientifically-methodical approaches to the determination and choice of indicators of banking system financial stability]. *Finansovyi prostir – Financial space*, 1, 83–91 [in Ukrainian].
  10. Marynych, T. O. (2010). Komparatyvnyi analiz indyikatoriv finansovoi stabilnosti Ukrainy [Comparative analysis of the financial stability indicators of Ukraine]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, 3(1), 218–226 [in Ukrainian].
  11. Ohiienko, V. I. & Luniakov, O. V. (2013). Systematyzatsiia ta analiz indyikatoriv finansovoi stiikosti v Ukraini [Systematization and analysis of indicators of financial firmness in Ukraine]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of Banking University of the National bank of Ukraine: Collected papers*, (1), (pp. 3–8) [in Ukrainian].
  12. Pokazateli finansovoy ustoychivosti: rukovodstvo po sostavleniyu [Financial soundness indicators: compilation guide]. (n.d.) <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf> (accessed 18 September 2016) [in Russian].
  13. Senchenko, O. (2011). Reitynhova otsinka bankiv u rozrizi analizu yikh finansovoi bezpeky na osnovi taksonometrychnoho metodu [Banks rating in the context of the analysis of their financial security on the basis of the taxonomic method]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank*, 1 (179), 58–60 [in Ukrainian].
  14. Shumska, S. S. & Piatnytskyi, D. V. (2015). Tendentsii rozvytku ta stiikist bankivskoi systemy Ukrainy [Progress trends and firmness of the banking system of Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom – Development Management*, 3, 7–19 [in Ukrainian].

О. С. Вовченко (Высшее учебное заведение «Полтавский университет экономики и торговли»). **Современные методические подходы Укоопсоюза к оценке финансовой стабильности банка.**

Аннотация. Цель статьи заключается в обобщении научных подходов относительно оценивания финансовой стабильности банка для определения направлений усовершенствования методического обеспечения такой оценки. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью общенаучных методов исследования: теоретического обобщения, сравнения, группирования и систематизации, системного и критического анализа, логического обобщения, формализации. **Результаты.** Теоретические положения и методические подходы, рассмотренные в статье, доведены до уровня конкретных рекомендаций относительно возможности использования их для оценивания финансовой стабильности банка и разработки комплексной модели такой оценки в дальнейших исследованиях. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложены научно-методические рекомендации относительно оценки финансовой стабильности банков, которые будут способствовать усовершенствованию экономического механизма ее обеспечения.

Ключевые слова: банк, финансовая стабильность, комплексная модель, оценка, индикаторы.

O. Vovchenko (Poltava University of Economics and Trade). **Modern scientific approaches to the estimation of financial stability of bank.**

Summary. Purpose. Generalization of scientific approaches in relation to the estimations of financial stability of bank for determination of directions of improvement of the methodical providing of such estimation. **Methodology of research.** The decision of the tasks of the article was executed by means of scientific methods of cognition, among them: theoretical generalization, comparison, grouping and systematization, analysis of the systems and critical, logical generalization, formalization. **Findings.** Theoretical positions and methodical approaches considered in the article are well-proven to the level of certain recommendations in relation to possibility of the use of them for the evaluation of financial stability of bank and development of complex model of such estimation in further researches. **Practical value.** Offer scientifically-methodical recommendations in relation to the estimation of financial stability of banks will assist the improvement of economic mechanism of her providing.

Keywords: bank, financial stability, complex model, estimation, indicators.

Стаття надійшла 21 вересня 2016 року.

V. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО Й МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.1:339.9–047.52

РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У РОЗВ'ЯЗАННІ / ПОГЛИБЛЕННІ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Т. А. ДЕЙНЕКА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. В нинішніх умовах життя планетарного соціуму визначальним завданням глобального управління/регулювання економічних процесів є запобігання виникненню загроз розвитку світового суспільства. **Мета** статті полягає в дослідженні зв'язку між процесами розв'язання/поглиблення суперечностей світової економіки та поведінкою суб'єктів інституціоналізації міжнародних економічних відносин. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектики, логічного узагальнення, аналізу та синтезу. **Результати.** Суперечності, які виявляються нині у сфері управління світовою економікою та регулювання певних світогосподарських процесів, є результатом взаємодії суб'єктів і застосування ними інститутів глобального управління/регулювання відповідно до спрямованих інституцій та механізмів. **Практична значущість результатів дослідження.** Основні суперечності інституціоналізації міжнародних економічних відносин пов'язані: з а) цілісністю роз'єднаністю управлінсько-регуляторної структури глобальної економіки; б) зі складом, межами повноважень і ступенем реальної влади щодо реалізації цілей за групами суб'єктів глобального управління; в) з інтересами учасників глобального управління, які входять до однієї чи різних груп, і системою взаємовідносин між ними.

Ключові слова: суперечності, інститути, інституції, міжнародні економічні відносини, глобалізована економіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Суперечності глобальних економічних відносин, у тому числі й тих, які відбуваються в інституціональному полі взаємодії суб'єктів, розглядаються сучасною наукою в рамках проблема-

тики регулювання міжнародних економічних процесів та управління ними. Глобальне регулювання необхідно розуміти як підпорядкування певному правилу, порядку, як системі дій, застосованих із метою затвердження певної практики інституціоналізації відносин у глобальній економіці, збереження та під-

тримання її функцій. Глобальне управління (*global governance*) – це, передусім, керівництво процесами, їх спрямування та вплив на розвиток. В умовах економічної нестабільності, яка властива нинішньому глобалізованому соціуму, визначальним завданням як регулювання, так і управління є запобігання виникненню загроз розвитку світового суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблеми глобального економічного розвитку досліджуються науковцями надзвичайно активно. Відзначаючи, насамперед, внесок вітчизняної економічної науки в їх розробку, необхідно назвати праці А. Колота, Д. Лук'яненка, А. Поручника, Я. Столярчук, А. Філіпенка та ін. Разом із цим слід зазначити, що серед багатьох важливих проблем наукового аналізу, які стосуються розвитку міжнародних економічних відносин, питання поведінки суб'єктів в інституціональному середовищі належать до найбільш актуальних. Цей аспект проблематики утворює особливий науковий інтерес, оскільки поведінкова варіативність суб'єктів у названому (інституційному) середовищі зумовлює невизначеність змін світогосподарських процесів у глобальному масштабі.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження зв'язку між процесами розв'язання/поглиблення суперечностей світової економіки та поведінкою суб'єктів інституціоналізації міжнародних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для функціонування нинішньої (глобалізованої) економіки властива інституціональна невизначеність. Як явище сучасного світогосподарського розвитку, це виявляється у вигляді суперечності, притаманної поведінці всім учасникам інституціоналізації міжнародних економічних відносин, які у своєму виборі балансують між прийняттям рішення щодо посилення/послаблення регулюванням світогосподарських процесів. Посилення регулювання стимульовано прагненням господарюючих суб'єктів і держав до економічної стабільності. Ураховуючи реальність небезпеки, яку було спричинено глобальною кризою та неконтрольованістю ринку у світовому масштабі, міжнародні актори цілком свідомо схиляються до необхідності створення

певного координаційного центру. Проте, вони також добре усвідомлюють, що за реалізації регуляторних заходів такого рівня концентрації повноважень (по суті, за формування передумов створення світової влади) інтереси кожного з них навряд чи будуть братись до уваги тими, хто такі повноваження та владу отримає. Відповідно, послаблення регулювання аргументовано для суб'єктів світогосподарських процесів прагненням економічної свободи.

Отже, у сучасних умовах розвитку світової економічної системи виявляється суперечливість поведінки суб'єктів, які, з одного боку, прагнуть свободи конкуренції на основі ринкової лібералізації, а з іншого, ураховуючи руйнівні наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, – застосування контрзаходів щодо її обмеження. Це суттєво ускладнює визначення підходів до інституціоналізації економічних відносин на глобальному рівні.

За більш глибокого розгляду причин сучасного стану глобалізованої економічної системи та інституціональної невизначеності, притаманної їй, стає зрозумілим, що ці явища є прямим наслідком глибинних суперечностей періоду пізнього капіталізму. Первісним джерелом суперечностей, які виявляють себе у сфері міжнародних економічних відносин та стосуються їх інституціоналізації, є суперечність між продуктивними силами та виробничими відносинами. Площина економічних інтересів – глобального капіталу, з одного боку, та глобалізованого суспільства, з іншого – це те середовище, у якому, передусім, формуються причини похідних суперечностей інституціонального опосередкування світогосподарських відносин. Суперечності у сфері організації та управління/регулювання світовим господарством зумовлені протистоянням корінних інтересів взаємодіючих суб'єктів, що набули виявлення за інституціоналізації відносин. Вони походять від суперечностей, які виникають на рівні економічного базису в системі техніко-економічних відносин і соціально-економічних (передусім, відносин власності).

Економічна стабільність, якої прагне досягти суспільство через обрання та застосування дієвого механізму управління/регулювання в названій сфері, представляє собою результат наслідування певної моделі розвитку світового господарства, реалізованої в майбутньому. Відповідно, інституціональна опосередкова-

ність глобальних економічних відносин повинна відповідати принципам побудови цієї господарської системи. Завдання обрання суспільством певної моделі інституціоналізації відносин у рамках установалення світового економічного порядку та генеральної моделі

розвитку світової господарської системи вирішуються одночасно та взаємоузгоджено через розв'язання основної суперечності, яка продовжує існувати в період поступового переходу людства від індустріалізму до постіндустріалізму (рис. 1).

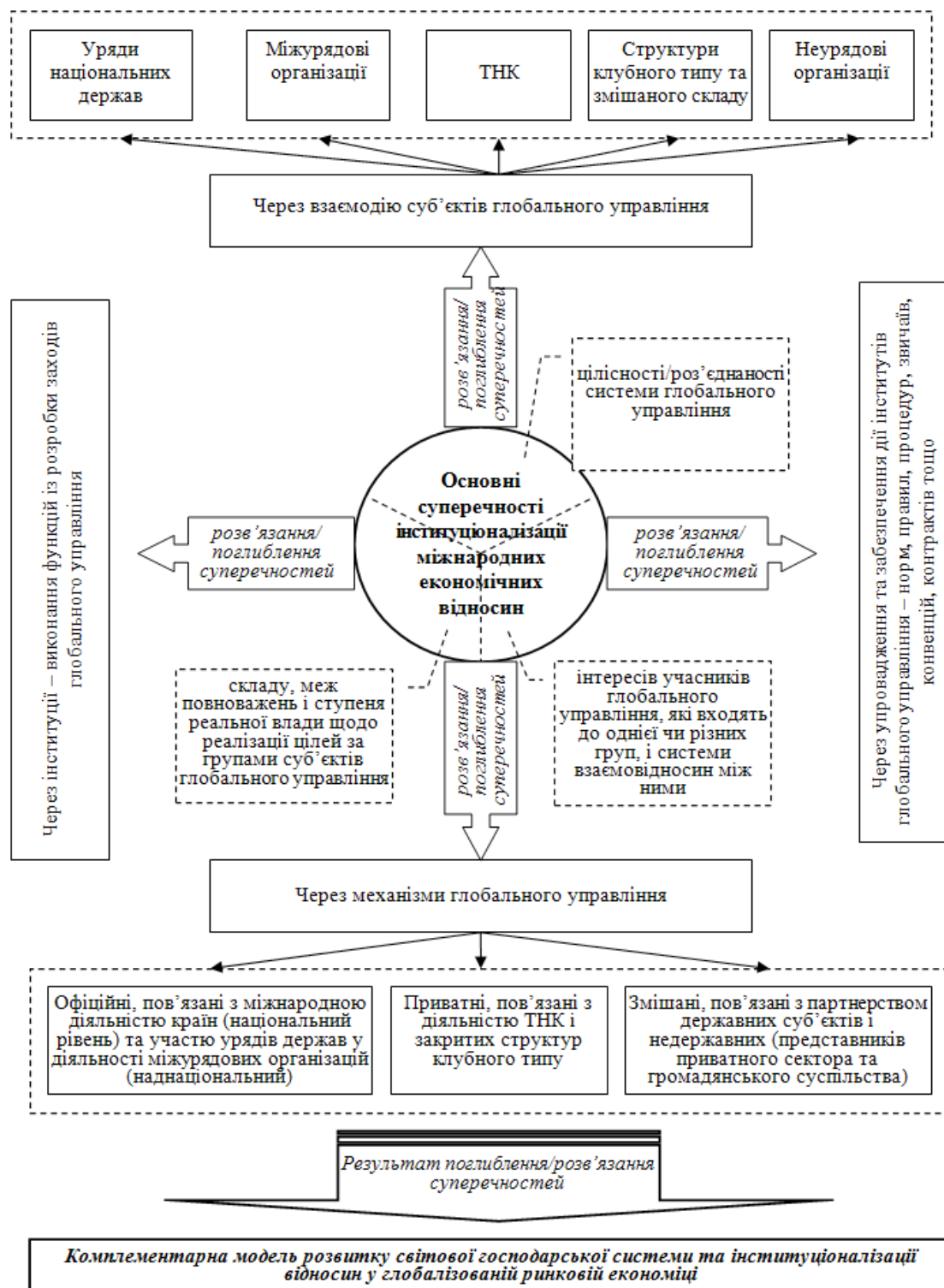

Рис. 1. Основні суперечності інституціоналізації міжнародних економічних відносин

Науковці визначають глобальне управління як комплекс формальних і неформальних інститутів, механізмів, відносин і процесів, які існують і поширюються на держави, ринки й окремих громадян та організації, як урядові, так і неурядові, за посередництва яких на глобальному ринку визначаються колективні інтереси, установлюються права й обов'язки, вирішуються спори [1]. Названі учасники світогосподарських процесів, приймаючи певний установлений порядок, виступають одночасно також його творцями – суб'єктами інституціоналізації міжнародних економічних відносин. Їх роль визначається, насамперед, потенційною та фактичною можливістю змінити інституціональні умови розвитку глобалізованої економіки, при цьому ефектом зазначених змін може стати як розв'язання існуючих суперечностей, так і їх поглиблення.

Ведучи мову про виникнення в ході суспільного розвитку суперечностей та відтвореність їх циклу («виникнення – становлення – розвиток – конфлікт»), важливо зазначити, що людство протягом усієї історії свого існування створювало механізми протидії процесам руйнації та запобігання виникнення згубної для людства незворотності – доведення ситуації до стану катастрофи, спричиненої конфліктами інтересів у соціумі. Глобальний конфлікт, пов'язаний із вадами глобального управління, або з його дисфункцією, є інституціональним конфліктом найвищого рівня. Отже, стан світової економіки та можливості її подальшого розвитку виявляються безпосередньо залежними від суб'єктів, на яких покладені функції управління та регулювання.

Глобальне управління є процесом і результатом взаємодії: 1) держав; 2) бізнесу; 3) світового громадянського суспільства; більш точно: урядів держав, міжурядових організацій (наприклад, Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund, IMF, МВФ), Світова організація торгівлі (World Trade Organization, WTO, СОТ), транснаціональних корпорацій, структур клубного типу (наприклад, «Велика сімка» (Group of Seven, G7), «Велика двадцятка» (Group of Twenty, G20) та змішаного складу (наприклад, Міжнародна організація праці (International Labour Organization, ILO, МОП), неурядових організацій (наприклад, Міжнародна Торгова палата (International Chamber of Commerce, ICC,

МТП), Міжнародний кооперативний альянс (International Co-operative Alliance, МКА).

Суб'єкти глобального управління діють через інститути впливу на світові економічні процеси, застосовуючи норми, процедури, звичаї, конвенції тощо. Інститути, як зазначав Д. Норт, мають велике значення – вони структурують суспільне життя, зменшуючи тим самим його невизначеність [2, с. 21]. Інститути, які застосовують суб'єкти глобального управління, нерозривно пов'язані з інституціями. Інституції – це статусні функції, соціально приписувані (*assignment*) або закріплені (*fixation*) за суб'єктами, об'єктами та процесами просторово-специфічної діяльності [3, с. 21].

Дійсно, від оптимізації запроваджених інститутів управління/регулювання світогосподарських процесів та продуктивності відповідних інституцій визначальним чином залежить стабільність економічного життя соціуму. Проте неузгодженість інтересів суб'єктів глобального управління робить таку перспективу віддаленою. Види суперечностей між суб'єктами різноманітні, серед основних – розбіжності інтересів: на рівні глобального капіталу та планетарного суспільства; на рівні урядів країн та міжнародних організацій (у тому числі неформальних і напівформальних об'єднань); на рівні країн (між країнами ядра та країнами периферії, між країнами «тріади» (США – країни ЄС – Японія) та країнами-новими економічними лідерами); на рівні взаємодії урядів країн і ТНК (між ТНК та урядами приймаючих країн і між ТНК та урядом країни походження) та ін.

Зазначаючи лише деякі з них, підкреслимо, передусім, що найбільш суттєвим у полі відносин глобального управління/регулювання є протиріччя між планетарним суспільством і світовою економічною елітою, яка представляє інтереси глобального капіталу. Для людства цінність становить стійкий економічний розвиток, а для глобальної економічної еліти – прибуток і влада.

Цю суперечність науковці оцінюють як фундаментальне відчуження, яке властиве для нинішнього етапу розвитку глобального та інтернаціонального світу. З одного боку, створено можливість і необхідність єдиного розвитку людства з метою спільних і гранично конкретних, невідкладних інтересів, притаманних кожній людині на Землі. З іншого боку, реалізація цих завдань нині залежить від вузького

кола ворогуючих між собою корпоративно-капіталістичних і бюрократичних еліт, «глобальної номенклатури» [4].

Однією з найбільш суттєвих сьогодні є суперечність, спричинена конфліктом інтересів міжнародних організацій та інших впливових напівформальних структур, з одного боку, та національних господарств – з іншого. О. Бузгалін і А. Колганов, аналізуючи роботи І. Валлерстайна, Н. Чомські та інших науковців, зазначають, що правила фінансових трансакцій і торгівлі визначають МВФ, Світовий банк (World Bank, WB, СБ), СОТ та їм подібні організації, які лише формально підконтрольні різним державам. Фактично стандарти світової геополітики та правила взаємодії держав регулюють саміти «Великої сімки», Давоські та подібні їм форуми, а також Північноатлантичний альянс (North Atlantic Treaty Organization, NATO, НАТО) [5, с. 281].

Такої ж думки додержується Дж. Розенау. Досліджуючи глобальне управління, він відзначив роль усіх організацій та груп впливу – від багатонаціональних корпорацій, транснаціональних соціальних рухів до безлічі неурядових організацій. Однак при цьому науковець також підкреслив, що досягнення ними цілей та вирішення поставлених завдань залежить від транснаціональних правлячих і наділених владою інститутів. Такі інститути (неформальні та напівформальні) діють поряд з офіційними інститутами, якими регулюються норми та правила міждержавної взаємодії [6].

Існує цілком обґрунтована думка, що Римським клубом (Club of Rome – міжнародна неурядова організація, до якої входять представники світової політичної, фінансової та наукової еліти) впродовж багатьох десятиліть здійснювалась цілеспрямована дискредитація державних інститутів як нібито таких, що не мають достатньо компетенції для вирішення завдань, покладених на них, оскільки визначальний вплив на ситуації, що виникають у межах національних структур, мають зовнішні чинники [7, с. 18–20]. Названа організація просувала низку ідей, що підпорядковані загальній стратегії уніфікації та централізації. Передбачалось перетворення існуючих інститутів на спеціалізовані «горизонтальні агентства», які діють на корпоративному, національному та регіональному рівнях (Е. Ласло «Цілі для людства», Доповідь Римському клу-

бу, 1977 р.). Пропонувалось створити систему пов'язаних, але географічно розмежованих центрів прийняття рішень, які діють на всіх рівнях людської організації (А. Печчеї праця «*The Human Quality*», 1977 р.). На цій основі доводилась доцільність передачі функцій державного регулювання наднаціональним і навіть глобальним структурам (А. Кінг, Б. Шнайдер «Перша глобальна революція», Звіт Римського клубу, 1990 р.). Вертикальну ієрархію за цією моделлю передбачалось доповнити горизонтальною, мережевою – так би мовити «зверху державних кордонів».

Серед сучасних відносин між групами країн, які опосередковані інститутами глобального управління (нормами, правилами тощо) та інституціями (функціями відповідних структур щодо їх виконання), виокремимо ті, що існують між економічно розвиненими країнами та країнами, які представляють решту світу. Країни-економічні лідери домінують у глобальному управлінні. Діяльність найбільш впливових міжнародних економічних організацій (СОТ, МВФ, Організація економічного співробітництва та розвитку (Organization for Economic Co-operation and Development, OECD, ОЕСР) істотно визначається саме цими країнами. Індустріальні країни, як зазначають науковці, беруть участь у цьому процесі нерегулярною, а більшість інших країн узагалі здебільшого, виступають його об'єктами [8, с. 393–394].

Поряд із країнами-економічними лідерами, економіко-політичними групами, міжнародними організаціями та економічними союзами великий потенціал регуляторного впливу на світову економіку нині набули ТНК. Науковці [9, с. 45] зараховують їх (як і транснаціональні організації) до типу «нової «анонімної» системи влади». У сучасних наукових дослідженнях усе частіше розглядаються не окремі великі компанії, що транснаціонально впливають на світову економіку, а дія транснаціональних корпорацій як системно організованої сили. В останній чверті ХХ ст. в результаті глобалізації та розвитку могутніх транснаціональних корпорацій набув розвитку транснаціональний уклад [10, с. 248], почала формуватися глобальна корпоративна система [11].

Економічна сила ТНК не поступається (а в багатьох випадках перевищує) економічний потенціал країн. Тому країни, які намагають-

ся отримати інвестиції від іноземних ТНК, зазвичай, схильні до поступок принципами державного регулювання. У будь-якому випадку остаточне рішення щодо розміщення капіталу у країні, що приймає залежатиме від ТНК. Регуляторні заходи, які проводять уряди країн, сприймаються такими міжнародними бізнес-структурами як альтернативні витрати – своєрідна плата країні, що приймає, за надходження інвестицій в її економіку.

Відносини між ТНК та їх країнами-метрополіями також не є абсолютно гармонійними. Як слушно зазначив свого часу Дж. Гелбрейт, корпорації переслідують, передусім, власні цілі. Їх завжди приваблюватимуть ринки, економічні можливості яких обіцяють більші прибутки [12]. Суперечність між ТНК та їх країнами-метрополіями полягає в тому, що заради збільшення прибутків ТНК готові знехтувати інтересами країн, із яких вони походять. Нині це наочно виявилось на фоні процесу деіндустріалізації розвинених країн, який пов'язаний із переносом транснаціональними корпораціями своїх виробництв у країни з дешевими ресурсами. ТНК розвинених країн фактично стали частиною економіки країн, що розвиваються. Реалізуючи власний інтерес максимізації прибутку, вони почали одночасно діяти відповідно до інтересів країн, що приймають.

Сучасна світова практика використовує різні механізми глобального управління: офіційні, пов'язані з міжнародною діяльністю країн (національний рівень) та участю урядів держав у діяльності міжурядових організацій (наднаціональний); змішані, пов'язані з партнерством державних суб'єктів і недержавних (представників приватного сектора та громадянського суспільства); приватні, пов'язані з діяльністю ТНК і закритих структур клубного типу. Проте, розглядаючи поведінку суб'єктів інституціоналізації міжнародних економічних відносин у контексті проблеми розв'язання/поглиблення суперечностей глобалізованої економіки, не можна не зазначити, що існуюча інституціональна система, на основі якої відбувається нині опосередкування процесів світового господарювання, не відповідає інтересам розвитку суспільства. Вона з початку вибудовувалась переважно з метою створення механізму отримання й перерозподілу глобальної ренти та світового доходу в інтересах еліти – корпоративно-капіталістичної та бюрократичної.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Основні суперечності інституціоналізації міжнародних економічних відносин пов'язані: а) з цілісністю/роз'єднаністю управлінсько-регуляторної структури глобальної економіки; б) зі складом, межами повноважень і ступенем реальної влади щодо реалізації цілей за групами суб'єктів глобального управління; в) з інтересами учасників глобального управління, які входять до однієї чи різних груп, і системи взаємовідносин між ними. Названі суперечності існуватимуть доти, доки період пізнього індустріалізму із властивою йому глобалізованістю економіки та суспільства, не зміниться новим (постіндустріальним) етапом у житті соціуму.

Суперечності, які виявляються нині у сфері управління світовою економікою та регулювання певних світогосподарських процесів, є результатом взаємодії суб'єктів і застосування ними інститутів глобального управління/регулювання та відповідно спрямованих інституцій. Витоки таких суперечностей пов'язані з корінними інтересами взаємодіючих суб'єктів. Отже, суперечності, які об'єктивуються в середовищі глобального управління, виникають на рівні економічного базису у сферах техніко-економічних відносин і соціально-економічних (передусім, відносин власності).

ЛІТЕРАТУРА

1. Thakur R. The UN and Global Governance: An Idea and Its Prospects. [Електронний ресурс] / R. Thakur, Th. G. Weis. – Indiana University Press Bloomington and Indianapolis, 2010. – 421 p. – Режим доступу: <https://play.google.com/books/reader?id=nQYybfJwXrcC&prints=frontcover&output=reader&hl=uk&pg=GBS.PA4.w.1.2.70> (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – Москва: Фонд экон. книги «Начала», 1997. – 180 с.
3. Фролов Д. П. Имеют ли институты значение для пространственной экономики? / Д. П.

- Фролов // Пространственная Экономика. – 2015. – № 1. – С. 14–37.
4. Бузгалин А. В. Основные «пласты» глобализации и ее конфликтогенный потенциал [Электронный ресурс] / А. В. Бузгалин // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/two/003.htm> (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
5. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. – Москва : Едиториал УРСС, 2007. – 512 с.
6. Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405–426.
7. Павленко В. Б. Глобальная олигархия. Клань в мировой политике: история и современность / В. Б. Павленко. – Москва : ОГИ, 2015. – 720 с.
8. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование / [Лукьяненко Д., Колесов В., Колот А. и др.] ; под ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – Киев : ГБУЗ КНЕУ имени Вадима Гетьмана, 2013. – 466 с.
9. Хельд Д. Глобальные трансформации. Политика экономика и культура / Д. Хельд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Дж. Перратон. – Москва : Праксис, 2004. – 576 с.
10. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – Москва : Экономика, 2011. – 382 с.
11. Vitali S. The Network of Global Corporate Control [Электронный ресурс] / S. Vitali, J. B. Glattfelder, S. Battiston. – PLOS, 2011. – Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0025995> (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
12. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества [Электронный ресурс] / Дж. К. Гэлбрейт – Режим доступа: http://royallib.com/read/gelbreyt_dgon/ekonomicheskie_teorii_i_tseli_obschestva.html#0 (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
- REFERENCES**
1. Thakur, R. & Weis, Th. G. (2010). *The UN and Global Governance: An Idea and Its Prospects*. Indiana: University Press Bloomington and Indianapolis. Retrieved from <https://play.google.com/books/reader?id=nQYybfJwXrcC&printsec=frontcover&output=reader&hl=uk&pg=GBS.PA4.w.1.2.70> (accessed 31 September 2016).
  2. Nort, D. (1997). *Instituty, institutsionalnyie izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki [Institutions, Institutional Change and Economic Performance]*. (A. N. Nesterenko, Trans.) ; B. Z. Milnera, (Ed.). Moscow: Fond ekon. knigi «Nachala» [in Russian].
  3. Frolov, D. P. (2015). Imeyut li instituty znachenie dlya prostranstvennoy ekonomiki? [Do the institutions of spatial importance for the economy?]. *Prostranstvennaya Ekonomika – Spatial Economics*, 1, 14–37 [in Russian].
  4. Buzgalin, A. V. Osnovnyie «plastyi» globalizatsii i ee konfliktogennyiy potentsial [Main «layers» of globalization and its conflict potential]. *Mezhdunarodnyie protsessyi. Zhurnal teorii mezhdunarodnyih otnosheniy i mirovoy politiki – International processes. Journal of the theory of international relations and world politics*. Retrieved from <http://www.intertrends.ru/two/003.htm> (accessed 31 September 2016) [in Russian].
  5. Buzgalin, A. V. & Kolganov, A. I. (2007). *Globalnyiy kapital [Global Equity]*. Moscow : Editorial URSS [in Russian].
  6. Rosenau, J. N. (2004). *Governance. Global Governance. Critical Concepts in Political Science*. T. J. Sinclair (Ed.). (Vol. 1). London: New York, (pp. 405–426).
  7. Pavlenko, V. B. (2015). *Globalnaya oligarhiya. Klanyi v mirovoy politike: istoriya i sovremennost [The global oligarchy. Clans in world politics: history and modernity]*. Moscow : OGI [in Russian].
  8. Lukyanenko, D., Kolesov, V., Kolot, A. et al.

- (2013). *Globalnoe ekonomicheskoe razvitie: tendentsii, asimmetrii, regulirovanie* [Global economic development: trends, asymmetries, regulation]. D. Lukyanenko, A. Poruchnika, V. Kolesova (Eds.). Kyiv : GVUZ KNEU imeni Vadima Getmana [in Russian].
9. Held, D., Goldblatt, D., Makgryu, E. & Peraton, Dzh. (2004). *Globalnyie transformatsii. Politika ekonomika i kultura* [Global Transformation. Politics Economy and Culture]. Moscow : Praksis [in Russian].
10. Yakovets, Yu. V. (2011). *Globalnyie ekonomicheskie transformatsii XXI veka* [Global economic transformation of the XXI century]. Moscow : Ekonomika [in Russian].
11. Vitali, S., Glattfelder, J. B. & Battiston, S. The Network of Global Corporate Control. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0025995> (accessed 31 September 2016).
12. Gelbreyt, Dzh. K. Ekonomicheskie teorii i tseli obschestva [Economic theory and goals of the society]. Retrieved from http://royallib.com/read/gelbreyt_dgon/ekonomicheskie_teorii_i_tseli_obshchestva.html#0 (accessed 31 September 2016) [in Russian].

Т. А. Дейнека, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Роль субъектов институционализации международных экономических отношений в разрешении/углублении противоречий глобализированной экономики.**

Аннотация. В нынешних условиях жизни планетарного социума главным заданием глобального управления/регулирования экономических процессов является предотвращение возникновения угроз развитию мирового общества. **Цель статьи** заключается в исследовании связи между процессами разрешения/углубления противоречий мировой экономики и поведением субъектов институционализации международных экономических отношений. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: диалектики, логического обобщения, анализа и синтеза. **Результаты.** Противоречия, которые проявляются ныне в сфере управления мировой экономикой и регулирования определенных мировых хозяйственных процессов, являются результатом взаимодействия субъектов и применения ими институтов глобального управления/регулирования, соответственно институтам и механизмам. **Практическая значимость результатов исследования.** Основные противоречия институционализации международных экономических отношений связаны с: а) целостностью/разобщенностью управленческо-регуляторной структуры глобальной экономики; б) составом, границами полномочий и степенью реальной власти субъектов различных групп глобального управления реализовывать поставленные ими цели; в) интересами участников глобального управления, которые относятся к одной или разным группам, и системой взаимоотношений между ними.

Ключевые слова: противоречия, институты, институции, международные экономические отношения, глобализированная экономика.

T. Deyneka, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics Trade). **The role of subjects of institutionalization of international economic relations in resolving/deepening of globalized economy.**

Summary. Background: In the conditions of modern period in the life of the planetary society the main task of global management / regulation of economic processes is to prevent the emergence of threats of world society development. **Purpose of the article:** research of connection between the processes of resolving / deepening contradictions of the world economy and the behavior of the subjects of the institutionalization of international economic relations. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: dialectic, logical generalization, analysis and synthesis etc. **Findings.** The contradictions, which appear today in the field of global economic management and regulation of certain world economic processes are the result of interaction between the subjects and the use by the subjects of institutions of global management / regulation, correspond institutions and mechanisms. **Practical value.** The main contradiction of institutionalization of international economic relations connected with: а) entirety/disunity

of the management and the regulatory structure of the global economy; b) the composition, of the boundaries of the powers and the degree of real power of subjects of the various global management teams to implement the objectives set by them; c) the interests of the participants in global governance, who relate to one or different groups, and the relationships between systems.

Keywords: *contradiction, institutes, institutions, international economic relations, globalized economy.*

Стаття надійшла 6 листопада 2016 року.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ

О. В. ЛОШЕНЮК

(Київський національний торговельно-економічний університет)

Анотація. Мета статті полягає у виявленні основних методів регулювання міжнародної трудової міграції на національному, міжнародному та інтеграційному рівнях. Стаття присвячена аналізу міграційних політик країн світу з метою визначення пріоритетних механізмів регулювання міжнародної трудової міграції. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Розроблено механізми й особливості регулювання міжнародної трудової міграції країнами світу, які включають у себе, у першу чергу, якісні вимоги до іноземної робочої сили, спрощену схему «робочої авторизації», віковий ценз, вимоги до стану здоров'я іммігрантів, обмеження особистісного характеру, пряме квотування імпорту робочої сили, систему санкцій, програми репатріації тощо. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих механізмів сприятиме інтеграції України у світовий ринок праці, співпраці із закордонними українцями, зміцненню конкурентних переваг від обміну трудовими ресурсами та запобіганню негативних наслідків міжнародної трудової міграції. Основні наукові положення статті можна використовувати як у практиці підприємств різних сфер діяльності, так і для держави загалом у питаннях регулювання міжнародної трудової міграції.

Ключові слова: міграційні процеси, міжнародна трудова міграція, регулювання, еміграція, імміграція, рееміграція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні міжнародна трудова міграція перетворилася на невід'ємну складову міжнародних економічних відносин і впливовий фактор світового розвитку. Глобалізація світової економіки створює нові умови для інтенсифікації міграційних процесів і сприяє глибоким перетворенням у структурі міграційних зв'язків країн та регіонів світу.

Нині практично всі країни світу беруть участь в обміні трудовими ресурсами, що викликає необхідність захисту їх національних інтересів. Водночас глобалізація, сприяючи розвитку масової міграції, привела до посилення проблем у сфері її регулювання. При цьому проблеми різних держав уподібнюються, а їх рішення вимагає вироблення відповідних механізмів регулювання міжнародної трудової міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання сучасного розвитку міжнародних міграційних процесів, зокрема регулювання міжнародної трудової міграції, знайшли відображення в роботах відомих зарубіжних та вітчизняних науковців: Дж. Борхаса, Р. Брубейкера, В. Бьонінга, А. Гайдуцького, В. Гейця, Д. Елтїса, Ж. Зайончковської, А. Золберга, І. Івахнюк, В. Іонцева, С. Каслза, І. Кукурудзи, Е. Лібанової, О. Малиновської, Д. Мессі, С. Метелева, М. Міллера, Т. Медведкіна, М. Пайора, Ю. Пахомова, А. Поручника, О. П'ятковської, А. Румянцева, М. Романюка, Л. Рїбаковського, С. Рязанцева, Дж. Солта, П. Стокера, І. Цапенко, А. Фїліпенко, О. Чернеги, М. Шульги та ін.

Незважаючи на те, що низка важливих аспектів міжнародної трудової міграції розглядається у працях багатьох дослідників, залишаються недостатньо вивченими методи та інструменти її регулювання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Головною метою цієї роботи є аналіз

міграційних політик країн світу та визначення пріоритетних механізмів регулювання міжнародної трудової міграції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В економічній літературі термін «регулювання» розглядається як здійснення цілеспрямованого впливу на економічні й соціальні системи, їхнє формування і розвиток. «Регулювання» також трактують як вид управлінської діяльності, спрямованої на усунення відхилень, неточностей, недоліків тощо в керованій системі шляхом розроблення і запровадження керуючою системою відповідних заходів [1], або як форму цілеспрямованого управлінського впливу, що зорієнтований на підтримку рівноваги в управлінському об'єкті та на його розвиток шляхом застосування певних методів, інструментів, засобів [2, с. 105].

Водночас поняття «регулювання міжнародної трудової міграції» охоплює регулювання процесів міждержавного переміщення осіб із метою працевлаштування і, відповідно, усіх проблемних аспектів, що супроводжують ці процеси [3].

Регулювання міжнародної трудової міграції є складним процесом, оскільки на нього впливають багато факторів, а інтереси різних сторін є задіяними. Коли держава забезпечує дотримання міжнародних стандартів регулювання міграційних потоків, ураховуючи як інтереси держави, так і зовнішніх мігрантів, така політика сприяє вирішенню демографічних дисбалансів, розвитку ринку праці й допомагає у формуванні позитивного іміджу на міжнародній арені. І навпаки, відсутність узгодженої політики, яка б задіяла всі сфери впливу трудової міграції, провокує подальші дисбаланси, посилює соціально-економічні проблеми й може збільшувати нелегальну міграцію [4].

Сучасні національні міграційні політики формуються в контексті становлення глобальної системи регулювання міжнародної трудової міграції, яка є проявом нового політичного мислення і втіленням глобальної концепції розвитку світового співтовариства. У свою чергу, механізм регулювання міжнародної трудової міграції включає три рівні: національний (державна міграційна політика), міжнародний та інтеграційний.

На національному рівні регулювання між-

народною трудовою міграцією втілюється у проведенні державної міграційної політики, яка є частиною соціально-економічної політики країни й передбачає визначення режиму перетинання національних границь громадянами та іноземцями, установлення умов перебування іноземців та умови їх допуску до працевлаштування.

Головною сферою реалізації державної міграційної політики є регулювання зовнішньої міграції з метою захисту національних інтересів (реалізації міграційних пріоритетів), у тому числі покращення демографічної ситуації, рівня життя населення та забезпеченості національної економіки трудовими ресурсами. У реалізації заходів державної міграційної політики беруть участь не тільки органи державної влади, а й різноманітні неурядові організації, діяльність яких спрямована на впорядкування міграційних процесів і захист прав мігрантів. Цілі міграційної політики встановлюються залежно від характеру суспільних інститутів, що існують у країні, однак мають відповідати міжнародним нормам і глобальним традиціям регулювання громадського життя.

Міграційна політика повинна розглядатися як діяльність державної влади з упорядкування міграційних процесів, а також як комплекс (система) загальних і спеціальних заходів, які реалізуються державою і спрямовані на зміну якісної структури й параметрів динаміки міграційних потоків країни (на основі прямого та непрямого впливу).

Водночас необхідно зазначити, що регуляторний вплив держави на міграцію трудових ресурсів є складовою внутрішньої і зовнішньої політики держави, відповідних напрямів економічної, демографічної, соціально-інтеграційної, соціально-культурної та інших видів діяльності держави, її структур та інститутів.

Механізм регулювання міжнародною трудовою міграцією включає в себе ряд методів, інструментів, засобів, принципів і важелів, за допомогою яких відбувається регулювання механічного переміщення трудоактивного населення на національному, міжнаціональному та транснаціональному рівнях.

До основних методів регулювання зовнішньої трудової міграції зараховують адміністративно-правові, економічні та оперативні. Перші включають у себе заходи національно-

го законодавства, що визначають юридичний, політичний і професійний статуси іммігрантів у даній країні, дію національних служб міграції та заходи міжурядових угод із регулювання зовнішньої трудової міграції. Заходи економічного регулювання покликані створювати мотиваційні стимули для оптимізації міграційних потоків, у даному випадку – трудової міграції. Оперативні заходи виконують коригувальну і координуючу функції, а також здійснюють моніторинг трудових міграційних процесів.

У сучасних умовах економічний аспект національної міграційної політики має істотно посилюватися, у тому числі щодо завдання і засобів регулювання. Значущість економічних причин міжнародної трудової міграції змушує приділяти особливу увагу економічним бар'єрам і стимулам. Спектр економічних методів регулювання досить широкий і включає як прямий, так і непрямий вплив на міжнародну трудову міграцію та національну економіку загалом.

Прямі методи націлені на регулювання обсягів і структури еміграційних потоків. Вони включають у себе вимоги до суб'єктів трудової міграції: підприємств-посередників, мігрантів. Вимоги до підприємств, які займаються працевлаштуванням громадян за кордоном, досить жорсткі. Для отримання ліцензії необхідна наявність: належної організаційної та матеріально-технічної бази, інформаційно-комп'ютерної системи, можливостей професійної підготовки, мовного навчання емігрантів; кадрів відповідної кваліфікації; матеріальних (фінансових) гарантій і юридичної відповідальності за результати своєї діяльності.

До прямих методів також можна зарахувати структурну політику, основними цілями якої виступають запобігання витоку за кордон працівників дефіцитних спеціальностей. Серед основних елементів структурної політики можна виділити такі: лімітування видачі закордонних паспортів, заборона (пряма й непряма) на виїзд окремих категорій працівників і введення еміграційних квот; установлення термінів обов'язкової роботи в країні після завершення освіти за державний рахунок; виділення пріоритетних регіонів країни за критерієм зайнятості; диференціація ставок валютних платежів трудящих емігрантів.

Прямі методи включають і заходи щодо захисту прав трудящих-емігрантів шляхом вико-

ристання двосторонніх угод і контрактної форми найму робочої сили для роботи за кордоном, яка покликана забезпечити певні економічні й соціальні гарантії шляхом організації установ, фондів, представництв, призначення спеціальних посадових осіб тощо з метою контролю за виконанням умов міжнародних угод із трудової міграції, вирішення спірних питань у країні перебування мігрантів та дотримання їх основних прав [5].

Непрямі методи регулювання міжнародної трудової міграції покликані створити сприятливий еміграційний клімат, вони включають у себе засоби заохочення валютних переказів з-за кордону та їх ефективне використання, зокрема надання пільг із валютних внесків у національних банках, де вищий відсоток за депозитами порівняно із внутрішніми вкладками, звільнення депозитів від податків тощо. У місцях найбільшого скупчення емігрантів відкриваються філії вітчизняних банків. Відбувається продаж робочим-емігрантам цінних паперів, що не обкладаються податком. Важливим є створення сприятливого клімату використання валютних коштів для придбання товарів, землі, виробничого обладнання, а також відкриття спеціалізованих державних установ із консультаційними функціями.

Також до непрямих методів належать спеціальні емігрантські програми, які додатково прийняті в багатьох країнах із метою повернення мігрантів з-за кордону та їх працевлаштування у країні, а також митні пільги для мігрантів, які повернулися. Їх уводять практично всі країни-донори робочої сили.

Отже, сучасне економічне регулювання міжнародної трудової міграції характеризується різноманітністю напрямів, може включати як стимулюючий, так і обмежувальний вплив. Використання економічних методів залежить від ресурсних факторів проведення міграційної політики і пов'язує її із загальною економічною політикою.

Вплив правових та економічних методів доповнюється заходами інформаційного характеру, які покликані впливати на ідеологічні передумови міграції і задіяти соціально-психологічні фактори її виникнення. Такі заходи передбачають використання різноманітних інструментів інформаційного впливу на соціальні групи, прийняті рішення і характер поведінки реальних і потенційних мігрантів.

Найважливішою передумовою формування механізмів та інструментів регулювання міжнародної трудової міграції є відповідна активність країн та орієнтація їх міграційних політик. Регулювання зовнішньої міграції на національному рівні націлене на забезпечення гармонічної взаємодії з міжнародним співтовариством. При цьому значимість державної (національної) міграційної політики постійно зростає, а її функціональне наповнення зазнає істотних змін. Першочерговим завданням держави стає контроль за динамікою і структурними особливостями міжнародних потоків робочої сили, які спрямовуються до її території з метою обмеження їхнього негативного впливу на наявний у країні людський потенціал, сприяння його покращанню та ефективному використанню [6].

У реалізації міграційної політики задіяні не тільки державні структури, але й суспільні інститути (діаспори, різні асоціації, об'єднання тощо). Їх діяльність спрямована на захист інтересів різних соціальних груп і часто виходить на міжнародний рівень. Між державою і суспільними інститутами можуть виникати певні протиріччя, що змушує погоджувати регулюючі заходи, виробляти єдині погляди на вирішення проблем міжнародної трудової міграції.

Через перманентність міжнародної соціальної мобільності міграційна політика за своєю спрямованістю в сучасних умовах орієнтована, головним чином, на регулювання зовнішньої міграції населення. Окрім «зовнішньої» спрямованості, вона має значний вплив на внутрішнє середовище країни (особливо господарську й соціальну сфери), тому її заходи інтегровані в загальну соціально-економічну політику держави.

Інструменти регулювання державної міграційної політики залежать від типу участі країни у глобальних міграційних процесах (донор або реципієнт трудових ресурсів), що зокрема визначає важливість і ступінь розвитку двох видів міграційної політики – еміграційної та імміграційної політики. Водночас державне регулювання здійснюється через прийняття з бюджету фінансованих програм, спрямованих на обмеження припливу іноземної робочої сили (імміграції) або на стимулювання мігрантів до повернення на батьківщину (рееміграції).

Регулювання імміграції полягає в тому, що держава не перешкоджає в'їзду тих категорій працівників, які потрібні в даній країні, обмежуючи в'їзд усім іншим. Перелік бажаних іммігрантів варіюється кожною країною, але, зазвичай, вони належать до однієї з визначених країною категорій.

Імміграційна політика формується за допомогою інструментів регулювання міжнародної трудової міграції. До першої групи таких інструментів належать «якісні вимоги до іноземної робочої сили». На сьогодні багато країн відчувають нестачу у кваліфікованих кадрах. Так, наприклад, в ОАЕ потрібні дипломовані лікарі й середній медичний персонал, в Австралії – фахівці з комп'ютерної техніки з вищою освітою та ін. Однак, законодавства всіх приймаючих країн установлюють жорсткі вимоги до рівня освіти та стажу роботи за спеціальністю. Мінімальною вимогою до рівня освіти вважається закінчення повного курсу середньої школи або професійно-технічного училища, що має підтверджуватися відповідним дипломом. У більшості випадків диплом необхідно підтверджувати або оцінювати у приймаючій країні на предмет відповідності вимог до фахівця відповідної сфери.

Приймаючими країнами під час працевлаштування пріоритет віддається фахівцям, які мають, як мінімум, 3-5 років стажу роботи за спеціальністю. Можуть вимагати також і рекомендаційні листи. Для більшості професій необхідні кваліфікаційні гарантії у вигляді диплома про вищу або спеціальну освіту. Наприклад, в Австралії приймають фахівців із професійним стажем не менше 3-х років, а на Кіпрі – 2-х років.

Заохочуються іммігранти зі стажем роботи за спеціальністю і високою професійною підготовкою, яка оцінюється за спеціально розробленою методикою. Іммігрант повинен протягом останніх п'яти років, які безпосередньо передують його приїзду у США, мати мінімум два роки стажу роботи за спеціальністю. Мінімальний рівень освіти іммігрантів повинен відповідати рівню американської школи (12-річний курс навчання).

Для деяких категорій висококваліфікованих фахівців була введена спрощена схема «робочої авторизації», яка не потребує процедур, необхідних для видачі звичайних дозволів на роботу. До таких фахівців належать:

ІТ-професіонали, інженери-будівельники й конструктори, лікарі. Іноземці, які мають запрошення від ірландської фірми на роботу за цими спеціальностями, можуть отримати в ірландському посольстві або консульстві «авторизацію» терміном на два роки, що не вимагає додаткових дозволів на роботу й одночасно замінює собою робочу візу.

Перевагою системи авторизації є те, що вона не має обмежень, характерних для загальної схеми дозволів на роботу, не передбачає «прив'язки» мігранта до роботодавця і дає можливість працівникам-мігрантам вільно виходити на внутрішній ринок праці, змінювати роботу тощо.

Водночас Ірландія приймає подібні схеми і для окремих категорій працівників (будівельники, медсестри, доглядальниці і молодший обслуговуючий персонал), пропозиція яких обмежена на внутрішньому ринку праці. Отже, Ірландія – одна з перших європейських країн, які розповсюдили ліберальніші схеми імміграції на тимчасових трудових мігрантів невисокої кваліфікації.

Наступним інструментом регулювання міжнародної трудової міграції є віковий ценз. В основному країни-імпортери приймають іноземних робітників 20-40 років. Обмежується приплив іммігрантів похилого віку, жінок із малолітніми дітьми, оскільки ці категорії громадян збільшують витрати на соціальну сферу у приймаючих країнах. Наприклад, в Алжирі вік робітників різних спеціальностей не повинен перевищувати 40 років; Швеція й Норвегія мають гостру потребу в буровиках-нафтовиках 20-40 років.

Також законодавства приймаючих країн висувають жорсткі вимоги до стану здоров'я іммігрантів. У країни не допускаються наркомани, психічно хворі люди, люди, заражені вірусом СНІД. Іммігранти зобов'язані подати довідку про стан свого здоров'я, завірену консульською установою приймаючої країни, або пройти спеціальне медичне обстеження. У США не допускаються наркомани й особи, які страждають різними видами психічних захворювань. Шведські й норвезькі фірми-наймачі проводять попереднє медичне та психологічне тестування іноземних кандидатів на в'їзд.

Інструментами регулювання міжнародної трудової міграції можуть також бути обмеження особистісного характеру. Наприклад, у

США обмежується в'їзд членів комуністичної або будь-якої іншої партії тоталітарного типу. В Ірландії відмовляють іноземцям, раніше засудженим на строк більше одного року.

Наступним інструментом є пряме квотування імпорту робочої сили. Щорічно приймаюча країна визначає максимальну кількість іммігрантів, яка розраховується на основі показника імміграційної квоти. Це робиться для того, щоб приплив іммігрантів не викликав зростання безробіття у приймаючих країнах. Наприклад, співвідношення чисельності іноземців і місцевих працівників на підприємствах у Греції має становити 1:10.

Кількісні квоти можуть уводитися в рамках: всієї економіки загалом, визначаючи максимальну частку іноземної робочої сили серед інших трудових ресурсів; окремих галузей, визначаючи максимальну частку іноземних робітників серед всіх зайнятих у даній галузі; окремих підприємств, визначаючи максимальну частку іноземних робітників на одному підприємстві; обмеження на загальну кількість іммігрантів, які приїжджають у країну протягом року.

Економічне регулювання передбачає певні фінансові обмеження, що забезпечують скорочення чисельності мігрантів. Країни-імпортери, у першу чергу, приймають іммігрантів, готових інвестувати в економіку приймаючої країни визначену законом суму та створити певну кількість робочих місць. За законодавством деяких країн іммігранти для працевлаштування на місцеве підприємство зобов'язані сплатити до державного бюджету певну суму грошей. Так, наприклад, у Словаччині прості працівники-мігранти повинні вносити плату за працевлаштування. В Ірландії за дозвіл на роботу протягом 4 місяців треба сплатити мито в розмірі 100 ірландських фунтів.

Більшість приймаючих країн установлюють максимальні терміни перебування іноземних робітників на їхніх територіях. Після закінчення цього терміну іноземні робітники повинні залишити країну або одержати дозвіл на продовження свого перебування у країні. Наприклад, у Зімбабве дозвіл на тимчасову роботу видається на строк не більше п'яти років, у Польщі – на півроку, у Норвегії – на один рік.

Інструменти регулювання міжнародної трудової міграції формують також національно-географічні пріоритети країни. Практично

кожна приймаюча країна законодавчо встановлює географічну й національну структуру імміграції. Вона, зазвичай, регулюється за допомогою кількісних квот на в'їзд іммігрантів із певних країн. Іноді, щоб уникнути звинувачень в упередженості та порушенні прав людини, уряд проводить у рамках географічних квот лотереї на право іммігрувати між представниками з різних країн або одного географічного регіону.

Також до інструментів регулювання міжнародної трудової міграції належать система санкцій, що діють стосовно незаконних трудящих-мігрантів, осіб, зайнятих незаконним імпортом робочої сили, роботодавців, які незаконно використовують трудящих-мігрантів.

Ще однією групою інструментів є програми репатріації, метою яких є стимулювання відпливу трудящих-мігрантів. Використання цих інструментів має свою специфіку. Масштаби їх застосування безпосередньо залежать від економічних і соціальних проблем, їх поєднання з потребами. Тому рестрикція міграційних потоків усе більше будується на принципі селективності, орієнтується на окремі категорії мігрантів, виділені за якісними ознаками (вік, стать, рівень освіти і професійної підготовки та ін.). Обмеження виїзду певних категорій потенційних мігрантів вирішуються переважно методами економічного стимулювання.

Інструменти регулювання міжнародної трудової міграції представляють собою програми регулювання міграційних процесів, які використовуються країнами-учасницями, для збалансованості попиту робочої сили з її пропозицією на міжнародному ринку праці. Дані програми виконуються за допомогою засобів регулювання міжнародної трудової міграції. Загалом кожна країна розробляє свої засоби щодо регулювання припливу й відпливу робочої сили залежно від внутрішньоекономічного становища певної країни. При чому характерною рисою регулювання міграційних процесів є те, що пріоритети в цій галузі віддаються національним державам [7].

Традиційні державні міри рееміграції полягають у розробці відповідних програм її стимулювання. Вони включають широке коло заходів, починаючи із примусової репатріації незаконних іммігрантів до надання матеріальної допомоги іммігрантам, які бажають повернутися на батьківщину. Однак ефективність цих

програм досить низька. Діють також програми професійної підготовки іммігрантів, за яких, одержавши освіту в розвиненій країні, іммігранти можуть розраховувати на більш престижну й високооплачувану роботу в себе на батьківщині. Однак інтерес іммігрантів до цих програм досить низький, тому що вони не дають гарантій працевлаштування після повернення на батьківщину. У свою чергу, програми економічної допомоги країнам масової еміграції дозволяють розвиненим країнам укласти угоди із країнами-експортерами робочої сили про інвестиції частини переказів працівників на батьківщину й частини державних коштів у створення нових підприємств у країнах, що розвиваються, які могли б стати місцем роботи для реемігрантів (наприклад, Німеччина й Туреччина) [8].

Водночас проводиться й політика, спрямована на рееміграцію деякої частини населення країни. З цією метою підтримується етнокulturне середовище, що сприяє збереженню національних традицій іммігрантів та їхніх зв'язків із батьківщиною.

Зростання масштабів міжнародної трудової міграції та вплив її на національні економіки, а також загострення ряду загальних для країн проблем обумовили активізацію регулювання міжнародної трудової міграції на міждержавному рівні.

Регулювання міжнародних міграційних процесів на міждержавному рівні буває: одностороннім – це державне регулювання міграційних процесів згідно із власними інтересами й без узгодження з іншими державами; двостороннім – це регулювання міграційних процесів на основі двосторонніх міждержавних угод; багатостороннім – базується на підписанні міжнародних угод, конвенцій на загальносвітовому рівні, а також у межах окремих інтеграційних угруповань. Відтак, кожна країна керується власними напрямками та цілями міграційної політики, вибором інструментів регулювання й визначення необхідних заходів.

У цьому контексті пріоритетна увага приділяється гармонійності взаємодії суспільства приймаючої країни та співтовариства мігрантів. Для виключення протиріч як тимчасові, так і постійні мігранти повинні бути максимально адаптовані до інонаціонального середовища. Дана проблема виникає у випадку взаємодії мігрантів з корінними національностями

ми, може здобувати гострий характер і вести до різних негативних наслідків. Адаптація виступає передумовою максимізації позитивних ефектів зовнішньої міграції для країни, тому перетворюється на самостійний напрям міграційної політики. Вона передбачає запровадження певних механізмів інтеграції іммігрантів та реалізацію спеціальних адаптаційних заходів із відповідними витратами держави.

Найважливішим напрямом національних міграційних політик стає інституціоналізація форм суспільно-політичного (ліги, суспільні й культурні організації та ін.) та економічного (наприклад страхові компанії) життя мігрантів, а також якісний захист їхніх особистих інтересів. Усе більше значення в регулюванні процесів міграції відіграють діаспори й імміграційні співтовариства, з якими налагоджується соціальний і політичний діалог.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Останнім часом практично у всіх країнах світу відбулись суттєві зміни, що викликали необхідність запровадження конкретних механізмів регулювання міжнародної трудової міграції, які повинні забезпечити відповідність не тільки економічних і соціальних інтересів суспільства, але й інтересів різних держав і прав мігрантів. Розробка моделі оптимального поєднання методів та інструментів регулювання міжнародної трудової міграції становить основу подальших досліджень автора в даному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

- Щебликіна І. О. Основи менеджменту [Електронний ресурс] / І. О. Щебликіна, Д. В. Грибова. – Мелітополь : Вид. буд. Мелітоп. міськ. друк., 2015. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/75154/management/regulyuvannya_zagalna_funktsiya_menedzhmentu#98 (дата звернення: 11.09.2016). – Назва з екрана.
- Государственное регулирование рыночной экономики / под ред. В. И. Кушлина. – Москва : Дело, 2001. – 280 с.
- П'ятковська О. Р. Механізми регулювання міжнародної трудової міграції: визначення операційного поняття / О. Р. П'ятковська. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 66–70.
- Курунова Ю. О. Міжнародна трудова міграція та міграційна політика / Ю. О. Курунова // Актуальні проблеми розвитку соціокультурної сфери : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : Центр суспільних інновацій, «Сполом», 2014. – С. 19–26.
- Государственная и межгосударственная миграционная политика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.ru/ekonomicheskie-otnosheniya-mejdunarodnyie/gosudarstvennaya-mejgosudarstvennaya-migratsion-18124.html> (дата звернення: 17.11.2016). – Назва з екрана.
- Гуменюк Ю. П. Людський капітал та вплив його глобального переливу на соціально-економічний розвиток / Ю. П. Гуменюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2010. – № 682. – С. 259–270.
- Гриньова В. М. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навч. посіб. / В. М. Гриньова, Г. Ю. Шульга. – Київ : Знання, 2010. – 310 с.
- Міжнародна трудова міграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bookz.com.ua/3/6.htm> (дата звернення: 24.11.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Shchablykina, I. O. & Hrybova, D. V. (2015). *Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]*. Melitopol : Vyd. bud. Melitop. misk. druk. Retrieved from http://pidruchniki.com/75154/management/regulyuvannya_zagalna_funktsiya_menedzhmentu#98 (accessed 11 September 2016) [in Ukrainian].
- Kushlina, V. I. (2001). *Gosudarstvennoe regulirovanie rynochnoj jekonomiki [State regulation of the market economy]*. Moscow : Delo [in Russian].

3. Piatkovska, O. R. (2015). Mekhanizmy rehuliuвання mizhnarodnoi trudovoi mihratsii: vyznachennia operatsiinoho poniattia [Mechanisms of regulation of international labor migration: defining the operational concept]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 6, 66–70 [in Ukrainian].
4. Kurunova, Iu. O. (2014). Mizhnarodna trudova mihratsiia ta mihratsiina polityka [International labor migration and migration policy]. Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Aktualni problemy rozvytku sotsiokulturnoi sfery» – *The International Scientific and Practical Conference «Actual problems of socio-cultural sphere»*. (pp. 19–26). Lviv : Centre for Social Innovation [in Ukrainian].
5. Gosudarstvennaja i mezhgosudarstvennaja migracionnaja politika [Government and intergovernmental migration policy] (n. d.). [http://economy-ru.com/ekonomicheskije-otnosheniya-mejdunarodnyie/gosudarstvennaya-mejgosudarstvennaya-](http://economy-ru.com/ekonomicheskije-otnosheniya-mejdunarodnyie/gosudarstvennaya-mejgosudarstvennaya-migratsion-18124.html)
6. Humeniuk, Iu. P. (2010). Liudskyi kapital ta vplyv yoho hlobalnogo perelyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok [Human capital and its global impact on the flow of economic and social development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»*: Collected papers, 682, 259–270 [in Ukrainian].
7. Hrynova, V. M. & Shulha, H.Iu (2010). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Economics of Labour and sociolabor relations]*. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
8. Mizhnarodna trudova mihratsiia [International labor migration] (n. d.). <http://www.bookz.com.ua/3/6.htm>. Retrieved from <http://www.bookz.com.ua/3/6.htm> (accessed 24 November 2016) [in Ukrainian].

О. В. Лошенко (Киевский национальный торгово-экономический университет). **Государственное регулирование международной трудовой миграции в странах мира.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении основных методов регулирования международной трудовой миграции на национальном, международном и интеграционном уровнях. Статья посвящена анализу миграционных политик стран мира с целью определения приоритетных механизмов регулирования международной трудовой миграции. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Разработаны механизмы и особенности регулирования международной трудовой миграции странами мира, которые включают в себя, в первую очередь, качественные требования к иностранной рабочей силы, упрощенную схему «рабочей авторизации», возрастной ценз, требования к состоянию здоровья иммигрантов, ограничения личностного характера, прямое квотирование импорта рабочей силы, систему санкций, программы репатриации и т. п. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что внедрение предложенных механизмов будет способствовать интеграции Украины в мировой рынок труда, сотрудничеству с зарубежными украинцами, укреплению конкурентных преимуществ от обмена трудовыми ресурсами и предотвращению негативных последствий международной трудовой миграции. Основные научные положения статьи можно использовать как в практике предприятий различных сфер деятельности, так и для государства в целом в вопросах регулирования международной трудовой миграции.

Ключевые слова: миграционные процессы, международная трудовая миграция, регулирование, эмиграция, иммиграция, реэмиграция.

O. Losheniuk (Kyiv National University of Trade and Economics). **Government regulation of international labor migration in the countries of the world.**

Summary. Purpose. The article is devoted basic methods of regulation of international labour migration at national, international and integration level. The article is sanctified to the analysis of

*migration policy of the world countries with the aim of determination of priority mechanisms of regulation of international labour migration. **Methodology of research.** Solving tasks in the article by means of general and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The mechanism and features of regulation of international labor migration by the world countries are developed, which include, first of all, "the quality requirements for foreign labor," simplified "working authorize" age qualification requirements for the health of immigrants, restriction of personal character, direct import quotas of labor, a system of sanctions programs repatriation and more. **Practical value.** The article substantiates the that the implementation of the proposed mechanism will facilitate Ukraine's integration into the global labor market, cooperation with foreign Ukrainian, strengthen the competitive advantages of sharing human resources and preventing the negative effects of international migration. The main scientific position of article can be used in the practice of enterprises in various areas of activity and for the state as a whole in the regulation of international labor migration.*

Keywords: migration processes, international labor migration, regulation, emigration, immigration, reemigration.

Стаття надійшла 25 листопада 2016 року.

VI. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

UDC 338.48:517

ECONOMIC-MATHEMATICAL BASIS FOR FORMING COMPLEX PROGRAMS OF RECREATION BALANCED DEVELOPMENT

H. SHEVCHENKO, PhD in Economics, Assistant Professor
(Sumy Sate University)

Summary. *The purpose of the research is to analyze and improve the economic-mathematical basis of formation of the complex programs of equilibration of recreational development. **Methodology of research.** The theoretical basis of the study includes the following provisions: the principles of economy and management of the national economy in its sectoral context as well as the socio-economic theoretical propositions of recreation; the conceptual provisions of economic development. **Findings.** In the article, in analyzing the functioning of recreational sector the theoretical propositions of program method application are disclosed as well as its relationship with the method of the theory of optimal control. It is substantiated that the complex program of its development in its base has the goals tree; decision-making processes in the recreational industry, the effects of which are considered in the medium term, have the multistep nature and should reflect the aspects of regulatory policy and organizational-economic mechanism of distribution of recreational resources. **Practical value.** The proposed in the work the theoretical and methodological economic-mathematical approach to the formation of complex program of development of recreation can be applied in practical plane of administrative-territorial management of the national economy; and also used by individuals who make managerial decisions when developing and implementing socio-economic recreational programs based on a step by step public and private financial and investment designing.*

Keywords: recreation economics, complex program, balanced development, dynamic programming.

Introduction. The socio-economic development is a complex process that requires adequate mathematical programming approaches. The recreational sector of the national economy in turn, is not an exception; its study has a transdisciplinary nature especially in the context of complex programs of its development. In examining equilibrium states in the recreational activity, do not dispense with the appropriate methods of economic-mathematical modeling, in particular, such as linear and dynamic programming.

In the conditions of unstable external environment, when with more or less of a high probab-

ility one can forecast and therefore form programs of such complex socio-economic phenomena and processes as recreation, in the medium term, as well as at this giving preference to step by step analysis of the possibility of future organizational activities – the priority is given to a balanced dynamic programming of recreational development.

Brief Literature Review. The question of forming and realization of complex socio-economic programs of the country and its certain territories development were investigated by internationally renowned scientists in particular L. V. Kantorovich [1] and N. N. Moiseev [2–3].

Representatives of modern Ukrainian economics, related to recreational programming and modeling tourism, to forecasting socioeconomic development, to design mechanism theory in relationship with natural resources, – conduct a detailed analysis in their researches, particularly B. T. Pushkar and Z. M. Pushkar [4], S. G. Svetunkov, I. S. Svetunkov, N. A. Kizim, and T. S. Klebanova [5], M. M. Petrusenko [6] and others. Modeling and forecasting the dynamic behavior of recreants are in the work of foreign scientists K. A. Baerenklau and B. Provencher [7]. Issues of dynamic competition in tourism is analyzed in the work of J. Li, W. Zhang, H. Xu, and J. Jiang [8]. At the same time, issues of economic- mathematical modeling of recreational balance reflected in complex programs need further development.

Purpose. The purpose of the research is to analyze and improve the economic-mathematical basis of formation of the complex programs of equilibration of recreational development.

Presentation of the main material of research with justification of received scientific results. According to the opinion of N. N. Moiseev [3, 196–198, 206–207], under the program should be understood the totality of measures providing the achievement of the ultimate goals of the given phase of socio-economic development. Thus it is important to understand how the programs at a higher national level are formed. The classification of such programs includes the following: the programs for achievement of a given level of consumption, the program of social development, the environmental programs and so on.

When forming the socio-economic program, along with its description it is necessary to figure out the possibilities of its implementation, providing with the required resources, determine the terms the completion etc. Therefore, the models that describe the functioning and development of various sectors of the economy are necessary; within the complex program such models are more detailed than the models of forecasting of the industry development.

The program method is a holistic system of views on management of complex cybernetic systems with many subjects, including economic systems. Preliminary socio-economic forecasting, the formation of complex program and planning the based on it should be completed with their implementation that is impossible without designing

specific mechanisms for realization.

In the work [9, 25] the multicriteria optimization within the framework of formation of the program of the industry development is emphasized, as well as on the contradiction of objectives, including “increased spending on improving living standards (social purpose) makes it difficult to the achievement of financial and economic objectives etc.”

The complex program of the development of recreational industry at its core has a goals tree of this industry and the national economy as a whole. Within this, the notion of the goal is supplemented by the notion of criterion – “... the requirements that define the rule of unambiguous choice of means to achieve the goal” [10, 102]. From the perspective of systems analysis such a criterion may be a criterion of functioning, the index of effectiveness, a criterion of optimality, the objective function and so on. Since the recreational industry is a complex socio-economic system in which the achievement of several goals is needed simultaneously and the relations among separate goals and means of achieving them are not obvious – it is necessary the formation of complex programs in which the whole complexity of the management of recreational activity takes a certain shape, simplifies decision-making in this area. A criterion in its turn, ensures that the vector chosen to achieve a particular goal of subsystem (recreational sector) do not contradict the general objective of the system (national economy) and the objectives of other subsystems (other sectors of the national economy: as the services sector and the production sector). By using economic criterion the benefits for the society from the functioning of the system and the cost of its creation and maintenance can be correlated, i.e. to determine the economic efficiency by selecting the variants of the goal achievement.

The formulation of the criteria for the systems of highest rank, i.e. the territorial and sectoral, the inter-sectoral, the cluster systems, is not an easy task, especially since it can be complicated by the necessity of additional social and other criteria. It is about a set of criteria, wherein however the major one or two-three of basic criteria can be isolated and the ranks of other criteria can be determined, to complement the goals of functioning and development of the recreational sector of national economy.

The decision making processes in the recre-

ational industry, the effects of which are considered in the medium term, tend to have a multistep character. It is known that mathematical apparatus is adequate to necessity of adoption of such decisions, offers a dynamic programming method (dynamic programming concept created by R. Bellman [11]), which closely intersects with optimal control theory by L. Pontryagin [12].

On the basis of recommendations set forth in the works [1, 64–67; 2, 182–185; 3, 196–206; 9; 11, 65–76; 12], we propose to form a complex program of balanced development of recreation based on the optimization principle and respectively method of dynamic programming, including in conjunction with optimal control method adapted to the specifics of socio-economic studies, namely as follows.

Such a program generalized can be presented as a set of projects for the development of recreation over the medium term. Suppose it is necessary to select such projects that have a common goal (to increase the profits of the sector at provision to the population qualitative recreational services) and certain features of socio-economic development of the recreation with the total volume of public and private financial investments FI . To accomplish this it is necessary to solve the following problem of the extreme type:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^N rp_i v_i \rightarrow \max \\ \sum_{i=1}^N rp_i ke_i \leq FI \\ rp_i = 0, 1, 2, \dots \end{cases} \quad (1)$$

where FI – the volume of public and private financial investments aimed at the development of recreation within the complex socio-economic program;

rp_i – the number of projects of recreational development of i type;

i – the sequence number of the type of recreational development;

N – the number of types of projects of recreational development;

v_i – the volume of investments on the project of i -type of recreational development;

ke_i – the coefficient of equilibration at i -type of recreational development ($ke_i \geq 1$; $ke_i = 1$ – socially oriented type of project; ke_i maximally distant from 1 – the type of project, oriented to maximizing the financial result, without a purposeful

consideration of social, cultural, environmental and other factors of the process of satisfying recreational needs).

The scheme of solving this problem is as follows. First, consider the projects of the first type ($i=1$). Then the maximum volume of investment on projects of the first type defined as follows:

$$\begin{cases} f_1(FI) = \max \{rp_1 v_1\} \\ rp_1 ke_1 \leq FI \\ rp_1 = 0, 1, 2, \dots \end{cases} \quad (2)$$

where $f_1(FI)$ – the function of financial investment aimed at the development of recreation by implementation of first type projects.

Whereas rp_1 FI/ke_1 , and for each maximum must be taken rp_1 the greatest possible, then $rp_1 = [FI/ke_1]$ (an expression taken in square brackets $[FI/ke_1]$ means the greatest integer not more than FI/ke_1) and $f_1(FI) = [FI/ke_1]v_1$.

The next step is to examine the projects of first and second types simultaneously (in this study we do not give specific names to the types of recreational development for the present, for example, the projects of socially oriented recreational development, because at this stage it does not play an important role). The maximum amount of investment on the projects in this case will be $f_2(FI)$. If we take rp_2 of the projects of second type, then the first type of projects (considering the entire volume of financial investment, which, of course, all the time remains a limited resource) we can take not more than $FI - rp_2 ke_2$. Thus, the maximum volume of investment of the second type projects is equal to $f_1(FI - rp_2 ke_2)$, and the total amount of investments on the projects in this case will be $rp_2 v_2 + f_1(FI - rp_2 ke_2)$. It is necessary to determine rp_2 . The value of $f_2(FI)$ as maximum volume of investment on the projects of the first and second types of recreational development, is defined as the maximum for all choice variants rp_2 , namely:

$$f_2(FI) = \max_{0 \leq rp_2 \leq [FI/ke_2]} \{rp_2 v_2 + f_1(FI - rp_2 ke_2)\}. \quad (3)$$

By analogy, perpetrating a step by step analysis of maximization the function of the volume of investment on projects of various types of recreational development, after N steps we will obtain the following:

$$f_N(FI) = \max_{0 \leq rp_N \leq [FI/ke_N]} \{rp_N v_N + f_{N-1}(FI - rp_N ke_N)\}, \quad (4)$$

where $f_N(FI)$ – the maximum volume of investments on N types projects;

$rp_2 \cdot v_2$ – the volume of investments on project of N -type;

$f_{N-1}(FI - rp_N ke_N)$ – the maximum volume of investments on projects $(N - 1)$ -type.

From the obtained recurrent ratios consistently functions can be found $f_1(FI), f_2(FI), \dots, f_{N-1}(FI), f_N(FI)$, and thus the numerical solution of the problem concerning equilibrated recreational development in the framework of complex socio-economic program. An additional analysis results can be obtained by applying the method of linear programming [1; 13].

In our opinion, any complex program of socio-economic development along with the proper traditional aspects of programming should also reflect the aspects of regulatory policy as well as a mechanism (according to mechanism design theory) and the interrelation with the structural and organizational component of the task on which programming is oriented. In the case of formation of equilibrated recreational development programs in the context mentioned above, it is also expedient to display the complex organizational and economic instruments needed to implement the planned measures. For example, this refers to public-private partnerships or granting interest-free loans to the subjects of recreational business for innovations, relating to the provision of socio-ecologically oriented services.

If consider the general provisions on the combination of the economic aspects of the recreational industry to its other sides, that can give probable financial benefits mainly in the long run, then in the basis of forming the programs of equilibrated development of recreation, the principles of indicative planning should be considered as a mechanism for coordination and harmonization of interests of the state and private business in the medium term.

Conclusions. So, as a result of the conducted study can be made the following conclusions. Firstly, in analyzing the functioning of recreational sector the theoretical propositions of program method application are disclosed as well as its relationship with the method of the theory of optimal control. It is substantiated that the complex program of its development in its base has the goals tree; decision-making processes in the recreational industry, the effects of which are considered in the medium term, have the multistep na-

ture. Secondly, the theoretical and methodological approach to dynamic programming of recreational activities is proposed as an economic-mathematical basis of formation of complex programs that are presented as a collection of investment projects of equilibration of recreational development. It is substantiated, that such complex programs should reflect the aspects of regulatory policy and organizational-economic mechanism of distribution of recreational resources.

REFERENCES

1. Kantorovich, L. V. & Gorstko, A. B. (1968). *Matematicheskoe optimal'noe programirovanie v jekonomike [Mathematical optimal programming in the economy]*. Moscow : Publ. «Znaniye» [in Russian].
2. Moiseev, N. N. (2003). *Izbrannye trudy v 2-h tomah. Gidrodinamika i mehanika. Optimizacija, issledovanie operacij i teorija upravlenija [Selected works in 2 volumes. Hydrodynamics and mechanics. Optimization, operations research and management theory]*. (Vol. 1). Moscow : Tydex Co [in Russian].
3. Moiseev, N. N. (1981). *Matematicheskie zadachi sistemnogo analiza [Mathematical problems of system analysis]*. Moscow : Nauka [in Russian].
4. Pushkar, B. T. & Pushkar, Z. M. (2014). *Terytorialna orhanizatsiia rekreatsiinoho hospodarstva rehionu [Territorial organization of recreational facilities in the region]*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
5. Svetunkov, S. G., Svetunkov, I. S., Kizim, N. A. & Klebanova, T. S. (2011). Prognozirovanie social'no-jekonomicheskogo razvitija regionov s pomoshh'ju modelej kompleksnoznachnoj jekonomiki [Forecasting of the socio-economic development of regions with the help of complex-economy models]. *Problemy jekonomiki – Problems of economy*, 2, 83–90 [in Russian].
6. Petrusenko, M. M. & Shevchenko, H. M. (2013). Upravlinnia ekoloho-ekonomichnymy konfliktamy v konteksti teorii optymalnykh mekhanizmiv rozpodilu resursiv [Managing environmental-economic conflicts in the con-

- text of design mechanism theory]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, 3 (141), 186–192 [in Ukrainian].
7. Baerenklau, K. A. & Provencher, B. (2005). Static modeling of dynamic recreation behavior: implications for prediction and welfare estimation. *Journal of economical and management*, 50 (3), 617–636.
  8. Li, J., Zhang, W., Xu, H. & Jiang, J. (2015). Dynamic competition and cooperation of road infrastructure investment of multiple tourism destinations: a case study of xidi and hongcun world cultural heritage. *Discrete dynamics in nature and society*, 2015, 10.
  9. Burkov, V. N. & Dzhakhvadze, G. S. (1997). *Jekonomiko-matematicheskie modeli upravlenija razvitiem otraslevogo proizvodstva [Economic-mathematical models of industrial production development management]*. Moscow : IPU RAN [in Russian].
  10. Chernyak, Yu. I. (1975). *Sistemnyj analiz v upravlenii jekonomikoj [System analysis in economic management]*. Moscow : Izd-vo «Jekonomika» [in Russian].
  11. Bellman, R. & Kalaba, R. (1965). *Dynamic programming and modern control theory*. NY : Academic Press.
  12. Pontryagin, L. S. (2004). *Princip maksimuma v optimal'nom upravlenii [The maximum principle in optimal control]*. Moscow : Editorial URSS [in Russian].
  13. Shevchenko, H. M. (2011). Teoretychne obgruntuvannia zastosuvannia liniinoho prohramuvannia pry modeliuvanni rekreatsiinoi diialnosti [The theoretical grounds for the use of linear programming in modeling recreational activities]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of Sumy State University: Collected Papers: A series: Economics*, (3), (pp. 11–18) [in Ukrainian].
  14. / Л. В. Канторович, А. Б. Горстко. – Москва : Изд-во «Знание», 1968. – 96 с.
  2. Моисеев Н. Н. Избранные труды в 2-х томах. Гидродинамика и механика. Оптимизация, исследование операций и теория управления. – Т. 1. / Н. Н. Моисеев. – Москва : Тайдекс Ко, 2003. – 376 с.
  3. Моисеев Н. Н. Математические задачи системного анализа / Н. Н. Моисеев. – Москва : Наука, 1981. – 488 с.
  4. Пушкар Б. Т. Територіальна організація рекреаційного господарства регіону / Б. Т. Пушкар, З. М. Пушкар. – Тернопіль : «Вектор», 2014. – 196 с.
  5. Прогнозирование социально-экономического развития регионов с помощью моделей комплекснозначной экономики / С. Г. Светуных, И. С. Светуных, Н. А. Кизим, Т. С. Клебанова // Проблемы экономики. – 2011. – № 2. – С. 83–90.
  6. Петрушенко М. М. Управління еколого-економічними конфліктами в контексті теорії оптимальних механізмів розподілу ресурсів / М. М. Петрушенко, Г. М. Шевченко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3 (141). – С. 186–192.
  7. Baerenklau K. A. Static modeling of dynamic recreation behavior: implications for prediction and welfare estimation / K. A. Baerenklau, B. Provencher // *Journal of economical and management*. – 2005. – № 50 (3). – pp. 617–636.
  8. Li J. Dynamic competition and cooperation of road infrastructure investment of multiple tourism destinations: a case study of xidi and hongcun world cultural heritage J. Li, W. Zhang, H. Xu, J. Jiang // *Discrete dynamics in nature and society*. – 2015. –vol. 2015. – 10 p.
  9. Бурков В. Н. Экономико-математические модели управления развитием отраслевого производства / В. Н. Бурков, Г. С. Джавахадзе. – Москва : ИПУ РАН, 1997. – 64 с.
  10. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. – Москва : Изд-во «Экономика», 1975. – 191 с.

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL)

1. Канторович Л. В. Математическое оптимальное программирование в экономике

11. Bellman R. Dynamic programming and modern control theory / R. Bellman, R. Kalaba. – New York : Academic Press, 1965. – 112 p.
12. Понтрягин Л. С. Принцип максимума в оптимальном управлении / Л. С. Понтрягин. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 64 с.
13. Шевченко Г. М. Теоретичне обґрунтування застосування лінійного програмування при моделюванні рекреаційної діяльності / Г. М. Шевченко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – № 3. – С. 11–18.

Г. М. Шевченко, кандидат економічних наук, доцент (Сумський державний університет). **Економіко-математичний базис для формування комплексних програм зрівноваженого розвитку рекреації.**

Анотація. Мета статті полягає у проведенні аналізу та вдосконаленні економіко-математичного базису формування комплексних програм зрівноваженого розвитку рекреації. **Методика дослідження.** Теоретична основа дослідження містить такі положення: принципи економіки та управління національною економікою в її галузевому розрізі, а також соціально-економічні теоретичні положення рекреації; концептуальні положення економічного розвитку. Методами дослідження є: метод системного аналізу та метод динамічного програмування. **Результати.** У статті в результаті аналізу функціонування рекреаційної галузі розкрито теоретичні положення застосування програмного методу, а також його взаємозв'язок із методом теорії оптимального управління. Обґрунтовано, що комплексна програма її розвитку у своїй основі має дерево цілей; процеси прийняття рішень у рекреаційній галузі, наслідки яких розглядаються в середньостроковій перспективі, мають багатокроковий характер, а також повинні відображати аспекти регуляторної політики та організаційно-економічного механізму розподілу рекреаційних ресурсів. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропонований у роботі теоретико-методичний економіко-математичний підхід до формування комплексної програми розвитку рекреації може бути застосований у практичній площині адміністративно-територіального управління національною економікою, а також використаний особами, які приймають управлінські рішення, під час розробки й реалізації соціально-економічних рекреаційних програм на основі державного та приватного покрокового фінансово-інвестиційного проектування.

Ключові слова: економіка рекреації, комплексна програма, зрівноважений розвиток, динамічне програмування.

А. Н. Шевченко, кандидат экономических наук, доцент (Сумский государственный университет). **Экономико-математический базис для формирования комплексных программ уравновешенного развития рекреации.**

Аннотация. Цель статьи заключается в проведении анализа и совершенствовании экономико-математического базиса формирования комплексных программ уравновешенного развития рекреации. **Методика исследования.** Теоретическая основа исследования включает следующие положения: принципы экономики и управления национальной экономикой в ее отраслевом разрезе, а также социально-экономические теоретические положения рекреации; концептуальные положения экономического развития. Методами исследования являются: метод системного анализа и метод динамического программирования. **Результаты.** В статье при анализе функционирования рекреационной отрасли раскрыты теоретические положения применения программного метода, а также его взаимосвязь с методом теории оптимального управления. Обосновано, что комплексная программа ее развития в своей основе имеет дерево целей; процессы принятия решений в рекреационной отрасли, последствия которых рассматриваются в среднесрочной перспективе, имеют многошаговый характер, а также должны отражать аспекты регуляторной политики и организационно-экономического механизма распределения рекреационных ресурсов. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенный в работе теоретико-методический экономико-математический подход к формированию комплексной программы развития рекреации может быть применен в практической плоскости административно-территориального управления национальной экономикой, а также использован лицами, принимающими управленческие решения, при разработке и реализации социально-экономических рекреационных программ на основе государственного и частного пошагового финансово-инвестиционного проектирования.

Ключевые слова: экономика рекреации, комплексная программа, уравновешенное развитие, динамическое программирование.

VII. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА Й ПОЛІТИКА

УДК 331.25:33.021.8

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

В. В. КАРЦЕВА, доктор економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ формування, функціонування та розвитку системи пенсійного забезпечення України з метою підвищення рівня соціальної підтримки найменш захищених верств населення. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У результаті проведеного дослідження показано взаємозв'язок між поняттями «соціальна політика» та «пенсійне забезпечення». Сформовано авторське бачення функціонування рівнів пенсійного забезпечення в нашій державі. Обґрунтовано, що під час реформування системи пенсійного забезпечення необхідно забезпечити гармонізацію її складових для підтримки фінансової стійкості Пенсійного фонду. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано доцільність формування трирівневої системи пенсійного забезпечення в Україні та визначено переваги й недоліки кожного рівня. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці реформування системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: *система пенсійного забезпечення, пенсійне забезпечення, соціальна політика, трирівнева система пенсійного забезпечення.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Нестабільні умови розвитку економіки України не дають можливості повною мірою розв'язати проблеми, пов'язані із проведенням ефективної соціальної політики держави та реалізувати функціонування системи пенсійного забезпечення найменш захищених верств населення. Умови ринкового функціонування економіки зумовлюють необхідність гарантування со-

ціального захисту населення, а особливо його непрацездатних категорій. У такій ситуації пенсійна система є чи не єдиним інструментом держави, спрямованим на соціальний захист і забезпечення гарантій стабілізації соціальних балансів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, функціонування та розвитку пенсійної системи держави знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: Е. Афоніна, А. Бабенка,

С. Білої, Б. Зайчука, В. Кравченко, Е. Лібанової, В. Мельничука, О. Новикової, В. Опаріна, П. Пилипенка, В. Скуратівського, В. Толуб'як, А. Халецької, В. Чмиги, М. Шавариної, Дж. Сороса, Дж. Стиглиця, Г. МакТаггарта, В. Москвина, М. Свенчіцкі, А. Соловійова, А. Табах, Е. Фултца та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування теоретичних основ формування, функціонування та розвитку системи пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальна політика держави завжди спрямована на впорядкування процесів розвитку суспільства й вирішення проблем, пов'язаних із гармонізацією різноманітних потреб та інтересів найменш захищених верств населення. Це, у свою чергу, потребує формування ефективної системи пенсійного забезпечення як відповідного механізму управління соціально-економічними відносинами в державі. У цьому контексті зростає

роль держави, яка має забезпечити формування сучасної системи пенсійного забезпечення, яка була б здатною ефективно функціонувати незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Формування та функціонування системи пенсійного забезпечення має ґрунтуватись на відповідних концептуальних засадах, які залежать, у першу чергу, від напрямів державної соціальної політики. У цьому контексті необхідно звернути увагу на поняття «соціальна політика» та «пенсійне забезпечення». Дані дефініції широко використовуються не тільки в наукових колах, але й під час написання нормативно-правових актів, які гарантують функціонування системи пенсійного забезпечення держави (табл. 1).

Можна зробити висновок, що між цими поняттями існує тісний взаємозв'язок, оскільки залежно від пріоритетів розвитку держави формується її соціальна політика, а система пенсійного забезпечення є похідною від соціальної політики та ключовою складовою її реалізації.

Таблиця 1

Визначення понять «соціальна політика» та «пенсійне забезпечення»

Сутність поняття «соціальна політика»	Сутність поняття «пенсійне забезпечення»
Суспільний феномен, що поєднує різноманітні, багатофакторні складові: конституційно-правові, інституційні, управлінсько-регуляторні, національні, державні, наддержавні, громадські, комунікативні, праксеологічні (ціннісні) цінності [6]	Вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний із виплатою щомісячних і, зазвичай, довічних грошових виплат – пенсій непрацездатним громадянам у зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством [2]
Система правових, організаційних і регуляторно-контрольних заходів з управління соціальними процесами суспільства, сформована на певному історичному етапі під впливом об'єктивних законів суспільного розвитку [4]	Сукупність різних видів пенсій, зборів та інших платежів і внесків до Пенсійного фонду застрахованих осіб, страховальників, підприємства, установи та організації, що здійснюють перерахування внесків, виплату й доставку пенсій і контролюють правильність обчислення, повноту та своєчасність їх виплати в установленому законом порядку [3]
Одна зі складових внутрішньої політики держави, її власних структур і політичних сил, що спрямовують свою діяльність на розв'язання соціальних проблем. Забезпечує формування цілісного підходу до виявлення, систематизування та створення структур і механізмів, що забезпечують визначення стратегічних напрямів діяльності держави в соціальній сфері суспільства [9]	Базова й одна з найважливіших соціальних гарантій стабільного розвитку суспільства, оскільки стосується інтересів працездатного й непрацездатного населення. З одного боку, його слід розглядати як особливий складовий елемент соціальної функції держави, а з іншого – як метод задоволення матеріальних потреб окремої категорії населення, у яких відсутні, із причин наявності соціальних ризиків, джерел матеріального забезпечення [8]
Концепція, яка виглядає вельми просто й полягає в розумному поєднанні принципів індивідуальної та солідарної відповідальності держави перед громадянами через механізм соціального страхування [7, с. 7]	Це встановлений державою вид матеріального забезпечення громадян у вигляді пенсій та соціальних послуг, який надається з настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або у зв'язку із втратою працездатності чи втратою годувальника за рахунок коштів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування та Державного бюджету [1, с. 254]

Проблеми соціального захисту населення та його взаємозв'язок з економічним розвитком держави завжди займали вагоме місце у працях вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: Б. Бечко, П. Бечко, А. Казанчан, Ю. Конопліна, Е. Лібанова, М. Мальований, М. Свердел, В. Скуратівський, О. Палій, В. Толуб'як, М. Туленков, М. Баздаріч, Е. Бронштейн, Ф. Буус, П. Гусева, Е. Девіс, С. Кесслер, Дж. Тоблер, К. Функе, Г. Хендрікс, Т. Хест, І. Цисар, Е. Чертиркін, Ю. Якубов та ін.

Така увага до дослідження даної проблеми пов'язана, у першу чергу, з тим, що нинішній стан пенсійного забезпечення потребує вдосконалення та реформування відповідно до інституціональних змін у суспільстві. Пенсійна система як складова державного соціального забезпечення має сприяти матеріальній підтримці громадян. В умовах сьогодення розмір пенсійного забезпечення залежить від таких основних факторів: трудовий стаж, умови праці та розмір заробітної плати. Для ефективного функціонування системи пенсійного забезпечення необхідно сформуванню відповідний механізм, який би наочно демонстрував зв'язок між надходженнями в пенсійний фонд і розмірами пенсій. Слід відмітити, що за накопичувальної системи пенсійного забезпечення цей зв'язок є досить відчутним, оскільки показує пряму залежність майбутньої пенсії від доходів громадян (працівників).

Необхідність удосконалення існуючої системи пенсійного забезпечення нашої держави пов'язана з такими об'єктивними факторами: міграція працездатного населення; погіршення демографічної ситуації у країні; падіння обсягів діяльності у реальному секторі економіки; фінансова криза; значна частка солідарної системи пенсійного забезпечення. Усі вищевведені фактори прямо або опосередковано впливають на функціонування системи пенсійного забезпечення держави.

Для ефективного функціонування системи пенсійного забезпечення, необхідно на державному рівні гармонізувати правові, організаційні та фінансово-економічні складові, на яких ґрунтується система вітчизняного пенсійного забезпечення.

У даному контексті слід приділити увагу наповненості та взаємозв'язку між цими складовими. Функціонування будь-якої соціальної системи в державі, а тим більше системи

пенсійного забезпечення, має ґрунтуватись на нормативно-правових актах, які регулюють ці питання й формують підґрунтя для її функціонування. Разом із тим нормативно-правове забезпечення повинно відображати реалії, у яких воно функціонуватиме. У нашій країні існує досить складна проблема щодо чіткого виконання пунктів нормативно-правового забезпечення. Це пов'язано з тим, що пункти в законодавчих актах не завжди мають однозначне трактування, тому в разі практичного їх упровадження мають місце перекося та неточності.

Виконання системою пенсійного забезпечення своїх функцій неможливе без фінансово-економічного наповнення та підтримки відповідного рівня його фінансової стійкості. Кошти, призначені для виплат пенсійного забезпечення, мають акумулюватись у відповідних позабюджетних фондах, а їхній розподіл і використання – контролюватись відповідним чином. Особливість пенсійних фондів полягає в цільовому характері розподілу коштів для забезпечення найменш захищених верств населення.

Потреба в реформуванні чинної пенсійної системи нашої держави ґрунтується на необхідності підвищення соціального захисту громадян, а також із постійним дефіцитом Пенсійного фонду України, пов'язаного із проблемами соціального та економічного розвитку держави. Докорінні зміни системи пенсійного забезпечення відбулися із прийняттям у 2003 р. законів: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». Ці закони вступили в дію у 2004 р. На сьогодні система пенсійного забезпечення в Україні представлена трьома рівнями:

– перший рівень – солідарна система державного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах солідарності й субсидування. Цей рівень створено за часів планової економіки, але сьогодні існують об'єктивні проблеми щодо наповнення його фінансовими ресурсами;

– другий рівень – накопичувальна система державного пенсійного забезпечення, ґрунтується на основі формування Накопичувального фонду за рахунок коштів застрахованих осіб. Накопичувальна система пенсійного забезпечення сприятиме поступовій відмові від солідарної системи пенсійного забезпечення та

зменшенню впливу держави під час розподілу коштів пенсійного фонду;

– третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що передбачає добровільну участь громадян у формуванні пенсійних накопичень. Крім того, такі накопичення можуть формуватися за рахунок коштів роботодавців. Функціонування цього рівня системи пенсійного забезпечення має ґрунтуватись на

стратегічних орієнтирах подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення та матиме позитивний вплив на економічні процеси в державі.

Якщо говорити про доцільність такого підходу до формування та розподілу коштів системи пенсійного забезпечення, то необхідно виокремити переваги й недоліки кожного рівня системи пенсійного забезпечення (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та недоліки рівнів системи пенсійного забезпечення України

Переваги	Недоліки	Коментар автора
Перший солідарний рівень пенсійного забезпечення		
Гарантії держави по пенсійному забезпеченню громадян згідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	Вимагає від держави значних витрат на адміністрування. Не враховує повною мірою взаємозв'язок між розміром пенсій та трудовим вкладом особи	Функціонування даного рівня системи пенсійного забезпечення ускладнено в період економічного та демографічного спаду в державі
Другий накопичувальний рівень пенсійного забезпечення		
Посилюється взаємозв'язок між розміром пенсії трудовим вкладом особи що її отримує. До моменту пенсійних виплат накопичені кошти можуть бути інвестовані в економіку держави	Вимагає значних витрат на облік та персоніфікацію коштів даного фонду	На сьогодні є проблеми у контексті персоніфікації коштів. Разом з тим формування цього рівня пенсійного забезпечення сприяє урізноманітненню джерел отримання пенсій.
Третій рівень недержавного пенсійного забезпечення		
Сприяє формуванню додаткових пенсійних накопичень до основної (базової пенсії). Можливість накопичення коштів за достатньо тривалий період до настання пенсійного віку	Обсяг накопичень залежить від доходів застрахованої особи. Недостатність гарантій держави щодо ефективного функціонування недержавного пенсійного страхування	Формування недержавних пенсійних фондів має знаходитися під контролем держави для уникнення зловживань та нецільового використання коштів

Отже, можна сказати, що кожен рівень системи пенсійного забезпечення має позитивні та негативні складові, які впливають на особливості їхнього функціонування.

У нашій державі другий та третій рівні формування й функціонування системи пенсійного забезпечення знаходяться на початковому етапі розвитку. Слід відмітити, що перший і другий рівні є загальнообов'язковими та становлять систему державного пенсійного забезпечення, у той же час другий і третій рівні є накопичувальними.

Держава має приділяти значну увагу розвитку саме другого рівня системи пенсійного забезпечення, оскільки даний рівень, з одного боку, є державним, а з іншого – накопичувальним, що, у свою чергу, відрізняє його від першого та третього рівнів. Однак необхідно розв'язати ще одну проблему для розвитку

другого рівня системи пенсійного забезпечення, а саме – сформувати бездефіцитний бюджет Пенсійного фонду. Під час формування бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік дотація з державного бюджету становитиме близько 142 млрд грн, у 2016 р. – вона була в розмірі 145 млрд грн.

Упровадженням пенсійної реформи на сучасному етапі в Україні займаються вчені-науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Академії пенсійної реформи, Всеукраїнської громадської організації «Українська стратегія». «Українська стратегія» запропонувала концепцію громадянської соціальної реформи, у якій обґрунтовано необхідність створення нової моделі соціального забезпечення громадян України, яка здатна забезпечити мінімально належний соціальний захист громадян

України за простою та транспарентною формулою, водночас з ефективним соціально-економічним розвитком, створити стимули для саморозвитку громадян України й відтворення та розвитку здорової української нації [5].

Крім того, питаннями пенсійної реформи в Україні займаються міжнародні організації: Світовий банк, Програма розвитку ООН в Україні та проекти Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Метою діяльності міжнародних інститутів є забезпечення стійкого економічного зростання держави, а також стабілізація та підвищення активності фінансового сектора, з удосконаленням послуг, які надає Пенсійний фонд України (ПФУ). Із 2014 року й донині впроваджується проект «Стійкість і трансформація фінансового сектора» (FAST). До основних результатів реформування системи пенсійного забезпечення можна зарахувати вдосконалення процедури адміністрування шляхом упровадження електронного звітування, що значно скорочує час платників на підготовку, подання звітів, а також на перевірку з боку контролюючих органів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Реформування системи пенсійного забезпечення в нашій державі не завершено, але зроблено досить багато кроків у цьому напрямі. Із січня 2017 року почав офіційно функціонувати другий рівень системи пенсійного забезпечення, збільшуються страхові внески в недержавних пенсійних фондах. Разом із тим солідарна система пенсійного забезпечення займає значну частку в Пенсійному фонді України. Першочерговим завданням у напрямі реформування системи пенсійного забезпечення нашої держави є формування бездефіцитного бюджету Пенсійного фонду.

занчан // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. : Юридические науки. – 2010. – № 1. – Том 23 (62). – С. 142–149.

3. Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Микола Миколайович Клемпарський ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2004. – 19 с.
4. Мальований М. І. Соціальне страхування : навч. посіб. / М. І. Мальований, П. К. Бечко, В. П. Бечко. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 496 с.
5. Порівняння концепцій громадських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pension-academy.org.ua/>. (дата звернення: 10.10.2016 р.). – Назва з екрана.
6. Скуратівський В. А. Соціальна політика / В. А. Скуратівський, О. П. Палій, Е. М. Лібанова. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Київ : УАДУ, 2003. – 364 с.
7. Тищенко О. В. Соціально-правові аспекти реалізації пенсійної реформи в Україні та країнах Європейського Союзу : монографія / О. В. Тищенко, Є. Ф. Томін. – Київ : ВГЛ «Обрії», 2009. – 186 с.
8. Толуб'як В. С. Державна політика пенсійного забезпечення: сутність та функції / В. С. Толуб'як // Теорія та практика державного управління. – 2009. – Вип. 4 (27). – С. 1–7.
9. Туленков М. В. Політика соціального захисту : монографія / М. В. Туленков, Ю. Ж. Шайгородський. – Київ : Центр соціальних комунікацій, 2011. – 184 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідковська Т. О. Поняття та сутність пенсійного забезпечення в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку / Т. О. Дідковська // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 253–257.
2. Казанчан А. А. Поняття та види пенсійного забезпечення громадян в Україні / А. А. Ка-

REFERENCES

1. Didkovska, T. O. (2012). Poniattia ta sutnist pensiinoho zabezpechennia v Ukraini: suchasni realii ta perspektyvy rozvytku [Concept and nature of pension provision in Ukraine: realities and prospects of development]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 253–257 [in Ukrainian].

2. Kazanchan, A. A. (2010). Poniattia ta vydy pensiinoho zabezpechennia hromadian v Ukraini / A. A. Kazanchan // *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho. Seryia «Iurydycheskye nauky» – Scientific notes of Taurida National University. A Series: Legal Science*, 1, Vol. 23 (62), 142–149 [in Ukrainian].
3. Klemparskyi, M. M. (2004). Pravove rehu-liuvannia pensiinoho zabezpechennia pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Legal regulation of pensions law enforcement officers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Nats. un-t vnutr. sprav. [in Ukrainian].
4. Malovanyi, M. I., Bechko, P. K. & Bechko V. P. (2012). *Sotsialne strakhuvannia [Social Security]*. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Porivniannia kontseptsii hromadskykh orhanizatsii [Comparison of concepts NGOs]. (n.d.). <http://pension-academy.org.ua>. Retrieved from <http://pension-academy.org.ua> (accessed 10 October 2016). [in Ukrainian].
6. Skurativskyi, V. A., Palii, O. P. & Libanova, E. M. (2003). *Sotsialna polityka [Social policy]*. (2nd ed., rev.). Kyiv : UADU [in Ukrainian].
7. Tyshchenko, O. V. & Tomin, Ie. F. (2009). *Sotsialno-pravovi aspekty realizatsii pensiinoi reformy v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Social and legal aspects of the pension reform in Ukraine and the European Union]*. Kyiv : VHL «Obrii» [in Ukrainian].
8. Tolub'iak, V. S. (2009). Derzhavna polityka pensiinoho zabezpechennia: sutnist ta funktsii [State pension policy: the nature and function]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 4 (27), 1–7 [in Ukrainian].
9. Tulenkov, M. V. & Shaihorodskyi, Iu. Zh. (2011). *Polityka sotsialnoho zakhystu [The policy of social protection]*. Kyiv : Tsentr sotsialnykh komunikatsii [in Ukrainian].

В. В. Карцева, доктор економічних наук, доцент (Вищеє навчальне закладення Укоопсоюзу «Полтавський університет економіки і торгівлі»). **Реформування системи пенсійного забезпечення: теоретичні та практичні аспекти.**

Анотація. *Цель* статті заключається в обґрунтуванні теоретичних основ формування, функціонування і розвитку системи пенсійного забезпечення України з метою підвищення рівня соціальної підтримки найменше захищених шарів населення. **Методика дослідження.** Достиження поставлених в статті завдань здійснено з допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу і синтезу, систематизації і узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** В результаті проведеного дослідження показана взаємозв'язок між поняттями «соціальна політика» і «пенсійне забезпечення». Сформульована авторська точка зору стосовно функціонування рівнів пенсійного забезпечення в нашій країні. Обґрунтовано, що при реформуванні системи пенсійного забезпечення необхідно забезпечити гармонізацію її складових для підтримки фінансової стійкості Пенсійного фонду. **Практичне значення результатів дослідження.** В статті обґрунтовано цілесобразність формування трьохрівневої системи пенсійного забезпечення в Україні і визначені переваги і недоліки кожного рівня. Основні наукові положення статті можна використовувати в практиці реформування системи пенсійного забезпечення.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, пенсійне забезпечення, соціальна політика, трьохрівнева система пенсійного забезпечення.

V. Kartseva, Dc. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Reforming the pension system: theoretical and practical aspects.**

Summary. Purpose. The purpose of the article is the substantiation the theoretical foundations of the pension system of Ukraine formation, functioning and development with the aim of raising the level of social support for the most vulnerable segments of the population. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The research shows the relationship between the concepts of "social policy" and "pensions". The author's

*point of view conserving the functioning of the pension levels in our country is formed. It is proved that the reform of the pension system is necessary to ensure the harmonization of its components to support the Pension Fund's financial stability. **Practical value.** The expediency of forming three-level pension system in Ukraine and identified the advantages and disadvantages of each level are substantiated in the article. Main article's scientific statements can be used in the practice of pension system reform.*

Keywords: *pension system, pensions, social policy, three-level pension system.*

Стаття надійшла 23 жовтня 2016 року.

ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАКРО- ТА МІКРОРІВНЯ

Є. М. РУДНІЧЕНКО, доктор економічних наук, професор
(Хмельницький національний університет)

Анотація. Метою статті є дослідження впливу здоров'я населення на економічну безпеку держави та окремих суб'єктів господарювання. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Підкреслено актуальність досліджуваного питання в контексті формування системи національної безпеки. Проведено аналіз стану захворюваності та чисельності населення України за 2010–2015 рр. Визначено основні проблеми забезпечення здоров'я нації та визначено вимоги до персоналу сучасних підприємств з позиції безпекового підходу. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновано заходи з підвищення рівня здоров'я населення та формування кадрового потенціалу на макро- та мікрорівні.

Ключові слова: здоров'я населення, національна безпека, економічна безпека, кадровий потенціал.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Питання безпеки в цілому й економічної безпеки, зокрема, є надзвичайно актуальними в сучасних умовах загострення соціально-політичних конфліктів. Для розвитку економіки будь-якої країни необхідно володіти достатнім ресурсним потенціалом, при цьому основним ресурсом є працездатне населення, що задіяне у процесах генерування доданої вартості. Реалії сьогодення формують підвищені вимоги до якісних характеристик персоналу, що декларуються в більшості програм розвитку національної економіки та суспільства загалом. Однак загрозливі тенденції останніх років посилюються за рахунок військового конфлікту на сході країни й масового виїзду учнівської молоді у країни Європи на навчання з подальшим працевлаштуванням. Старіння населення, зростання показників захворюваності та смертності є індикаторами наростаючої небезпеки для національної економіки й окремих суб'єктів господарювання. Відповідно, така ситуація потребує розроблення низки заходів із подолання кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поглядів авторів щодо даної тематики свідчать про постійне акцентування

уваги провідними науковцями на розробленні шляхів вирішення окреслених проблем. До науковців, які займаються зазначеною проблематикою, слід зарахувати: Б. М. Шияна, П. Д. Плахтія, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, В. І. Куценко, Е. М. Лібанову, Г. В. Назарову та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу здоров'я населення на економічну безпеку держави та окремих суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В епоху інновацій та стрімкого розвитку технологій, значна кількість дослідників концентрує свою увагу на стратегічних пріоритетах, певним чином ігноруючи «вічну» проблему кадрового забезпечення розвитку суб'єктів макро- та мікрорівня. Не виключенням є і сфера економічної безпеки, де питання кадрового забезпечення опосередковано зустрічається в більшості досліджень, однак глибинного аналізу проблеми немає. Хоча на законодавчому рівні інтереси людини та громадянина займають чільне місце серед інших аспектів. Так, відповідно до положень Закону України «Про основи національної безпеки України» під національною

безпекою розуміють захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної й інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики й пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків та обігу цінних паперів, податково-бюджетної й митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної й валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбе-

реження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [1]. Таке багатогранне визначення національної безпеки орієнтується на соціально-економічний розвиток суспільства, який передбачає відповідне забезпечення «якісними» людськими ресурсами всіх процесів виробництва, обміну та споживання. При цьому стан здоров'я працездатного населення України доволі загрозливий. Відповідно до даних табл. 1 щодо захворюваності населення України за 2010–2015 рр. загальна кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань населення України зменшується, хоча у 2014–2015 рр. не враховуються випадки захворюваності на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 1

Захворюваність населення України за 2010–2015 рр.
[складено автором згідно із [2]]

Рік	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.									
	усього	у тому числі:								
		новоутворення	хвороби нервової системи	хвороби системами кровообігу	хвороби органів дихання	хвороби шкіри та підшкірної клітковини	хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	хвороби сечостатевої системи	уроджені аномалії (вади розвитку), деформації та хромосомні порушення	травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин
2010	33 080	418	750	2 390	14 595	1 921	1 532	2 138	52	2 217
2011	32 381	423	744	2 346	14 148	1 881	1 490	2 095	55	2 136
2012	31 162	433	724	2 318	13 220	1 852	1 445	2 047	54	2 140
2013	31 024	440	704	2 256	13 293	1 856	1 444	2 046	55	2 085
2014*	26 881	363	651	1 880	11 839	1 570	1 247	1 756	48	1 723
2015*	26 789	366	653	1 844	11 862	1 567	1 246	1 779	48	1 698

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції.

Зрозуміло, що адекватно порівняти показники 2010 та 2015 років практично немож-

ливо, оскільки відбулись кардинальні зміни у суспільно-політичному житті країни. Однак

важливою є динаміка зміни чисельності населення і його захворюваності. Динаміку змін чисельності населення України наведено на рис. 1.

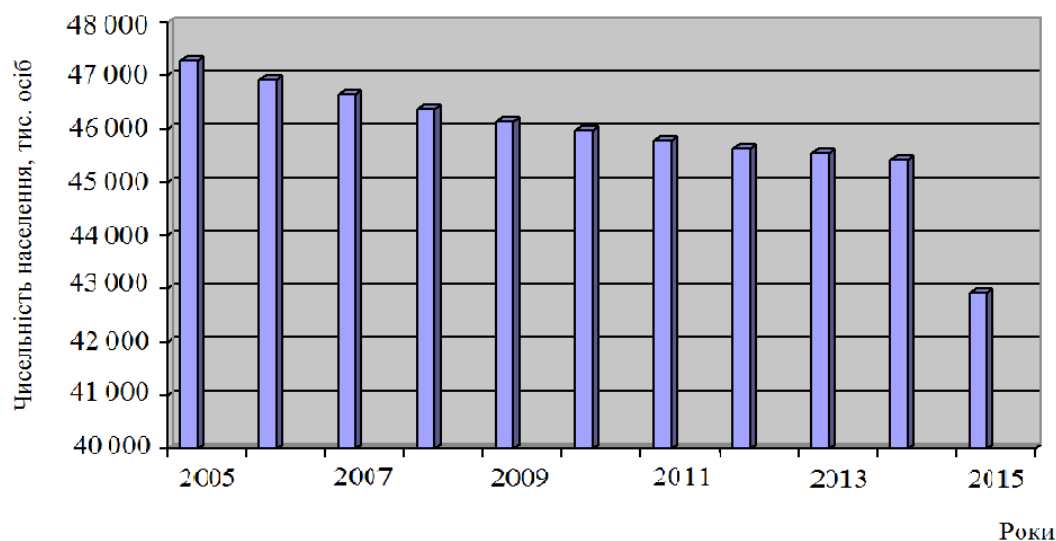

Рис. 1. Чисельність населення України за 2005–2015 рр.
[сформовано автором за даними [3]]

Так, якщо проаналізувати показники захворюваності й чисельності населення у 2010–2015 рр., то отримаємо такі результати: чисельність населення зменшилась у 2015 р. у порівнянні із 2005 р. на 9,8 %, а рівень захворюваності населення зменшився на 19 %. Однак, проаналізувавши структуру вперше зареєстрованих випадків захворювань, необхідно відмітити доволі високий рівень захворюваності у 2015 р. на новоутворення (366 тис. випадків) та хвороби системи кровообігу (1 844 тис. випадків).

Зазначені хвороби найбільш часто призводять до повної втрати працездатності людини й до значної кількості летальних випадків, а, урахувавши, що за останні шість років чисельність уперше зареєстрованих випадків захворюваності на новоутворення досягла 2 443 тис., існує доволі вагома загроза втрати працездатного населення і загроза вагомого зменшення загальної чисельності населення країни. Для національної економіки такі тенденції є надзвичайно загрозливими, оскільки потенціал розвитку практично в усіх сферах зменшується і вже в короткостроковій перспективі може виникнути (а в деяких галузях спостерігається вже сьогодні) суттєва нестача кадрів. Зрозуміло, що окреслена проблема не може бути вирішена одномоментно, але підвищення рівня життя населення і зміцнення здоров'я нації є

запорукою економічної безпеки макро- та мікрорівня. Відповідно, особливої соціальної значущості набувають питання формування, збереження та зміцнення здоров'я українського суспільства.

Як зазначають фахівці [4], нині існує три основних реальних шляхи збільшення тривалості життя населення:

- соціально-економічні перетворення, боротьба із хворобами та несприятливими факторами довкілля;
- активне втручання у процеси старіння і направлена їх зміна, перш за все, на молекулярно-генетичному рівні;
- боротьба зі шкідливими звичками [4, с. 87].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Ураховуючи вищенаведені напрями збільшення тривалості життя населення, доцільно на національному рівні розробити стратегію збереження здоров'я нації, яка б за рахунок державно-приватного партнерства дозволила в короткостроковій перспективі зупинити охарактеризовані негативні тенденції. При цьому економічна безпека макро- та мікрорівня безпосередньо залежатиме від результативності реалізації такої стратегії, а розуміння її актуальності й необхідності повинно бути стимулом як для органів державної

влади, так і для приватного бізнесу. Інвестиції в людський капітал є не лише запорукою розвитку суспільства, а й невід'ємною складовою конкурентоспроможності економіки загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 10.11.2016). – Назва з екрана.
2. Захворюваність населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm (дата звернення: 29.10.2016). – Назва з екрана.
3. Населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 29.10.2016). – Назва з екрана.
4. Плахтій П. Д. Фізіологія людини. Ч. 2. Обмін речовин і енергозабезпечення м'язової діяльності / П. Д. Плахтій. – Кам'янець-Подільський : КПДПУ, 2000. – 210 с.

Е. Н. Рудніченко, доктор економічних наук, професор (Хмельницький національний університет). **Здоров'я населення як залог економічної безпеки макро- і мікроуровня.**

Анотація. Целью статті являється дослідження впливу здоров'я населення на економічну безпеку держави і окремих суб'єктів господарювання. **Методика дослідження.** Розв'язання поставлених в статті задач здійснено з допомогою таких общенаукових і спеціальних методів дослідження: аналіза і синтеза, систематизації і обобщення, діалектичного підходу. **Результати.** Підкреслена актуальність изучаємого вопроса в контексте формування системи національної безпеки. Проведен аналіз состояния захворюваності і численності населення України за 2010–2015 гг. Определены основные проблемы обеспечения здоровья нации и требования к персоналу современных предприятий с позиции соблюдения подхода безопасности. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложены меры по повышению уровня здоровья населения и формированию кадрового потенциала на макро- и микроуровне.

Ключевые слова: здоров'я населення, національна безпека, економічна безпека, кадровий потенціал.

Ye. Rudnichenko, Dc. of Econ. Sci., Professor. (Khmel'nitsky National University). **Public health as a guarantee of macro and micro level economic security.**

Summary. Purpose. The impact of public health on economic security of the state and individual

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.2003 № 964-IV [Law of Ukraine On National Security of Ukraine from June 19 2003, № 964-IV]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (accessed 10 November 2012) [in Ukrainian].
2. Zakhvoryuvanist naselennya Ukrainy [Morbidity Ukraine]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm (accessed 29 October 2012) [in Ukrainian].
3. Naselennya [Population]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (accessed 29 October 2012) [in Ukrainian].
4. Plakhtiy, P. D. (2000). Obmin rehovyn i enerhozabezpechennya myazovoyi diyalnosti [Metabolism and energy in muscle activity]. *Fiziolohiya lyudyny [Human Physiology]*. Kamyanets'-Podil's'kyu: KPDPY [in Ukrainian].

---

*economic subjects have been studied in the article. **Methodology of research.** Solving tasks in the article by means of general and special methods of investigation, analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The topicality of the issue in the context of the national security system formation has been emphasized. The analysis of morbidity and population number of Ukraine for period of 2010–2015 has been carried out. The main problem of the nation health assurance has been defined; the requirements for modern enterprises human resources from the position of security approach have been determined. **Practical value.** The measures to improve the level of public health and formation of human resources potential at the macro and micro level have been suggested.*

Keywords: *public health, national security, economic security, human resources.*

Стаття надійшла 30 жовтня 2016 року.

РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Т. А. КОСТИШИНА, доктор економічних наук, професор;

О. О. КРАВЧЕНКО

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. Метою статті є дослідження проблем регулювання доходів у контексті забезпечення якості життя населення. **Методика дослідження.** Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** Стаття присвячена певним аспектам формування і регулювання доходів у контексті забезпечення соціального діалогу, гідної праці та її оплати, якості життя населення. Розглянуто дефініцію «якість життя населення» з різних наукових точок зору, проаналізовано динаміку кількості зайнятого населення, мобільності робочої сили, стану оплати праці та дотримання вимог колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин. **Практична значущість результатів дослідження.** Запропоновані аспекти регулювання доходів сприятимуть забезпеченню соціального діалогу, гідної праці та її оплати, підвищенню якості життя населення.

Ключові слова: доходи, якість життя, оплата праці, соціальний діалог, гідна праця, соціально-трудова відносини.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції України важливим та актуальним є формування конкурентоспроможної економіки, яка буде здатна в максимально стислі строки забезпечити високі темпи економічного зростання, адаптуватися до закономірностей світової господарчої системи й підвищити добробут населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми рівня доходів і якості життя населення в різних аспектах відображені в дослідженнях Р. Арона, Д. Белла, Дж. Гелбрейта, А. Камю, С. Маккола, А. Маслоу, У. Ростоу, Ж.-П. Сартра, О. Тофлера, Дж. Форестера, Е. Фрома, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін. Даній тематиці свої праці присвятили такі вчені пострадянського простору: С. Айвазян, Д. Богиня, В. Геєць, В. Бовков, Б. Бойцов, А. Глічев, О. Грішнова, В. Дробишева, В. Жеребін, М. Кизим, А. Колот, Ю. Крянев, Ю. Крупнов, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, В. Мандибуря, В. Новіков, В. Онікієнко, О. Палій, І. Петрова,

М. Плущевський, О. Субетто, Л. Черенько, Ф. Узунов та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем регулювання доходів у контексті забезпечення якості життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення проблем якості життя населення є своєчасним та актуальним із багатьох причин. По-перше, якість трудового життя – це узагальнювальна характеристика умов використання людського капіталу та трудового потенціалу. По-друге, оскільки більша частина свідомого життя дорослих людей проходить на робочому місці, висока якість трудового життя стає чи не найголовнішою складовою якістю життя загалом, підґрунтям становлення проголошеної в Конституції України соціальної держави. По-третє, висока якість трудового життя є важливим чинником підвищення ефективності роботи підприємства, оскільки позитивно впливає на організацію праці, її продуктивність, на якість робочої

сили, на корпоративну культуру й мотивацію праці. По-четверте, якість трудового життя є результатом і показником стану та міри розвиненості соціально-трудова відносин, а також цільовим орієнтиром у проведенні соціального діалогу із приводу забезпечення сприятливих умов трудової діяльності. По-п'яте, інтелектуалізація виробництва та праці, потреби інноваційного розвитку підприємства висувають до працівників чимраз нові й нові вимоги – і у професійному, і в особистісному зростанні, у творчому ставленні до праці, у повазі до організації [1, с. 308].

Якість життя населення на сучасному етапі є головним критерієм розвитку науково-технічного та людського потенціалу держави. Забезпечення гідного рівня життя населення має бути безперечним пріоритетом державної та регіональної політики, а якість життя населення України – відповідати параметрам, досягнутим розвиненими країнами світу.

За класичним визначенням, рівень життя – це складна комплексна соціально-економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і нематеріальних потреб людини.

Ця категорія є важливим соціально-економічним критерієм під час вибору напрямів і пріоритетів розвитку країни загалом та її окремих регіонів.

Проблему рівня та якості життя почали вивчати із середини XVII ст. Вихідні уявлення про рівень добробуту як певних стандартів життя сформульовані в роботах А. Сміта та Д. Рікардо. Наразі зміст категорії «якість життя» трактують не лише як споживчі блага та умови праці, а й ступінь розвинення сфери обслуговування. Термін «якість життя» з'явився в середині XX ст., коли категорія «рівень життя» була вже не в змозі всебічно охарактеризувати добробут населення. В історії людства поряд із зростанням матеріального добробуту з'явилися й негативні явища, зокрема зростання соціальної напруги та погіршення екології.

Спочатку поняття якості життя мало абстрактну форму, засновану на необхідності доповнення матеріального добробуту оцінками стану економічної безпеки та негативного впливу довкілля.

У табл. 1 представлені деякі дефініції поняття «якість життя».

Таблиця 1

Дефініції поняття «якість життя»

Автори	Визначення	Джерело
Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)	Сприйняття індивідумом його положення в житті в контексті культури та системи цінностей, у яких індивідум живе, та у зв'язку з цілями, очікуваннями, стандартами й інтересами цього індивідума	[2]
О. Донченко	Якість життя – це життєва реальність, яка складається з багатьох чинників. Головним серед них для індивіда є: 1) відчуття внутрішньої свободи, тобто самосприйняття, відкритість; 2) відчуття «ліктя» або психологічної захищеності; 3) набуття власного життєвого оточення, у якому людина реалізує свій природний та соціальний потенціал; 4) соціальний порядок... головним показником якості життя є соціальне самопочуття його громадян	[3]
В. Дробишева	Інтегральна якісна характеристика життя людей, яка розкриває не лише життєдіяльність, життєзабезпечення, але й життєздатність суспільства як цілісного організму, соціальні якості	[4]
І. Елісєєва	Узагальнююча економічна категорія, яка містить у собі не лише рівень споживання матеріальних благ та послуг, але й задоволення духовних потреб, здоров'я, тривалість життя, умови навколишнього середовища, морально-психологічний клімат, душевний комфорт	[5]
Е. Лібанова	Якість життя відрізняється від рівня життя шляхом включення до категорії «рівень життя» таких характеристик: умови життя, праці та зайнятості, побуту та дозвілля, стану здоров'я, рівня освіти, природного середовища тощо	[6]
С. Маккол	Найкращий підхід до оцінки якості життя полягає в оцінюванні ступеня, у якому досягаються людські «необхідні умови щастя», тобто ті вимоги, котрі є необхідними (хоча й недостатніми) умовами щастя будь-кого, ті, «без яких жодний член людської раси не може бути щасливим»	[7]

Продовж. табл. 1

Автори	Визначення	Джерело
Г. Петропавлова	Соціально-економічна категорія, яка відображає ступінь досягнення за сформованого рівня загроз усіх елементів установленого стандарту життя населення	[8]
В. Тарабановський	Категорія «якість життя» розуміється як ступінь відповідності існуючих соціальних, економічних, побутових та інших умов певним нормативам з точки зору конкретної людини	[9]

Отже, якість життя – це системне поняття, що визначається єдністю його компонентів: самої людини як біологічної і духовної істоти, її життєдіяльності та умов, у яких вона відбувається.

Доходи населення є однією із ключових характеристик якості життя населення. Доходи населення – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини й на задоволення їх потреб. Вони формуються за рахунок оплати, виплати соціальних фондів (регіональних, місцевих, а також фондів споживання підприємств та організацій), підприємницьких доходів, доходів від особистого підсобного господарства й індивідуальної трудової діяльності, доходів від інших джерел.

Формування доходів населення залежить від кількості зайнятого населення, мобільності робочої сили, стану оплати праці та дотримання вимог колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин.

За даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності, кількість зайнятого населення віком 15–70 років у 2015 р. становила 16,4 млн осіб, або 56,7 % населення відповідного віку. Кількість найманих працівників підприємств, установ, організацій (далі – підприємства) у 2015 р. становила 9,5 млн осіб, або 57,8 % усіх зайнятих. З урахуванням кількості тимчасових працівників, які були залучені до підготовки та проведення виборів депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів.

Середньооблікова кількість штатних працівників підприємств у 2015 р. становила 8,1 млн осіб. Крім того, на умовах зовнішнього сумісництва було зайнято 248,8 тис. осіб, а за цивільно-правовими договорами – 242,2 тис. осіб.

За статевою ознакою кількість штатних працівників у 2015 р. розподілялася майже

порівну. Проте за сферами прикладання праці існують суттєві відмінності. Так, жіноча праця була більш поширена в поштової та кур'єрській діяльності, де питома вага жінок у загальній кількості штатних працівників становила 86,4 %, у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 82,0 %, освіти – 76,9 %, функціонуванні бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури – 79,3 %, текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – 76,6 %, сфері творчості, мистецтва та розваг – 67,3 %, тимчасовому розміщуванні й організації харчування – 66,6 %, фінансовій і страховій діяльності – 66,1 %. Традиційно чоловічими сферами прикладання праці залишаються будівництво (80,1 % у загальній кількості штатних працівників), добувна промисловість і розроблення кар'єрів (76,0 %), виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування (72,0 %), діяльність у сфері транспорту (71,2 %), сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (70,8 %), металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування (69,9 %), складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту (69,6 %), виробництво машин та устаткування (69,3 %), виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (69,2 %).

Динаміка зайнятості працівників формується під впливом руху кадрів, який характеризується рівнем мобільності. Найбільш високий рівень мобільності у 2015 р. спостерігався у сільському господарстві, оптовій та роздрібній торгівлі, сфері тимчасового розміщування й організації харчування, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, де кількість вибулих і прийнятих перевищувала середньооблікову кількість штатних працівників на 2,5–13,3 %. Також високий коефіцієнт мобільності зафіксований у фінан-

совій та страховій діяльності (87,3 %), на підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (85,6 %), у будівництві (80,9 %).

Серед працівників більш високий рівень мобільності спостерігався в чоловіків. Коефіцієнти обороту робочої сили для чоловіків як за рівнем прийому (28,6 %), так і за рівнем звільнення (36,9 %) переважали, аналогічні показники для жінок (відповідно 20,0 % та 24,4 %).

Як і в попередні роки, у 2015 р. перевищення кількості вибулих працівників порівняно із прийнятими спостерігалось в усіх видах економічної діяльності. Із загальної кількості вибулих переважна більшість працівників (85,9 %) залишили робочі місця за власним бажанням. При цьому частка працівників, звільнених у зв'язку зі скороченням штатів, відносно середньооблікової кількості штатних працівників збільшилася порівняно із 2014 р. на 0,6 в.п.

За адміністративними даними державної служби зайнятості, кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями, на кінець 2015 р. становила 25,9 тис., що на 26,6 % менше, ніж на кінець 2014 р.

Важливою складовою формування доходів населення є оплата її праці працівників. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника у 2015 р. порівняно із 2014 р. зросла на 20,5 % і становила 4195 грн (для порівняння у 2014 р. зростання показника становило 6 %). Найбільш оплачуваними у країні були працівники авіаційного транспорту, фінансової та страхової діяльності, інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, а серед промислових видів економічної діяльності – працюючі на підприємствах із виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення, добувної промисловості й розроблення кар'єрів: розмір оплати праці у цих видах діяльності перевищив середній в економіці в 1,5–4,4 раза.

Разом із тим рівень оплати праці в закладах охорони здоров'я залишався майже на третину нижчим за середній показник в економіці, в освіті – більше ніж на чверть. У цілому 2,5 % освітян і 2,7 % працівників охорони здоров'я отримують заробітну плату на рівні прожит-

кового мінімуму для працездатної особи. У 2014 р. ці показники становили відповідно 4,2 % та 5,1 %.

Також значно нижчою була заробітна плата працівників поштової та кур'єрської діяльності, тимчасового розміщування й організації харчування, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Співвідношення рівня оплати праці в зазначених видах діяльності із середнім в економіці не перевищувало 69 %.

Заробітна плата жінок у середньому в економіці країни була на 25,1 % нижчою за відповідний показник у чоловіків (у 2014 р. – на 23,7 %). Така розбіжність спостерігалась у переважній більшості видів економічної діяльності.

Водночас існує певна варіація гендерної нерівності в оплаті праці залежно від сфери діяльності. Найменша різниця в рівні оплати праці за статтю – у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (1,1 %), діяльності транспорту (4,5 %), операціях із нерухомим майном (5,8 %), освіті (6,6 %). Найбільш значна різниця середнього розміру заробітної плати жінок і чоловіків спостерігалась у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (52,8 %), добуванні кам'яного та бурого вугілля (49,4 %), поштової та кур'єрській діяльності (35,4 %), фінансовій та страховій діяльності (33,6 %).

Загалом більше ніж у двох третин працівників нарахована заробітна плата не перевищувала середній рівень у країні (5 230 грн). Серед працівників, які отримали нарахування із заробітної плати понад 5 тис. грн, переважна більшість спостерігалась у видах економічної діяльності з високим рівнем оплати праці, зокрема в авіаційному транспорті (68,6 % зайнятих у цьому виді діяльності), на підприємствах із виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (65,5 %), добування кам'яного та бурого вугілля (65,6 %), з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (59,9 %), у водному транспорті (59,6 %), фінансовій та страховій діяльності (58,7 %).

Індекс реальної заробітної плати в середньому за 2015 р. порівняно із 2014 р. становив 79,8 %, а за січень–грудень (грудень 2015 р. до грудня 2014 р.) – 90,1 %.

Упродовж 2015 р. загальна сума заборгова-

ності з виплати заробітної плати збільшилася на 42,5 %, або на 560,8 млн грн і на 1 січня 2016 р. становила 1 880,8 млн грн.

Обсяг невиплаченої заробітної плати на початок січня 2016 р. дорівнював 4,4 % фонду оплати праці, нарахованого за грудень 2015 р.

Упродовж 2015 р. сума невиплаченої заробітної плати зросла в 14 регіонах України, найсуттєвіше – у Луганській (на 444,1 млн грн), Харківській (на 47,0 млн грн), Одеській (на 30,0 млн грн) та Дніпропетровській (на 16,1 млн грн) областях. У решті областей зафіксовано зменшення розміру боргу на 0,5–9,2 млн грн.

Основою соціального діалогу на рівні підприємства є колективно-договірне регулювання соціально-трудова відносин. Станом на 31 грудня 2015 р. у країні зареєстровано 69,6 тис. колективних договорів. Кількість охоплених ними працівників становила 6 343,3 тис. осіб, або 77,3 % облікової кількості штатних працівників, що на 1,2 в.п. вище рівня охоплення у 2014 р.

Залежно від виду економічної діяльності спостерігається диференціація рівня охоплення колективними договорами. Так, найбільший відсоток цього показника спостерігається у водопостачанні, каналізації, поводженні з відходами, металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин та устаткування, виробництві хімічних речовин і хімічної продукції, у закладах освіти, охорони здоров'я й надання соціальної допомоги, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, на підприємствах із виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів, добування кам'яного й бурого вугілля (більше 88 % облікової кількості штатних працівників), найменший – в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, тимчасовому розміщуванні й організації харчування, наданні інших видів послуг, у сфері операцій із нерухомим майном, будівництві, сфері інформації та телекомунікацій, адміністративного та допоміжного обслуговування, на підприємствах із виготовлення виробів із деревини, виробництва паперу й поліграфічної діяльності, у фінансовій та страховій діяльності (33,9–58,2 %) [10].

Науково-методичні рекомендації щодо ре-

гулювання доходів у контексті забезпечення якості життя повинні включати:

- дотримання конституційних прав і свобод людини на працю, що дозволить заробітній платі як складовій доходів відігравати ту роль, яку вона повинна виконувати в реалізації соціальних прав людини й, передусім, його права на працю;
- забезпечення підвищення ціни робочої сили з метою самодостатнього та якісного її відтворення за рахунок демократичного регулювання з урахуванням кваліфікації працівника, умов і складності праці, співставлення попиту та пропозиції на ринку праці;
- забезпечення індивідуалізації в організації заробітної плати, посилення її залежності від рівня ефективності праці, підвищення професійної кваліфікації, складності, умов праці та відповідальності працівника за результати праці, творчого характеру праці, що сприятиме зростанню трудової активності, підвищить мотивацію до ефективної праці;
- застосування сучасних мотиваційних і стимулюючих механізмів високопродуктивної праці, зокрема визначення розмірів заробітної плати через оцінку особистого внеску та ділових якостей працівника;
- удосконалення соціального діалогу на рівні підприємств у контексті регулювання соціально-трудова відносин та управління кадровою безпекою.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, запропоновані аспекти регулювання доходів сприятимуть забезпеченню соціального діалогу, гідної праці та її оплати, підвищенню якості життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. А. М. Колота. – Київ : КНЕУ, 2009. – 711 с.
2. Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru.wikipedia.org>

- (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
3. Донченко О. Соціальне самопочуття і якість життя з точки зору теорії психофакталів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prognosis.kiev.ua> (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
  4. Дробишева В. В. Интегральная оценка качества жизни населения региона / В. В. Дробишева, Б. И. Герасимов. – Тамбов : Издательство ТГТУ, 2004. – 358 с.
  5. Елисева И. И. Социология / И. И. Елисева. – Москва : ЕКОС, 2003. – 656 с.
  6. Людський розвиток регіонів України : монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.
  7. Попов С. И. Проблема качества жизни в современной идеологической борьбе / С. И. Попов. – Москва : Политиздат, 1977. – 257 с.
  8. Петропавлова Г. П. Методология и современное состояние развития качества жизни в российской действительности / Г. П. Петропавлова // Материалы IV региональной научно-практической конференции «Управление качеством: теория и современная практика». – Ростов на Дону : РГСУ «РИНХ», 2003. – С. 52–55.
  9. Тарабановський В. І. Теоретико-методичні засади управління якістю життя територіальної громади на прикладі великого міста : автореферат дис. канд. наук з держ. упр. / В. І. Тарабановський ; Донецьк. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2009. – 20 с.
  10. Праця України у 2015 році : статистичний збірник: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 31.09.16). – Назва з екрана.
  2. Entsiklopediia [Encyclopedia]. (n.d.). <http://www.ru.wikipedia.org> Retrieved from <http://www.ru.wikipedia.org> (accessed 31 September 2016) [in Ukrainian].
  3. Donchenko, O. Sotsialne samopochuttia i yakist zhyttia z tochky zoru teorii psykhofaktaliv [Social well-being and quality of life in terms of psyhofaktal theory]. Retrieved from <http://prognosis.kiev.ua> (accessed 31 September 2016) [in Ukrainian].
  4. Drobisheva, V. V. & Gerasimov, B. I. (2004). *Integral'naja ocenka kachestva zhizni naselenija regiona* [Integral assessment of the quality of life of the population of the region]. Tambov: Izdatel'stvo TGTU [in Russian].
  5. Eliseeva, I. I. (2003). *Sociologija* [Sociology]. Moscow : EKOS [in Russian].
  6. Libanova, E. M. (Ed.). (2007). *Liudskyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Human development of Ukraine regions]. Kyiv : In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian].
  7. Popov, S. I. (1977). *Problema kachestva zhizni v sovremennoj ideologicheskoy bor'be* [The problem of the quality of life in the contemporary ideological struggle]. Moscow: Politizdat [in Russian].
  8. Petropavlova, G. P. (2003). Metodologija i sovremennoe sostojanie razvitija kachestva zhizni v rossijskij dejstvitel'nosti [Methodology and the current state of development of the quality of life in the Russian reality]. Proceedings from *IV regional'na nauchno-prakticheskaya konferenciya «Upravlenie kachestvom: teorija i sovremennaja praktika» – IV regional scientific and practical conference «Quality management: theory and modern practice»*. (pp. 52–55). Rostov na Donu: RGSU «RINH» [in Russian].
  9. Tarabanovskiy, V. I. (2009). Teoretyko-metodychni zasady upravlinnia yakistiu zhyttia terytorialnoi hromady na prykladi velykoho mista [Theoretical and methodological principles of quality of life management of a territorial community on the example of a large city].

REFERENCES

1. Kolot, A. M., Hrishnova, O. A. & Herasymenko O. O. et al. (2009). *Ekonomika pratsi ta*

ples of quality management in local community life example of a big city]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk : Donets. derzh. un-t upr [in Ukrainian].

zbirnyk [Labor Ukraine in 2015: Statistical Yearbook]. (n.d.). http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 31 September 2016) [in Ukrainian].

10. Pratsia Ukrainy u 2015 rotsi: statystychnyi

Т. А. Костышина, доктор экономических наук, профессор; **А. А. Кравченко** (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Регулирование доходов как фактор обеспечения качества жизни населения.**

Аннотация. Целью статьи является исследование проблем регулирования доходов в контексте обеспечения качества жизни населения. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Статья посвящена некоторым аспектам формирования и регулирования доходов в контексте обеспечения социального диалога, достойного труда и его оплаты, качества жизни населения. Рассмотрена дефиниция «качество жизни населения» с различных научных точек зрения, проанализирована динамика количества занятого населения, мобильности рабочей силы, состояния оплаты труда и выполнения требований коллективно-договорного регулирования социально-трудовых отношений. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенные аспекты регулирования доходов будут способствовать обеспечению социального диалога, достойного труда и его оплаты, повышению качества жизни населения.

Ключевые слова: доходы, качество жизни, социальный диалог, оплата труда, достойный труд, социально-трудовые отношения.

T. Kostyshyna, Doctor of Economics, Professor; **O. Kravchenko** (Poltava University of Economics and Trade). **Regulation of incomes as a factor of the population life quality ensuring.**

Summary. The aim of the article is to study the problems of income regulation in the context of the of population life quality ensuring. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** The article is devoted to certain aspects of the formation and regulation of incomes in the context of social dialogue, decent work and its pay, quality of life. We consider the definition of "quality of life" from different scientific viewpoints, analyzes the dynamics of the number of employed persons, labor mobility, wage status and compliance with collective-contractual regulation of social and labor relations. **Practical value.** Proposed aspects of income regulation will contribute to ensuring social dialogue, decent work and its payment, improving of the population life quality.

Keywords: income, some living, wages, social dialogue, decent work, social and labor relations.

Стаття надійшла 2 листопада 2016 року.

СОЦІАЛЬНИЙ ТА ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Л. Б. МАРТИНОВА, кандидат філологічних наук, доцент
(Хмельницький національний університет)

Анотація. *Мета статті полягає в розгляді проблеми розвитку соціального капіталу в Україні та визначенні його впливу на загальну конкурентоспроможність людського капіталу. Методика дослідження.* Поставлені у статті завдання вирішуються за допомогою ряду загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, передусім, систематизації та узагальнення й діалектичного підходу. **Результати.** Установлено, що успішному формуванню соціального капіталу в сучасних умовах в Україні заважає деформований розподіл національного доходу й національного багатства, зумовлений тривалим процесом первинного накопичення капіталу, що виключає взаємну довіру й узгодженість дій суб'єктів ринку праці, влади та населення загалом. Виявлено недостатній розвиток найважливішого індикатора зрілості соціального капіталу – спільності цінностей, норм та взаємної довіри, що формуються у процесі відкритого соціального діалогу. **Практична значущість результатів дослідження.** У статті обґрунтовано, що саме «горизонтальні» зв'язки співпраці, кооперації та взаємної добровільної відповідальності формують соціальний капітал суспільства. Досліджено фактор якості життя у формуванні соціального й людського капіталу населення. Означено роль середнього класу у формуванні адаптаційного потенціалу населення як рушія підвищення конкурентоспроможності людського капіталу, що може бути використано під час розробки заходів державної політики.

Ключові слова: соціальний капітал, людський капітал, середній клас, адаптаційний потенціал.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Соціальний та людський капітал тісно пов'язані між собою. За рахунок виховання і здобутої освіти людина не тільки одержує знання, особисті риси, ділові якості, навички, а й формує свої ділові зв'язки, авторитет, суспільне визнання. Соціальний капітал суспільства включає інститути, цінності, правила взаємовідносин, якими визначається взаємодія між людьми та створюються передумови для сприяння соціально-економічному розвитку країни. Соціальний капітал уособлює ідентифікацію громадян із соціальними інститутами: їхню соціальну відповідальність, довіру серед індивідів та до суспільних інститутів, почуття приналежності до однієї спільноти та тощо. Неefективність соціальних інститутів призводить до розриву соціальних відносин між громадянами та суспільством, соціального виключення людей із суспільства: з демократичної і правової сис-

теми, покликаної сприяти громадянській інтеграції; з ринку праці як інструмента економічної інтеграції; із системи державного соціального забезпечення як механізму соціальної інтеграції; з родини або зі спільноти, що забезпечують міжособистісну інтеграцію [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінкою процесів формування, відтворення та використання людського капіталу займалися ряд авторитетних науковців, серед яких: Г. Беккер, О. Грішнова, М. Долішній, Е. Лібанова, Л. Семів, Л. Шевчук, Т. Шульц, І. Фішер та ін. У їх працях визначено ключову роль людського капіталу в забезпеченні ефективного функціонування механізму національної економіки, закладено базові положення теорій людського капіталу. У той же час недостатньо дослідженим залишається питання взаємодії соціального та людського капіталу в забезпеченні людського розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження роз-

витку соціального капіталу в Україні та визначення його впливу на загальну конкурентоспроможність людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Недостатній розвиток соціального капіталу в Україні виявляється, зокрема, у тому, що державні організації та ринок поки функціонують непередбачувано, неефективні державні механізми й відсутність соціального капіталу підміняються неформальними або напівкримінальними посередницькими структурами. Соціальний капітал в Україні формується в рамках ізольованих прошарків і груп населення, і, як наслідок, не відбувається відповідна інтеграція суспільства. Іншими словами, не збільшується соціальний капітал усієї нації, як у розвинених країнах із налагодженою системою зв'язків, що зміцнює соціально-економічні позиції кожного члена суспільства та надає йому важелі впливу на суспільний розвиток і підвищення рівня та якості життя.

Витоки цього неприродного процесу формування соціального капіталу походять з особливостей економічних умов переходу країни від планово-адміністративної форми правління до нового суспільного ладу на основі ринкових відносин. З перших кроків перехідного періоду внаслідок недостатнього розвитку таких суспільних інститутів, як профспілки, економічні важелі управління плавно перейшли до компартійних директорів і партійних функціонерів, які провели приватизацію державного майна, наділивши простих громадян так званими ваучерами. Була зроблена видимість справедливого розподілу власності, яка залишилась від попереднього суспільного ладу. Зосередивши у своїх руках основні економічні й політичні сфери управління, вони повною мірою використали існуючий економічний потенціал і фінансові можливості для власного збагачення, сформувавши могутній олігархічний клан. Не маючи досвіду у фаховому вирішенні проблем розвитку економіки в ринкових умовах, зосередили свою діяльність на максимальному використанні існуючих потужностей підприємств або доведенні їх до банкрутства, ліквідації, розпродажу матеріальних цінностей, ще більше збагачуючись, тоді як основна маса населення країни зuboжила.

Успішному формуванню соціального капіталу в сучасних умовах в Україні заважає деформований розподіл національного доходу й

національного багатства, зумовлений тривалим процесом первинного накопичення капіталу, що виключає взаємну довіру та узгодженість дій як суб'єктів ринку праці, так і влади й населення загалом. Ці дії забезпечувались і нині продовжують забезпечуватись нормативно-правовою підтримкою державними органами влади через відповідні закони й інститути (податкові, митні тощо), які діють винятково в інтересах великого бізнесу. Саме цим пояснюється слабкий розвиток малого й середнього підприємництва, яке повинно відігравати більш значну роль у політичному та економічному житті країни й формувати горизонтальні, формальні та неформальні, нормативні й ненормативні зв'язки.

В Україні, де відсутні впливові громадські організації, які мали б захищати інтереси більшості населення, та в умовах відсутності вагомого прошарку середнього класу, простий громадянин не має ніякого підґрунтя в перспективі для поліпшення якості свого життя, що призводить до недовіри між різними прошарками населення та ускладнення процесу нормального формування соціального капіталу.

У той же час українське суспільство має багато передумов для успішного формування соціального капіталу: практично повна грамотність населення, переважання міського населення, розвинуті транспортна та телекомунікаційна системи. Крім того, у сучасних умовах соціально-економічної нестабільності дуже важливими постають міжособистісні взаємини між людьми – сімейні, товариські, дружні, довірчі.

Найважливішим індикатором зрілості соціального капіталу є спільність цінностей і норм та взаємна довіра, що формуються у процесі відкритого соціального діалогу, який в Україні діє ще недостатньо. Тому життєздатні ефективні інститути, що формують соціальний капітал, асоціюються не тільки зі здатністю суспільства й держави забезпечити мінімально прийнятний рівень соціальної захищеності населення чи окремих його верств, але й із демократичними цінностями та механізмами. Саме вони дозволяють сприймати та враховувати думки, уподобання, інтереси різних верств і груп населення під час прийняття управлінських рішень і забезпечують можливість контролю за діяльністю владних структур.

Найбільш популярними формами та прак-

тиками культивуваці взаємної довіри й накопичення соціального капіталу є різні варіанти виробничої кооперації, громадських об'єднань та організацій, які координують комунікації між громадянами. У ході співробітництва й кооперації громадян не тільки поглиблюється їхня взаємна довіра, а й розповсюджується інформація про взаємні конструктивні дії, тобто формується ділова репутація. Саме «горизонтальні» зв'язки співпраці, кооперації та взаємної добровільної відповідальності, які відрізняються від «вертикальних» відносин ієрархії, підпорядкування і залежності, формують соціальний капітал суспільства. Акумуляований у них соціальний капітал сприяє забезпеченню суспільної стабільності та стійкому розвитку завдяки повсякденній взаємодії і довірі членів соціальних груп [1, с. 26].

На сьогодні науковці солідарні в тому, що довіра, солідарність у системі соціальних відносин і соціальний капітал – явища взаємопов'язані [2–3]. Так, довіру та соціальний капітал часто ототожнюють [2]. Є також думка, що базовими елементами соціального капіталу треба вважати соціальні мережі, спільні норми й переконання, тоді як довіра розглядається окремо та є обов'язковою передумовою їх формування [2, 4]. Ще одна позиція базою соціального капіталу визнає тільки соціальні мережі, а спільні норми, переконання, обов'язки, довіру – його самостійними формами (варіаціями) [2, 4]. На наше переконання, соціальний капітал формується у структурі відповідальних відносин. Суб'єкти відповідальності утворюють соціальну мережу як матеріальну основу соціального капіталу. Спільність (взаємна несуперечливість) їх інтересів роблять їх взаємні обов'язки та спільні переконання об'єктивними [2].

Ефективність формування соціального та людського капіталу населення зумовлюється достатньо високим рівнем та якістю життя. На всіх етапах розвитку людства накопичення знань сприяло поступовому підвищенню рівня життя населення. І коли останній досяг певного значення, доходи домогосподарств зросли настільки, що з'явилися реальні можливості для розширеного інвестування у сферу освіти та професійну підготовку. Це обіцяло чималі вигоди, сприяло розвитку вузькоспеціалізованих професійних знань та їх застосуванню в якості капіталу. Функціонування знань у формі

капіталу суттєво прискорило темпи зростання рівня життя населення розвинених країн світу. І в деякий момент часу останній став настільки високим, що звичні матеріальні стимули та прагнення поступово почали втрачати свою вагу, актуалізувалася проблематика якості життя. У світі постіндустріальних перетворень висока якість життя виявилася результатом ефективності процесів, пов'язаних з управлінням людським капіталом. З іншої сторони, сьогодні дедалі значнішим стає зворотний вплив: забезпечення високої якості життя виступає передумовою збереження, безперервного розвитку та ефективного застосування людського капіталу, синергетичного взаємозв'язку його власників і формування соціального капіталу [5].

Якість життя є показником, що інтегрує вплив багатьох факторів, які обумовлюють суттєві умови життя населення та визначають ступінь розвитку й повноту задоволення всього комплексу потреб та інтересів людини, а також ступінь гідності та свободи особистості. Рівень життя населення є результатом розподілу створених у суспільстві матеріальних і духовних благ та виступає як система умов і факторів функціонування людини у сфері споживання.

Визначальним фактором якості життя є економічний розвиток суспільства, який впливає на добробут та активність життєдіяльності населення країни. Політико-правові фактори, що впливають на якість життя населення, пов'язані з ідеєю правової держави й побудови відкритого громадянського суспільства. Якість життя людини багато в чому визначається пануючим політичним режимом. Екологічні фактори детермінують здоров'я, якість продуктів харчування, умови праці, житлові умови та тощо. Технологічний фактор зміни якості життя впливає на освіту, охорону здоров'я, навколишнє середовище, вільний час та ін. Серед культурних факторів виділяється зростаюча роль науки й освіти, посилення духовної компоненти якості життя [1].

Сукупність факторів, що формують якість життя, включає чотири складових: якість навколишнього середовища, якість суспільства, якість населення, якість людини (рис. 1). Усі фактори, що впливають на якість життя населення прямо або опосередковано, можна поділити на економічні, екологічні, соціальні, природні, географічні, ідеологічні, історичні, культурні та політичні.

Економічні фактори якості життя пов'язані,

насамперед, із проблемою економічного зростання, під яким розуміють збільшення обсягу виробництва на основі інноваційно-технологічного розвитку продуктивних сил і здатність вирішення соціальних питань, у першу чергу, щодо підвищення рівня та якості життя населення.

Звідси соціальна функція економіки полягає у формуванні збалансованої та стійкої соціальної структури й регулюванні економічних процесів, пов'язаних із її якісними та кількісними інноваційними перетвореннями з метою забезпечення національної безпеки суспільства.

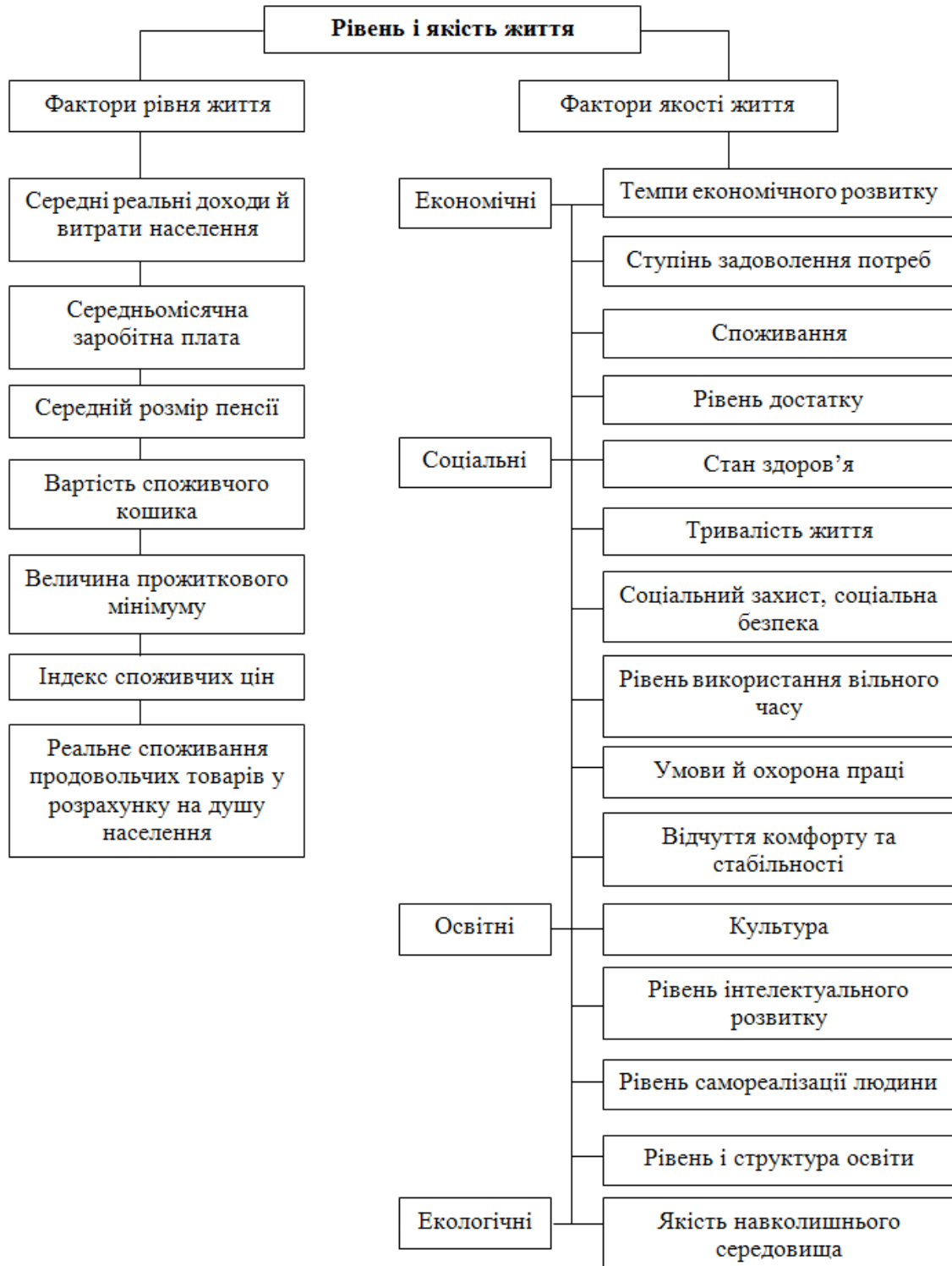

Рис. 1. Фактори рівня і якості життя в забезпеченні розвитку людського капіталу

Можна стверджувати, що якість життя і розвиток людини – це поняття, які визначають характер принципів змін у соціальному розвитку суспільства на етапі становлення інноваційної економіки. Категорія якості життя включає показники рівня життя, які важливо оцінювати не стільки з позицій збільшення споживання, скільки з погляду прогресу в розвитку людини, формування людського капіталу в суспільстві, оскільки більшість факторів якості життя складають структуру ознак людського капіталу. Тому підвищення якості життя означає вдосконалення і зростання якості людського капіталу країни.

Сучасний етап перетворення суспільства на основі інноваційно-технологічного розвитку економіки – це етап максимального підвищення якості населення в умовах наростаючого дефіциту соціального капіталу. Тож формування соціального капіталу слід визнати першочерговим завданням і профілактикою бідності у країні [1].

Один із засновників концепції соціального капіталу Р. Патнєв відзначає, що за аналогією з фізичним та людським капіталом, утіленим у знаряддях праці та навчанні, які підвищують індивідуальну ефективність, соціальний капітал належить до таких елементів громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми та довіра (networks, norms and trusts), що створюють умови для координації й кооперації заради взаємної вигоди. Соціальний капітал збільшує віддачу від інвестування в капітал фізичний та людський [6, с. 158]. Соціальний і людський капітал тісно пов'язані між собою. За рахунок виховання і здобутої освіти людина не тільки одержує знання, особисті риси, ділові якості, навички, а й формує свої ділові зв'язки, авторитет, суспільне визнання. В. Антонюк у своїх дослідженнях характеризує структуру та ступень взаємодії людського, інтелектуального й соціального капіталів. Як спільні параметри для людського та інтелектуального капіталів вона визначає неформалізовані знання і здібності людини, відповідно людського та соціального – мотивацію, мобільність, моральні цінності та соціальні норми [7, с. 55].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Як висновок, слід зазначити, що виразником системи суспільних інтересів та

цінностей виступає середній клас, який, володіючи найбільшим соціальним капіталом суспільства, формує та популяризує нові, більш прогресивні, суспільні цінності. Адже для цієї категорії населення більш важливим є ступінь свободи життєвого вибору людини, їх постійною життєвою практикою є самоосвіта, безперервне нарощування інтелектуального потенціалу. Вони більш сприйнятні до таких нових мотивів діяльності, як можливість реалізувати свої здібності, постійно підвищувати свій інтелектуальний і культурний рівень, брати участь у громадському житті. Саме представники середнього класу володіють достатнім адаптаційним потенціалом, тобто здатністю адаптуватись до нововведень у різноманітних сферах життя. Розвиток адаптаційних можливостей є необхідною умовою формування людського капіталу за умов бурхливого розвитку процесів глобалізації, масового виробництва інформації і знань та є перспективним напрямом подальших досліджень із даної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Онікієнко В. В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення : науково-аналітична монографія / В. В. Онікієнко. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
2. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : монографія / за ред. Е. М. Лібанова. – Київ : Ін-т демографії та соц. дослідж. НАН України, 2008. – 316 с.
3. Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методологічні аспекти дослідження / В. Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 24–41.
4. Мачеринскене И. Социальный капитал организации: методология исследования / И. Мачеринскене, Р. Минкуте-Генриксон, Ж. Симанавичене // СОЦИС. – 2006. – № 3. – С. 29–39.
5. Мельничук Д. П. Людський капітал, рівень та якість життя населення: взаємозв'язок

- пріоритетів / Д. П. Мельничук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 5. – С. 339–345.
6. Конкурентоспроможність у сфері праці : зб. наук. пр. / за ред. Д. П. Богиня. – Київ, 2001. – 164 с.
7. Ratha D. Impact of Migration on Economic and Social Development. A Review of Evidence and Emerging Issues / D. Ratha, S. Mohapatra, E. Scheja // **The World Bank**. – Policy research working paper 5558. – February 2011. – 37 p.
- M. V. Ptuhny NAN Ukrai'ny [in Ukrainian].
3. Stepanenko, V. (2004) Social'nyj kapital u sociologichnij perspektyvi: teoretyko-metodologichni aspekty doslidzhennja [Social Capital in Sociologic Perspective: Theoretical and Methodological Aspects of Research]. *Sociologija: teorija, metody, marketyng – Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 24–41 [in Ukrainian].
4. Macherynskene, Y., Mynkute-Genrykson, R. & Symanavychene, Zh. (2006) Social'nyj kapital organizacii: metodologija issledovanija [Social Capital of Organization: Methodology of Research] // *SOCYS*, 3, 29–39 [in Russian].

REFERENCES

1. Onikijenko, V. V. (2013). *Rynok pratsi ta social'nyj zahyst naseleennja Ukrai'ny: retroanaliz, problemy, shljahy vyrishennja* [Labor Market and Social Protection of Population of Ukraine: retroanalysis, problems, ways of solving]. Kyiv : In-t demografii' ta social'nyh doslidzhen' imeni M.V. Ptuhny NAN Ukrai'ny [in Ukrainian].
2. Libanova, E. M. (Ed.). (2008) *Ljuds'kyj rozvytok v Ukrai'ni: innovacijnyj vymir* [Human Development in Ukraine: innovative dimension]. Kyiv : In-t demografii' ta social'nyh doslidzhen' imeni
5. Mel'nychuk, D. P. (2014) Ljuds'kyj kapital, riven' ta jakist' zhyttja naseleennja: vzajemozv'jazok priorytetiv [Human Capital, Level and Quality of Life of Population]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual economic problems*, 5, 339–345.
6. Bohynja, D. P. (Ed.). (2001). *Konkurentospromozhnist' u sferi pratsi* [Competitiveness in the Sphere of Labor]. Kyiv [in Ukrainian]
7. Ratha D., Mohapatra S. & Scheja E. (2011). *Impact of Migration on Economic and Social Development. A Review of Evidence and Emerging Issues*. The World Bank. Policy research working paper, 5558, February, 37.

Л. Б. Мартынова, кандидат филологических наук, доцент (Хмельницкий национальный университет). **Социальный и человеческий капитал в обеспечении человеческого развития в Украине.**

Аннотация. Цель статьи заключается в рассмотрении проблемы развития социального капитала в Украине и определения его влияния на общую конкурентоспособность человеческого капитала. **Методика исследования.** Поставленные в статье задачи решаются с помощью ряда общенаучных и специальных методов исследования, прежде всего, систематизации и обобщения и диалектического подхода. **Результаты.** Установлено, что успешному формированию социального капитала в современных условиях в Украине мешает деформированное распределение национального дохода и национального богатства, обусловленное длительным процессом первоначального накопления капитала, исключаящее взаимное доверие и согласованность действий субъектов рынка труда, власти и населения в целом. Выявлено недостаточное развитие важнейшего индикатора зрелости социального капитала – общности ценностей, норм и взаимного доверия, которые формируются в процессе открытого социального диалога. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обосновано, что именно «горизонтальные» связи сотрудничества, кооперации и взаимной добровольной ответственности формируют социальный капитал общества. Исследован фактор качества жизни в формировании социального и человеческого капитала населения. Отмечено роль среднего класса в формировании адаптационного потенциала населения как движителя повышения конкурентоспособности человеческого капитала, который может быть использован при разработке мер государственной политики.

Ключевые слова: социальный капитал, человеческий капитал, средний класс, адаптационный потенциал.

L. Martynova, *Cand. Filol. Sci., Docent (Khmelnytsky National University)*. **Social and human capital in promoting human development in Ukraine.**

Summary. Purpose. The article is devoted to the problems of social capital in Ukraine and determination of its impact on the overall competitiveness of human capital. **The methodology of research.** The problems delivered in the article are solved through a series of general and special methods of investigation, first, systematization and generalization and dialectical approach. **Findings.** It is found out that the successful formation of social capital in modern conditions in Ukraine is prevented by the strain distribution of national income and national wealth caused by the lengthy process of primitive accumulation of capital, which excludes mutual trust and coherence of the labor market, the authorities and the population in general. The insufficient development of the most important indicator of the maturity of social capital – **community norms and values and mutual trust, formed in the open social dialogue** is identified. **Practical value.** The article proved that it is "horizontal" relations of cooperation, cooperation and mutual responsibility that form the social capital of society. The influence of factors shaping the quality of life in the social and human capital of the population is identified. The author determined the role of the middle class in the formation of the population adaptive potential as an engine in improving the competitiveness of human capital that can be used in developing policy measures.

Keywords: social capital, human capital, middle class, adaptive potential.

Стаття надійшла 8 жовтня 2016 року.

КОМПЕНСАЦІЙНИЙ ПАКЕТ ЯК ОСНОВА ВИНАГОРОДИ ЗА ПРАЦЮ В СИСТЕМІ ДИСТРИБУЦІЇ

А. І. КОСТИШИНА

(Центральноукраїнський національний технічний університет,
м. Кропивницький)

Анотація. *Мета статті* – визначення теоретичних підходів формування компенсаційного пакета як основи винагороди за працю в системі дистрибуції. **Методика дослідження.** *Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу.* **Результати.** *У статті розкрито сутність компенсаційного пакета згідно із різними науковими точками зору. Запропоновано відмінності в сутності поняття «компенсаційний пакет» із позицій найманого працівника та роботодавця. Особлива увага приділяється обґрунтуванню ролі грошей як основи компенсації.* **Практична значущість результатів дослідження.** *Запропоновані підходи до визначення сутності компенсаційного пакета сприятимуть формуванню ефективної компенсаційної політики, конкурентоспроможності персоналу, підприємства в цілому.*

Ключові слова: дистрибуція, компенсаційний пакет, складові компенсаційного пакета.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах господарювання в Україні посилюється конкурентна боротьба за компетентних і талановитих працівників, що змушує роботодавців створювати кращі умови праці, підвищувати якість трудового життя, розробляти компенсаційні системи винагороди за працю. Останні не обмежуються лише матеріальними виплатами, а включають різні види заохочень, винагород і благ відповідно до потреб та інтересів працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспекти формування компенсаційного пакета в умовах трансформаційних економік аналізували вчені-економісти різних країн. Серед українських науковців варто відмітити: М. Д. Ведернікова, О. А. Грішнову, Г. А. Дмитренка, М. І. Карліна, А. М. Колога, Г. Т. Кулікова, Н. Д. Лук'янченко, В. М. Новікова, В. М. Нижника, І. Л. Петрову, М. В. Семикіну, С. В. Тютюнникову, С. О. Цимбалюк та ін.

Серед учених країн СНД заслуговують уваги праці Ю. П. Кокіна, Р. П. Колосової, С. М. Лебедевої, Л. В. Міснікової, Г. Е. Слезінгера, Р. А. Яковлева та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначення теоретичних підходів формування компенсаційного пакета як основи винагороди за працю в системі дистрибуції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для формування конкурентоспроможної ринкової економіки в Україні необхідні певні передумови. Країна перейшла до принципово нового устрою суспільства, яке спрямоване на конкурентоспроможність в умовах глобалізації. Нові економічні умови господарювання вимагають і відповідних змін у формуванні компенсаційного пакета. Необхідність дослідження теоретико-методичних проблем формування компенсаційного пакета в дистрибуційній мережі зумовили вибір теми статті та її мету.

Система дистрибуції – складна економічна система, що об'єднує у своєму складі виробника готової продукції та різноманітних посередників, які на договірних засадах (на основі дистрибуторського договору) спільно здійснюють маркетингову, комерційну, логістичну діяльність із переміщення продукції до кінцевого споживача та її продажу відповідно до

стратегії суб'єкта господарювання – організатора такої системи з дотриманням установлених ним умов продажу, цін продажу, стандартів обслуговування і під його контролем [1].

Система дистрибуції заснована на поєднанні у процесах збуту готової продукції таких основних складових, як:

– стратегія поведінки підприємства (організатора системи дистрибуції) на ринку, зокрема, стратегія маркетингового розподілу, концепція організації системи дистрибуції тощо;

– партнерство з комерційними посередниками, які на договірній основі об'єднуються в канали розподілу;

– ціноутворення, яке має ґрунтуватися на єдиних для всіх учасників каналів розподілу продукції підходах і передбачати справедливе та прозоре встановлення не лише роздрібною ціною, але й цін перепродажу в усьому каналі збуту;

– логістика, яка має бути ефективною для забезпечення фізичного руху товару (обслуговування замовлень, транспортування, утримування складів, утримування запасів і забезпечення наявності всього заявленого асортименту товарів);

– аналіз і контроль, насамперед, контроль за роздрібними цінами, контроль за наявністю товарів у місцях продажу, контроль за якістю подання товару в кожному пункті продажу, контроль та аналіз діяльності партнерів виробничого підприємства з погляду дотримання домовленостей, стандартів обслуговування, недопущення внутрішньосистемної конкуренції, демпінгування, завдання шкоди іміджу товаровиробника тощо, а також аналіз дій конкурентів [1].

Ураховуючи те, що основою компенсаційної моделі винагороди за працю є компенсаційний пакет, С. О. Цимбалюк визначає його сутність як сукупність (набір) усіх компенсацій, зокрема, матеріальних виплат і винагород, нематеріальних благ і послуг, які роботодавець надає працівникові за долучення його до процесу праці (створення матеріальних і нематеріальних благ) і розпорядження його результатами (продуктами) праці отриманими у процесі застосування робочої сили (компетенцій, людського капіталу) відповідно до кон'юнктури ринку праці, норм чинного законодавства, норм колективних угод, положень корпоративної політики, умов колективного та трудового договорів [2, с. 67].

Окремі науковці (Р. Хенімен, С. Гросс, Г. Фрідман, С. Каплан) до компенсаційного пакета включають лише грошові винагороди. З моменту появи й донині гроші є найбільш впливовим і найочевиднішим засобом винагороди завдяки таким властивостям:

1. Ненасичуваність – потребу у грошах майже неможливо наситити, для більшості людей грошей не буває забагато, вони надають гарантію задоволеності не лише теперішніх, але й майбутніх потреб.

2. Відстроченість споживання – гроші надають можливість відкласти споживання, задоволення потреб на майбутнє.

3. Універсальність – гроші є універсальною цінністю, яка визнається всіма, тому за їх допомогою можна оцінювати будь-яку діяльність і більш того, будь-які аспекти такої діяльності: кількість, закінченість, якість, терміни, творчість, лояльність тощо.

4. Вимірюваність – можливо встановити точний розмір винагороди за виконання працівником певної роботи.

5. Можливість використовувати різні види винагороди – гроші можуть виплачуватися працівнику у формі призвів, бонусів, надбавок, бути не лише матеріальним, але й моральним стимулом до ефективної сумлінної праці.

6. Накопичення багатства – гроші, на відміну від багатьох інших винагород, можуть накопичуватися, викликаючи у працівника прагнення заробляти більше.

7. Комплексність мотивуючої дії: гроші використовуються для задоволення не лише матеріальних, але й соціальних і духовних потреб.

Існують певні очікування працівників щодо організації винагороди на підприємстві. Працівник очікує, що йому платитимуть:

– розумно – заробітна платня має бути порівняна із платнею за виконання таких обов'язків на такій же посаді на інших підприємствах галузі;

– чесно – якщо працівник знає, що його трудовий внесок приносить підприємству значну частину прибутку, він очікує на отримання частки від цього прибутку;

– постійно – працівник хоче бути впевненим, що навіть за складних для організації умов він матиме роботу й отримає зароблені гроші;

– прогресивно – працівник не хоче бути обмежений режимом фіксованої заробітної плат-

ні без надії на її підвищення;

– легально – працівник віддасть перевагу легально отриманим грошам перед грошами «в конверті» [4, с. 259–260].

Згідно з поглядами деяких авторів (Дж. Мілкович і Дж. Ньюман), до компенсації належать усі матеріальні виплати та винагороди, які надає роботодавець найманим працівникам. Р. Хендерсон виокремлює некомпенсаційні винагороди: підвищення почуття власної гідності та задоволення від виконаної роботи, поліпшення фізичного здоров'я, підвищення інтелектуального рівня, заохочення конструк-

тивних соціальних взаємозв'язків з колегами по роботі тощо [4, с. 90].

Компенсаційний пакет – це категорія не лише найманого працівника (найманий працівник одержує пакет компенсацій), а й роботодавця (власника, керівника), який надає найманому працівникові пакет компенсацій за долучення його до процесу праці (створення матеріальних і нематеріальних благ) і розпорядження результатами (продуктами) його праці. Відмінність сутності поняття «компенсаційний пакет» із позицій найманого працівника та роботодавця представлена в табл. 1.

Таблиця 1

**Відмінність сутності поняття «компенсаційний пакет»
із позицій найманого працівника та роботодавця**
[узагальнено автором на основі досліджень С. О. Цимбалюк [2, с. 67]

Сутність поняття	Відмінності з позицій	
	найманого працівника	роботодавця
Компенсаційний пакет	Сукупність усіх компенсацій, зокрема, матеріальних виплат і винагород, нематеріальних благ і послуг	Сукупність усіх витрат, що надаються найманому працівнику
	Отримує за виконання певної трудової функції на конкретному підприємстві та досягнуті результати праці	Надаються за долучення працівника до процесу праці й розпорядження його результатами (продуктами) праці
	Пакета компенсацій має бути достатньо для розширеного відтворення робочої сили, забезпечення матеріального добробуту працівника та його родини	Витрати повинні залучати найманого працівника до ефективної праці, формувати відданість і лояльність, мотивувати до досягнення ефективних результатів

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, визначення сутності компенсаційного пакета в сучасних умовах господарювання сприятиме формуванню ефективної компенсаційної політики, конкурентних переваг як працівників, так і підприємства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозинський В. Т. Формування сучасних систем дистрибуції товарів: проблеми теорії і практики // Логістика : [зб. наук. пр.] / В. Т. Лозинський, І. П. Міщук ; відп. ред. Є. В. Крикавський. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2010. – С. 95–103.
2. Цимбалюк С. О. Компенсаційна модель

винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія / С. О. Цимбалюк. – Київ : КНЕУ, 2014. – 359 с.

3. Основи менеджменту : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. А. Мазаракі. – Харків : Фоліо, 2014. – 846 с.
4. Хендерсон Р. Компенсационный менеджмент. Стратегия и тактика формирования заработной платы и других выплат / Р. Хендерсон. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 872 с.

REFERENCES

1. Lozyns'kyu, V. T. & Mishchuk, I. P. (2010). Formuvannya suchasnykh system dystribut-

- siyi tovariv: problemy teorii i praktyky [Formation of modern system distribution of goods: problems of theory and practice]. *Logistika – Logistic*, (pp. 95–103). Ye. V. Krykavs'kyu (Ed.). L'viv : Vyd-vo L'vivs'koyi politekhniky [in Ukrainian].
2. Tsymbalyuk, S. O. (2014). *Kompensatsiyna model' vynahorody za pratsyu: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty* [The compensation model of remuneration: theoretical, methodological and applied aspects]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
3. Mazaraki, A. A. (Ed.). (2014). *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
4. Henderson, R. (2004). *Kompensatsionnyiy menedzhment. Strategiya i taktika formirovaniya zarobotnoy platyi i drugih vyiplat* [Compensation Management. Strategy and tactics of formation of salary and other payments]. – Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].

А. И. Костишина (Центральноукраинский национальный технический университет, г. Кропивницкий). **Компенсационный пакет как основа вознаграждения за труд в системе дистрибуции.**

Аннотация. Цель статьи – определение теоретических подходов формирования компенсационного пакета как основы вознаграждения за труд в системе дистрибуции. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В статье раскрывается сущность компенсационного пакета с различных научных точек зрения. Предлагаются различия в сущности понятия «компенсационный пакет» с позиций наемного работника и работодателя. Особое внимание уделяется обоснованию роли денег как основы компенсации. **Практическая значимость результатов исследования.** Предложенные подходы к определению сущности компенсационного пакета будут способствовать формированию эффективной компенсационной политики, конкурентоспособности персонала, предприятия в целом.

Ключевые слова: дистрибуция, компенсационный пакет, составляющие компенсационного пакета.

A. Kostyshyna (Central National Technical University). **Compensation package – basis of payment in distribution system.**

Abstract. Purpose of the article – the definition of theoretical approaches forming the compensation package as the basis of payment in the distribution system. **Methodology of research.** The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. **Findings.** The article reveals the essence of the compensation package under different scientific perspectives. Differences of “compensation package” from the standpoint of the employee and the employer particular are offered. Defined the special role of money as the basis of compensation. **Practical value.** The approaches to defining the essence compensation package will promote the formation of effective compensation policy, competitiveness staff end enterprise in general.

Keywords: distribution, compensation package, the components of the compensation package.

Стаття надійшла 31 вересня 2016 року.

VIII. ЕКОНОМІКА СФЕРИ СЕРВІСУ

УДК [338.48:311] (477):006.032

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ¹

Г. П. СКЛЯР, доктор економічних наук, професор;
Л. В. ДРОБИШ, кандидат економічних наук, доцент;
Л. І. ВИШНЕВЕЦЬКА, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає у виявленні проблем обліку показників статистики туризму та визначенні напрямів їх удосконалення. Стаття присвячена дослідженню методичних підходів обліку показників туризму на національному й міжнародному рівнях, їх гармонізації з міжнародними стандартами. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. Досліджено національну та міжнародну системи обліку показників розвитку туризму. Окреслено основні проблеми й запропоновано напрями вдосконалення системи обліку показників розвитку туризму. Практична значущість результатів дослідження. У статті обґрунтовано необхідність гармонізації показників розвитку сфери туризму з міжнародними стандартами. Це сприятиме зваженій оцінці результатів туристичної діяльності українських і зарубіжних суб'єктів туристичного бізнесу, дасть можливість визначити реальний внесок туристичної сфери в економічне зростання України. Основні наукові положення статті можна використовувати у практиці туристичних підприємств.*

Ключові слова: *сфера туризму, туристичний ринок, туристичний потік, показники статистики туризму, попит і пропозиція туристичних послуг, міжнародні стандарти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі туризм набув масового характеру, ставши однією з високоприбуткових і найбільш динамічних галузей світової економіки. У багатьох країнах туризм відіграє важливе

соціально-економічне значення, оскільки за рахунок нього: збільшуються доходи та створюються нові робочі місця; розвиваються як галузі, що пов'язані з виробництвом туристичних послуг, так і соціальна й виробнича інфраструктура регіонів; відроджуються народні промисли та традиції; зростає життєвий рівень

¹ Стаття підготовлена в межах науково-дослідної роботи «Проблеми функціонування та розвитку сфери туризму в умовах модернізації економіки» (держ. реєстр. номер 0117U004715).

населення, а також збільшуються валютні надходження [1]. Тому подальший розвиток сфери туризму в Україні сприятиме не лише наповненню державного та місцевих бюджетів, але й забезпечить раціональне, змістовне використання вільного часу кожним громадянином.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій показав, що проблеми розробки системи показників статистичного аналізу туризму висвітлені в роботах вітчизняних [2] і зарубіжних науковців [3–4]. Проте днині не досягнуто єдності наукової думки серед учених щодо системи показників статистики туризму та методики їх розрахунку. Полемічним залишається питання виділення підприємств, які належатимуть до цієї сфери залежно від виду їх діяльності (надання туристичної послуги). Тому є потреба у виділенні видів економічної діяльності за КВЕД-2010 [5], які в сукупності формують сферу туристичних послуг. Відповідно до цього має розроблятися і статистична звітність, щоб була можливість виокремити обсяги наданих послуг саме суб'єктами сфери туризму.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем обліку показників статистики туризму та визначення напрямів удосконалення системи показників розвитку сфери туризму, їх гармонізації з міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні досить гострою залишається проблема дослідження туристичного ринку, зважаючи на посилення конкуренції на ньому серед вітчизняних виробників туристичних послуг та іноземних туристичних компаній. Відповідно, виникає необхідність у ґрунтовному дослідженні ринку туристичних послуг та його складових, що дасть змогу отримати об'єктивну інформацію про процеси, які відбуваються на туристичному ринку, та запропонувати дієві заходи щодо його розвитку. Однак специфічність туризму як сфери економіки (об'єднує низку галузей: транспорт, зв'язок, готельне господарство, банки, сферу розваг тощо) зумовлює значні труднощі в отриманні економічної інформації для аналізу туристичної діяльності на всіх рівнях. Крім того, розбіжності в методиці обчислення окремих показників туристичної діяльності за національною системою обліку й зарубіжною

не дають можливості зробити обґрунтовані висновки щодо тенденцій розвитку туристичного ринку України в порівнянні зі світовим туристичним ринком.

Проблема вдосконалення статистичного обліку основних туристичних показників була вирішена спільними зусиллями Всесвітньої туристичної організації (ВТО) та Статистичною комісією Організації Об'єднаних Націй, які в 1993 р. презентували перші системні документи з цього питання: Стандартна міжнародна класифікація видів туристичної діяльності (СІКТА) та Рекомендації зі статистики туризму. Вищеназвані документи були прийняті за основу під час розробки вітчизняної Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 8 грудня 2003 р. за № 1128/8449 [6]. У Методиці було визначено систему показників, єдину за змістом і порівнянну на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на економіку країни (регіону). Дана Методика передбачала гармонізацію на державному рівні показників і джерел статистичної інформації, що визначають економічну та соціальну вагомість туризму в Україні, для підрахунку розмірів туристського споживання і, залучених таким чином до обігу грошових коштів, інших вигод від розвитку туризму.

Проте обсяги дійсно спожитих «характерних туристських товарів та послуг» методикою запропоновано виділяти з їх загального обсягу на основі експертних оцінок і рекомендацій ВТО.

Нині статистичні показники, що характеризують розвиток туризму в Україні, поділяються на абсолютні величини, які можна одержати шляхом статистичного обліку, та відносні величини, що обчислюються діленням, але для їх обчислення потрібні облікові показники. Облік проводиться, в основному, у формі державної статистичної звітності, яка надає інформацію щодо кожного суб'єкта туристичної діяльності. Ця інформація є індивідуальною і не підлягає оприлюдненню у знеособленому вигляді. Така інформація використовується лише для внутрішнього аналізу самим суб'єктом, що звітує. Органи державної статистики оприлюднюють інформацію у зведеному вигляді в межах регіонів (областей) та країни в цілому.

Основним офіційним джерелом зведеної інформації в Україні та за її регіонами є Статистичний щорічник України за кожен рік. Більш детальна, меншого ступеня узагальнення інформація наводиться у статистичних бюлетенях «Туристична діяльність в Україні» та «Коллективні засоби розміщування в Україні» за відповідний рік.

Сучасна практична статистика в Україні

проводить облік показників, що характеризують розвиток туризму за такими укрупненими напрямками (табл. 1): вивчення обсягу й напрямків туристичних потоків; вивчення попиту та пропозиції туристичних послуг за регіонами; характеристика наявності туристичних ресурсів і дослідження ефективності туристичної діяльності та її економічного значення для країни в цілому.

Таблиця 1

Облікові показники статистики туризму в Україні та міжнародна система показників [запропоновано авторами за даними [2–4]]

Блоки показників	Основні показники, що використовуються в Україні	Міжнародна система показників
Показники обсягу й напрямків туристичних потоків	Кількість громадян України, які виїздили за кордон. Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну. Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, усього, у тому числі іноземних туристів, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, та внутрішніх туристів. Кількість екскурсантів	Кількість іноземних громадян країн, які відвідали країну (відвідувачі, які ночують, одноденні відвідувачі та пасажери круїзів). Кількість громадян країни, які виїздили за кордон. Кількість внутрішніх туристів, які перебували з ночівлею
Показники попиту та пропозиції туристичних послуг за регіонами	Кількість туристів за метою поїздки. Кількість туроднів за реалізованими путівками. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, номерів, місць у них	Прибулі з інших країн (за метою відвідання, регіонами виїзду та видами транспорту). Тривалість перебування оцінюється кількістю ночівель у різних закладах розміщення окремо для іноземних (в'їзних та виїзних) і внутрішніх туристів. Кількість засобів розміщення номерів, місць у них
Показники наявності туристичних ресурсів	Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо). Кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо. Кількість та статус театрів	Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо). Кількість та стан пам'яток культури, історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо. Кількість та статус театрів
Показники ефективності туристичної діяльності	Обсяг наданих туроператорами туристичних послуг. Комісійні турагентів. Витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг. Чистий прибуток (збиток) підприємств	Туристські витрати в'їзних туристів у даній країні. Туристські витрати виїзних туристів в інших країнах
Показники економічного значення розвитку туризму для країни в цілому	Обсяг туристського споживання. Зайнятість у сфері туризму. Сума податків, що надходить до бюджету від туристичної діяльності	Валовий внутрішній продукт, створений туристичною галуззю. Експорт туристичних послуг. Імпорт туристичних послуг. Пряма зайнятість у сфері туризму

Так, згідно з табл. 1, перші три блоки показників передбачають використання обліку на кордоні та обліку, організованого у формі державної статистичної звітності. У результаті такого обліку одержують достовірні показники без додаткових умовних розрахунків чи використання експертних оцінок. Зокрема, до показників обсягу й напрямків туристичних потоків офіційна статистика України зараховує: кількість громадян України, які виїжджали за кордон, включно з одноденними відвідувачами; кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, включ-

но з одноденними відвідувачами; кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (всього). У тому числі вказується кількість іноземних туристів у розрізі країн, із яких вони прибули, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон у розрізі країн, у яких вони були обслуговані та внутрішніх туристів. Окремо наводиться інформація про кількість екскурсантів.

Як свідчить проведене дослідження, за останні роки спостерігається значне зменшення туристичних потоків (табл. 2).

Таблиця 2

Туристичні потоки в Україні за 2013–2015 рр. [7]

(тис. осіб)

Показник	Роки			2015 р. у % до	
	2013	2014	2015	2013 р.	2014 р.
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон (включаючи одноденні відвідування)	23 761	22 438	23 142	97,4	103,1
Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну (включаючи одноденні відвідування)	24 671	12 712	12 428	50,4	97,8
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, усього	3 454	2 425	2 020	58,5	83,3
У тому числі:					
– іноземні туристи	232	17	15	6,5	88,2
– туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2 519	2 085	1 647	65,4	79,0
– внутрішні туристи	703	323	357	50,8	110,5
Кількість екскурсантів	658	1 175	125	19,0	10,6

Як свідчать показники табл. 2, у 2015 р., порівняно із 2013 р., суттєво зменшилася кількість іноземних громадян, які відвідали Україну (включаючи одноденні відвідування), та кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (відповідно на 49,6 % і 41,5 %). За 2013–2015 рр. кількість іноземних туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, зменшилася на 93,5 %, що справило негативний вплив на обсяги валютних надходжень.

Показники попиту та пропозиції туристичних послуг містять дані щодо структури попиту. Однак є розбіжності в українській та зарубіжній статистиці обліку цих показників. Так, за українською статистикою вивчається мета поїздки лише за особами, обслугованими туроператорами й турагентами, визначається кількість туроднів за реалізованими ними

путівками окремо для в'їзних і виїзних подорожуючих. У світовій практиці враховуються окремо всі особи, які ночують, та одноденні відвідувачі, а для осіб, які ночують, ведеться облік кількості ночівель за видами засобів розміщення. Такі розбіжності в обліку вищезначених показників не дозволяють відстежити тенденції зміни попиту та пропозиції туристичних послуг порівняно з іншими країнами. В Україні дані про розподіл туристів, обслугованих туроператорами й турагентами, за метою поїздки та видами туризму щорічно публікуються у статистичному бюлетені «Туристична діяльність в Україні».

Проведений нами аналіз попиту та пропозиції туристичних послуг в Україні у 2014–2015 рр. показав, що відбулися певні зміни в їх структурі. Зокрема, у 2015 р., порівняно із 2014 р., частка туристів, які подорожували з

метою дозвілля і відпочинку, зменшилася на 7,7 %, тоді як питома вага осіб, які подорожують з метою навчання, ділових, службових та інших поїздок, зросла на 2,9 % (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл туристів, обслугованих туроператорами й турагентами, за метою поїздки та видами туризму в Україні за 2014–2015 рр. [7]

Мета поїздки	Обслуговано туристів туроператорами й турагентами, тис. осіб				Структурні зрушення, %
	2014 р.	у % до підсумку	2015 р.	у % до підсумку	
Службова, ділова, навчання	149,3	6,2	183,6	9,1	2,9
Дозвілля, відпочинок	2 232,8	92,1	1 703,0	84,3	-7,7
Лікування	29,2	1,2	36,4	1,8	0,6
Спортивний туризм	3,3	0,1	2,8	0,1	0,0
Спеціалізований туризм	0,2	0,0	1,2	0,1	0,1
Інше	10,2	0,4	92,4	4,6	4,2
Разом	2 425,0	100,0	2 019,4	100,0	0,0

До показників пропозиції туристичних послуг зараховують також дані про наявність засобів розміщування та їх місткість (кількість номерів і ліжко-місць). У табл. 4 нами наведено показники про колективні засоби розміщування туристів в Україні та кількість розміще-

них туристів за 2015 р. у розрізі їх видів.

З даних табл. 4 видно, що найбільшою є частка іноземних гостей, які зупинялися в готелях та аналогічних їм засобах розміщування. У спеціалізованих засобах розміщування відпочивають переважно громадяни України.

Таблиця 4

Колективні засоби розміщування в Україні, включаючи юридичних і фізичних осіб-підприємців, у 2015 р. [7]

Показник	Усього, од.	Кількість місць, од.	Кількість розміщених, осіб		
			усього	іноземних громадян	частка іноземних громадян, %
Готелі та аналогічні їм засоби розміщування	2 478	132 535	4 297 190	628 121	14,6
У тому числі турбази, гірські притулки, тощо	707	20 177	363 318	14 270	3,9
Спеціалізовані засоби розміщування	18 636	270 115	1 482 668	37 706	2,5
У тому числі:					
– будинки відпочинку	12	1 440	11 229	48	0,4
– пансіонати відпочинку	64	13 796	65 568	436	0,7
– бази відпочинку, крім турбаз	13 72	158 427	750 914	12 990	1,7

Динаміку пропозиції туристичних послуг в Україні характеризують показники ви-

користання місткості засобів розміщування (табл. 5).

Таблиця
5

Готелі та аналогічні засоби розміщування за регіонами України, включаючи юридичних і фізичних осіб-підприємців, у 2015 р. [7]

Регіон	Кількість, одиниць	У них номерів, одиниць	Місткість готелів, місць	Обслуговано приїжджих, тис. осіб	Коефіцієнт використання місткості
Україна	2 478	68 241	132 535	4 297,2	0,22
Дніпропетровська область	139	4 395	8 096	211,4	0,21
Закарпатська область	213	4 358	9 466	166,5	0,19
Львівська область	273	8 513	17 759	591,3	0,21
Одеська область	250	6 499	12 402	240,6	0,16
м. Київ	147	11 650	20 484	1 008,3	0,28

Представлена в табл. 5 вибірка регіонів України для аналізу пропозиції туристичних послуг обумовлена значною кількістю обслугованих у них туристів. Однак у цих регіонах є досить низькими показники використання місткості засобів розміщування. Так, в усіх регіонах, крім міста Києва, коефіцієнт використання місткості засобів розміщування нижче середнього по країні. Це вказує на нерівномірне заповнення місць за сезонами і на створення значної кількості резервних місць на випадок сезонного збільшення кількості гостей.

У світовій практиці до показників пропозиції туристичних послуг зараховують також дані про використання різних видів транспорту для обслуговування туристів і визначають середню тривалість перебування гостей у засобах розміщування. В Україні використання транспорту для перевезення туристів оцінюється умовно за часткою, визначеною шляхом експертних оцінок. Проте їх слід вчасно актуалізувати, оскільки ці показники не публікуються в українській офіційній статистиці, а розрахункові показники є неточними.

Характеристика наявності туристичних ресурсів, які можуть приваблювати туристів, передбачає одержання інформації про: кількість і стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); кількість

та стан пам'яток культури, історії, архітектури, у тому числі паркової, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток; кількість та статус театрів, картинних галерей тощо. Інформація про кожен окремих об'єкт публікується в різноманітних рекламних продуктах і є результатом інвентаризації й детального описання кожного об'єкта. Така інформація, зазвичай, не є офіційною, її одержують із друкованих краєзнавчих джерел, або рекламні кампанії на замовлення туристичних фірм самостійно вивчають певні ресурси шляхом спеціально організованих статистичних досліджень. Офіційні джерела Державної служби статистики України публікують лише показники наявності та кількості відвідувачів театрів, музеїв, бібліотек, кінотеатрів і клубних закладів. Очевидно, що така інформація дуже побічно стосується туристичної діяльності, оскільки більшість відвідувачів – це місцеві жителі. Проте така інформація про музеї характеризує розвиток екскурсійної діяльності в регіонах і в Україні в цілому.

Результати дослідження показали, що впродовж 2012–2015 рр. значно погіршилася екскурсійна діяльність в Україні в цілому та за окремими регіонами.

Так, за аналізований період зменшилася не лише кількість музеїв, але й кількість їх відвідувань (табл. 6).

Таблиця 6

Кількість музеїв та їх відвідування в Україні за 2012–2015 рр. [7]

Рік	Кількість музеїв, од.	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн	Середньодобова кількість відвідувань одного музею, осіб
2012	592	22,4	104
2013	608	22,3	100
2014	543	14,2	72
2015	564	15,1	73

Однією із причин зменшення кількості музеїв стала втрата країною частини територій, а зменшення показника середньодобової кількості відвідувань одного музею свідчить про погір-

шення роботи з надання екскурсійних послуг. Проте в табл. 7 представлено вибірку регіонів, у яких надання екскурсійних послуг знаходиться на більш вищому рівні, ніж по країні в цілому.

Таблиця 7

Відвідування населенням закладів культури та мистецтва за регіонами України у 2014–2015 рр. [7]

Регіон	Кількість відвідувань на 100 осіб населення за рік		Відносна величина порівняння із загальноукраїнським рівнем у 2015 р., %
	2014 р.	2015 р.	
Україна	33	35	100,0
Львівська область	62	71	202,9
Тернопільська область	43	45	128,6
Полтавська область	39	41	117,1
Черкаська область	69	69	197,1
Чернігівська область	71	85	242,9
м. Київ	109	107	305,7

Однак такий облік не дозволяє виділити окремо надання екскурсійних послуг для місцевих жителів та екскурсантів, що прибували з інших регіонів, що є певним недоліком для оцінки рівня екскурсійної діяльності в регіоні.

Отже, вищевказані невідповідності щодо обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму в Україні та зарубіжних суб'єктів туристичної діяльності призводять до значних труднощів в оцінці результатів їх діяльності. Відповідно нагальним залишається питання вдосконалення не лише системи показників статистичного обліку результатів діяльності підприємств сфери туризму України, але й узгодження методик розрахунку обсягів реалізації туристичного продукту з метою їх гармонізації з міжнародними стандартами. Крім цього, відсутність чітко виділеного розділу «Туризм» у національному класифікаторі видів економічної не дає можливості визначити реальний внесок туристичної сфери у еконо-

мічне зростання нашої країни. Тому необхідно чітко виділити види економічної діяльності за КВЕД-2010, які в сукупності формують сферу туристичних послуг, а залежно від цього має розроблятися і статистична звітність для отримання інформації про обсяги наданих послуг саме суб'єктів сфери туризму [1]. Оцінку соціально-економічної ефективності розвитку туризму можна буде здійснювати за умови використання відповідних сукупних базових показників, визначених і розрахованих спеціально. Для оцінки стану й динаміки розвитку туризму слід використовувати систему показників, яка б враховувала рівні проведення дослідження, а саме: міжнародний, національний чи регіональний.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Отже, ефективне функціонування туристичного ринку України, збалансованість його розвитку залежатиме від запроваджен-

ня нових підходів до проведення аналітичної роботи і, у першу чергу, від удосконалення інструментарію проведення дослідження та показників статистики туризму. Гармонізація показників розвитку сфери туризму з міжнародними стандартами сприятиме обґрунтованій оцінці результатів туристичної діяльності українських суб'єктів туристичного бізнесу у порівнянні із зарубіжними, а також надасть можливість визначити реальний внесок туристичної сфери в економічне зростання України.

Динамічні зміни, що відбуваються на вітчизняному й міжнародних туристичних ринках, зумовлюють необхідність у постійному дослідженні процесів на цих ринках. Це, у свою чергу, потребує подальшого дослідження та вдосконалення статистичних показників, що характеризують розвиток сфери туризму в Україні, та їх гармонізації з міжнародними стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

- Скляр Г. П. Проблеми гармонізації показників розвитку сфери туризму в Україні з міжнародними стандартами / Г. П. Скляр, Л. В. Дробиш, Л. І. Вишневецька // Модернізація економіки в умовах зростання суспільної свідомості: людинорозмірність, духовність, партнерство, кооперація : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава 1 листопада 2016 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2016. – С. 185–190.
- Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов [та ін.]; за заг. ред. проф. В. Г. Герасименка – Одеса : Астропринт, 2013. – 304 с.
- Сараев А. Р. О показателях статистики туризма / А. Р. Сараев // Вопросы статистики, 2007. – № 9. – С. 39–43.
- Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособ. / Г. А. Яковлев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство РДЛ, 2004. – 376 с.
- Національний класифікатор України : класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 № 530 від 29.11.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubc.ua/Links/codes_ua2.html (дата звернення: 20.10.2016). – Назва з екрана.
- Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності [Електронний ресурс] : Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України від 12.11.2003 № 142/394. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 20.10.2016). – Назва з екрана.
- Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2016). – Назва з екрана.

REFERENCES

- Skliar, H. P., Drobysh, L. V. & Vyshnevetska, L. I. (2016). *Problemy harmonizatsii pokaznykiv rozvytku sfery turizmu v Ukraini z mizhnarodnyimi standartamy* [Problems of harmonization of development indicators of tourism in Ukraine with international standards]. Proceedings from *I Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiya «Modernizatsiia ekonomiky v umovakh zrostannia suspilnoi svidomosti: liudynorozmirnist, dukhovnist, partnerstvo, kooperatsiia» – I Ukrainian scientific-practical Internet conference «Modernization of the economy in terms of growth of public consciousness: liudynorozmirnist, spirituality, partnership, cooperation»*. (pp. 185–190). Poltava : PUET [in Ukrainian].
- Herasymenko, V. H. (Ed.) (2013). *Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku* [Tourism market: state and development trends]. Odesa : Astroprynt [in Ukrainian].
- Saraev, A. R. (2007). *O pokazateljah statistiki turizma* [About terms of tourism statistics]. *Voprosy statistiki – Questions of Statistics*, 9, 39–43 [in Russian].
- Jakovlev, G. A. (2004). *Jekonomika i statistika turizma* [Economy and Tourism Statistics]. (2-nd ed., rev.). Moscow: Izdatel'stvo RDL [in Russian].

Russian].

5. Natsionalnyi klasyfikator Ukrainy: klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti [National qualifier Ukraine: classification of economic activities]. (2010). *DK 009:2010 № 530 vid 29.11.2010 r. – DK 009:2010 № 530 from November 29 2010*. <http://www.ubc.ua/Links/codes ua2.html>. Retrieved from <http://www.ubc.ua/Links/codes ua2.html> (accessed 20 October 2016) [in Ukrainian].
6. Nakaz Derzhavnoi turystychnoi administratsii Ukrainy, Derzhavnoho Komitetu statystyky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku obsiahiv turystychnoi diialnosti» vid 12.11.2003 № 142/394 [On approval of the methodology for determining the volume of tourism: Order of the State Tourism Administration of Ukraine, the State Committee of Statistics of Ukraine from November 12 2003, № 142/394]. Retrieved from www.zakon.rada.gov.ua (accessed 20 October 2016) [in Ukrainian].
7. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 October 2016) [in Ukrainian].

Г. П. Скляр, доктор економічних наук, професор; **Л. В. Дробыш**, кандидат економічних наук, доцент; **Л. І. Вишневецька**, доцент (Вишше учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Статистические показатели развития сферы туризма в Украине: направления совершенствования и гармонизация с международными стандартами.**

Аннотация. Цель статьи заключается в выявлении проблем учета показателей статистики туризма и определении направлений их совершенствования. Статья посвящена исследованию методических подходов учета показателей туризма на национальном и международном уровнях, их гармонизации с международными стандартами. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** Исследована национальная и международная системы учета показателей развития туризма. Определены основные проблемы и предложены направления совершенствования системы учета показателей развития туризма. **Практическая значимость результатов исследования.** В статье обоснована необходимость гармонизации показателей развития сферы туризма с международными стандартами. Это будет способствовать взвешенной оценке результатов туристической деятельности украинских и зарубежных субъектов туристического бизнеса, даст возможность определить реальный вклад туристической сферы в экономический рост Украины. Основные научные положения статьи можно использовать в практике туристических предприятий.

Ключевые слова: сфера туризма, туристический рынок, туристический поток, показатели статистики туризма, спрос и предложение туристических услуг, международные стандарты.

G. Skliar, Dc. Econ. Sci., Professor; **L. Drobysch**, Can. Econ. Sci., Docent; **L. Vishnevetska**, Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Statistical indicators of development of tourism in ukraine: directions improvement and harmonization with international standards.**

Summary. Purpose. It is to identify the problems of accounting indicators of tourism statistics and identify areas of improvement. The article investigates methodological approaches taking into account the tourism indicators at the national and international level, to harmonize them with international standards. **Methodology of research.** The objectives of the article implemented by using the following general and specific research methods: analysis and synthesis, systematization and generalization, dialectical approach. **Findings.** investigated national and international accounting system of indicators of tourism development, identifies the main problems and directions of its improvement. **Practical value.** In the article the necessity of harmonization of indicators of tourism development with international standards. This will facilitate the evaluation of results-based tourism activity of Ukrainian and foreign subjects of tourist business, It will make it possible to determine the real contribution of the tourism sector to the economic growth of Ukraine. So urgent is the question of improving indicators of tourism statistics.

Keywords: tourism industry, tourist market, tourist flow, indicators of tourism statistics, the demand and supply of tourist services, international standards.

Стаття надійшла 8 листопада 2016 року.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ СЕКТОРІВ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Г. О. ГОРІНА, кандидат економічних наук, доцент
(Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг)

Анотація. *Мета статті полягає в розробці концептуальної моделі формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України. Методика дослідження.* Дослідження базується на комплексній діагностиці концептуальних засад формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України. Використано діалектичний метод наукового пізнання, а також загальнонаукові методи гносеології: теоретичного узагальнення, індукції та дедукції, графічний метод, групування та моделювання. **Результати.** Розроблено концептуальну схему формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України, центральними компонентами якої та механізмами реалізації обґрунтованих цільових завдань виступають науково-методичний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України й механізм використання специфічного туристичного потенціалу регіону та формування інноваційних секторів. **Практична значущість результатів дослідження.** У результаті реалізації концепції досягається формування нових напрямів розвитку туристичної галузі держави, підвищується диверсифікація національної туристичної пропозиції, забезпечується стійкість і перманентність розвитку національного туристичного ринку.

Ключові слова: ринок туристичних послуг, туризм, туристичні об'єкти, інновації, концепція, модель, механізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Необхідність розширення диверсифікації національних туристичних послуг і комплексного туристичного продукту з метою задоволення варіативного туристичного попиту й вибагливих туристичних потреб внутрішніх та в'їзних відвідувачів, згладжування сезонних коливань попиту, підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі держави в європейському й національному туристичному просторі спонукає до формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України, спроможних забезпечити перманентність його функціонування, посилення інтеграційних процесів та нівелювати просторово-поляризаційну розбіжність розвитку локальних туристичних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування та розвитку ринку ту-

ристичних послуг України, його державного регулювання, підвищенню конкурентоспроможності, посиленню інтеграційних процесів до світового туристичного простору приділена значна увага з боку вітчизняних дослідників, практиків і теоретиків теорії туризму, а саме: М. В. Босовської [1], Н. В. Василюк [2], Л. Ю. Красавцевої [3], Є. Ю. Колосінського [4], О. О. Любіцевої [5], М. Мальської [6], Г. Трілленберга [7], Г. С. Шевченко [8] та ін. Разом із тим проблеми розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України досліджено фрагментарно, відсутній концептуально-методичний базис їх функціонування в умовах необхідності підвищення диверсифікації та конкурентоспроможності національного туристичного продукту, що обумовлює актуальність обраної теми дослідження, її мету й завдання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою роботи є розробка концеп-

туальної моделі формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування інноваційних секторів ринку туристичних послуг України фактично відбувається за рахунок дифузії нововведень і прогресивних технологій створення туристичного продукту із країн центру світового туристичного простору, за умови наявності базових ринкоформуєчих факторів, відповідного нормативно-правового, інституційного й науково-методичного забезпечення, відповідної державної підтримки та політики в зазначеній сфері. Отже, необхідність становлення нетрадиційних секторів туризму в Україні актуалізує важливе науково-прикладне завдання розробки концептуальної схеми формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України, центральними компонентами якої виступають науково-методичний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку інноваційних секторів і механізм використання специфічного туристичного потенціалу міст та регіонів, який дозволяє визначити послідовність дій із формування інфраструктурного, організаційно-економічного, інформаційного забезпечення розвитку нових напрямків туристичної галузі (рис. 1.)

ґрунтовною метою формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України є диверсифікація пропозиції національного туристичного продукту та підвищення конкурентоспроможності національного ринку туристичних послуг. Предметом визначено процес забезпечення ефективного формування й інтенсивного розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України. У якості об'єкта виступають безпосередньо інноваційні сектори ринку. Головні стимули та рушійні імпульси формування й розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг визначено через мотиваційні важелі, ключовими з яких є: підвищення інвестиційної привабливості туристичної галузі, залучення додаткових інвестицій; підвищення в'їзних і внутрішніх туристичних потоків; підвищення інноваційної модернізації, науково-дослідницького супроводу розвитку туристичної галузі; акумулювання фінансових і матеріальних ресурсів.

Стримуючими факторами, спроможними суттєво сповільнити розвиток інноваційних секторів є: низький імідж і відсутність програми загальнонаціонального позиціонування ринку туристичних послуг та його окремих секторів; низький рівень обізнаності щодо історії, історичних, культурних пам'яток, брак культури гостинності; незадовільний стан туристично привабливих об'єктів, а саме пам'яток архітектури, знакових об'єктів, пам'яток історико-культурної спадщини, недостатність подій національного й міжнародного масштабу для залучення туристів; низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури (відсутність або недостатність спеціально облаштованих об'єктів інфраструктури для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, недостатність і незадовільність сучасних засобів розміщення для різних категорій споживачів, відсутність, неналежна кількість і якість дорожніх указівок, туристично-інформаційних знаків, зручних під'їздів до багатьох туристичних об'єктів) відсутність якісної туристичної інформаційної підтримки – практики якісної, системно-оформленої пропозиції туристичних продуктів, координаційних платформ із туристичною інформацією як для туристів, так і для суб'єктів туристичного ринку, кадастрів природних курортних територій, природних лікувальних ресурсів тощо; незабезпечення професійними кадрами, необхідними для розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг; відсутність ефективного механізму взаємодії влади, бізнес-структур та громади щодо розробки та втілення програм гармонійного розвитку туризму.

Цільові завдання розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг полягають у такому: розбудові/удосконаленні інституційно-інфраструктурного забезпечення розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг; розробці та впровадженні освітніх програм підготовки професійних кадрів інноваційних секторів туризму; набутті передового світового досвіду та практичних навичок з управління, регулювання й розвитку інноваційних видів туризму; формуванні конкурентоздатних пакетних продуктів подієвого, промислового, сільського туризму; залученні цільових іноземних інвестицій і коштів міжнародних фондів на розбудову інноваційних секторів; визначенні наявного потенціалу

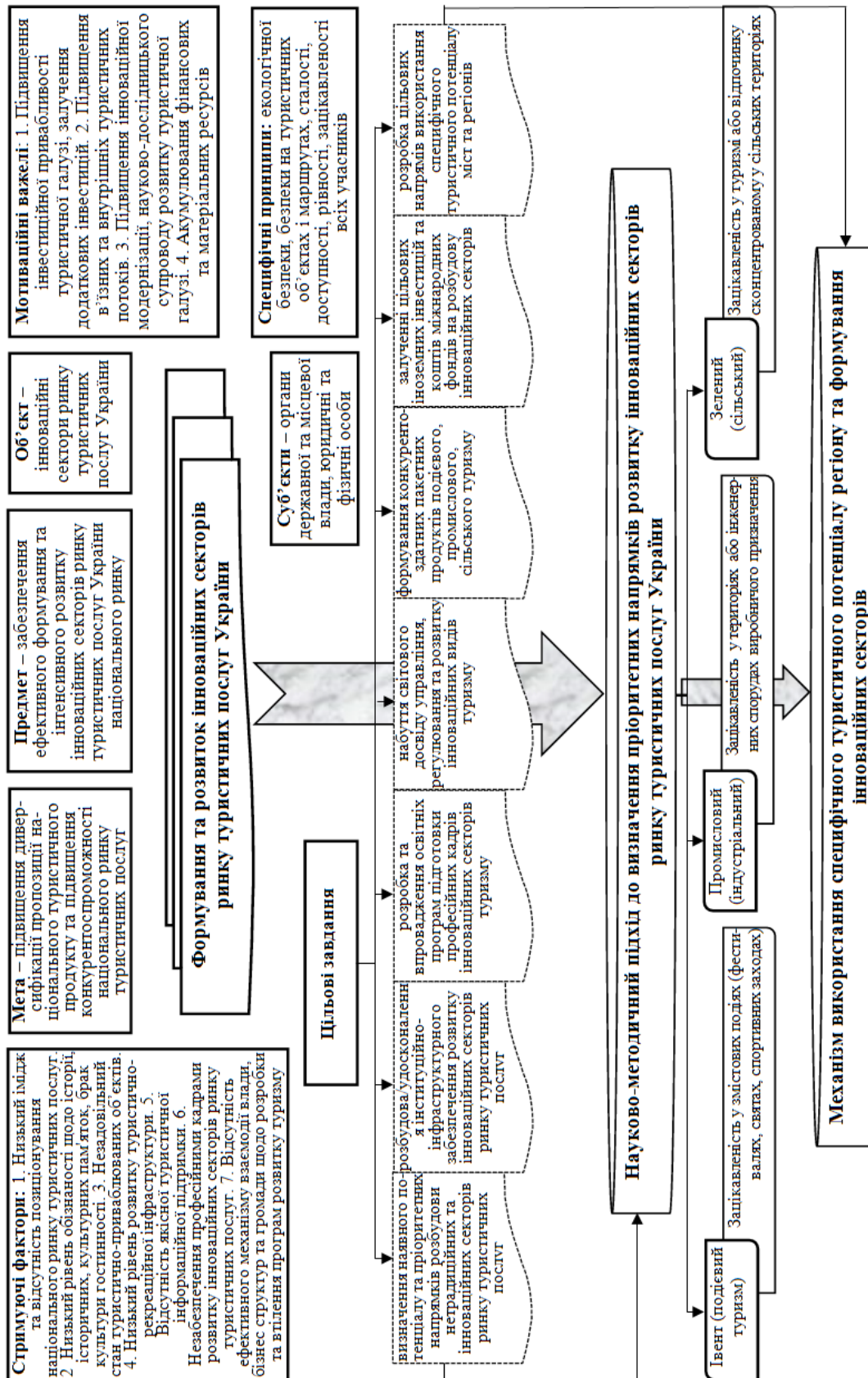

Рис. 1. Концептуальна схема формування та розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України

та пріоритетних напрямів розбудови нетрадиційних та інноваційних секторів ринку туристичних послуг України; розробці цільових напрямів використання специфічного туристичного потенціалу регіону з метою розбудови інноваційних секторів.

Визначення наявного потенціалу та пріоритетних напрямів розбудови нетрадиційних та інноваційних секторів ринку туристичних послуг України пропонується здійснювати шляхом застосування відповідного науково-методичний підходу. Вихідним базисом підходу є положення щодо просторово-поляризаційного розташування необхідних детермінант розвитку відповідних інноваційних секторів, що підтверджується нерівномірністю розміщення туристично привабливих об'єктів та проведення подій необхідного профілю, асиметрією розвитку туристичної, транспортної, комунальної інфраструктури, диференціацією ресурсного забезпечення формування інноваційних секторів. Вирішення поставленого завдання можливо здійснити шляхом проведення комплексного дослідження ресурсної

спроможності й туристичної привабливості об'єктів, здатних забезпечити базову основу розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України та їх пріоритетних напрямів для конкретних дестинацій.

У якості інноваційних секторів ринку туристичних послуг України пропонується формувати та розвивати промисловий (індустріальний) туризм, сільський (зелений) туризм та івент (подієвий) туризм, з огляду на наявну базу туристично привабливих об'єктів, спроможних забезпечити їх розвиток.

Методичний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг представляє собою послідовну низку дій і стратегічних рішень щодо визначення можливості використання та діагностики ресурсної спроможності потенційних об'єктів туристичної інфраструктури, створення на їх базі повноцінної туристичної дестинації з ефективно функціонуючим ринком інноваційних секторів туризму. Логічність дій та складові елементи методичного підходу представлено на рис. 2.

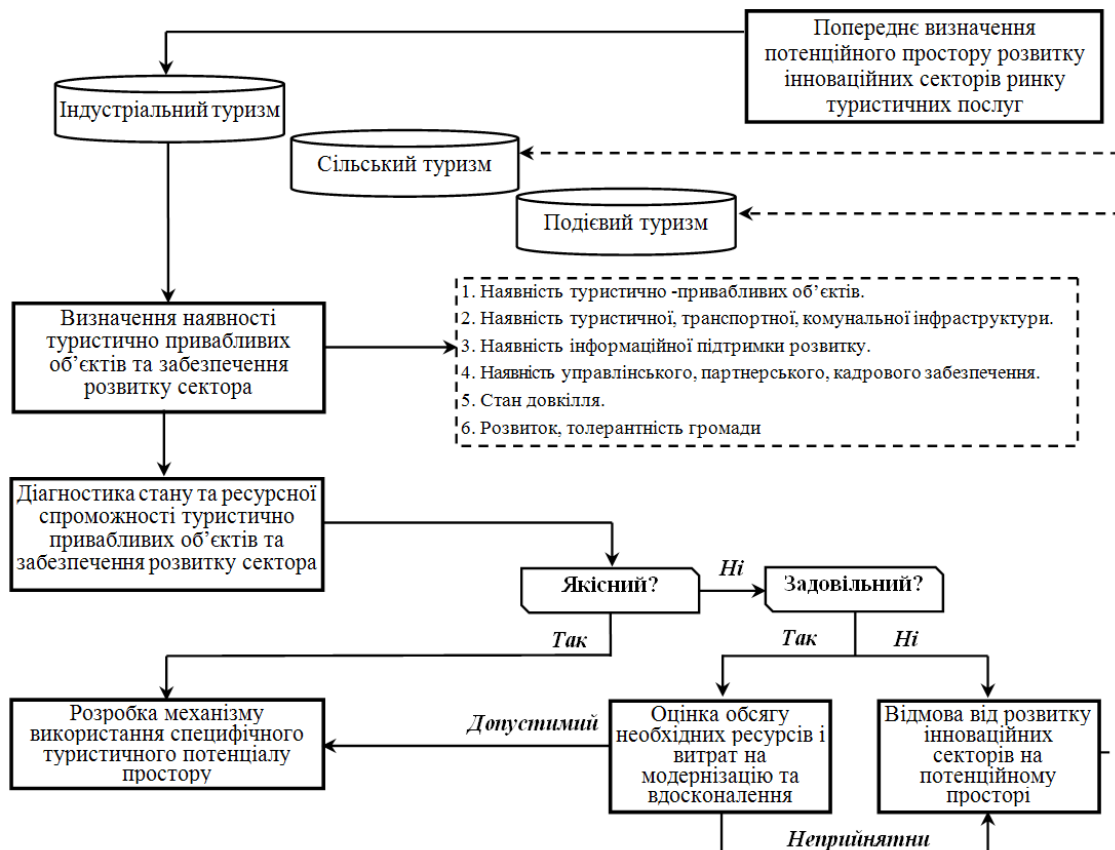

Рис. 2. Методичний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг

Вихідним моментом детермінації пріоритетних напрямів розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг є попереднє визначення потенційного простору їх формування на підставі проведення його первинної загальної характеристики шляхом експертної оцінки, а саме її просторового планування, рівня виробничо-господарського освоєння території, наявності й цінності сільськогосподарських земель і природних ресурсів, розгалуженості спортивної та культурно-розважальної інфраструктури. Попередня оцінка дає змогу визначити найбільш привабливий потенційний інноваційний сектор розвитку ринку туристичних послуг.

Стадія визначення наявності туристично привабливих об'єктів і відповідного забезпечення розвитку сектора передбачає проведення більш детального аналізу наявного потенціалу, а саме: наявність туристично привабливих об'єктів; наявність туристичної, транспортної, комунальної інфраструктури; наявність інформаційної підтримки розвитку; наявність управлінського, партнерського, кадрового забезпечення; стан довкілля; розвиток, толерантність громади щодо розбудови відповідного інноваційного сектора ринку туристичних послуг.

Визначення наявності туристично привабливих об'єктів, необхідних для формування певного виду інноваційного сектора туристичного ринку, є вихідним пунктом та одночасно ключовою ознакою, яка впливає на прийняття рішень щодо його розвитку в повному просторі або унеможлиблює його.

Наявність туристичної, транспортної, комунальної інфраструктури є беззаперечно важливою складовою розвитку індустріального й подієвого туризму може суперечити основним принципам сільського туризму й мотивам його споживачів.

Наявність інформаційної підтримки розвитку, управлінського, партнерського, кадрового забезпечення є обов'язковими елементами формування інноваційних секторів розвитку ринку туристичних послуг, рушіями силами їх функціонування. Незадовільний стан цих складових суттєво сповільнить розбудову туристичного ринку, знизить ефективність і рентабельність його розвитку.

Екологічність і стан довкілля є принципово важливими для розвитку сільського (зеленого) туризму, оскільки безпосередньо пов'язані з

його основоположними принципами: зведення до мінімуму негативних наслідків життєдіяльності людини та зменшення техногенного навантаження на природне середовище, дотримання екологічних норм, сприяння охороні природи й колоритних особливостей сільської місцевості, формування екологічної культури та освіти.

Розвиток, толерантність громади, а саме рівень патріотизму, культурно-естетичного виховання, обізнаності щодо історії, подій та пам'яток держави, культура гостинності, мультикультурна та мультинаціональна толерантність відіграють суттєву роль у розвитку туризму, особливо інноваційних секторів, орієнтованих на іноземних в'їзних відвідувачів.

Стадії визначення наявності туристично привабливих об'єктів і забезпечення розвитку сектора передують стадії діагностики стану й ресурсної спроможності туристично привабливих об'єктів, а також забезпечення розвитку сектора, на якій здійснюється детальна оцінка всіх об'єктів та елементів ресурсного забезпечення формування, становлення й функціонування інноваційних секторів розвитку ринку туристичних послуг України.

Комплексна діагностика стану та ресурсної спроможності туристично привабливих об'єктів і ресурсного забезпечення розвитку сектора дозволяє визначити їх якість та прийняти рішення щодо можливості розвитку на їх базі інноваційних секторів ринку туристичних послуг. У разі достатньої якості, відмінного рівня та стану факторів розвитку ухвалюється рішення щодо актуальності й ефективності розвитку нетрадиційних секторів туризму на певному просторі, здійснюється розробка механізму використання його специфічного туристичного потенціалу. У разі задовільного стану факторів здійснюється оцінка обсягу необхідних ресурсів і витрат на їх модернізацію й удосконалення, якщо він допустимий – доцільно також перейти до розробки механізму використання туристичного потенціалу простору, з метою формування ефективної конкурентоспроможної структури інноваційних секторів туристичного ринку. Якщо стан переважної більшості показників визначення якості ресурсного забезпечення інноваційних секторів розвитку ринку туристичних послуг незадовільний або витрати на їх модернізацію й удосконалення неприйнятні, то адекватно

відмовитися від обраного інноваційного сектора на потенційному просторі або здійснити спробу діагностики можливості формування іншого інноваційного вектора розвитку туризму.

Механізм використання специфічного туристичного потенціалу певного простору представляє собою інструментарій моделювання послідовних процесів і дій із перетворення туристично привабливого потенціалу на функціонуючий ринок туристичних послуг інноваційних секторів, шляхом здійснення стратегічних та операційних завдань, заходів та реалізації певних проектів на кожному етапі механізму.

Етап 1 – розбудова системи управління розвитком інноваційних секторів ринку туристичних послуг передбачає створення організаційно-інституційної структури розвитку інноваційних секторів, розробку чітких, дієвих концепцій, стратегій та програм розвитку інноваційних секторів, створення диверсифікованої системи фінансового забезпечення їх розвитку. Етап 2 – розбудова мережі партнерства та співробітництва передбачає налагодження й розвиток державно-приватного партнерства, міжгалузевого, міжсекторального співробітництва, міжнародних зв'язків і міжнаціонального співробітництва, створення та розвиток кластерів. Етап 3 – розбудова туристичної, транспортної, комунальної інфраструктури передбачає підвищення якості й ефективності використання наявних туристично привабливих об'єктів і територій, створення умов для забезпечення розвитку інноваційного туристичного продукту, розбудову/удосконалення транспортної інфраструктури, покращення комунальної інфраструктури та загального благоустрою. Етап 4 – розробка інноваційного туристичного продукту на базі природно-ландшафтного потенціалу та туристично привабливих об'єктів відбувається із залученням усіх необхідних суб'єктів туристичної інфраструктури та зацікавлених сторін. Етап 5 – забезпечення ефективного маркетингу новостворених інноваційних туристично привабливих об'єктів, територій і комплексних продуктів та широкої інформаційної підтримки розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг.

Особливе місце в запропонованому механізмі займає симультанний етап – розвиток

громади, упровадження якого повинно відбуватися паралельно втіленню всіх п'яти етапів механізму, оскільки його реалізація потребує накопичувального ефекту та зміни свідомості й морально-етичних якостей громадян.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Запропонована концептуальна схема покликана забезпечити як науково-методичне, так і прикладне підґрунтя формування й розвитку інноваційних секторів ринку туристичних послуг України, ураховуючи стримуючі фактори, дотримуючись специфічних принципів та орієнтуючись на мету й цільові завдання розвитку, дозволяє забезпечити раціональну та ефективну розбудову туристичної галузі держави, підсилюючи її конкурентоспроможність диверсифікованими інноваційними туристичними продуктами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Босовська М. В. Інтеграційні процеси в туризмі: теорія та практика розвитку / М. В. Босовська // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 129–135.
2. Василюха Н. В. Особливості державного регулювання розвитку ринку туристичних послуг / Н. В. Василюха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.7. – С. 188–193.
3. Красавцева Л. Ю. Геопросторові структури туристичного ринку як результат територіальної диференціації туристичного процесу / Л. Ю. Красавцева // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 15. – С. 145–148.
4. Колосінський Є. Ю. Концепція розвитку промислового туризму в Україні / Є. Ю. Колосінський, М. І. Колосінська // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. – 2012. – № 2. – С. 76–79.
5. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – Київ : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
6. Мальська М. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму в Украї-

- ні з урахуванням міжнародного досвіду / М. Мальська // Вісник Львівського університету. Сер.: Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29 (2). – С. 143–151.
7. Трілленберг Г. Шляхи поліпшення ринку туристичних послуг України в умовах глобалізації / Г. Трілленберг // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2011. – № 2011. – С. 185–191.
8. Шевченко Г. С. Перспективи європейської інтеграції ринку туристичних послуг України / Г. С. Шевченко, С. Г. Шевченко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.2. – С. 124–130.
4. Kolosinskiy, Ie. Iu. & Kolosinska, M. I. (2012). Kontseptsia rozvytku promyslovoho turizmu v Ukraini [Concept of industrial tourism in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Poltav's'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of PUET: Collected papers. A series: Economic Science*, (2), (pp. 76–79) [in Ukrainian].
5. Liubitseva, O. O. (2002). *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Tourism market (geospatial aspects)]*. Kyiv: Al'terpres [in Ukrainian].
6. Malska, M. (2012). Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання rozvytku turizmu v Ukraini z urakhuvanniam mizhnarodnoho dosvidu [Improvement of the state regulation of tourism industry in Ukraine taking into consideration international experience]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny – Bulletin of the Lviv University: Collected papers. Series: International Relations*, (29, part 2), (pp. 143–151) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Bosovska, M. V. (2013). Intehratsiini protsesy v turyzmi: teoriia ta praktyka rozvytku [Integration processes in tourism: theory and practice development]. *Visnyk DITB – Bulletin of Donetsk Institute of Tourist Business: Collected papers*. (17), (pp. 129–135) [in Ukrainian].
2. Vasylykha, N. V. (2013). **Osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання rozvytku rynku turystychnykh posluh** [Characteristics of state regulation of market of tourist services]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University: Collected papers*. (23.7), (pp. 188–193) [in Ukrainian].
3. Krasavtseva, L. (2014). Neoprostorovi struktury turystychnoho rynku yak rezultat terytorialnoi dyferentsiatsii turystychnoho protsesu [Geospatial structure of the tourism market as a result of territorial differentiation of tourism]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 15, 145–148 [in Ukrainian].
7. Trillenberh, G. (2011). Shliakhy polipshennia rynku turystychnykh posluh Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Ways of improving the tourist market of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dovkillia – Economics of Nature and the Environment*, 2011, 185–191 [in Ukrainian].
8. Shevchenko, G. S. & Shevchenko, S. G. (2013). Perspektivy yevropeiskoi intehratsii rynku turystychnykh posluh Ukrainy [The prospects of European integration of market of tourist services in Ukraine]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific Bulletin of Ukrainian National Forestry University: Collected papers*. (23.2), (pp. 124–130) [in Ukrainian].

А. А. Горина, кандидат экономических наук, доцент (Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог). **Концептуальные основы формирования и развития инновационных секторов рынка туристических услуг Украины.**

Аннотация. Цель статьи заключается в разработке концептуальной модели формирования и развития инновационных секторов рынка туристических услуг Украины. **Методика исследования.** Исследование базируется на комплексной диагностике концептуальных основ формирования и развития инновационных секторов рынка туристических услуг

Украины. Используются диалектический метод научного познания, а также общенаучные методы гносеологии: теоретического обобщения, индукции и дедукции, графический метод, группировки и моделирования. **Результаты.** Разработана концептуальная схема формирования и развития инновационных секторов рынка туристических услуг Украины, центральными компонентами схемы и механизмами реализации обоснованных целевых задач выступают научно-методический подход к определению приоритетных направлений развития инновационных секторов рынка туристических услуг Украины и механизм использования специфического туристического потенциала региона и формирования инновационных секторов. **Практическая значимость результатов исследования.** В результате реализации концепции достигается формирование новых направлений развития туристической отрасли государства, повышается диверсификация национального туристического предложения, обеспечивается устойчивость и перманентность развития национального туристического рынка.

Ключевые слова: рынок туристических услуг, туризм, туристические объекты, инновации, концепция, модель, механизм.

G. Gorina, Can. Econ. Sci., Docent (Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhajlo Tugan-Baranovsky, Krivyi Rih). **Conceptual basis of the Ukraine tourist market innovative sectors formation and development.**

Summary. Purpose. The aim is to develop a conceptual model of the Ukraine tourist market innovative sectors. **Methodology of research.** Attainment of the objectives in article dialectical approach based on scientific methods: theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction, graphing techniques, grouping and modeling. **Findings.** The conceptual scheme of the Ukraine tourist market innovative sectors formation and development are created. The central components of the scheme are the scientific and methodical approach to the definition of priority directions of Ukraine tourism market innovative sectors development and the mechanism of the region specific tourism potential using and innovative sectors formation. **Practical value.** The proposed conceptual scheme aims to provide a scientific, methodological and practical basis of formation and development Ukraine tourist market innovative sectors, given the constraints, following specific principles and guided by the goals and targets of development.

Keywords: tourism market, tourism, tourist facilities, innovation, concept, model, mechanism.

Стаття надійшла 29 жовтня 2016 року.

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Полтавського університету
економіки і торгівлі

Збірник

Полтавський університет економіки і торгівлі є правонаступником
Полтавського університету споживчої кооперації України від 29 березня 2010 р.
згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 253

Постановою Президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1
«Науковий вісник ПУСКУ» внесено до «Переліку наукових фахових видань,
у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття
наукового ступеня доктора і кандидата наук» (Бюлетень ВАК № 3 від 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію серії «Економічні науки»
КВ № 17165-5935 ПР видане 12.10.2010 р. Міністерством юстиції України.

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 24,57. Наклад: 300 пр. Зам. № 743.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.
